

SUVI KROK

Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä

Yksinhuoltajia marginaalissa

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston Linna-rakennuksen
Väinö Linna -salissa, Kalevantie 5, Tampere,
18. päivänä syyskuuta 2009 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. (03) 3551 6055
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Acta Universitatis Tamperensis 1437
ISBN 978-951-44-7782-9 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 867
ISBN 978-951-44-7783-6 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2009

Kiitokset

Väitöskirjatutkimus on yksin kirjoittamista, mutta yksin en olisi sitä pystynyt tekemään. Nyt haluan kiittää niitä tahoja, jota ovat mahdollistaneet tutkimuksen valmistumisen.

Lämpimät kiitokset työni ohjaajille Kirsi Juhilalle ja Irene Roivaiselle. Ilman teidän myönteistä kannustamistanne ja uskoanne työni valmistumiseen olisin itse luovuttanut jo monta kertaa. Kiitän erityisesti Kirsiä väitöskirjatyön loppuvaiheen ohjauksesta. Hän jaksoi väsymättömästi paneutua tekstieni lukemiseen: kommentoida ja korjata niitä. Ihailen Kirsin taitoa auttaa kirkastamaan ohjattavan omaa ajattelua. Väitöskirjatyön ohjaajana hänellä oli kyky jäsentää hajallaankin olevaa tutkimustani löytämällä juonen ja rakenteen siinä kohtaa, kun sitä itse en pystynyt vielä hahmottamaan.

Kiitän Marjo Kurosta ja Anneli Pohjolaa lupautumisesta esitarkastajikseni. He ovat olleet molemmat olleet omien tutkimustensa kautta viitottamassa sitä, miten olen lähestynyt tutkittavaa aihetta. Kiitän rakentavista kommenteista, jotka auttoivat tutkimuksen täsmentämisessä. Marjo Kurosta kiitän lupautumisesta vastaväittäjäksi.

Projekti *Tuen ja kontrollin dilemma sosiaalityön käytännöissä* tarjosi tukea antavan tutkimusryhmän ja tiimin persoonia, joista jäi monta muistoa. Kiitos projektin johtaja Kirsi Juhila, Arja Jokinen, Irene Roivainen, Suvi Raitakari, Outi Välimaa ja Riikka Haahtela pitkien raakilekstiäni lukemisesta sekä rakentavista ja työtäni eteenpäin vienneistä kommenteista. Toinen tutkimusyhteisö oli jatkokoulutuspienryhmä. Kiitos jatkokoulutuspienryhmäläisille kriittisistäkin kommenteista. Erityisesti haluan kiittää Anni Vanhalaa ja Anna Kulmalaa avusta väitöskirjatutkijan alkutaipaleella.

Puitteet työni tekemiselle on tarjonnut sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Haluan kiittää laitoksen henkilökuntaa. Jokainen on omalla tavallaan ja osuudellaan ollut auttamassa työni valmistumisessa. Välittömässä, lämpimässä ja avoimessa laitoksen ilmapiirissä on ollut ihanteellista toimia väitöskirjatutkijana. Erityisesti kiitän Seija Veneskoskea atk-tuesta ja väitöskirjakäsikirjoituksen viimeisteleminen kirjaa varten.

Tutkimustani ovat näiden vuosien aikana kommentoineet ja auttaneet eteenpäin monet tahot. Kiitän eri tieteellisissä seminaareissa saamistani rakentavista kommentteista, jotka ovat avanneet uusia näköaloja. Kiitän myös Huopa-hankkeen tutkijaryhmäläisiä työni loppuvaiheen kommentoimisesta. Kiitän ystävääni Anne Kärkkäistä väitöskirjakäsikirjoituksen lukemisesta.

Tutkimus ei olisi koskaan syntynyt ilman lähiön naisia. Kiitän haastattelemiani naisia sekä lähiötuvan henkilökuntaa ja alueen sosiaalityöntekijää, jotka suhtautuivat erittäin suopeasti tutkimukseni tekemiseen.

Taloudellisesta tuesta kiitän Tampereen yliopiston tukisäätiötä, Weijolan rahastoa, Jenny ja Wihurin rahastoa, Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitosta, Suomen Akatemiaa sekä Tampereen kaupungin tiederahastoa.

Väitöskirjatutkimukseni on yhtä vanha kuin nyt koulunsa aloittava tyttäreni Emma. Emma on pitkän väitöskirjaprosessin ajan pitänyt minut reaali maailmassa kiinni. PetShopien maailma oli meidän arjessa monta kertaa oleellisempi asia kuin äidin tutkimus. Kiitän myös Harria joustamisesta. Kiitos kaikille ystäville, jotka sietivät minun väitöskirja-ahdistustani ja iloitsivat kanssani lopulta monen vuoden aikaisen työni valmistumisesta.

Tampereella kesäkuussa 2009

Suvi Krok

Tiivistelmä

Suvi Krok

Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä – yksinhuoltajia marginaalissa

Tampere: Tampereen yliopisto, sosiaalityöntutkimuksen laitos, väitöskirja 2009.

Tutkimus käsittelee sitä, miten lähiössä asuva vähävarainen yksinhuoltajaäiti kokee arjen. Tutkimuksen aineisto koostuu kahdentoista naisen haastatteluista vuosina 2002–2006. Suurinta osaa naisista haastattelin kahteen kertaan tänä ajanjaksona. Edellytyksenä tutkimukseen osallistumiselle oli vähävaraisuus, yksinään vastuun kantaminen lapsistaan sekä asuminen tutkimuskohteena olevassa lähiössä. Lisäaineistona ovat havainnot lähiöstä ja lähiötuvalta sekä lähiötuvan työntekijöiden ja alueen sosiaalityöntekijän haastattelut.

Teoreettisesti tutkimus kytkeytyy marginaalisuuden ja arjen tutkimukseen sekä fenomenologis-hermeneuttiseen lähestymistapaan. Tutkimuksen keskeinen käsite kokemus perustuu fenomenologiseen ymmärrykseen kuitenkin siten, että tutkittavien tapaa kertoa kokemuksistaan ei voi irrottaa yleisestä yhteiskunnallisesta tavasta puhua ilmiöstä. Analyysissa pyritään löytämään naisten omat merkitystulkinnat arjen tapahtumille. Tutkimuksen raportoinnin muotoon ovat vaikuttaneet eettiset kysymykset naisten marginaalisesta asemasta sekä tutkimuksen keskeisten ilmiöiden, kuten äitiyden, perheen ja köyhyyden, ymmärtäminen sosiaalisiksi konstruktioiksi.

Naisten kokemuksta on tarkastelu viiden eri teeman avulla: äitiys, yksinhuoltajuus, köyhyys, asiakkuus ja lähiö. Teemat muodostavat kukin itsessään tutkimuksellisen kokonaisuuden, jossa naisten kokemus suhteutetaan yleiseen yhteiskunnalliseen tapaan puhua ilmiöstä. Lopuksi luon kokonaiskuvan naisten arjesta lähiössä pohtimalla, miten uuden tietämykseni valossa nyt kohtaisin sosiaalityöntekijänä vähävaraisen lähiössä asuvan yksinhuoltajaäidin.

Keskeiseksi tutkimustulokseksi nousee se, että tutkimukseen osallistuneiden naisten toimintaa ja arjessa selviämistä ei voi ymmärtää ilman, että ensiksi tutkii sitä merkityksenantoa, jonka he toiminnalleen antavat. Heidän toimintansa päämäärä ei ole muutos vaan arjen rutiinien säilyttäminen. Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät merkityksellistä arkeaan taloudellirationaalisen ajattelun mukaisesti, jossa

oleellista on palkkatyöläisyys. Sen sijaan heidän yhteinen tapansa merkityksellistää toimijuuttaan ja arkeaan perustuu äitiys- ja köyhyystapaisuuteen ja hyveellisyyteen. Vaikka naiset ovat toisaalta perhemuotonsa ja toisaalta köyhyyden takia yhteiskunnassa marginaalisessa asemassa, he pystyvät löytämään mielen arjelleen pyrkien olemaan hyveellisiä.

Äitiystapaisuus sisältää sisäistettyä kulttuurista tietoutta siitä, miten äidin pitää toimia. Omalla toiminnallaan naiset taas vahvistavat tietynlaista äitinä toimimisen tapaa. Oleellista äitiystapaisuudessa on läsnäoleminen lapselle. Äitiys näin ymmärrettynä muodostuu myös naisen yhteiskunnalliseksi identiteetiksi. Tutkimuksessa naiset näyttäytyvät toimijoina. Yksinhuoltajaperheen ainoina vastuullisina aikuisina he ovat ennen kaikkea toimijoita, jotka huolehtivat arjen toimivuudesta köyhyydestä huolimatta.

Köyhyystapaisuus tulee ennen kaikkea esiin siinä, että naiset pystyvät löytämään mielen köyhyyden rajoittaville tekijöille säästämällä. Löytämällä merkityksen omalle kärsimykselleen naiset pystyvät pitämään kiinni omasta toimijuudestaan. Kieltäytyminen ja luopuminen omista tarpeistaan merkityksellistyvät myös hyveinä, eivät vain kärsimyksenä. Köyhyyden synnyttämä asiakkuus etuusjärjestelmässä merkityksellistyy taiteiluksi. Taiteilulla tutkimukseen osallistuneet naiset pyrkivät varmistamaan vähimmäistulonsa perheelle.

Vaikka tutkimuskohteena on kaksitoista naista samasta lähiöstä ja samanlaisessa elämäntilanteessa, jokaisella on kuitenkin yleisen kulttuurisen tapaisuuden lisäksi yksilöllinen tapansa merkityksellistää asioita, mikä nousee jokaisen omasta henkilöhistoriasta. Tutkimukseen osallistuneet naiset merkityksellistävät saman ilmiön eri tavoin, ja tämä myös synnyttää monenlaista toimijuutta suhteessa naapurustoon ja koko lähiöön.

Tutkimuksen tulosten pohjalta tärkeäksi yhteiskuntapoliittiseksi kysymykseksi nousee marginaalissa olevien ihmisten oikeus täysvaltaiseen kansalaisuuteen. Helposti yhteiskunnallisessa keskustelussa ja poliittisessa päätöksenteossa marginaalissa olevia ihmisiä kohdellaan tietyn kategorian edustajina. Luokittelut yksinkertaistavat ja tuottavat stereotyyppisiä ihmiskuvia. Näin myös julkisessa keskustelussa vähävaraiset yksinhuoltajaäidit ymmärretään helposti homogeeniseksi ryhmäksi vastinparinaan ydinperheet tai keskivertotulonsaajaperheet. Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät toimi stereotyyppisten mallien mukaisesti. Ennen kaikkea

tämä tulee esiin siinä, että naiset näkevät itsensä toimijoina, eivät passiivisina uhreina. Toiseksi naiset olemalla hyveellisiä saavuttavat sen kunnioituksen, jota he eivät saa itsestään selvästi taloudellisesta asemastaan johtuen.

Oikeudella täysvaltaiseen kansalaisuuteen tarkoitan sitä, että poliittisessa päätöksenteossa tai etuuksia määritettäessä tulisi kunnioittaa erilaisuutta ja myös antaa marginaalissa olevien ihmisten itsensä päättää, miten he parhaiten saavat arkensa toimimaan. Erilaisuudella tarkoitan sitä, että tutkimukseen osallistuneiden naisten tapa merkityksellistää arkeansa on toisenlainen kuin sen yhteiskunnallisessa keskustelussa oletetaan olevan. He eivät ota itselleen syrjäytyneen identiteettiä vaan he ovat ennen kaikkea äitejä. He ovat ylpeitä omasta pärjäämisestään äiteinä. Tämä koskee keskustelua kotiäitiydestä ja palkkatyöläisyydestä: voiko köyhä yksinhuoltajaäiti olla kotiäiti vai tuleeko hänen olla työmarkkinoiden käytettävissä saadakseen vähimmäisetuudet.

Avainsanat: Kokemus, äitiys, yksinhuoltajaperhe, köyhyys, toimeentulotuki, työttömyysturva, lähiö

Abstract

Suvi Krok

Good mothers and everyday survivors – single mothers on the margin
Tampere: University of Tampere, Department of Social Work Research
Doctoral dissertation 2009.

The study is concerned with how low-income single mothers living on a suburban housing estate feel about everyday life. The data for the study comprise interviews with twelve women during the period 2002–2006. Most of these women were interviewed twice during this time. It was a condition for participation in the research that the subject should have a low income, sole responsibility for her children and residence on the suburban housing estate which was the subject of this study. Additional data consists of observations of the suburb and the suburban meeting point, interviews with workers at the meeting point and with social workers in the area.

Theoretically the study is linked to marginality and research on everyday life, likewise to the phenomenological-hermeneutic approach. The main concept of the study, experience, however, is based on the phenomenological conception in such a way that the way in which subjects describe their experiences cannot be separated from the general way in society of speaking about the phenomenon. The analysis endeavours to capture the interpretations the women attach to everyday life. The form in which the research is reported has been influenced by ethical questions pertaining to the women's marginal position and understanding the main phenomena of the research such as motherhood, family and poverty as social constructs.

The women's experience is scrutinized through five themes: the themes motherhood, single parenthood, poverty, clientship and suburb each constitute in themselves a research entity in which the women's experiences is related to the general way of discussing the phenomenon in society. Finally I create an overall picture of the women's everyday lives on the suburban housing estate by considering how in the light of my new knowledge I as a social worker would approach a low-income suburban single mother.

The main research finding is that the actions or coping of the women participating in the research or even the apparent absence of activity cannot be understood without first exploring the meanings which they attach to their activities. The aim of their activity is not change, but permanence of the everyday and similarity. The women participating in the research do not attach meaning to their everyday lives according to economic-rational thinking in which the essential is being a salaried worker. Their common way of attaching meaning to what they did and their everyday lives was based on habit as taken for granted and virtue. Although due to the nature of their families and their poverty the women were in a socially marginalized position, they were able to make sense of their everyday lives by trying to be good and basing what they did on the habitual conditions of motherhood and poverty.

Motherhood as a habit subsumes assimilated cultural awareness of how a mother ought to act and by their own actions the women reinforced a certain way of acting as a mother. What was essential in motherhood as a habit was being there for the child. So understood, motherhood serves to create a societal identity for the women. The women appear in the study as actors. As the only responsible adult in the single-parent family there were first and foremost actors who took care of the functionality of everyday life in spite of being poor.

Poverty as a way of life emerged above all in the fact that the women were able to find some sense in the limiting factors of poverty; denial and doing without. By finding meaning for one's own sufferings the women could retain to their status as actors. Denial and doing without acquire a positive side in that they acquire meaning as something good not merely as weakness. Clientship of the benefits system occasioned by poverty acquires a meaning of ingenuity. The women participating in the study, by being ingenious, do a balancing act to make ends meet to ensure a minimal income for their families.

Although the focus of the research is on twelve women from the same suburban housing estate and in a similar life situation, each has nevertheless in addition to the common cultural heritage an individual way of attaching meanings to things which originates in each one's personal history. The women participating in the study attach meanings to the same phenomenon in different ways and this also generates

many kinds of actorship in relation to the neighbourhood and the suburban housing estate as a whole.

In light of the research findings the important social policy question arising concerns the right of people on the margin to full citizenship. It is easy for those people on the margin to be treated in the social debate and political decision-making as representatives of a certain category. Classifications make things easier and produce stereotypes. So also in the public debate it is easy for low-income single mothers to be conceived of as a homogenous group as the opposite of the nuclear family or middle-income families. The women participating in the research do not act according to the stereotypical models. Above all they emerged in the way in which they perceive themselves as actors and not as passive victims. Secondly, by being good the women assume that respect which their position in society would not otherwise confer.

By the right to full citizenship I mean that in political decision-making or when benefits are determined there should be respect for diversity and people on the margin should be allowed to decide for themselves how they can best make their everyday lives work. By difference I mean that the way in which the women participating in the research attached meaning to their everyday lives was different from what it is assumed to be in the societal debate. They do not accept the identity of marginalized but are first and foremost mothers. They are proud of how they cope as mothers. This applies to the discussion about mothers at home and mothers in salaried work: can a poor single mother be a mother at home or must she be at the disposal of the job markets in order to obtain the minimal benefits?

Keywords: Experience, motherhood, single parent family, poverty, income support, unemployment benefit, suburb

Sisällys

1 Johdanto	15
2. Arki	20
2.1. Irti syrjäytymiskäsitteestä	23
2.2. Marginaalisuus.....	25
2.3. Arjen toimijuus	29
3. Tutkimuksen toteutus	32
3.1. Tutkimustehtävä	32
3.2. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa.....	32
3.3. Ihmiskäsitys: ruumiillisuus, tapaisuus, hyve	38
3.4. Etiikka.....	40
3.5. Aineisto.....	43
3.5.1. Tarina aineiston synnystä.....	44
3.5.2. Haastattelutilanteet.....	48
3.5.3. Kerronnallistemaattinen haastattelu	49
3.5.4. Muut ja toteutumattomat aineistot	52
3.5.5. Aineiston tuottama tieto ja sen pätevyys.....	55
3.6. Analyysi	58
3.6.1. Tutkijan reflektio.....	58
3.6.2. Uudelleen kirjoittaminen.....	62
4. Äitiys	67
4.1. Äitiys yhteiskunnallisena asemana	67
4.2. Kokemus ja äitiyden instituutio	70
4.3. Läsäoleminen	72
4.3.1. Äitiyden uusi maailma	74
4.4. Kamppailu hyvästä äitiydestä ja pärjäämisen pakko	77
4.5. Kotiäitiys.....	80
4.5.1. Kotona olemisen ristiriidat.....	83
4.6. Äitiystapaisuus.....	87
5. Yksinhuoltajuus	89
5.1. Yksinhuoltajuus vaatii selityksen	89
5.2. Ydinperhe normina	93
5.2.1. Yksinhuoltajuuden stereotypiat.....	94
5.2.2. Suhteen ottaminen stereotypioihin.....	96
5.3. Yksinhuoltajaäidin erilaiset merkitykset	99
5.3.1. Yksin oleva äiti	100
5.3.2. Itsenäinen äitiys.....	102
5.3.3. Äitiys ja perhe	104
5.4. Perhe käytäntöinä.....	105
5.4.1. Muuttuvat perhesuhteet.....	109
5.5. Naiset toimijoina.....	112

6. Köyhyys.....	114
6.1. Mistä köyhyydessä on kysymys?	114
6.2. Kokemus köyhyydestä.....	118
6.2.1. Toivo paremmasta tulevaisuudesta	119
6.2.2. Toivottomuus sosiaalisena turvattomuutena ja niukkuuden loukkuna.....	120
6.2.3. Me ja rikkaat	123
6.2.4. Eriarvoinen yhteiskunta.....	129
6.3. Säästäväisyys arjessa	131
6.3.1. Ennakoidaan tulevaa	132
6.3.2. Kieltäydytään	134
6.3.3. Taito ja hyve.....	135
6.3.4. Arjen toimijuus.....	138
6.4. Mistä syntyy köyhyyden mieli?.....	140
7. Asiakkuus.....	143
7.1. Etuusjärjestelmässä asioiminen	143
7.2. Kannattaako-asenne toimeentulotuen hakemisessa.....	146
7.2.1. Köyhän normi.....	147
7.2.2. Nöyryyttäviä menettelytapoja	150
7.3. Tuen kokemus toimeentulotuen hakemisessa: ystävyys- ja syleily-asenteet	154
7.4. Työvoimatoimistossa pakon, vaatimisen, taistelemisen ja neuvottelun asenteet.....	157
7.5. Taiteilu selviytymisstrategiana	163
8. Lähiö.....	165
8.1. Lähiö ja lähiölläisyys	166
8.1.1. Kaupunkielämän juurettomuus	169
8.1.2. Kerrostalonaapurusto	171
8.2. Lähiön paikat	174
8.2.1. Koti.....	178
8.2.2. Lähiötupa.....	181
8.3. Erilaiset kokemukset yhdestä lähiöstä.....	185
9. Yhteenvedo - äidin kokemus.....	187
10. Pohdinta – Maija ja sosiaalityöntekijä.....	195
Lähteet	201
Liitteet	223
Liite 1: Esittelylehtinen 2002	223
Liite 2: Esittelylehtinen 2003	224
Liite 3: Kirjeet alueen sosiaalityöntekijälle ja lähiötuvan projektivastaavalle syksyllä 2003 ...	225
Liite 4: Kerronnallistemaattinen haastattelurunko ja verkostokartta.....	226
Liite 5: Tuen ja kontrollin haastattelurunko	228
Liite 6: Päiväkirja.....	229

1 Johdanto

Huoneeseen tulee maahan katsova hento nainen. Ennen työttömyyttä hän oli tehtaassa töissä. Ammattia ei ole. Maija on ollut työtön ja toimeentulotuella jo kymmenen vuotta. Tulona peruspäiväraha 134 markkaa päivässä ja asumistuki. Toimeentulotuki paikkaa näiden etuuskien riittämättömyyttä. Vaikka hän on tottunut elämään köyhyydessä, niin rahat eivät riitä. Vuokrat ovat koko ajan rästissä. Tuo ammattikoululta todistuksen, että poika edelleen opiskelee sähköalalla. Ammattikoulusta kuraattori ollut jo aikaisemmin yhteydessä minuun pojasta ja siitä, että poika ei pärjää tavallisella luokalla vaan siirretään ”miettimislukalle”. Nainen alkaa itkeä. Poika sairastaa ja joutuu sairaalaan leikkaukseen. Naisella ei ole rahaa maksaa sairaskuluja. Maija ojentaa tärisevin käsin laskuja minulle päin. (Ote sosiaalityöntekijän päiväkirjastani 15.10.2000)

Tutkimuskohteenani on lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kokemus arjesta. Kiinnostukseni tutkia heidän arkeansa nousi omasta sosiaalityöntekijän hämmennyksestäni ollessani keskikokoisen kaupungin yhden kaupunginosan, lähiön, sosiaalityöntekijänä. Alueelle oli sijoitettu paljon kaupungin vuokrataloja, ja niissä asui vähävaraisia yksinhuoltajaäitejä. Tehtävänäni sosiaalityöntekijänä oli tukea näitä naisia, mutta he torjuivat avun ja halusivat itse selvittää omasta elämästään, kuten olivat aina tehneet. Päiväkirjaotteessa kuvaan kohtaamista Maijan kanssa. Tunsin itseni kykenemättömäksi auttamaan Maijaa toisaalta sen takia, että hän ei halunnut muuta kuin taloudellista tukea ja toisaalta koska en tiennyt, miten häntä olisin auttanut. Jäin myös ihmettelemään, mikä sai Maijan yrittämään olla mahdollisimman hyvä vanhempi oloissa, jotka eivät anna siihen mahdollisuutta. Kohtaamiseni Maijan kanssa sijoittuu 2000-luvun alkuun, jolloin Suomessa alettiin toipua 1990-luvun taloudellisesta lamasta ja elettiin taloudellista noususuhdannetta. Vähävaraiset yksinhuoltajaäidit eivät kuitenkaan päässeet nauttimaan siitä. Heidän oli edelleen vaikea työllistyä työmarkkinoille toisin kuin ennen lamaa. Sosiaalityössä esimerkiksi lähiöprojektilla pyrittiin tukemaan heidän arjessa selviytymistään.

Sosiaalityön asiakkaan näkökulman tutkimiseen sain innostuksen 1980- ja 1990-lukujen suomalaisesta sosiaalityön tutkimuksesta, jolloin asiakas alettiin ymmärtää subjektiksi ja toimijaksi (esim. Rostila 1988) sekä vuorovaikutukseen vaikuttavaksi osapuoleksi (esim. Jokinen 1995). Esimerkiksi Riitta Granfelt (1998) ja Anneli Pohjola (1994a) toivat esiin tärkeyden ymmärtää sosiaalityön asiakkaiden näkökulmaa omaan elämäänsä ja asiakkuuteensa. Anneli Pohjolan (1994a, 65) mukaan 1990-luvulla oli kaksi asiakastutkimuksen suuntaa: asiakkaiden yleiskuvan tutkiminen (esim. Salavuo 1996) sekä asiakkaiden kokemusten, osallistumisen ja vaikuttamisen tutkimus (esim. Rostila 1988). Sosiaalityön asiakkaiden asemassa minua kiinnostaa erityisesti heidän kokemuksensa: miten he itse näkevät oman elämäntilanteensa ja minkälaisia merkityksiä he sille antavat. Ajattelen, että asiakkaan tapa hahmottaa oma elämäntilanteensa voi poiketa sosiaalityöntekijän määrittämisestä, jolloin asiakas voi kokea tarvitsevansa toisenlaista tukea kuin sosiaalityöntekijä olettaa (ks. Pohjola 1994a).

Lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kokemusta en ole kuitenkaan kontekstoinut sosiaalityön asiakkuuden tutkimiseen vaan arjen tutkimiseen, koska sosiaalityön asiakkuus voi olla vain pieni osa näiden naisten elämää (Pohjola 1994a, 12). Lisäksi asiakkuus käsitteenä on hankala, koska helposti asiakkaiden elämä määritellään ongelmien kautta (Pohjola 1994a, 51–63). Lähtökohtani tutkiessani lähiössä asuvia vähävaraisia yksinhuoltajaitejä ei ole sosiaalityön asiakkuus eivätkä ne määrittäykset, joita viranomaiset ovat tehneet heistä asiakkuuden perusteella. Tällaisia määrittäyksiä voivat olla esimerkiksi vaikeasti työllistettävä pitkäaikaistyötön, kouluttamaton nuori, masennuksesta kärsivä tai riittämätön vanhempi. Vaikka tutkin kokemusta, ymmärrän kokemuksen järjestyvän kertomuksiksi. Kuten Alasdair MacIntyre (2004, 253) sanoo: ”*Ihminen on toiminnassaan ja käytännöissään, siinä missä kuvitelmissaankin, olennaisesti tarinoita kertova eläin.*” Kun kokemus jäsennetään kertomukseksi, niin kertomus vaatii subjektin, jonka kertomuksesta on kyse. Haluan jättää tutkittaville itselleen päätettäväksi sen, kenen kertomuksen he haluavat kertoa eli keneksi he identifioituvat. Jättääkseni auki sen, miten tutkimukseen osallistuneet lähiössä asuvat naiset oman elämänsä hahmottavat, sijoitan heidän kokemuksensa arjen tutkimukseen.

Omaan ymmärrykseeni tieteestä, totuudesta ja tieteen tehtävästä on vaikuttanut Max Horkheimerin artikkeli *Traditionaalinen ja kriittinen teoria*, joka julkaistiin jo

vuonna 1937 (Kotkavirta 1991). Kriittisessä teoriassa tieteen tehtävä on emansipatorinen, mikä tarkoittaa kriittistä suhtautumista vallalla oleviin oloihin ja muutoksen etsimistä niihin. Tämä näkyy omassa lähestymistavassani ennen kaikkea siinä, että en halua ottaa annettuna yleisiä tapoja puhua ilmiöstä vaan pyrin tuomaan esiin tutkimukseen osallistuneiden naisten oman merkityksmaailman. Kriittisen teorian keskeinen teema on tieteen kietoutuminen sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin, mikä väistämättä merkitsee tieteellisen tiedon relatiivisuutta. Tieteen kietoutuminen yhteiskunnallisiin prosesseihin tarkoittaa sitä, että minä tutkijana en ole vapaa yhteiskunnallisesta olemassaolostani. Tutkijan havaintoihin ja tiedon käsitteellistämiseen vaikuttavat ne sosiaaliset ja yhteiskunnalliset konstruktiot, joita minulla on tutkittavasta aiheesta. Samoin kuin minä tutkijana olen kietoutunut väistämättä sosiaalisiin ja yhteiskunnallisiin prosesseihin, on myös tutkittavien kokemus kietoutunut siihen yhteiskuntaan, jossa kokemus ilmenee. Oletan, että toisaalta historiallisuus ja toisaalta nykyinen ymmärtämys kustakin ilmiöstä määrittävät sitä, miten lähiössä asuvat vähävaraiset yksinhuoltajaäidit kohtaavat tietyn ilmiön, kuinka ilmiön merkitykset rakentuvat heille ja mitkä ilmiöt ovat heille tärkeitä (ks. Varto 2005, 35–39). Yksinkertaistettuna voi sanoa, että tutkimukseen osallistuneiden naisten tapaa merkityksellistää toimintaansa tai ilmiöitä ei voi irrottaa yhteiskunnassa yleisestä tavasta puhua kyseisestä ilmiöstä (Stanley & Wise 1991, 22; Thörn 2004). Tutkittavien naisten kokemuksen kontekstina on suomalainen yhteiskunta 2000-luvulla ja kaupunkimainen lähiöasuminen.

Kun sijoitan kokemuksen yhteiskunnalliseen kontekstiin, niin joudun sivuamaan yhteiskunnallisia, perhepoliittisia ja aluepoliittisia kysymyksiä. Uusi ilmiö tasa-arvoon pyrkivässä hyvinvointivaltiossa on 1990-luvun taloudellisen laman jälkimainingeissa eriarvoistuva yhteiskunta, jossa köyhien määrä kasvaa ja tietyt ihmiset syrjäytetään yhteiskunnasta. Perhekäsityksissä, parisuhteessa ja vanhemmuudessa eletään voimakasta muutuskautta. Perhemuodot ovat moninaistuneet ja liberalisoituneet. Perinteisen ydinperheen rinnalle on syntynyt ero- ja uusioperheitä. Virallisiin parisuhteisiin ja vanhemmiksi hyväksytään lain mukaan sellaisia ihmisryhmiä, kuten homoseksuaalit, jotka vielä 1970-luvulla oli kriminalisoitu. Arjessa, tavallisessa elämässä, seksuaalivähemmistöjen ja sukupuoleen perustuva syrjintä ei ole kuitenkaan välttämättä lakannut. Lisäksi Suomi on eriarvoistunut niin alueellisesti kuin paikallisestikin (Rintala & Heikkilä

2002, 336–339) ja hyvinvoivien kaupunkien sisällä on oltu huolestuneita tiettyjen alueiden, lähiöiden, marginalisoitumisesta.

Aloittaessani tutkimusta kysymykset yksinhuoltajaaideistä tai köyhyydestä olivat toissijaisia teemoja suomalaisessa yhteiskunnallisissa keskusteluissa. Laadullista tutkimusta yksinhuoltajaaitien elämästä ja heidän köyhyydestään oli Suomessa vähän. Kun yksinhuoltajaperheistä puhuttiin, olivat keskiössä lähinnä lapsen suhde isään ja isän oikeudet (Kuronen 2003, 109). 2000-luvun puolivälissä on julkisessa keskustelussa alettu kantaa huolta köyhyyden lisääntymisestä ja erityisesti köyhien perheiden ja lasten asemasta (Haataja 2005a, 81). Tutkimuksellista kiinnostusta on myös yksinhuoltajaperheiden selviämistä kohtaan (Hakovirta 2006; Kröger 2005). Tosin jo 1990-luvun lama nosti huolen lapsiperheiden ja erityisesti yksinhuoltajaperheiden hyvinvoinnista (esim. Forssen 1997; Salmi ym. 1996). Huolimatta yleisestä huolesta köyhien perheiden selviämisestä ja köyhyyden vaikutuksesta lasten elämään, on köyhien perheiden arjesta tehty vähän tutkimuksia Suomessa. Toisin on esimerkiksi Iso-Britanniassa tai Yhdysvalloissa, joissa perheiden köyhyyskysymys kietoutuu myös yksinhuoltajaperheiden heikkoon taloudelliseen asemaan (esim. Polakov 1993; Schein 1995; Lister 2004, 124–157). Suomessa köyhyystutkimus keskittyy kvantitatiiviseen tutkimukseen, jossa pyritään selvittämään köyhyyteen johtavia syitä, mitä väestöryhmiä köyhyys koskettaa, millaisina kansainvälisinä kysymyksinä köyhyys näyttäytyy tai eri etuusjärjestelmien mahdollisuutta korjata tuloista aiheutuvaa köyhyyttä. Köyhyyttä on toisin sanoen lähestytty sosiaalipoliittisena ilmiönä. (Esim. Forssen 1997; Haataja 2004; Hakovirta 2006; Honkanen 2006; Ritakallio 2002; Saari 2005.)

Metodologisesti olen sitoutunut fenomenologis-hermeneuttiseen lähestymistapaan. Metodologinen valintani on vaikuttanut siihen, miten tutkin naisten kokemusta sekä siihen, millaiseen muotoon olen tutkimukseni kirjoittanut. Itsestään selvä aineiston keruutapa on naisten haastattelut, koska haluan ymmärtää niitä merkityksiä, joita tutkimukseen osallistuneet naiset antavat arjen asioille. Fenomenologisessa lähestymistavassa pyritään saavuttamaan ilmiö sellaisenaan (Giorgi 1988; Kiviranta 1994; Perttula 1994). Jotta tutkija pääsee tähän, tulee hänen siirtää syrjään tieteelliset teoriat ja oma esiyymmärryksensä aiheesta. Puhtaassa fenomenologisessa lähestymistavassa kuvataan ilmiötä. Vaikka tutkimuksen päämääränä on kuvata tutkimukseen osallistuneiden naisten arkea lähiössä, niin

myös tulkiten heidän kokemustaan. Ensisijaisesti pyrin tavoittamaan tutkittavien naisten kokemuksen ja sen lisäksi pyrin ymmärtämään heidän kokemustaan kontekstina ilmiön yhteiskunnallisuus. Tämä herättää kysymyksen, onko edes mahdollista sijoittaa yksittäisen ihmisen kokemusta yhteiskunnalliseen keskusteluun. Yhteiskunnalliset keskustelut esimerkiksi köyhyydestä määrittävät valmiiksi sen, miten köyhyys ilmiönä ymmärretään. Yksittäinen ihminen ei välttämättä näe ilmiötä tästä näkökulmasta. Tämä on ollut erityisen haastavaa tutkimuksen raportointivaiheessa; miten kerron naisten arjen merkityksistä, kun tieteelliset käsitteet ja sovitut tavat puhua ilmiöstä ovat yhteen sopimattomia naisten itsensä antamien merkitysten kanssa. Olen yrittänyt tasapainoilla sen välillä, että tuon uskollisesti esiin naisten tapaa hahmottaa todellisuus ja käytän myös yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä.

Fenomenologisessa lähestymistavassa pyritään pääsemään irti tutkijan teoreettisista lähtökohtaoletuksista, eikä siten ole mielekäästä kontekstoida naisten kokemusta tiettyyn teoreettiseen viitekehykseen. Luvussa arki kuvaan tutkimuksen lähtökohtaoletuksia: arjen käsitteellistän ajaksi, paikaksi ja tapaisuudeksi sekä arjen toimijuudeksi. Luvussa pohdin myös tarkemmin tutkimukseen osallistuneiden naisten yhteiskunnallista paikkaa. Kolmannessa luvussa kuvaan fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa ja sitä, miten olen tutkimuksen toteuttanut. Loput luvut ovat empiirisiä lukuja, jotka jäsenyivät teemojen mukaan: äitiys, yksinhuoltajuus, köyhyys, asiakkuus ja lähiö. Luvut ovat itsenäisiä pienoistutkimuksia, joissa tutkimukseen osallistuneiden naisten arkea tarkastellaan kunkin teeman sisällä. Päädyin tähän ratkaisuun, koska tulkinnassani kokemus on osa yhteiskunnallista todellisuutta ja haluan sijoittaa naisten kokemuksen yleiseen yhteiskunnalliseen tapaan puhua kustakin teemasta. Jokainen luku alkaa johdannolla, jossa tuon esille tutkijan etukäteisoletuksia ja ihmettelyn aiheita. Näin haluan tuoda esille tutkimuksen aikana tapahtunutta hermeneuttista prosessia. Tutkimuksen lopuksi kokoan yhteen, millainen on tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemus arjesta. Palaan myös siihen, osaisinko tutkimuksen jälkeen kohdata paremmin sosiaalityöntekijänä lähiössä asuvan vähävaraisen yksinhuoltajaäidin, Maijan.

2. Arki

Kaikki tietävät mitä arki on, mutta kun arkea yritetään määrittää, käsite hajoaa. Eeva Jokinen (2005, 8) nostaa esiin kysymyksen, voiko arkea edes ottaa yhteiskuntatutkimuksen kohteeksi ja käsitteeksi, vai onko arki käsitteenä olemassa vain politiikan ja journalismin puheessa. Arki on yhteydessä modernin yhteiskunnan syntyyn ja siihen, että eri elämänalueet erkanivat toisistaan: työ ja perhe-elämä sekä julkinen ja yksityinen (Lefebvre 1971, 24). Perinteisesti arki sijoitetaan perhe- ja yksityiselämään. Arkea luonnehtivat rutiinit ja itsestäänselvyys. Arki liitetään naiseen, kotiin ja uusintamiseen. Arjen on toisin sanoen ymmärretty olevan tietyissä paikoissa, erityisesti kodissa ja liittyvän naissukupuoleen (Jokinen 2003, 6) ja työväenluokkaan (Felski 2000, 16; Lefebvre 1971). Yksityisestä kodista ja perheestä tuli naisten arkea ja julkisesta – politiikasta ja taloudesta – miesten aluetta (Jokinen 2005, 14).

Perinteisesti tieteellinen ajattelu ja arkiajattelu on erotettu toisistaan. (Felski 2000.) Arki on nähty vieraana ja epämääräisenä tutkimuskohteena tieteelle. Minna Salmi (2004, 12) sitä vastoin nostaa esiin arkielämän kriittisenä käsitteenä, jolloin arki pystyy ylittämään dikotomian yksityisen ja julkisen välillä sekä sen, että yhteiskunta on sirpaloitunut ja institutionalisoitunut. Tällöin arjen tutkimus nähdään mikro- ja makrotasoisien tutkimuksen yhdistämisenä, jossa arki syntyy subjektiivisista merkityksistä, joita määrää objektiivinen rakenne. Arki on käytäntöjä. (Salmi 2004, 14.)

Tutkimuksissa arjen käsitettä käytetään hyvin eri tavoin, eikä niistä voi löytää yhtä tapaa käsitteellistää arkea (Knuutila 2003). Jopa tieteellisissä teksteissä oletetaan, että meillä kaikilla on yhteinen jaettu ymmärrys siitä, mitä arjella tarkoitetaan. Usein ihmisten kokemuksen tutkiminen ymmärretään arjen tutkimukseksi (esim. Kyrönlampi-Kylmänen 2007; Honkasalo ym. 2004). Arjen tutkimiseen viitataan myös silloin, kun paneudutaan ihmisten itsestään selviin

tapoihin olla arjessa (esim. Berger & Luckmann 2002; Heritage 1996; Sorjonen ym. 2001)¹.

Rita Felskin (2000, 30–31) mukaan kulttuurintutkimus ja naistutkimus ovat olleet erityisen kiinnostuneita arjen tutkimuksesta. Felski (2002, 30) väittää jopa, että naistutkimus on ominut itselleen arjen ja määrittänyt sen, miten arkea kuuluu tutkia. Felskin mukaan arkea on toisaalta lähestytty siitä näkökulmasta, kuinka jokapäiväisyys - kotityöt, pukeutuminen ja ulkonäkö - palvelevat patriarkaalisia normeja. Toisaalta taas arki on nähty täysin naisten alueena ja itsessään arvokkaana. Voimavarana on nähty se, että naiset tekevät ruuan, pesevät pyykin, siivoavat, kasvattavat lapset ja tekevät perheen rutiinityöt. Vaikka itse omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut naisten arjesta, en kuitenkaan lähesty arkea perinteisen naistutkimuksen tavoin vaan omaksun enemmänkin Felskin (2000) tavan käsitteellistää arkea. Omassa arjen tutkimuksessaan Felski (2000) ei korosta erityisesti naissukupuolta, vaan pitää arjen tottumuksia kaikille ominaisena tapana toimia (Honkasalo 2004, 79).

Itse ymmärrän arjen tutkimisen ennen kaikkea yksittäisen ihmisen kokemuksen ja arjen itsestäänselvyiden tutkimiseksi. Sijoitan itseni siihen arjen tutkimuksen haaraan, jota Felski (2002, 31) kutsuu fenomenologiseksi lähestymistavaksi, jossa oleellista on tutkia arkea ilman, että sitä ihannoidaan tai demonisoidaan. Tutkiessani arkea pyrin tuomaan esille tutkimukseen osallistuneiden naisten uskomuksia ja käyttäytymistä, joista on tullut heille itsestään selviä tapoja olla. Tätä kutsutaan fenomenologiassa luonnolliseksi asenteeksi, jossa vahvistetaan käytännöllistä tarvetta toistoon ja tuttuuteen. Ilman näitä arjen itsestäänselvyksiä ihminen ei selviäisi elämästään (Heller 1984; Schutz 1967). Tätä arjen itsestään selvää tapaa olla kutsutaan myös tottumuksiksi (Felski 2000), tapaisuudeksi (Jokinen 2004) tai tyyliksi (Heinämaa 1996). En kuitenkaan lähde Felskin (2000) tapaan omassa tutkimuksessani siitä, että sukupuoli ei vaikuttaisi ollenkaan siihen, millaiseksi arki muodostuu. Jaan Eeva Jokisen (2005) käsityksen, että arki on sukupuolittunut ja sukupuoli tuottaa tietynlaisen tavan kohdata arjen ilmiöitä.

Käsitteellistän arjen tapaisuudeksi, ajaksi ja paikaksi (Felski 2000). Arjen ajaksi on ymmärretty rutiinit ja toistot. Arki toistuu päivästä päivään samanlaisena. Arjen

¹ Minna Salmi (2004, 13) jaottelee sosiologisen arjen tutkimisen marxilaiseen suuntaukseen, jossa oleellista on arkielämän kritiikki (Heller 1984; Lefebvre 1971) sekä etnometodologiaan, jossa kuvataan arkielämää (Berger & Luckman 2002; Schütz 1967).

aika on syklistä. Arkea on juuri tämän takia pidetty tymeänä samankaltaisuutena, jossa erityisesti naiset on nähty arjen uhreina. (Lefebvre 1971; Felski 2000, 17.) Nykynaistutkimus on kuitenkin tuonut esiin toisenlaisen tavan nähdä arjen rutiinien merkitys. Rutiinit voivat saada rituaalinomaisia piirteitä, jotka samalla liittyvät tottumukseen ja samankaltaisuuteen. Tällöin rutiinit ovat elämän välttämätön edellytys eivätkä jotain, josta tulee päästä irti. Arjen rutiinit tekevät ihmisestä sen, mikä hän on. (Felski 2000, 21; Honkasalo 2004, 79.)

Arjen itsestään selvänä paikkana on pidettyä kotia. Usein tämän takia naiset ja erityisesti äidit on yhdistetty kotiin, sillä lapsia hoivataan juuri kotona. Toisaalta arjen paikoiksi voidaan ymmärtää ne paikat, joissa arjen rutiinit ja toistot tapahtuvat, kuten työpaikka tai ystäväpiiri. Tässä tutkimuksessa ymmärrän arjen paikoiksi myös naisten asuinympäristön ja heidän yhteiskunnallisen paikkansa. Harvoin arjen naistutkijat ovat nostaneet esiin tutkittavien yhteiskunnallista asemaa. Esimerkiksi Jokinen (2005) pitää sukupuolta oleellisena määreenä arkea tutkiessa, Felski (2000) arjen tottumusta ja Honkasalo (2004) alueellista identiteettiä ja arjen rituaaleja. Pidän näiden edellä mainittujen seikkojen lisäksi tärkeänä tuoda esille tutkimukseen osallistuneiden naisten aseman yhteiskunnassa, koska yhteiskunta luo puitteet arkielämälle ja näissä puitteissa luodaan arjen käytäntöjä (Lefebvre 1971; Heller 1984). Arki siis muodostuu yhteiskunnan rakenteiden ja yksilöllisten toimijoiden suhteesta. Arjen käytännöt muodostuvat päivittäisessä toiminnassa, kuten liikkeissä, eleissä ja vuorovaikutuksessa. (Salmi 2004, 22–25.)

Arjen tutkimus, voidaan karkeasti jakaa kurjuus- tai voimavaratutkimukseen (Lefebvren 1971, 35, 25). Arki nähtynä kurjuutena on keskittynyt tutkimaan työväenluokkaa ja naisia, koska heihin arjen rankkuus osuu eniten. Työväenluokan naisten vastuulla on lastenhoito, selviytyminen köyhyydestä ja muiden loputtomista tarpeista. Toinen arjen tutkimuksen haara on arki voimavarana, jossa arjen voima nousee pysyvyydestä ja jatkuvuudesta. Arjessa mukaudutaan aikaan, paikkaan ja kotiin. (Lefebvre 1971, 35, 25.) Oma alku oletukseni oli, että tutkimukseen osallistuneiden naisten arki sijoittuisi ilman muuta kurjuustutkimukseen, sillä heidän elämänsä on rankkaa, ja välillä he miettivät omaa jaksamistaan. Kuitenkaan heidän kokemuksessaan arki ei ole vain kurjuutta. Tässä tutkimuksessa pyrin ylittämään annetun dikotomian arjesta joko kurjuutena tai voimavarana sillä, että kuvaan sekä naisten marginaalista asemaa että heidän arjen toimijuuttaan. Seuraavassa alaluvussa

irti syrjäytymiskäsitteessä ja *marginálisuus* pyrin määrittämään naisten arjen yhteiskunnallista paikkaa, minkälaiset puitteet yhteiskunta luo tutkimukseen osallistuneiden naisten arjen käytännöille. Luvussa *arjen toimijuus* kuvaan sitä, miten hahmotan toimijuuden käsitteellä arkea paikkana, aikana ja tapaisuutena.

2.1. Irti syrjäytymiskäsitteestä

Syrjäytyminen on yhteiskunnallinen kategoria, johon tutkimukseen osallistuneet naiset joutuvat ottamaan jonkun suhteen. Tämän takia kuvaan lyhyesti syrjäytymiskäsitettä, koska se ilmiönä tai kategoriana on läsnä tutkittavien arjessa. Lefebvren (1971, 28) mukaan arkea ei voi käsitteellistää tai ymmärtää, jos emme tiedä, minkälaiseen yhteiskuntaan arki sijoittuu ja mihin jokapäiväisyys juurtuu. Syrjäytyminen ilmiönä, käsitteenä ja ilmaisuna on jäänyt yhteiskunnalliseen keskusteluun, ja sitä käytetään kuvaamaan tietynlaista ilmiötä suomalaisessa yhteiskunnassa.

Syrjäytymiskäsite ilmaantui köyhyyden ja luokka-aseman tilalle yhteiskunnalliseen keskusteluun 1980-luvulla (esim. Sipilä 1985, 73). Kuitenkin vasta taloudellinen lama 1990-luvulla Suomessa teki syrjäytymisestä empiirisen tutkimuksen kohdealueen (Heikkilä 2000, 167). Samoin Suomen jäsenyys Euroopan unionissa on vahvistanut syrjäytymiskäsitteen käyttöä (Suutari 2002, 12). Syrjäytymisilmaisua käytetään usein yleiskielessä sen enempää problematisoimatta tai miettimättä, mitä käsitteellä tarkoitetaan (Helne 2002, 171; Juhila 2006, 53). Myös tutkimuksessa syrjäytymiskäsitteen määrittely on vaihtelevaa. Ymmärrän kuitenkin syrjäytymisen tarkoittavan eksklusiota, uloslyödyksi tulemistä vastakohtana inkluusiolle, sisällä olemiselle (ks. Juhila 2006, 50). Vaikka nojaudun tässä paljolti Tuula Helneen käsityksiin syrjäytymisestä, käytän hieman eri merkityksessä käsitettä syrjäytyminen ja uloslyödyt. Helne (2002, 171) ymmärtää syrjäytymisilmaisuuksiin sisältyvän käsitteet marginalisaatio ja uloslyödyt. Tässä tutkimuksessa erottelen ilmaisut syrjäytyminen ja marginalisaatio siten, että syrjäytyminen tarkoittaa uloslyödyksi tulemistä ja marginalisaatio sisällä olijoiden ja uloslyötyjen välissä olemista.

Syrjäytyminen eroaa köyhyydestä siinä, että köyhyys määrittyy yhteiskunnallisten tulojen jakautumisen mukaan, kun taas syrjäytyminen on

suhteellista (Helne 2002, 75, 176; Heikkilä 2000, 170). Syrjäytymisilmaisun eduksi on nähty sen dynaamisuus ja prosessinomaisuus, jolloin syrjäytymiskäsitteen on ajateltu paremmin soveltuvan nyky-yhteiskuntaan kuin köyhyyskäsitteen (Heikkilä 2000, 170). Syrjäytyminen käsitetään vajavaisena yhteiskuntaan osallistumisena, sosiaalisen integraation ja vallan puutteena (Heikkilä 2000, 167–170). Raunion (2000, 222–229) mukaan syrjäytymiseen liittyy huono-osaisuuden kasautuminen. Syrjäytymisessä ei ole kysymys vain köyhyydestä vaan laajemmin vaikeuksista elinoloissa, esimerkiksi terveydessä, taloudellisissa resursseissa, asuinoloissa, sosiaalisissa suhteissa, vapaa-ajan aktiviteeteissa, poliittisissa resursseissa, työoloissa sekä elämän ja omaisuuden turvassa.

Tuula Helne (2002) sen sijaan tarkastelee syrjäytymistä sosiaalisena konstruktiona, jolloin tutkimuskohteena ei olekaan syrjäytynyt yksilö vaan yhteiskunta, jossa tuotetaan syrjäytymiskeskustelua. Helneen (2002, 75) mukaan syrjäytyminen ei ole objektiivinen asiantila vaan suhteellinen. Juuri suhteellisuus tekee syrjäytymiskäsitteen määrittämisen ongelmalliseksi. Syrjäytymisilmaisu kaipaa rajanvetoa, joka voi olla sosiaalista, spatiaalista ja symbolista (Helne 2002, 169–170). Eräs tapa tehdä tätä rajanvetoa on pyrkiä määrittämään, minkälaisia syrjäytyneet ihmiset ovat. Kun syrjäytyminen yhdistetään tiettyihin ihmisryhmiin, ajaudutaan kuitenkin umpikujaan, koska tällöin syrjäytyneiksi määritellään suuri joukko ihmisiä, joita ei välttämättä yhdistä toisiinsa mikään. Esimerkiksi maalla asuva vanhus ja lähiössä huumeita käyttävä nuori ovat varsin erilaisia kategorioita. Luonnehdintojen moninaisuus johtaa myös siihen, että jos kaikki syrjäytyneiden erityisryhmät lasketaan yhteen, syrjäytymättömiin ei jää kuin pieni osa väestöstä. (Helne 2002, 78.)

Puhuessaan syrjäytymisestä Helne (2002, 2–4) viittaa ranskalaiseen keskusteluun, jossa syrjäytyminen tarkoittaa sosiaalista hajoamista, osien irtoamista kokonaisuudesta. Syrjäytyneet ovat irronneet yhtenäisyydestä, jolloin syrjäytymiskeskustelu sisältää ajatuksen syrjäytyneiden liittämistä takaisin yhtenäisyyteen. Paradoksaalista on kuitenkin, että käytettäessä käsitettä syrjäytyneet samalla piirretään raja-aitaa normaalien ja syrjäytyneiden välille. Syrjäytyminen näin ymmärrettynä sisältää ajatuksen siitä, että syrjäytyneillä ihmisillä on omia henkilökohtaisia ongelmia, jotka aiheuttavat heidän hankalan tilanteensa. Syrjäytymisen syy nähdään yksilössä eikä yhteiskunnassa (Suutari 2002, 29; Helne

2002, 39). Esimerkiksi syrjäytymistä pyritään ehkäisemään keskittymällä yksilön persoonallisiin tekijöihin erilaisin aktivointitoimin, mutta harvoin nostetaan esiin yhteiskunnan rakenteellista eriarvoisuutta (Suutari 2002,13).

Ollessani sosiaalityöntekijä käytin käsitettä syrjäytyminen kuvaamaan tutkimukseeni valikoitunutta ryhmää. Luovuin kuitenkin jo tutkimukseni alkuvaiheessa määrittämästä tutkimukseen osallistuneita naisia syrjäytymisvaarassa oleviksi. Suurin syy tähän on se, että syrjäytyminen itsessään määrittäisi liikaa sitä, miten tutkijana näen tutkimukseen osallistuneiden naisten arjen. Ylipäättänsä syrjäytymisen tilaan joutuminen merkityksellistyy yksilön sekä yhteiskunnan kannalta negatiiviseksi, ei toivottavaksi asiantilaksi. Lisäksi syrjäytyminen on periaatteessa sukupuolineutraali käsite, mutta väittäisin, että se yhdistetään helpommin esimerkiksi työttömään yksinäiseen mieheen kuin pienten lasten äitiin. Osittain tämä johtuu siitä, että palkkatyöläisyys on keskeinen oletusarvo määritettäessä sitä, kuka on syrjäytynyt ja kuka ei ole, jolloin syrjäytymisen vastakohtaksi, sosiaalisesti osallisuudeksi, määrittyy aktiivisuus ja osallisuus työmarkkinoilla (Suutari 2002, 26–28). Ristiriitaa syntyy jo siinä, että on ongelmallista määrittää pienten lasten äitiä syrjäytyneeksi, jos hän ei ole palkkatyössä tai koulutuksessa. Syrjäytymiskäsite on myös rakenteellinen ylhäältä päin tuotettu käsite, jolloin se harvoin vastaa ihmisten omaa merkitysmaailmaa (Granfelt 1998; Suutari 2002, 35–36).

2.2. Marginaalisuus

Edellisessä luvussa perustelin, miksi olen luopunut tässä tutkimuksessa syrjäytymisen käsitteestä. Syrjäytymisen sijasta pitäisikin ehkä puhua luokasta, sillä yhteiskuntaluokka vaikuttaa siihen, millainen ihmisen arki on. Väistämättä pitkäaikaistyöttömän arki on erilainen kuin yliopiston professorin. Beverley Skeggs (1997) onkin kritisoinut siitä, että luokkakäsite ja työväenluokka ovat melkein hävinneet naistutkimuksesta. Hänen mukaansa naiseus syntyy aina prosessissa, jossa oleellista on yhteiskuntaluokka ja se kuinka luokkaidentiteetti syntyy. Skeggsin mukaan luokat eivät ole hävinneet mihinkään, sillä arvostus ja kunnioitus määrittävät luokan. Keskiluokka on omistava luokka ja moraalinen auktoriteetti. Omistamisessa on kyse enemmästä kuin vain ihmisen ja tavaran välisestä suhteesta. Kyse on myös suhteesta ihmisiin, joilla omaisuutta ei ole. (Skegss 2004, 174–187.)

Samoin suomalaisessa keskustelussa on noussut esiin luokkayhteiskunta (esim. Tolonen 2008). Leena Eräsaari (2007, 220–223) tuo esiin sen, että sosiaalitoimiston asiakkaiden kannalta välttämätöntä on keskustella syrjäytymisestä, marginaalisuudesta ja alaluokista, koska kaikilla suomalaisilla ei ole enää mahdollisuutta elää ihmisarvoista arkea. Alaluokka on hänen mukaansa syntynyt työväenluokan alle. Alaluokka koostuu pitkäaikaistyöttömistä, köyhistä yksinhuoltajista ja eläkeläisistä ilman eläkettä. Alaluokasta ei enää ole mahdollisuutta siirtyä keskiluokkaan (Eräsaari 2007).

Ymmärrys yhteiskuntaluokista kertoo siitä, miten yhteiskunta on ymmärretty (Skeggs 2004, 41). Luokka ja elämäntapa on usein yhdistetty samaksi asiaksi, jolloin luokkasidonnainen elämäntapa pysyy samana koko ihmisen eliniän. Tällöin esimerkiksi se yhteiskuntaluokka, johon on syntynyt, vaikuttaisi siihen, miten naiset suhtautuvat äitiyteen ja perheeseen (esim. Kelhä 2008). Tutkiessani vähävaraisia lähiössä asuvia yksinhuoltajaäitejä en halua näin kategorisesti sitoa heidän kokemustaan tiettyyn luokkaan, kuten työväenluokkaan tai alaluokkaan, koska osa naisista on taustaltaan keskiluokkaisia, mutta joko työttömyys tai köyhyys eivät enää mahdollistaneet keskiluokkaista elämäntapaa. Näistä syistä en pidä luokan käsitettä osuvana kuvaamaan tutkimieni naisten yhteiskunnallista paikkaa. Vaihtoehdoksi nousee tutkimukseen osallistuneiden naisten kutsuminen marginaalissa oleviksi (ks. esim. Granfelt 1998, 77–102; Suutari 2002, 35–40).

Marginaalissa oleminen voidaan ymmärtää uloslyötyjen ja yhteiskunnan niin sanottujen normaalien kansalaisten välimaastossa olemiseksi. Tuula Helne (2002, 174–175) kuvaa tätä sosiaalisen representaation triptyykinä, jossa on kolme ulottuvuutta: spatiaalinen, sosiaalinen ja kulttuurinen. Tässä ajattelussa marginaalisuus on siirtymävyöhyke keskuksen ja periferian välissä. Normaali, hyvin toimeentuleva eli keskuksessa oleva ilmentää porvarillista kulttuuria. Marginaali eli ”hyvä köyhä” ilmentää siirtymävyöhykettä, jonkinlaista väliasteen kulttuuria. Ulossuljettu eli ”huono köyhä” elää periferiassa ja ilmentää omaa kulttuuriaan. Näin ymmärrettynä marginaalissa olija on reunalla. Hän ei ole vielä täysin ulkona, ullossuljettuna, mutta ei ole kuitenkaan täysin sisälläkään. Reunalla olemisen, väliasteen kulttuurin, tulkitsen ilmentävän sitä, että marginaalissa olija toisaalta noudattaa osittain porvarillisen kulttuurin ihanteita, mutta on myös omaksunut piirteitä köyhien kulttuurista, jota voidaan myös kutsua alakulttuuriksi.

Marginaalisuuden ymmärrän välitulaksi, häilyväksi alueeksi, josta voi siirtyä keskukseen tai pudota pois syrjäytyneeksi, uloslyödyksi. Marginaalissa ollessaan ihminen ei oikeastaan kuulu mihinkään, sillä hänellä on kiinnikkeitä niin keskukseen kuin uloslyötyihin. (Granfelt 1998, 80; Suutari 2002, 38.) Marginaalisuus näin ymmärrettynä tarkoittaa jotain kahden kulttuurin välissä olevaa, luokittelematonta, määrittelemätöntä, paikantamatonta ja paikoiltaan olevaa. (Helne 2002, 100). Marginaalisuus voi myös kertoa toisenlaisesta elämäntavasta, jolloin ei ole vain normaalia tai epänormaalia tapaa elää arkea (Helne 2002, 186; Granfelt 1998, 100). Häilyväisyys, reunalla oleminen voi kuitenkin merkitä jatkuvaa kamppailua elämän merkityksen säilyttämiseksi (Granfelt 1998, 82; Honkasalo 2004, 54–55). Tarpeettomuus, ulkopuolisuus ja osattomuus ovat määriä, joita marginaalissa oleville ulkopäin tuotetaan ja joita vastaan he joutuvat kamppailemaan.

Marginaalisuus ymmärretään usein tilalliseksi vertauskuvaksi: olla sivussa, reunalla ja syrjässä (Jokinen A 2004). Vaikka marginaalisuus kuvaa tutkimusryhmääni paremmin kuin syrjäytyminen ja luokan käsitteet en ymmärrä marginaalisuutta paikkana vaan suhtena. Kun marginaalisuus ymmärretään suhtena, käytetään siitä myös käsitettä toiseus (esim. Lister 2004; Kitzinger & Wilkinson 1996). Toiseus viittaa erilaisuuteen, jolloin marginaalisuus ja toiseus kyseenalaistavat vallitsevan yhteiskunnan järjestyksen (Helne 2002, 120). Marginaalisuus suhtena syntyy ennen kaikkea siitä, että tietyt ihmisryhmät määritetään näin. Määrittäminen toiseuteen merkitsee, että tällöin on olemassa normitettu käsitys siitä, mikä ei ole toiseutta. Marginaalisuus ymmärrettynä suhtena tarkoittaa, että marginaaliin lukeutuvien ihmisten yhteiskunnallisesta paikasta neuvotellaan koko ajan ja siten marginaalisuus on koko ajan muutoksessa (ks. Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004).

Marginaalisuuden käsitteen käyttökelpoisuutta tutkimuksessani lisää se, että sillä on kuvattu yleisesti myös naisten asemaa. Marginaalisuus ei viittaa vain yhteiskunnalliseen asemaan vaan myös sukupuolen toiseuteen. Varsinkin nais-tutkimuksessa ja erityisesti patriarkaattiteoriassa naisten marginaalinen asema sukupuolena on nähty vailla valtaa olemisena. Dorothy Smithin (1987, 3–4) mukaan naisten vailla valtaa oleminen läpäisee koko yhteiskunnan. Tämä tulee ymmärrettäväksi yhteiskunnan hallinnan suhteiden kautta. Hallinta tapahtuu median,

puhetapojen ja politiikan välityksellä. Hallintojen kautta välittyy se, miten ajattelemme itsestämme ja toisistamme sekä oma käsityksemme siitä, millaiselta meidän kotiemme ja elämämme tulisi näyttää. Smithin (1987, 17, 105) mukaan hallintaa toteutetaan miesten näkökulmasta. Edellytys naisen marginaalisen aseman rikkoutumiseksi on se, että naisille annetaan ääni eli valta. Tällöin naiset eivät enää ole objekteja, tekojen kohteita, vaan toiminnan ja tietämisen subjekteja. Naistutkimuksessa naisten marginaalisen aseman näkyväksi tekeminen on merkinnyt muutoksen vaatimista. Ajatus on toisenlainen kuin syrjäytymispuheessa, jossa syrjäytyneet pyritään muuttamaan niin, että heidät saadaan takaisin normaaliyhteiskuntaan. Feminismin emansipaatiohankkeeseen on kuulunut naisten marginaalisen aseman purkaminen ja itsenäisen aseman vaatiminen (Kuronen 2004, 277).

Toiseutta tuotetaan kuvaamalla millaisilta he, toiset, näyttävät ja millaista elämää he elävät. Näin ymmärrettynä toiseus on suhde, jonka avulla valtaa pitävät määrittävät sen, mitä he itse eivät ole. (Kitzinger & Wilkinson 1996, 9.) Näillä määrittäyksillä rakennetaan kuvaa siitä, millainen on normin mukainen yhteiskunnan kansalainen. Samalla määritellään normaaliutta (Mäkinen 2008, 32–34). Yhteiskunnassa kahden vanhemman perhe on normi normaaliudesta, jolloin yhden vanhemman perhe ei täytä tätä normaaliuden normia vaan on toinen. Tuula Gordonin (1994, 179) mukaan ydinperhe perustuu patriarkaaliseen familismiin,² mikä on yhteiskunnan normatiivinen olotila, josta poikkeaminen merkitsee jonkinlaista marginaalista asemaa. Samoin yhteiskunnassa normaalin normina pidetään hyvätuloista työssäkäyvää ihmistä, jolloin köyhyys ja työttömyys näyttäytyvät tämän normin mukaan toiseudelta. Määrittäminen toiseksi antaa myös vallan määrittää sen, miten köyhän pitäisi elää, mitä elämän mahdollisuuksia hänellä kuuluu olla. Toiseuden kategoriaan määrittäminen tarkoittaa usein sitä, että näin määriteltyihin liitetään kielteisiä stereotyyppioita. (Lister 2004, 99–100.) Tiettyjen sosiaalisten, kulttuuristen tai symbolisten ominaisuuksien omistavien ihmisen määrittäminen toiseksi ei siis ensisijassa ole tämän ryhmän määrittäminen itsestään vaan niiden, joilla on valta yhteiskunnassa. Tosin, kuten Dorothy Smith (1987) on tuonut esiin, toiseuden identiteetti voi muuttua omaksi sisäistetyksi identiteetiksi hallinnan suhteiden kautta.

² Familismi tarkoittaa perhekeskeisyyttä ja patriarkaattia, isäntävaltaa. Familistiset arvot ovat syvällä yhteiskunnassa, verotuksessa, omaisuuden hallinnassa, lasten huollossa, terveydenhuollossa ja moraalisisessa kasvatuksessa. (Chandler 1991, 39–44; vrt. Anttonen 1997, 27–32.)

2.3. Arjen toimijuus

Arjen jokapäiväisyys rutiineineen ja tapoineen, kuten ajatus marginaalissa olevista ihmisistäkin, pitää sisällään ajatuksen uhrina olemisesta ja passiivisuudesta. Arjessa erityisesti naiset ja äidit on nähty jokapäiväisyyden, rutiinien ja tapojen vankeina. Pysin irrottautumaan uhuriuden ja passiivisuuden tulkinnasta ja tarkastelemaan naisten kokemuksia toisessa valossa. Susanna Hyväri (2001) tutki marginaalissa olevien ihmisten muutostarinoita. Ne voidaan ymmärtää sankaritarinoiksi, joissa ihmiset murtautuivat ulos marginaalista muuttamalla omaa kertojan minuuttaan, omaa rooliaan ja samalla sosiaalista asemaansa. Kuitenkin yhtä mahdotonta kuin on nähdä tutkimukseeni osallistuneiden naisten kokemukset arjesta vain kurjuutena ja uhrina olemisena, niin on tulkita heidän kokemuksestaan muutokseen ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen pyrkivinä sankarikertomuksina. Välttääkseni tämäntyyppisen vastakkainasettelun ja ymmärtääkseni naisten arjen kokemuksia käytän käsitettä arjen toimijuus. Vaikutteita arjen toimijuuteen olen saanut Marja-Liisa Honkasalon (2004) luonnehtimasta pienestä toimijuudesta, jossa oleellista on se merkityksenanto, joka toimijuudelle annetaan sekä Marita Husson (2003) inhimillisestä toimijuudesta, jossa toimijuus tai näennäinen toimimattomuus perustuu toimijan omiin arvostuksiin. Arjen toimijuus tapahtuu aina tietyssä ajassa ja paikassa, ja siihen kytkeytyy arjen itsestään selvyys, tapaisuus (Felski 2000). Arjen toimijuus eroaa perinteisestä tavasta ymmärtää toimijuus muutoksena, valinnan vapautena ja päämääränä³ siinä, että arjen toimijuuden määreitä ovat rutiini, suhteissa oleminen ja merkitys.

Aktiivisessa ja rationaalisessa toiminnassa pyritään muutokseen. Sen sijaan arjen toimijuus pyrkii pitämään arjen samanlaisena. Oleellista arjen pysyvyydessä ovat rutiinit ja toistot. Arjen toimijuus perustuu erilaiseen aikakäsitykseen kuin modernissa ajattelussa, jossa aika ymmärretään lineaarisena. Linearisessa käsityksessä toistettavuutta ja rutiineihin jäämistä on pidetty laiskuutena, konservatiivisuutena ja huonona kohtalona. (Felski 2000, 18–22.) Arjen toimijuus perustuu sykliseen aikakäsitykseen, jossa oleellista on toistettavuus. Arjen toimijuus ei ala jostain eikä pääty päämäärään vaan toimijuus toistuu samanlaisena päivästä päivään. Jotta arki

³ Honkasalon (2004, 57) mukaan toimijuutta on yhteiskuntatutkimuksessa jäsenetty Talcott Parsonista lähtien rationaalisen ja aktiivisen toiminnan kautta, jossa oleellista on toimija, päämäärä ja muutos. Sen sijaan arkinen toistava toiminta on katsottu jäännösluokaksi, koska siinä ei pyritä ulkomaailman muuttamiseen vaan ylläpitoon.

voisi toistua päivästä päivään samana, tulee arjen perustua toistettavuuteen ja rutiineihin. Samoin käyttäytymisen tulee perustua tapaisuuteen ja tuttuuteen. Arjen olemisen tapa on tietynlainen tavanmukaisuus, jolloin teot ovat puoliautomaattisia ja toistettuja (Felski 2000). Arjessa mukaudutaan oletuksiin, käyttäytymisiin ja käytäntöihin, jotka näyttävät itsestään selviltä (Jokinen 2003, 8–9).

Toimijuus on perinteisesti mielletty samaksi kuin ihmisen tahdonvapaus, jolloin ihmisellä on kyky vastustaa häneen vaikuttavia voimia ja kyky tehdä rationaalisia vapaita valintoja (Virkki 2004, 23). Moderni individualismi tuottaa käsityksen, että ihmisen on ennen kaikkea toteutettava omaa tehtäväänsä, jolloin itsekkyyden menee yhteisöllisyyden edelle (Taylor 1995a, 34–35). Toisin on arjen toimijuudessa. Tuija Virkki (2004, 18–20) puhuu suhteellisesta toimijuudesta, jolloin ihminen toimii aina sosiaalisissa suhteissa ja toimijuus syntyy sosiaalisissa suhteissa. Suhteellisessa toimijuudessa korostuvat individualistisen käsityksen vastaiset määreet, kuten riippuvuus, yhteisyys ja välittäminen. Suhteellinen toimijuus muodostuu myös valtasuhteissa eikä siten ole omaehtoista, kaikesta vapaata toimijuutta. Valtasuhteet tarkoittavat tässä foucault’laisessa merkityksessä kannustavaa ja suostuttelevaa valtaa eivätkä ulkopäin tulevia rajoituksia tai kieltoja. Sosiaalisissa suhteissa suostuttelu tarkoittaa hallinnan tapaa, jossa toimija on omaksunut itselleen käyttäytymistä ohjaavat normit. Näin ei voida puhua vapaudesta toimia siten kuin yksilö sen itse valitsisi.

Suhteellinen ja inhimillinen toimijuus voivat näyttäytyä rationaalisen toimijuuden näkökulmasta toimeettomuudelta ja passiivisuudelta. Marita Husso (2003) kutsuu perheväkivaltaa kokeneiden naisten toimijuutta inhimilliseksi toimijuudeksi pyrkien ylittämään dikotomian uhrista ja aktiivisesta toimijasta. Aktiivisen rationaalisen toimijan näkökulmasta naisen pitäisi lähteä pois väkivaltaisesta suhteesta. Hän näyttäytyy uhrina, jos ei näin toimi. Kun toimintaa, jäämistä väkivaltaiseen suhteeseen, katsotaan arjen toimijuuden kautta, näyttäytyy toiminta inhimilliseltä, ja sitä ohjaa luottamus ja vastuu perhettä kohtaan. Tällöin naiset valitsevat sellaisen toiminnan, jonka he itse kokevat itselleen arvokkaaksi, vaikka tämä toiminta olisi yleisesti luokiteltu passiiviseen ja ei-toivottavaan toimintaan.

Suhteellista ja inhimillistä toimijuutta ei voi erottaa siitä paikasta, jossa toimijuus tapahtuu. Paikalla on muukin merkitys kuin vain antaa toimijuudelle rajat tai mahdollisuudet. Paikka itsessään voi tuottaa toimijuudelle merkityksen. Marja-Liisa

Honkasalon (2004) tutkimuksessa pohjoiskarjalaisten naisten koti muodostui paikaksi, joka piti kiinni elämässä. Arkisten toimintojen avulla kylän naiset loivat ja ylläpitivät sidosta aikaan, jatkuvuuteen ja alkuperään. Toimintojen toistot ja rutiinit pitivät kiinni maailmassa, kun ympärillä oleva maailma luisui alta väen muuttaessa kasvukeskuksiin. (Honkasalo 2004, 78.)

Kun arjen toiminnoille löytyy mieli, voidaan välttää rankoissakin oloissa arjen muuttuminen kärsimykseksi. Pohjois-Karjalan naisille koti ja siihen kuuluvat rutiinit antoivat merkityksen arjelle. Väkivaltaa kokeneiden naisten luottamus perhettä kohtaan ja omien arvojen noudattaminen antaa merkityksen rankallekin arjelle. Kärsimyksen ymmärrän toimijuuden menetyksenä, tapahtumien kohteeksi joutumiseksi ja niiden armoilla olemiseksi. Uhriksi joutuminen tarkoittaisi, että ihminen menettää elämän jatkuvuutta ylläpitävät suhteet, jolloin myös arjen rutiinit ja toistot kyseenalaistuvat (Honkasalo 2004, 55). Ajatus tulee Ernesto De Martinolta (1955; 1959 ref. Honkasalo 2004), jota Honkasalo (2004) käyttää teoreettisena kehikkona tutkiessaan syrjäseudulla elävien naisten merkityksenantoa. De Martinolle maailmassa oleminen on historiallista toimintaa, jolloin merkityksenanto toiminnalle löydetään uskonnosta tai magiasta, jotka ovat sidoksissa historiaan ja yhteiskuntaan. Toiminnalle annetut merkitykset ovat sidoksissa tarkkoihin säädöksiin, jotka tunnustetaan ja joita käytetään yhteisöllisesti. (Honkasalo 2004, 56.) Tällainen näkemys poikkeaa modernista individualismista, jossa ihmisen merkityksenanto ei perustu perinteeseen vaan ihmisen tulee löytää omat, yksilölliset merkitykset arjelleen ja toiminnalleen (Taylor 1995a, 34, 55).

Tutkimukseen osallistuneiden naisten arjen voimavarana ymmärrän olevan arjen toimijuuden. Arjen toimijuutta kutsutaan nimityksillä pieni toimijuus, inhimillinen toimijuus tai suhteellinen toimijuus. Yhteistä näille kaikille nimityksille on se, että toimijuus ei perustu muutoksesta syntyvään päämäärään vaan merkitykseen. Merkitys syntyy siitä, kun ihmisen yksilöllinen kokemus yhdistyy yhteiseen kulttuuriseen tietoisuuteen arvokkaasta toiminnasta. Pienessä toimijuudessa merkityksenanto perustuu arjen toistoon ja rutiiniin. Inhimillisessä ja suhteellisessa toimijuudessa merkitys syntyy suhteessa muihin ihmisiin. Arjen toimijuus tapahtuu myös aina yhteiskunnallisessa ajassa ja paikassa; paikan ja ajan merkitykset laittavat toimijuudelle mahdollisuudet ja rajat. Lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltaja-äitien arjen mahdollisuudet ja rajat luo heidän marginaalinen asemansa.

3. Tutkimuksen toteutus

3.1. Tutkimustehtävä

Olen kiinnostunut lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kokemuksesta. Juuri heidän kokemuksensa tutkimisen koen tärkeänä, koska heihin yhdistetyt köyhyys, lähiöasuminen ja yksinhuoltajaperhe määritellään usein hallinnon ja järjestelmän näkökulmasta. Kun näitä ilmiöitä määritellään ulkopäin, näyttäytyvät ne usein ongelmina: köyhyys nähdään moraalisenä ja taloudellisenä ongelmana, yksinhuoltajuus kasvatuksellisenä ongelmana ja lähiöt syrjäytymisen edistäjinä. Kuitenkaan huono-osaisuuden määrittely hallinnon ja järjestelmän näkökulmasta ei välttämättä vastaa ihmisen arkipäivän kokemusta. (Helne & Laatu 2006, 9–16; Kuronen 1999, 264; Pohjola 1994a, 193; Polakov 1993, 43–44; Smart 1996, 54.) Lisäksi juuri naisten ja äitien arkipäivän kokemuksen tutkiminen on tärkeää, sillä kotona olevien naisten arkea kuvaa edelleen näkymättömyys ja äänettömyys (Anttonen 1997, 32, 39; Jokinen 1996; Nätkin 1997).

Tutkimuskysymykseni on: millainen on lähiössä asuvan vähävaraisen yksinhuoltajaäidin kokemus arjesta? Arjessa olen kiinnostunut erityisesti seuraavista teemoista:

- Minkälaisia merkityksiä tutkimukseen osallistuneet naiset antavat äitiydelle ja perheelle?
- Minkälaisia merkityksiä he antavat köyhyydelle ja asioimiselle etuusjärjestelmässä?
- Mikä on asuinalueen ja lähiötupatoiminnan merkitys heidän arjessaan?

3.2. Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa

Kokemuksen tutkijan lähestymistapaani luonnehdin fenomenologis-hermeneuttiseksi. Oleellista lähestymistavassani on pyrkiä tavoittamaan toisen kokemus refleктоimalla omia tutkijan ennakkokäsityksiäni tutkimuskohteesta (Granfelt 1998, 19–27; Lehtovaara 1992, 19–24; Perttula 2006, 120–123, 136–140). Vaikka päämääränäni on saavuttaa tutkittavien kokemus, en jää kuitenkaan vain kuvaukseen

vaan myös tulkitsen sitä. Tulkinta on syntynyt aineiston ja kirjallisuuden vuoropuhelun avulla.

Käsitteenä kokemus on moni merkityksellinen. Tämän takia kokemuksen tutkimista on kritisoitu (ks. esim. Scott 1992). Kokemus voi viitata suoraan ulkoisiin tapahtumiin, ihmisten sisäisiin tuntemuksiin tai siihen, kuinka ihmiset merkityksellistävät ulkoisia tapahtumia (Skeggs 1997, 27). Tässä tutkimuksessa tarkoitan kokemuksella niitä merkityksiä⁴, joita naiset antavat arjen asioille. Sijoitun siihen kokemuksen tutkimisen perinteeseen, jossa kokemus syntyy kielellisen tulkinnan kautta (Skeggs 1997, 27; Thörn 2004, 37–40).

Toisen kokemuksen tutkiminen, jossa pyritään saavuttamaan toisen tapa ymmärtää elämäänsä, nostaa esiin kysymyksen: voimmeko ikinä ymmärtää toisen ihmisen kokemusta? Useimmat kokemuksen tutkijat jakavat sen väitteen, että tutkija ei voi koskaan täysin ymmärtää toisen kokemusta, koska yksilön kokemus on aina ainutkertainen (esim. Rauhala 1993). Toisen kokemus tulkitaan siten aina tulkitsijan omasta merkityskontekstista käsin (Shutz 1967, 106). Tämän takia ei ole epätavallista, että tutkija tutkii omia kokemuksiaan. Esimerkiksi Arto Tiihonen (2002) tutki omia liikunnallisia kokemuksiaan väitöskirjassaan *Ruumista miestä tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä ja urheilijoita*, samoin kuin Timo Klemola (1998) artikkelissaan *Kalliokiipeilyn fenomenologiaa*, joka on osa väitöskirjaa *Ruumis liikkuu – liikkuuko henki*. Adrienne Rich (1986) toi esiin naisen kokemusta tutkiessaan omia äitiyskokemuksiaan teoksessa *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*.

Löydän kaksi erilaista tapaa lähestyä toisen ihmisen merkitystulkintoja. Toisaalta lähdetään siitä oletuksesta, että tutkija tulkitsee toisen ihmisen kokemusta omista lähtökohdistaan, eikä siten pysty saavuttamaan toisen ihmisen erilaisia merkitystulkintoja. Tällöin on tärkeää, että tutkija tuo esille oman tutkijan positionsa, jotta tulkinnan lähtökohdat tulevat näkyväksi (Stanley & Wise 1993, 163–169; vrt. Ronkainen 1999, 118–121). Tämän takia on toisaalta katsottu, että tutkijan tulee kuulua samaan ryhmään kuin tutkittavat, sillä vain saman ryhmän edustaja kykenee tulkitsemaan oikealla tavalla kokemusta. Tämä tarkoittaisi sitä,

⁴ Merkityksen ymmärrän suhteena enkä itsenäisenä substanssina tai ominaisuutena. Lehtovaaran (1992, 149) mukaan merkitys voidaan jakaa kolmeen eri kenttään 1. *jokin mielellinen sisältö eli noema, jonka avulla objekti ilmiö tai asia ymmärretään joksikin*, 2. *jokin objekti, ilmiö tai asia, josta noema on tai johon se viittaa*, 3. *tajunta, jolle noema on*. Tässä kohtaa ymmärrän merkityksen kattavan kaikki kolme kohtaa. Analyysissä merkitys tarkoittaa kohtaa 1 ja suhde kohtaa 2.

että vain nainen on oikeutettu puhumaan naisten kokemuksesta tai esimerkiksi vain lesbo lesbon kokemuksesta (Matero 1996, 59). Toinen lähestymistapa on pyrkiä saavuttamaan toisen ihmisen kokemus siten, että pyritään ylittämään tutkijan oma esiyymmärrys aiheesta erilaisia tekniikkoja käyttämällä. Tällaisia tekniikoita ovat esimerkiksi empaattinen ymmärtäminen, sensitiivinen tutkimusote ja fenomenologinen sulkeistaminen.

Riitta Granfeltin (1998, 19–31) mukaan empatia on keino siirtää syrjään omat ennakkokäsitykset tutkittavasta ilmiöstä. ”*Empaattinen asennoituminen merkitsee halua olla avoin toisen ihmisen kerronnalle, pyrkimystä kuvitella, mitä hän ajattelee, toivoo ja tuntee*” (Granfelt 1998, 25). Empaattinen ymmärtäminen tarkoittaa, että tutkija irrottautuu tutkimuksen alussa asettamistaan oletuksista tutkittavaa ilmiötä kohtaan. Hän suostuu kuuntelemaan toisen kertomusta, vaikka kertomus muuttaisi tutkijan omia ennakkokäsityksiä asiasta. Sensitiiviseksi tutkimusotteeksi kuvataan herkistymistä toisen erilaiselle kokemukselle (Laitinen 2004, 52–53; Väyrynen 2007, 54–57). Sanna Väyrynen (2007) kuvaa sensitiivistä tutkimusotettaan siten, että hän tutkiessaan päihdeongelmaisten naisten kokemusta herkistyy erityisesti tietyille näkökulmille, kuten sukupuolierityisyydelle, historiallisuudelle, kontekstuaalisuudelle, kulttuurisuudelle, ideologisuudelle, toiminnallisuudelle ja poliittisuudelle.

Pyrkiessäni saavuttamaan tutkittavien naisten kokemusta sijoitun fenomenologiseen lähestymistapaan, jossa tietoisesti ja systemaattisesti pyritään tunnistamaan ja sulkeistamaan oma esiyymmärrys aiheesta. Fenomenologinen tai fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa ei ole laadullisen tutkimuksen kentässä yksiselitteinen metodi eikä metodologia, vaan sen alle sijoittuu hyvin erityyppisiä kokemuksen tutkimisen tapoja. Tässä tutkimuksessa fenomenologisen lähestymistapani ideologinen alkujuuri on Edmund Husserlin (1955, ref. Juntunen 1986) fenomenologinen filosofia, jota Martin Heidegger (1967) käsittämällä ihmisen ensisijassa maailmassa olevana ja Maurice Merleau-Ponty (1962) ymmärtämällä ihmisen kehollisena ovat edelleen jatkaneet. Koska kokemusta ei

mielestäni voi irrottaa yhteiskunnallisesta todellisuudesta, olen ottanut vaikutteita myös sosiologisesta fenomenologiasta (Schutz 1967; Berger & Luckmann 2002).⁵

Fenomenologisessa lähestymistavassa oletetaan, että emme näe ilmiötä sellaisena kuin se on, vaan näkemämme perustuu omiin tieteellisiin lähtökohtiimme ja arkielämän sitoumuksiimme (Heinämaa 1996, 44). Tapamme tulkita perustuu luonnolliseen asenteeseen, jota voidaan kutsua myös tutkimuksen itsestään selviksi lähtökohtaletuiksi tai esiymmärrykseksi. Oleellista fenomenologisessa lähestymistavassa on luonnollisesta asenteesta pois pääseminen ja ilmiön tavoittaminen sellaisenaan. Fenomenologisessa lähestymistavassa on monenlaista näkemystä siitä, miten tämä tulee suorittaa, ja onko ilmiöiden itsensä tavoittaminen ylipäättänsä mahdollista.

Kokemuksen tutkimuksen perinteessä on ollut tarve löytää kokemuksen avulla universaali yleistettävä tieto. Esimerkiksi äärimmilleen viedyssä standpoint-feminismissä⁶ oli tarkoitus saavuttaa yleinen naiskokemus, jossa kokemuksesta tulee epistemologiaa (Granfelt 1998, 17). Tällöin naiseus olisi kategoria, jossa olisi yleinen jaettu naisten kokemus, joka ei perustu esimerkiksi biologiaan vaan naisten jaettuun alisteiseen kokemukseen (Stanley & Wise 1991, 21, 22). Naistutkimuksessa yleistä naiskokemusta on kritisoitu sitä, että keskiluokkaisen amerikkalaisen naisen kokemus on erilainen kuin nälkää näkevän Afrikassa asuvan naisen kokemus⁷. Omassa tutkimuksessani en etsi yhteistä naiskokemusta, enkä edes marginaalissa

⁵ Fenomenologinen filosofia ei ole sellaisenaan siirrettävissä empiiristen tieteiden metodiksi eikä edes metodologiaksi (Rauhala 1993, 95–97). Suomessa Merleau-Pontyn filosofian innoittamana on syntynyt kokemuksen tutkimuksen haara, jota kutsutaan ruumiinfenomenologiaksi. Tätä lähestymistapaa on erityisesti käytetty naistutkimuksessa (esim. Husso 2003) ja liikuntatieteellisissä tutkimuksissa (Tiihonen 2002). Suomalaisessa kokemuksen tutkimisessa Lauri Rauhala on tehnyt uuraa uurtavaa työtä muokatessaan Husserlin ja Heideggerin filosofiasta lähtevän fenomenologian konkreettisen empiirisen tieteen tekemisen tavaksi (Lehtovaara 1992; Perttula 1994).

⁶ Anneli Anttosen mukaan standpointfeminismi viittaa tiettyyn feministisen tutkimuksen sisällä syntyneeseen epistemologiakeskusteluun, jossa lähtökohtana on naiskokemus. Tiedon oletetaan olevan sidoksissa subjektin sukupuoleen, ja siksi tieto itsessään on sukupuolittunutta. Standpointfeminismin sisältyy ajatus itsenäisen feministisen tietoteorian luomisesta. (Anttonen 1997, 39–40.) Naisten aito kokemus arjesta oletetaan saatavan esiin aineistosta, joka tulisi suoraan naisilta ilman, että tieto suodattuisi valtaapitävien miesten näkemysten mukaisesti. Samoin naiskokemuksen saavuttamiseksi pitää määritellä uudestaan käsitteet, joilla todellisuutta kuvataan. Myös haastattelussa haastateltava ja haastattelija ovat samanarvoisia, jolloin naisten oman kokemuksen ääni tulee esiin. (Saarinen 1986, 250–259.) Standpointfeminismin lähtökohta-asetelma on nähdä naiset alistettuina ja vailla valtaa olevina ja miehet valtaa pitävinä. Tätä lähtökohta-asetelmaa on kritisoitu siitä, että myös sosiaaliset suhteet vaikuttavat valta-asetelmaan. Esimerkiksi keskiluokkaisella valkoisella naisella on enemmän valtaa kuin köyhällä siirtolaismiehellä. (Harding 1991, 118–136.)

⁷ Lukuisat naistutkijat ovat kyseenalaistaneet feminiinisen identiteetin olemassaolon korostaen identiteetin moninaisuutta (ks. Matero 1996, 256–264; Anttonen 1997, 45).

olevien naisten yleistä kokemusta. Saavuttaakseni tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksen arjesta lähdän paikallisuudesta ja ymmärrän tutkittavat subjekteiksi ja toimijoiksi. Pyrin tuomaan yhteiskunnassa vailla valtaa olevan naisryhmän näkökulman esiin.

Niin sanotussa puhtaassa fenomenologiassa Edmund Husserilla oli alun perin tarkoituksena useiden erillisten reduktioiden avulla löytää ilmiön olemus, eidos, joka olisi universaalialia, yleistettävää tietoa (Mehtonen & Juntunen 1977, 122, 124). Sen sijaan Edmund Husserlin jälkeen tulleet fenomenologit kuten Merleau-Ponty ja Martin Heidegger korostavat ihmisen olevan ennen kaikkea maailmassa oleva, joten kokemus on sidottu siihen elämäntilanteeseen, yhteiskuntaan ja aikaan, jossa yksilön kokemus ilmenee. Tällöin ei myöskään tutkijan ole mahdollista suorittaa loppuun asti fenomenologista reduktiota ja päästä ilmiöihin itseensä.⁸ Maailmassa olemisen merkitsee sitä, että tutkittavien antamat merkitykset ilmiöille sijoittuvat yhteiskunnallisiin tapoihin puhua ilmiöstä. Anneli Pohjolan (1994a, 21–23) mukaan yksilön kokemus ei ole yksilön tuote vaan se nousee kulttuurisista ja historiallisista verkennöistä. Kokemuksessa yhdistyvät historiallisuus, kollektiivisuus, paikallinen kulttuuri, sosiaaliset rakenteet ja persoonallisuus. Lauri Rauhala (1993) kutsuu kokemuksen kontekstia situationaalisuudeksi. Situationaalisuus tarkoittaa toisaalta konkreettista paikkaa, missä ihminen elää, esimerkiksi yhteiskuntaa ja kaupunkia sekä toisaalta sitä, onko syntynyt mieheksi vai naiseksi tai varakkaaseen vai köyhään kotiin. Ihmisen situationaalisuus määrittää sitä esiyymmärrystä, mikä

⁸Luonnollisesta asenteesta luopumista kutsutaan fenomenologiassa reduktioksi, joka tarkoittaa olemassaoloa koskevien väitteiden ja vakaumusten sulkeistamista (Heinämaa 1996, 22–35). Edmund Husserlin filosofiassa reduktio on mahdollinen ja jäljelle jää ainoastaan ilmiö, joka on vapautunut olemassaolon oletuksista. Reduktio on sarja päällekkäisiä sulkeistuksia, joiden lopullinen tarkoitus on löytää ilmiön yleisiä piirteitä ja välttämättömiä rakenteellisia oletuksia. Esimerkiksi empiirisessä kokemuksen tutkimuksessa tämä tarkoittaa, että pyritään löytämään kokemuksen ydin. Tällöin on oleellista tutkia monen ihmisten kokemusten kuvausta, jotta voidaan löytää ilmiön olemus (Perttula 1994, 9–10). Esimerkki fenomenologis-hermeneuttisesta tutkimuksesta, jossa operoidaan isolla aineistolla, on Åstedt-Kurjen (1992) tutkimus, jossa hän haastatteli 60 kuntalaista ja sairaanhoitajaa terveyden kokemuksista.

Toinen näkökulma reduktiolle on se, että sitä ei pystytä koskaan saattamaan loppuun ja siihen joudutaan aina palaamaan takaisin. Merleau-Pontyn mukaan eletyn kokemuksen rakenteita ei voi analysoida täydellisesti, sillä kokemus sisältää vieraista toisista subjekteista olevia merkityksiä (Heinämaa 1996, 45, 51). Merleau-Pontyn ajatuksena on, että ruumiillinen subjekti jää aina kiinni faktuaaliseen tilanteeseen ja partikulaariseen näkökulmaan. Tällöin reduktiota ei voida kokonaisvaltaisesti suorittaa loppuun asti. Kokemus on aina tietyn ihmisen kertoma tietyssä ajassa ja paikassa, eikä ole löydettävissä yleistä kokemuksen ydintä ilmiöstä. Esimerkkinä tällaisesta tavasta ymmärtää fenomenologia on narratiivinen kokemuksen tutkimus (Erkkilä 2006, 201). Oma käsitykseni kokemuksesta on se, että se on aina tietyssä ajassa ja paikassa kerrottu yhden ihmisen kokemus, eikä siten ole mahdollista löytää yleistä yksinhuoltajaäitien kokemusta.

ihmisellä kustakin ilmiöstä on; miten hän kohtaa arjen tapahtumat. (Rauhala 1993.) Tässä tutkimuksessa kokemuksen kontekstina ymmärrän olevan yhteiskunnan säännöt ja normit siten, että ihmisen kokemus sijoittuu aina siihen paikkaan ja sosiaaliseen tilanteeseen, jossa hän elää (Scott 1992, 29; Thörn 2004, 28–29). Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksesta kertomisen tapaa ei voi siten irrottaa yhteiskunnassa yleisestä tavasta puhua sellaisista ilmiöistä kuin syrjäytyminen, yksinhuoltajuus ja lähiö (Stanley & Wise 1991, 22; Thörn 2004).

Maailmassa oleminen merkitsee myös, että omat tutkijan ennakko-oletukseni vaikuttavat väistämättä tutkimuksen tekemiseen; siihen, miten valikoin ja ymmärrän kohteen (Varto 1992, 26–27). Todellisuus on rakentunut merkitystulkinnosta ja tulkintasäännöistä, joiden avulla ihmiset hahmottavat maailmansa (Alasuutari 1993, 42; Varto 1992, 14–15). Tutkija ei voi irrottautua merkitysten todellisuudesta ja tutkia tutkittavaa ulkopuolelta. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkijana olen kiinni yhteiskunnallisessa ja kulttuurisessa todellisuudessa, enkä pysty siirtämään kaikkia ennakko-oletuksiani ilmiöstä syrjään, saati olemaan tietoinen niistä (ks. Heinämaa 1996, 52). Pyrkimys päästä ilmiöihin itseensä tarkoittaa pyrkimystä irrottautua itsestään selvistä tavoista ymmärtää tutkittava ilmiö. Tämä tarkoittaa loputonta asioiden kyseenalaistamista, ihmettelyä (Heinämaa 1996, 52). Ihmettely konkreti-soituu tässä tutkimuksessa tutkijan reflektiona, jossa oleellista on luopua katsomasta tutkimusten naisten arkea toisaalta sosiaalityöntekijän silmälasien läpi ja toisaalta luopua siitä ajatuksesta, että yhteiskunnallisesti tutut käsitteet, kuten köyhyys, äitiys, perhe ja lähiö olisivat objektiivisia asiantiloja. Tutkijana en vain kuvaan naisten kokemusta vaan pyrin myös käsitteellistämään ja ymmärtämään sitä (Fook 2001; Granfelt 1998, 16; Väyrynen 2007, 53).

Fenomenologisessa kokemuksen tutkimisen lähestymistavassa pyritään saavuttamaan toisen kokemus, mutta ollaan tietoisia, että kaikista etukäteis-oletuksista ei voi luopua. Tämän takia on katsottu oleelliseksi tuoda esiin tutkijan ennakkokäsityksiä. Miten tutkija ymmärtää ihmisen olevan? Mikä on tutkijan ihmiskäsitys? (Åstedt-Kurki 1992, 14, 81–84.) Ennen kuin lähden tarkemmin kuvaamaan aineiston hankintaa ja aineiston analyysia pohdin tutkimukseni etukäteisoletuksia: ihmiskäsitystä ja eettisiä sitoumuksia, jotka ovat vaikuttaneet tutkimuskysymyksen muotoutumiseen, aineiston hankintaan, analyysiin ja raportin kirjoittamiseen.

3.3. Ihmiskäsitys: ruumiillisuus, tapaisuus, hyve

Fenomenologisessa lähestymistavassa on oleellista kysyä, miten tutkija ymmärtää ihmisen olevan ja miten ihmistä voidaan tutkia (Lehtovaara 1995, 8–9; Åstedt-Kurki 1992, 14). Ihmiskäsityksellä tarkoitetaan olettamuksia, joita tutkijalla on tutkimuskohteestaan, kun hän asettaa tutkimuskysymyksen, hypoteesin ja valitsee tutkimusmenetelmän (Rauhala 1989, 5). Olen valinnut kokemuksen tutkimuskohteeksi, koska ymmärrän tutkittavat toimijoiksi, subjekteiksi, jotka muodostavat merkityksiä yksilöllisen elämäntilanteensa mukaan (ks. Lehtovaara 1992, 148–151). Tutkittavat itse muodostavat merkityksiä omasta elämästään, minkä avulla he luovat tarkoituksen omalle toiminnalleen ja arjen tapahtumille. Tutkittavilla on omat elämäntapansa ja omat arvostuksensa, sillä he ovat omalla tavallaan ajattelevia, tuntevia ja tahtovia olentoja, jotka kykenevät tietoisesti tarkastelemaan omia ajatuksiaan, aikomuksiaan ja tunteitaan (Åstedt-Kurki 1992, 15; Krok 1999). En kuitenkaan ymmärrä tutkittavia yksioikoisesti täysin vapaiksi tai toiminnassaan yhteen arvopäämäärään pyrkiviksi. Tällaisessa ihmiskuvassa ihmisen ymmärretään pyrkivän parhaaseen mahdolliseen valintaan, jolloin valinnan kriteereinä voivat olla taloudellisuus, arvorationaalisuus tai vastuurationaalisuus (ks. esim. Hakovirta 2006, 48–60). Rationaalisuuden sijasta ymmärrän tutkittavien toiminnan perustuvan kulttuurisiin traditioihin ja moraalisiin käytäntöihin.

Oleellista tavassani ymmärtää tutkittavien antamia merkityksiä ja heidän toimintaansa on käsitykseni heistä ruumiillisina. Ruumiillisuudella tarkoitan Maurice Merleau-Pontyn (1962) filosofiaan perustuvaa fenomenologista ruumiskäsitystä, jossa ruumis ymmärretään merkityksiä kantavaksi ja merkityksiä muodostavaksi sekä maailmassa olevaksi ja kohteeseen suuntautuvaksi subjektiksi. Kun ruumis ymmärretään merkityksiä muodostavaksi ja kohteeseen suuntautuvaksi, merkitsee se suhteissa olemista. Suhteissa oleminen tarkoittaa sitä, että ihminen on erottamaton osa todellisuutta. Ihmisen tietoisuus on intentionaalista, jolloin ihminen on aina tietoinen jostakin, esimerkiksi minä ajattelen puuta, minä rakastan veljeäni (Klemola 1998, 21). Ruumiinfenomenologiassa kohteeseen ei suuntauduta ensisijassa tietämällä, uskomalla ja olettamalla vaan liikkumalla, tuntemalla ja havaitsemalla (Heinämaa 1996, 81). Ihminen on suhteessa maailmaan (Honkasalo 2004, 54), erityisesti muihin ihmisiin (Tedre 2004, 45; Nykyri 1998).

Kun ruumis ymmärretään maailmassa olevaksi, merkitsee se, että ihminen on ja toimii tietyssä ajassa ja paikassa, sillä ruumiillisuus sitoo ihmisen aikaan ja paikkaan (Jokinen & Kaskisaari & Husso 2004, 8). Tästä seuraa se, että ihmisen mahdollisuudet ja rajoitukset määrittyvät sen yhteiskunnan ja kulttuurin mukaan, jossa hän toimii. Paikallisuus tarkoittaa myös sitä, että ihminen kantaa itsessään tiettyjä kulttuurisia merkityksiä ja toimiessaan todentaa niitä, olipa hän tietoinen näistä tai ei (MacIntyre 2004, 260).

Kulttuurisia merkityksiä, joita ihminen kantaa ja toisaalta toimiessaan merkityksellistä, kutsun tapaisuudeksi. Käyttämäni tapaisuuden käsite on saanut vaikutteita Eeva Jokisen (2004) tapaisuuden ja Sara Heinämaan (1996) tyylin käsitteistä. Jokinen ja Heinämaa käyttävät käsitteitä tapaisuus ja tyyli selittämään sukupuolen tuottamista. Jokinen (2004, 288) viittaa sukupuolen tapaisuudella kulttuuriseen tapaan olla ja perustaa näkemyksensä Pierre Bourdieun habituksen käsitteeseen. Heinämaa (1996, 81, 157) viittaa tyyllillä Merleau-Pontyn fenomenologiseen ruumiinfilosofiaan. Tyyli ei tarkoita naiseudessa sitä, että sukupuoli määräytyisi biologian tai kausaalisten psyko-sosiaalisten prosessien mukaan eli sukupuolella olisi kysymys naiseksi tulemisesta. Kysymys on sukupuolittuneista merkitysrakenteista eli arvoista ja merkityksistä. Naisuus syntyy teoissa niin, että merkitykset muodostuvat tekemisessä. Sukupuoli muodostuu ajatuksista ja uskomuksista sekä teoista ja käytännöistä. Tyyli ei kuitenkaan paikannu mihinkään yksittäiseen tekoon vaan ilmenee tosiasioiden ja tekojen tai olioiden ja ominaisuuksien välisissä suhteissa. (Heinämaa 1996, 135, 141, 147, 157.) Tapaisuus siis muodostuu tekojen merkityksestä. Tapaisuus sisältää kulttuurisia uskomuksia, ja nämä uskomukset merkityksellistävät tekoja, ja teoissa toisaalta vahvistetaan näitä uskomuksia. Arjen näkökulmasta tapaisuus ymmärretään itsessään arvokkaaksi, koska se vahvistaa ihmisen käytännöllistä tarvetta toistoon, tuttuuteen ja itsestään selvyyteen (Felski 2000, 31).⁹

Silloin kun pyritään saavuttamaan ihmisen itsensä antamia merkityksiä tapahtumille, niin ihminen itsessään näyttäytyy ristiriitaisena ja moniäänisenä (Pohjola 1994a, 41; Granfelt 1998, 25; Jokinen 1996, 73–75). Ihmisen

⁹ Ihmisen kenties tiedostamatontakin tapaa toimia tietyn kulttuuriperimän mukaan kutsutaan fenomenologiassa luonnolliseksi asenteeksi. Tämä tarkoittaa sitä, että olemme omaksuneet uskomuksia, tapoja ja käyttäytymismalleja, joista on tullut meille itsestään selvyyksiä (Heller 1984, 49–53; Schutz 1967, 98).

ymmärtäminen ruumiilliseksi antaa mahdollisuuden ristiriitaiseenkin olemiseen. Ruumissa yhdistyvät yhteiskunta ja yksilö, luonto ja kulttuuri, instituutiot ja halut (Jokinen & Kaskisaari & Husso 2004, 8). Nämä eri elementit pitävät sisällään erisuuntaisia toiminnan tavoitteita aiheuttaen sen, että ihminen on ajattelussaan ja toiminnassaan ristiriitainen.

Ristiriitaisia kokemuksia jäsentävät toisaalta kulttuurinen traditio, tapaisuudet, mutta myös moraaliset käytännöt eli hyveet. Tällöin tapaisuuteen sisältyy kulttuurisesti sisäistynyt tietoisuus oikeasta tavasta toimia, mitä tässä tutkimuksessa kutsun hyveiksi. Moraaliset käytännöt eivät ole pysyviä, vaan hyve kietoutuu ja on osa sosiaalisia käytäntöjä, jotka muuttuvat ajassa (MacIntyre 1987). Hyveen käytännöt ovat totuttuja tapoja toimia ja olla suhteessa muihin ihmisiin siten, kun kussakin kulttuurissa katsotaan hyväksi ja tavoiteltavaksi (MacIntyre 2004, 225–226). Hyve on usein mielletty samaksi kuin normi. Käytän tässä kuitenkin hyveen käsitettä normin asemasta, koska hyve antaa mahdollisuuden ristiriitojen olemiselle toisin kuin normi, jossa on vain yksi oikea tapa toimia. Ihminen ei pysty noudattamaan kaikkia hyveitä, koska ne vaativat erilaista toimintaa. Kukaan ihminen ei siis pysty olemaan täysin hyveellinen. Esimerkiksi niin sanotut ulkoiset hyveet, joihin kuuluvat voitonhalu ja kilpailu, jotka mahdollistavat rikkaaksi, kuuluisaksi ja vaikutusvaltaiseksi tulemisen, ovat ristiriidassa niin sanottujen sisäisten hyveiden kanssa, joita ovat oikeudenmukaisuus ja anteliaisuus. Ihminen voi saavuttaa vain joitain hyveistä. (MacIntyre 2004, 231, 237–238.)

3.4. Etiikka

Tutkimuksessani eettiset kysymykset ovat tärkeitä, koska tutkin ihmisten henkilökohtaisia kertomuksia ja ryhmää, jolla on vähän valtaa. Eettiset kysymykset ovat vaikuttaneet koko tutkimuksen tekemiseen alkaen siitä, miten kerään aineiston ja miten oikeutan sen, että tunkeudun tutkittavien elämään ja päätyen sen pohtimiseen, miten raportoin tutkittavien naisten kokemuksista, jotta en vahvistaisi stereotyyppistä näkemystä heistä.

Eettiset kysymykset eivät tunnu niin painavilta silloin, kun tutkimusmenetelmä etäännyttää yksilöistä. Kun tutkitaan henkilökohtaisia kertomuksia, tulee Arja Kuulan (2006, 62–65) mukaan pohtia, onko meillä oikeus tutkia ja kirjoittaa toisten

ihmisten elämästä ja vahingoittaako tutkimus tutkittavia henkilöitä tai heidän läheisiään. Riitta Granfeltin (1998, 40) mielestä henkilökohtaisten haastattelujen käyttäminen tutkimukseen voidaan oikeuttaa sillä, että siten tuotetaan relevanttia yhteiskunnallista tutkimustietoa. Tutkimukseen osallistuneiden naisten haastattelujen käyttäminen tutkimusaineistona löytää oikeutuksen siitä, että marginaalissa olevien naisten omat kokemukset ovat edelleen liian näkymättömiä sekä suomalaisessa naistutkimuksessa että köyhyys- ja syrjäytymistutkimuksessa. Vältän tunkeutumista tutkittavien henkilökohtaiseen maailmaan siten, että pyrin sovittamaan omat tutkimusintressini tutkittavien omiin kertomisen tapoihin, jolloin en urki haastateltavien elämästä asioita, joita he eivät itse tuo esiin.

Tutkiessaan leimatun ryhmän, homoseksuaalien, elämää sodan jälkeisenä aikana Tuula Juvonen (2002) pohti tarkkaan tutkittavien nimettömyyden vaatimusta ja yksityisyyden suojaa, koska homoseksuaalisuus oli sodan jälkeen vielä kriminalisoitu ja edelleen tähän ryhmään liitetään vahvoja kielteisiä leimoja. Yksityisyyden suoja ja tutkittavien nimettömyys on tärkeää, ettei tutkimustietoa pystytä käyttämään tutkittavien tai hänen läheisiensä vahingoksi sekä siksi, ettei tutkimukseen osallistunut joudu vastaamaan tutkijan tulkinnoista. (Juvonen 2002, 62.) Haastatellessani naisia osa oli erittäin tarkkoja siitä, että aineistoa käytetään vain tähän tutkimukseen ja että heidän nimettömyytensä säilyy, eivätkä he ole tunnistettavissa lopullisessa tutkimuksessa. Olen muuttanut joitakin muita yksityiskohtia kuin vain nimen, sillä nimettömyys ei välttämättä takaa täydellistä tunnistamattomuutta. Pienessä ja rajallisessa ryhmässä henkilöt voivat tunnistaa toisensa tutkimusta lukiessaan (ks. Juvonen 2002, 65–66).

Vaikka nimettömyys ja yksityisyyden suoja suojaavat yksittäistä henkilöä ja hänen läheisiään, niin tutkimus voi kuitenkin vahingoittaa sitä ryhmää, jota tutkittava edustaa (Kuula 2006, 205–207). Tämän takia olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkittavista heidän omaa arvomaailmaansa kunnioittaen. Toinen asia, jonka Juvonen (2002, 68) nostaa esiin tutkittaessa ihmisten henkilökohtaisia kertomuksia on se, että osallistuneiden tulee tietää, mihin tutkimukseen osallistuvat, mitä seuraamuksia osallistumisesta voi olla ja kuka tutkimusta tekee. Arja Kuula (2006, 99) lisää vielä tähän, että tutkittavia tulee informoida tutkimusaineiston käsittelystä, kuka sitä käsittelee ja mihin aineisto päättyy. Eettisesti minua sitoo omassa tutkimuksessani se, että kerroin tutkittaville tutkivani heidän näkemystään arjesta

lähiössä. Tutkimuksen raportoinnissa katson olevani sitoutunut tuomaan tutkimuksessa esiin niitä seikkoja, joita tutkittavat itse kokevat tärkeäksi arjessa.

Haastavana eettisenä kysymyksenä koin sen, miten kerron ryhmästä, joka jo valmiiksi kategorisoidaan toiseksi, marginaaliin, varsinkaan kun en halua uusintaa sitä tapaa, jolla ryhmästä puhutaan, vaan haluan uudelleen neuvotella heidän toiseutensa (ks. Kulmala 2006, 70–78). Ongelmalliseksi toiseudesta kirjoittamisen tekee se, että toiseus syntyy suhteessa. Toiseus ei ole tosiasia, jota voi vain kuvata. On olemassa valtaa pitävien joukko, johon myös minä tutkijana kuulun, ja jotka määrittävät toiseuden, ketä toiset ovat. Samalla kun määritämme toiseuden, määritämme sen, mitä emme itse ole. (Kitzinger & Wilkinson 1996, 8.) Toiseus tarkoittaa vailla valtaa olemista, johon liittyy näkymättömyys ja äänettömyys. Toisella osapuolella, niin sanotulla hallitsevalla ryhmällä, on valtaa määrittää, miten toiseudesta puhutaan, ja mikä on oikea tapa esittää ”toisten” elämää. Kun yliopiston tutkija kuuluu ilmiselvästi tähän hallitsevaan ryhmään, voidaan sanoa, kuten Anneli Pohjola (1994a, 18): ”*Tutkija on tutkimuksen eettinen ongelma*”. Toiseuden tutkimisen vaikeus on johtanut esimerkiksi siihen, että marginaalisia ilmiötä ei tutkita tai ylipäättänsä kielletään ryhmän alisteinen, marginaalinen asema. Varsinkin, kun on tutkittu kulttuurista toiseutta, on helposti annettu ihannoiva kuva toisenlaisesta elämäntavasta. Ihailaan ihmisten selviytymistaitoja, myönteistä kulttuuria ja traditioita unohtaen, että kuitenkin on kyse ihmisistä, joilla on hyvin vähän valtaa vaikuttaa siihen, millainen heidän elämänsä on (Kitzinger & Wilkinson 1996, 10, 14).

Olen haasteista huolimatta valinnut sen tien, että tutkin marginaalista ryhmää ja pyrin tuomaan esiin heidän alisteisen asemansa. En kuitenkaan halua uusintaa sitä tapaa, jolla heistä puhutaan, enkä vahvistaa alistuksen mekanismeja. Jotta tässä onnistuisin, olen ottanut huomioon seuraavanlaisia seikkoja. Kun kirjoitan toisten kokemuksista, pyrin olemaan tietoinen käyttämästäni käsitteistä. Reflektoin omia sosiaalisia, poliittisia ja henkilökohtaisia intressejäni ja oletuksiani. Olen pyrkinyt olemaan tarkka tuottaessani tietoa, jotta en työskentelisi tutkittavien intressejä vastaan. Kun puhun toisista, tiedostan oman tutkijan valtani ja vastuuni. (Alldred & Gillies 2002, 42.)

Fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapa itsessään haastaa miettimään tutkijan ennakkokäsityksiä ja reflektoimaan niitä. Omassa lähestymistavassani

ymmärrän, kuten edellä olen tuonut esiin, tiedon tuottamisen olevan aina suhteessa siihen yhteiskuntaan, jossa se syntyy. Tieto on aina jostain intresseistä lähtöisin (Horkheimer 1991), ja tiedonintressi vaikuttaa siihen, millaista tietoa tuotetaan. Varsinkin yhteiskuntatieteissä tieto on aina myös poliittista (ks. Alldred & Gillies 2002). Tässä tutkimuksessa intressini on emansipatorinen. Tarkoitin tällä sitä, että pyrin tuomaan esiin tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemusta ja ääntä sekä paljastamaan niitä yhteiskunnan alistuksen mekanismeja, joiden kohteeksi he ovat joutuneet. Tutkimusintressini menee lähelle naistutkimuksessa käytettyä empowerment-lähestymistapaa, jossa pyritään tuomaan esiin valtasuhteita ja purkamaan niitä tutkimusprosessin aikana (Kuronen 2004, 277).

3.5. Aineisto

Tutkimuksessani aineiston keruu ei sijoitu ajallisesti johonkin tiettyyn ajanjaksoon ja aineiston analyysi toiseen, vaan ne kietoutuvat yhteen. Aineiston kerääminen sijoittuu vuosille 2002–2006. Jo lähtiessäni lähiötuvalla etsimään halukkaita vähävaraisia yksinhuoltajaitejä tutkimukseeni alkoi tulkintani aineistosta. Hermeneuttisen kehän ajatusta myötäillen olen kerännyt tietoa naisten kokemuksista pala palalta haastatteleamalla heitä ja samanaikaisesti olen analysoinut kohtaamisiani heidän kanssaan, mikä on taas syventänyt tietämystäni heidän elämäntilanteestaan. Tämän uuden ymmärryksen myötä olen kohdannut seuraavan tutkittavan, mikä on taas syventänyt tietämystäni tutkittavien naisten arjesta. Uuden tiedon syntyminen ja tutkimuksen kokonaiskuvan rakentuminen eivät siis ajoitu vain analyysivaiheeseen (Åstedt-Kurki 1992, 35–36).

Itsestään selvä tapa kerätä kokemuksia oli naisten haastattelemine. Tutkimuksen pääaineistona ovat 12 naisen haastattelut. Edellytyksenä tutkimukseen osallistumiselle olivat vähävaraisuus, yksinhuoltajuus ja asuminen tutkimuskaupungin lähiössä. Tutkittavat tavoitin lähiötupatoimintaan osallistumisen perusteella. Keväällä 2002 kuusi alueella asuvaa vähävaraista yksinhuoltajaiteä osallistui tutkimushaastatteluun. Jatkoisin tutkimukseen osallistuneiden halukkaiden ja sopivien naisten etsimistä syksyllä 2003, jolloin haastattelin kuusi naista. Uusintahaastattelut tein talvella 2005–2006 yhdeksälle naiselle. Viisi näistä on puhelinhaastatteluja. Puhelinhaastattelujen kesto oli 30 minuutista kahteen tuntiin ja kasvotusten tehtyjen haastattelujen 45 minuutista kolmeen tuntiin. Kaikki aineiston

analyysissä käytetyt haastattelut on nauhoitettu ja litteroitu sanatarkasti, myös puhelinhaastattelut. Ensimmäisellä haastattelukierroksella tarkoitukseni oli saada mahdollisimman kokonaisvaltainen kuva lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien arjesta. Osa arkea oli asioiminen palvelujärjestelmässä, kuten Kelassa ja päiväkodissa. Toisella haastattelukierroksella pääpaino oli tuen ja kontrollin kokemuksissa palvelujärjestelmässä¹⁰ (ks. liitteet 4 ja 5). Litteroitua yksinhuoltajaäitien haastatteluaineistoa kertyi yli 400 sivua rivinvälillä 1.

3.5.1. Tarina aineiston synnystä

Lähiö, joka valikoitui tutkimuskohteeksi, on maantieteellisesti yhtenäinen, mutta sisältää hyvin erilaisia ja eri aikaan rakennettuja kerros-, rivi- ja omakotitaloja. Asukkaita on yhteensä 9000. Lähiössä on erotettavissa kaksi erillistä kerrostaloaluetta, joiden ympärille omakotitalot ja rivitalot ovat sijoittuneet. Kaupungin keskusta on matkaa kymmenen kilometriä, joka linja-autolla kestää kaksikymmentä minuuttia. Tutkimukseen valikoituneen lähiön lähiötupatoiminnan eräs kohderyhmistä on yksinhuoltajaäidit. Kaupungilta sain tutkimusluvan alueella asuvien sosiaalitoimiston asiakkaiden haastatteluun 2002. Yhteyshenkilöinä olivat alueen sosiaalityöntekijät.

Kyseistä lähiötupatoimintaa luonnehtii projektimaisuus ja mosaiikkimaisuus, kuten suurinta osaa lähiöprojekteista (Karisto & Karjalainen 2000, 185–186). Rahoitus tulee monesta eri lähteestä. Toimijat muodostuvat palkatuista työntekijöistä, työllistetyistä, alueen sosiaali- ja terveysalan työntekijöistä ja vapaaehtoistyöntekijöistä. Lähiötuvan palvelut on tarkoitettu kaikille alueen asukkaille, mutta erityisesti tällä toiminnalla pyritään estämään työttömien, maahanmuuttajien ja yksinhuoltajien syrjäytyminen. Projektinvastaava kuvaa lähiötupaa matalan kynnyksen paikkana, jonne on helppo tulla, on sitten kysymys pitkään työttömänä olleen sijoittumisesta lähiötuvan yhteisöön tai vain lounaan syömisestä.

Aloittaessani tutkimustani vuonna 2002 lähiötuvalla oli toiminnassa kaksi eri periaatteella toimivaa äiti-lapsiryhmää. Ensimmäisen ryhmän toimintaperiaatteena on, että äidit itse vastaavat ryhmän toiminnasta ja lähiötupa antaa tilat. Toinen

¹⁰ Vuosina 2005 – 2008 olin mukana Suomen Akatemian rahoittamassa tutkimusprojektissa *Tuen ja kontrollin dilemma sosiaalityön käytännöissä*.

ryhmä on tarkoitettu vain yksinhuoltajaäideille ja monilapsisten perheiden äideille. Tähän jälkimmäiseen ryhmään menin ensiksi esittelemään tutkimustani. Kukaan paikalla olloista ei halunnut identifioitua vähävaraiseksi yksinhuoltajaäidiksi. Sen sijaan tutkimukseni viritti ryhmässä keskustelun yksinhuoltajien rankasta arjesta. Kuitenkin myöhemmin ilmeni, että jotkut tutkimukseeni osallistuneet yksinhuoltajaäidit ovat käyneet tässä ryhmässä, mutta esimerkiksi yksi tutkittavista kertoi, ettei halunnut kertoa ryhmässä olevansa yksinhuoltaja.

Kaikki kevään 2002 kuusi haastattelua sain joko lähiötuvan projektinvastaavan tai alueen sosiaalityöntekijän avustuksella. Neljä haastateltavaa on yksinhuoltajille tarkoitettua perhekerhosta. Ryhmässä äidit ja lapset ovat eri tiloissa. Lähiötuvan työntekijät hoitavat lapsia sillä aikaa, kun äideille on järjestetty omaa toimintaa, esimerkiksi askartelua. Esitellessäni tutkimustani tässä ryhmässä osallistujat vain tuijottivat minua epäluuloisina. Vasta projektinvastaavan vakuuteltua tutkimukseni tärkeyttä lähiötuvan toiminnan kehittämiseksi kolme suostui sopimaan haastatteluajan. Lisäksi haastattelin lähiötuvalla työskentelevää vapaaehtoistyöntekijää ja työllistettyä. Yksi näistä kuudesta haastateltavasta ei ollut lähiötuvan toiminnassa mukana, mutta oli aikaisemmin osallistunut yksinhuoltajille tarkoitettuun ryhmään.

Vuonna 2003 lähiöprojektissa oli jo neljä äideille tarkoitettua ryhmää, kun vuonna 2002 niitä oli vain kaksi. Toinen uusista äiti-lapsipiireistä oli projektimuotoinen pienryhmä, jossa tavoitteena oli kävijöiden sitoutuminen ryhmään. Ryhmässä oli nuoria äitejä, joiden lapset olivat vauvaikäisiä. Tästä ryhmästä sain kaksi haastateltavaa. Toinen uusista ryhmistä oli perustettu parin kilometrin päähän lähiötuvasta. Tässä ryhmässä äidit olivat yhdessä lastensa kanssa. Lähiötuvan työntekijät vastasivat ryhmän toiminnasta, kuten kahvinkeittämisestä ja askartelujen järjestämisestä. Kertoessani tässä äiti-lapsiryhmässä tutkimuksestani vieressäni oleva äiti alkoi välittömästi kertoa, että hän on kyllä onnellisesti naimissa ja mies hoitaa lasta. Toinen äiti kertoi olevansa yksinhuoltaja ja ihan onnellinen, jolloin muut naiset alkoivat päivitellä, että he eivät tienneet hänen olevan yksinhuoltaja ja miksi sitten hänet oli nähty jonkun miehen kanssa. Päivittelyn kohteeksi joutunut nainen ei koskaan suostunut nauhoitettuun haastatteluun. Huolimatta tästä episodista kaksi muuta naista uskaltautui kertomaan olevansa yksinhuoltajia, ja toinen heistä suostui sopimaan heti ajan haastattelulle. Kaiken

kaikkiaan kolme haastateltavaa on tästä ryhmästä. Lisäksi vain yksinhuoltajaäideille tarkoitettusta ryhmästä yksi uusi ihminen osallistui tutkimukseen.

Tutkimuksen edellytyksenä oli saada lähiössä asuvia vähävaraisia yksinhuoltajaitejä haastatteluun. Yllätyin siitä epäluulosta, jota naiset tunsivat tutkimukseen osallistumista kohtaan. Riitta Granfelt (1998, 34) ja Anni Vanhala (2005, 47–49) törmäsivät samanlaiseen haluttomuuteen osallistua tutkimukseen etsiessään marginaalissa olevia naisia haastatteluun. Omasta elämästä kertovaan haastatteluun voi olla vaikeaa saada tutkittavia varsinkin, jos kyse on leimatusta ryhmästä (Warren 2002, 87).

Haluttomuutta osallistua tutkimukseeni oletan selittävän osittain omat käsitelmääritykseni naisista. Oletan yksinhuoltajuuden kategoriana olevan sellainen, johon naiset eivät halunneet samastua sen leimaavuuden takia. Yksinhuoltaja on lisäksi epämääräinen käsite arkielämässä, sillä itsestään selvää ei ole se, kuka on yksinhuoltaja. Jatkaessani haastatteluja vuonna 2003 en enää kutsunut naisia yksinhuoltajiksi vaan naisiksi, jotka kantavat yksinään vastuun lapsistaan.

Haastattelin naisia kolmen vuoden kuluttua uudelleen syksyllä 2005 ja keväällä 2006. Uusintahaastatteluun ryhdyin sen takia, että halusin varmistaa, olinko ymmärtänyt oikein naisten kokemuksia. Osan haastatteluun suostuneista naisista olin kohdannut vain kerran haastattelutilanteessa, jolloin aloin epäillä, voinko vähimmillään 45 minuutin haastattelun jälkeen väittää ymmärtäväni jotain yksittäisen tutkittavan tavasta merkityksellistää arkeansa. Toinen haastattelukierros vahvisti jo syntynyttä ymmärtämystäni haastateltavieni kokemuksesta. Yhden haastattelun perusteella en olisi tosin pystynyt päättelemään sitä, että osa naisista ei ollut mitenkään sitoutunut asumaan Lähiössä. Uusintahaastatteluihin ryhdyin myös sen takia, että halusin tarkempaa ja enemmän tietoa siitä, miten naiset merkityksellistävät asioimisensa viranomaisten kanssa.

Uusintahaastatteluja saadakseni menin ensiksi lähiötuvalla eri äiti-lapsipiireihin katsomaan, käyvätkö tutkimukseen osallistuneet naiset edelleenkin lähiötuvalla. Vuonna 2005 tapasin ainoastaan kaksi tutkimukseeni osallistuneista naisista lähiötuvalla. Toinen oli työllistettynä lähiötuvalla ja toinen yksinhuoltajaäitien kerhosta. Muita haastateltavia yritin tavoittaa puhelimitse. Kolmea naista en voinut haastatella toiseen kertaan, koska heidän yhteystietonsa olivat muuttuneet, eikä heihin saanut kontaktia myöskään lähiötuvan kautta. Lähiötuvan työntekijät tiesivät

kertoa kahden naisen myöhemmistä vaiheista, mutta kolmannen naisen elämäkulusta en tiedä mitään. Kaikki tutkittavat, joihin sain yhteyttä, osallistuivat mielellään uusintahaastatteluun. Yksi haastattelu tapahtui lähiötuvalla ja kolme naisten kotona. Viisi naista haastattelin puhelimitse. Kolme päädyin haastattelemaan puhelimitse maantieteellisten etäisyyksien takia. Tein kaksi muutakin haastattelua puhelimitse, koska tutkittavat kokivat sen itselleen sopivana tapana keskustella asioistaan.

Vaikka tutkimukseni ei ole seurantalutkimus, toisen kierroksen haastattelut antavat vahvistusta sille, että tulkitse naisten kokemuksia oikeasta kontekstista käsin. Ensimmäisen haastattelukierroksen aikana kaikkien naisten tuloina oli sosiaaliturvaetus: pienten lasten äideillä tuloina olivat vanhempainraha tai kotihoidontuki, ja kouluikäisten lasten äideillä tuloina olivat joko työttömyyspäiväraha tai työllistämistöistä maksettu korvaus. Haastatellessani naisia uudestaan kolmen vuoden päästä yksi oli vakituisessa työssä, mutta hänen ansionsa olivat selvästi pienemmät kuin naisten keskipalkka ja muiden taloudellinen tilanne oli ennallaan.

Perheen määrittäminen yksinhuoltajaperheeksi ei ole yksiselitteistä muuttuvissa perhekäytännöissä. Yksinhuoltajuus tässä tutkimuksessa määrittyy samaksi kuin tutkittavien naisten kokemus siitä, että he kantavat yksinään vastuun lapsistaan. Naisten oma käsitys yksinhuoltajuudesta on samanlainen kuin hallinto-
viranomaisen: taloudessa ei asu virallisesti kahta eri sukupuolta olevaa aikuista. Toisella haastattelukierroksella kaikki pitivät edelleen itseään yksinhuoltajina. Kahden äidin jo nuoriksi kasvaneet lapset olivat muuttaneet osittain pois yhteisestä kodista. Lähiössä asuminen ei sen sijaan ollut niin pysyvä ilmiö kuin oletin lähtiessäni tekemään tutkimusta. Viisi naista asui samassa lähiössä koko tutkimuksen ajan, mutta näistä vain kaksi samassa kerrostaloyhtiössä. Kolme oli muuttanut toiselle paikkakunnalle ja yksi saman kaupungin toiseen osaan. Tutkimuksen alussa naisia yhdisti lähiötupa. Kolmen vuoden päästä vain kolme oli mukana lähiötupatoiminnassa: työllistettynä, vapaaehtoistyöntekijänä ja perhekerhon kävijänä.

3.5.2. Haastattelutilanteet

Haastattelutilanne ei ole koskaan tasavertainen keskustelutilanne, vaan haastattelija pyrkii pitämään keskustelun tutkimassaan aiheessa: kysymällä kysymyksiä, kannustamalla vastaamaan ja ohjaamalla keskustelua (Gubrium & Holstein 2002; Ruusuvoori & Tiittula 2005, 23). Huolimatta tästä lähtökohta oletuksesta pyrin pääsemään irti perinteisestä haastattelun asetelmasta, jossa haastattelijana kontrolloin tilannetta ja haastateltava on passiivinen osapuoli, joka vastaa kysymyksiin. Minulla oli päämääränä saada aikaan luottamuksellinen suhde, joka johtaa keskusteluun tutkijan ja tutkittavan välillä. Osaa haastattelutilanteista voikin kuvata kahden naisen välisenä keskusteluna (ks. Finch 1984; vrt. Warren 2002, 95).

Anni Vanhala (2005, 190–192) korostaa paikan merkitystä haastattelutiedon tuottamisessa tutkiessaan asuntolan naisten kokemuksia. Paikka mahdollistaa tiettyjä rooleja, tulkintoja ja suorituksia. Koska osa naisista oli hyvin tarkka yksityisyydestään, en edellyttänyt haastattelujen tekemistä heidän kotonaan vaan siellä, missä se heille parhaiten sopi. Haastattelut on tehty joko tutkittavien kotona tai lähiötuvalla. Lähiötuvan projektin johtaja piti tutkimustani hyvin tärkeänä, ja koko lähiötupa antoi oman panoksensa tutkimukseen. Aina tarvittaessa lähiötuvalla järjestyi rauhallinen tila, jossa nauhoitetut haastattelut pystyi toteuttamaan. Samoin lähiötuvalla järjestyi jokaisen haastattelun ajaksi lastenhoito. Tosin osa naisista ei halunnut jättää lasta hoitoon vaan piti lapsen mukana haastattelussa.

Tutkittavien kotona tehtyjä haastatteluja määrittivät lapsiperheen arjen rutiinit. Haastatteluissa lasten mukanaolo vaikutti siihen, että haastattelut pysyivät hyvin arjenläheisinä. Esimerkiksi vaipanvaihdon jälkeen itsestään selvästi jatkettiin keskustelua arjen pienistä asioista. Harvoin haastattelutilanteessa oli aikaa loputtomiin, eivätkä ne sujuneet keskeytyksettä. Lapsen tarpeet keskeyttivät haastattelun, esimerkiksi lapselle tuli nälkä, tai lapsi kyllästyi olemaan yksin. Vaikka naiset olivat yrittäneet tehdä haastattelutilanteen mahdollisimman rauhalliseksi, lapsi saattoi herätä päiväuniltaan kesken haastattelun, tai kouluikäiset lapset saapuivat kotiin. Naisten rooli haastatteluissa on ennen kaikkea äidin rooli. Tämä tulee esiin siinä, että suurinta osaa haastattelutilanteista kontekstoivat lapset, vaikka haastattelut olisi tehty lähiötuvalla tai puhelimitse. Kolmessa puhelinhaastattelussa lapset olivat läsnä ja väistämättä vaikuttivat siihen, miten äidit

puhuivat asioistaan. Lähiötuvalla lapsien ollessa mukana lasten kärsivällisyyden rajat leikkiä omia leikkejään tai lapsen tarpeet rikkoivat haastattelua.

Haastatellessani naisia uudestaan kolmen vuoden päästä, suurinta osaa tavoittelin puhelimitse, jolloin puhelinhaastattelu tuntui luontevalta tavalta tehdä haastattelu varsinkin, kun kasvokkain tehtävän haastattelun aikaa ja paikkaa oli vaikea sopia. Ensimmäiseen puhelinhaastattelun päädyin sen takia, että tutkittava oli muuttanut kauas asumaan, emmekä saaneet tapaamisaikaa sovittua. Ensimmäinen puhelinhaastattelu toimi hyvin aineiston keruumenetelmänä, ja tämän takia sovin jatkossa kaikkien niiden kanssa puhelinhaastattelun, joille se paremmin sopi. Toimivuus oli yllättävää, koska yleinen käsitys on, että puhelinhaastattelu on ongelmallinen haastateltaessa marginaalissa olevia ihmisiä tai keskusteltaessa arkaluontoisista asioista (Shuy 2002, 534, 553). Koin haastattelijana puhelinhaastattelun erittäin vaativaksi, koska toisen puheeseen piti keskittyä hyvin tarkkaan eikä pitkiä hiljaisuuksia voinut olla, vaan haastattelijana minun piti nopeasti esittää joko tarkentava kysymys tai uusi kysymys. Positiivista oli se, että puhelinhaastatteluissa vastaajat puhuivat rohkeammin itsestään omalla tavallaan, jolloin minä tutkijana vaikutin vähemmän siihen, miten he asioitaan merkityksellistivät. Oletan, että puhelinhaastattelu luo tutkittaville turvallisemman tilan puhua omista asioistaan, kun puhelimesta vastaaja voi itse määritellä omat rajansa tai jopa lopettaa haastattelun silloin kun haluaa sulkemalla puhelimen (ks. Laitinen 2004, 65).

3.5.3. Kerronnallistemaattinen haastattelu

Ensimmäisellä haastattelukierroksella olennaista oli saada yksinhuoltajaäitien oma ääni esiin. Käyttämäni tiedonhankintamenetelmää kutsun kerronnallistemaattiseksi haastatteluksi. Kerronnallisuus viittaa yhtäältä kokemuksiin eli lyhyisiin kertomuksiin arjesta (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189). Toisaalta kerronnallisuus tarkoittaa haastattelun rakennetta, joka on juonellinen: miten haastateltava on päätenyt nykyiseen elämäntilanteeseensa, miltä nykyisyys ja tulevaisuus näyttävät (Vanhala 2005, 189). Aloitin haastattelun tutkijaa ja tutkittavaa yhdistävästä paikasta eli lähiötuvasta. Kysyin, miten naiset olivat lähiötuvalla tulleet, mikä usein johdatti keskustelun heidän omaan elämäntilanteeseensa. Päätin haastattelun siihen, mitä naiset toivovat tulevaisuudelta.

Nykyisyys, arki, on haastattelun pääasia, joka kuitenkin rakentuu menneisyyden ja tulevaisuuden risteyskohdaksi.

Haastattelutapani voidaan sijoittaa kysymysten sitovuuden osalta teemahaastattelun ja avoimen haastattelun välimaastoon (ks. esim. Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11–12). Kävin haastattelussa läpi tietyt teemat, mutta annoin myös tutkittavan nostaa puheenaiheita keskusteluun. Ensimmäisen haastattelun teemat olivat sosiaaliset verkostot, asuinalue, äitiys, koti, köyhyys ja vaikuttamismahdollisuudet (ks. liite 4). Annoin naisten puhua vapaasti tutkimusaiheesta ja tuoda esiin myös sellaisia asioita, jotka eivät kuuluneet minkään teeman alle, kuten yksinhuoltajuus ymmärrettynä suhteena lapsen isään. Teemoista ei ollut valmiita kysymyksiä, vain apukysymyksiä, jotka auttoivat, jos keskustelua ei muuten syntynyt. Pyrin tarttumaan aiheisiin siten, kuin naiset itse niitä merkityksellistivät. Esimerkiksi kysyessäni äitiydestä annoin jokaisen kuvata omaa kokemustaan siitä näkökulmasta, joka heille oli läheisin tai sillä hetkellä ajankohtainen, esimerkiksi osa kuvasi äitiyttään lapsen sairauden avulla. Toisen kierroksen haastatteluissa olin kiinnostunut siitä, kuinka naiset ymmärsivät tuen ja kontrollin suhteessa lähi- ja viranomaisverkostoon (ks. liite 5).

Koska tarkoituksena ei ollut, että jokainen haastattelu noudattaisi samaa kaavaa ja kysyisin tiukasti samat kysymykset, aineisto vaihtelee paljonkin tutkittavien kesken. Olen sijoittanut haastateltavat kolmeen ryhmään. Tutkimukseni kannalta ihanteellisempia olivat tarinan kertojat, jotka tuottivat itse aineiston. Kaikki tutkimukseen osallistuneet olivat etukäteen saaneet tietoa tutkimuksestani esittelylehtisestä, jossa etsin yksinhuoltajaäitejä kertomaan arjestaan lähiössä (ks. liitteet 1 ja 2). Edellytyksenä tutkimukseen osallistumiselle oli oleminen vanhempainrahalla, kotihoidontuella, työttömyyspäivärahalla tai pienipalkkaisuus sekä asuminen kyseisessä lähiössä. Tarinankertojat olivat etukäteen miettineet, minkälaisen kertomuksen he itsestään haluavat kertoa. Näissä haastatteluissa annoin haastateltavan kertoa oman tarinansa, minkä jälkeen kysyin puuttuvista aihealueista kysymyksiä.

Vaikeinta oli saada niukkasanaisten ääni esiin. Heidän tarinansa olivat enemmän haastattelijan ja haastateltavan yhdessä tuottamia. Naiset eivät halunneet itse merkityksellistää arkeansa vaan toivoivat haastattelijan kertovan sen, miten heidän kuuluisi puhua teemoista. Tämä ryhmä on enemmänkin informaation antaja kuin

oman äänen esiin tuoja. Tästä esimerkkinä on ote Aadan haastattelusta, jossa Aada ei halua spontaanisti kertoa äitiydestään.

H: Mitä toi äitiys merkkää sulle, kun Lapsi on sun eka lapsi?

A: Voi voi kun on kovin vaikeita kysymyksiä. Määhän oon vastannut näihin, ei se silloin tuntunut näin vaikealta. Tietynlaista jatkuvuutta. Nää kaikki asiat on sellasia, et niihin liittyä niin valtavasti kaikenlaista, että tuntuu jos ryhtyy niistä puhumaan, niin sitten jää kauheesti asioita sanomatta.

H: Niin.

A: Ja sitten tulee kauheen yksipuolisesti puhuttua asioista, mutta hirveen monia asioita. Kysy joku johdattelleva kysymys.

H: Se on vähän, ihmisillä on niin eri käsitys ylipäättänsä siitä, mikä on äiti ja minkälainen on hyvä äiti ja tälläin, mitä mä olen kuullut. Jokaisella on se omansa. Jos sä aattelet sitä aikaa ennen, kun Lapsi syntyi niin. Jos sä ajattelet itteäs niin, onko sulla esimerkiks arvot muuttunu tässä?

A: On varmasti.

H: Joo. Osaatko sä sillai miettiä, et mitkä arvot olis muuttunu?

A: Perhe on varmasti tullu mulle tärkeäksi....

Kolmas haastateltavien ryhmä oli se, joiden kanssa olin mukana heidän arkipäivässään. Nämä naiset kertoivat paljon itsestään ilman sanoja näyttämällä kotinsa ja tapansa hoitaa lapsiaan. Analysoidessani näitä haastatteluja ymmärsin haastattelun kontekstin tärkeyden. Ne ei-sanalliset asiat, jotka tuodaan esiin haastattelutilanteessa, kertovat omaa tarinaansa, eikä haastateltava välttämättä enää tuo näitä esiin puheessaan. Tästä esimerkkinä on kehitysvammaisen lapsen äidin haastattelu. Analysoidessani litteroitua Saaran haastattelua aloin ihmetellä, kun hän ei mainitse missään kohtaan kehitysvammaista tytärtään. Puhuessaan kaksikerroksisen asunnon vaikeudesta hän ei tuo esiin sitä, että hänellä on kehitysvammaisen tytär, joka pitää kantaa rappuset ylös ja alas. Totta kai minä ymmärsin tämän, kun haastattelutilanteessa mukana oli liikuntakyvytön tytär. Tulkitsen, että haastateltavat halusivat kertoa itsestään tietyn tarinan, eikä tämä tarina ollut vain sanoja, vaan se koostui siitä tilasta ja tilanteesta, jossa tutkittavat halusivat haastattelun tapahtuvan.

3.5.4. Muut ja toteutumattomat aineistot

Taustamateriaalia ovat omat havaintoni lähiöstä ja lähiötuvalta sekä lähiötuvan työntekijöiden ja alueen sosiaalityöntekijän haastattelut. Ollessani lähiössä se näytti autiolta. Missään ei näkynyt ihmisiä eikä pihoilla ollut ketään. Kun lähiöitä kuvataan nukkumalähiöinä, tämä näytti juuri siltä. Missään ei näkynyt niin sanottua lähiön päiväväestöä, kuten kotiäitejä, eläkeläisiä ja työttömiä eli niitä, jotka eivät olleet lähteneet kouluun tai töihin. Ensimmäinen portti vähävaraisten yksinhuoltajaäitien elämään oli astuminen lähiötupaan. Siellä kohtasin lähiötuvan työntekijöitä, joiden käsitykset yksinhuoltajaäitien elämästä antoivat ensimmäiset viitteet siitä, millainen tutkimukseen osallistuneiden naisten arki on lähiössä samoin kuin ensimmäiset kohtaamiset perhekerhossa lähiön äitien kanssa. Lähiötuvalla tapasin myös muita lähiön asukkaita. Lähiötuvalla oli joka arkipäivä asukkaille tarkoitettu ruoka pientä korvausta vastaan. Lounas lähiötuvalla ei kuitenkaan näyttänyt olevan alueen asukkaiden yhteinen kokoontumisen tapa, sillä ihmiset söivät hiljaa omissa oloissaan. Minua he näyttivät jollakin tavalla vierastavan. Lähiötuvan lastenkerhot ja kaikille avoimet äiti-lapsipiirit olivat puolestaan vastakohta lähiön hiljaisuudelle. Niissä kävi paljon äitejä lapsineen, ja ne olivat täynnä aikuisten puheensorinaa ja lasten ääniä.

Samalla tavalla kuin lähiötuvan lounaalla alueen asukkaat vierastivat minua, jäin vieraaksi havainnoitsijaksi äiti-lapsiryhmissä. Ainoastaan lasten iltapäiväkerhossa lapset halusivat innokkaasti tutustua minuun ja kertoivat arjestaan lähiössä. Sen sijaan tutustuin lähiötuvan työntekijöihin ja sain heiltä haastatteluja. He myös mahdollistivat yksinhuoltajaäitien saamisen mukaan tutkimukseeni sillä, että he vakuuttivat naisille tutkimukseni olevan tärkeä. Jatkaessani keväällä 2003 aineiston keräämistä pyrin tietoisesti eroon ulkopuolisen havainnoitsijan roolista ja pääsemään sisään uuteen äiti-lapsiryhmään. Tämä ei kuitenkaan onnistunut, sillä ryhmässä kävijöiden minua kohtaan tuntema epäluulo oli ilmeinen.

Lähiötuvalla tapasin myös äitejä, jotka eivät olleet vähävaraisia yksinhuoltajia. Tuntui, että tutkimus olisi ollut paljon helpompi toteuttaa, jos tutkimusjoukkona olisivat olleet vain äidit lähiössä, eikä tietyillä määreillä varustetut äidit, kuten yksinhuoltaja ja vähävarainen. Jäin myös miettimään, eroaako yksinhuoltajan arki naimissa olevan pienen lapsen kotiäidin arjesta paljoakaan. Esimerkiksi samalla lailla yksinäisyys voi koskettaa varakasta ja naimisissa olevaa. Esimerkiksi

varakkaanoloinen, naimisissa oleva, kahden vuoden ikäisen lapsen äiti kertoi yksinäisestä arjesta. Hän oli muuttanut alueelle kaksi vuotta sitten eikä tuntenut alueella ketään.

Havainnoinnin ohessa tapahtuneita keskusteluja en ole nauhoittanut. Sen sijaan lähiötuvan työntekijöiden, vapaaehtoistyöntekijöiden ja alueen sosiaalityöntekijän haastattelut olen nauhoittanut ja osan näistä litteroinut. Haastattelut koskevat enimmäkseen lähiötupatoimintaa ja yleensä sitä, millainen lähiö on asuin-ympäristönä. Nämä haastattelut eivät ole olleet tutkimuksessani tarkan analyysin kohteena, mutta ovat vaikuttaneet siihen, millaisena ymmärrän naisten asuinalueen ja heidän asemansa siellä. Tästä esimerkkinä on sosiaalityöntekijän kuvaus kaupungin vuokratalon lapsista.

S: Ja tuota tämä mun joukkueeni oli. Tulee mieleen täällä pohjantähden alla nämä repaleiset kurjat sieltä. He tuli hip hop vaatteet päällä. Ei niillä ollut mitään pelivaatteita, kuin tällä trimmatulla mimmijoukkueella. Ja nää meni pelaa. Sotahan siinä tuli. Mutta sitten tehtiin, että tämä mimmijoukkue, joka oli treenattu, ei heillä ollut tarvetta välttämättä ketään vastaan pelata. Mimmijoukkueen johtaja otti tämän meidän joukon ja harjoitteli heidän kanssa potkimista ja se oli hirveen tärkeitä.

Lähiötuvan projektin johtajan kuvauksista saa käsityksen lähiön ihmisistä hyvin aktiivisina oman yhteisönsä luojina.

H: Miten toi Lähiön yhdistys onko se nyt missään kohdassa?

J: Lähiön yhdistys silla tavalla, että meillä on yhteisiä retkiä. Meillä on marjaretki tehty syksyisin tonne Käärunaan. Linja-autolastillinen väkee. Lähiön yhdistys on maksanut sen bussimatkan. He kokoontuu, täällä pitää kokouksia ilmaiseksi. Me hommataan sinne ruuat ja muut. Yhdistys maksaa bussimatkan. Se on silla tavalla, että nää taloyhtiöt on siinä jäseninä ja ne maksaa talonyhtiön koon mukaan siten jäsenmaksua ja se koostuu niistä se heidän toimintaraha. Ei ne taida kaupungilta saada mitään.

Tutkimus on aineistolähtöinen, joten edellä mainittujen tausta-aineistojen lisäksi toteutumattomat aineistot ovat väistämättä muokanneet tutkimusta vivahteiltaan toisenlaiseen suuntaan kuin olin alun perin ajatellut. Toteutumattomia aineistoja ovat kolme toteutumattomaa toisen kierroksen haastattelua, tunteita kuvaavat päiväkirjat ja alueen sosiaalityöntekijän määrittämien syrjäytymisvaarassa olevien yksinhuoltajien

haastattelut. Haastateltavat eivät siis ole välttämättä kaikki niitä, joiden pärjäämisestä sosiaalityöntekijät kantaisivat huolta. Suoraan sosiaalitoimiston kautta ilman, että naisilla ei olisi ollut yhteyksiä lähiötupaan, ei toteutunut yksikään haastattelu. Sain sosiaalityöntekijältä pari yhteystietoa äideistä, jotka eivät olleet lähiötupatoiminnassa mukana, mutta näistä haastatteluista ei kumpikaan toteutunut. Esimerkiksi sovin erään naisen kanssa kahteen eri kertaan tapaamisen lähiötuvalla, mutta hän ei koskaan saapunut paikalle. Hankalaa haastattelujen sopiminen oli myös sen takia, että hänellä ei ollut omissa nimissään matkapuhelinta.

Toteutumaton aineisto ovat päiväkirjat siinä merkityksessä kuin alun perin ajattelin ne arjen tunteiden ja rutiinien kuvauksena. Tarkoituksena oli, että naiset olisivat pitäneet vapaamuotoista päiväkirjaa viikon verran arjestaan. Ainoastaan yksi palautti tällä tehtävällä päiväkirjan, kun kävin uudestaan tapaamassa naisia lähiötuvalla. Naiset eivät antaneet mitään selitystä sille, miksi he eivät olleet pitäneet päiväkirjaa tai eivät sitä minulle halunneet antaa. Annoin kuitenkin jokaiselle vielä valmiiksi maksetun kirjekuoren, jossa olivat palauttaa päiväkirjansa. Niille naisille, joita en tavoittanut lähiötuvalla, lähetin kirjeen kotiin maksetun kuoren kanssa. Kukaan naisista ei siltikään palauttanut päiväkirjaa.

Alkaessani uudestaan etsiä naisia lähiötuvalla vuonna 2003 muutin päiväkirjan toimeksiantoa kaavamaisempaan suuntaan (ks. liite 6). Niukasti informaatiota sisältäviä päiväkirjoja palautettiin neljä. Päiväkirja-aineisto ei toteutunut sellaisena kuin alun perin ajattelin. Yli puolet tutkittavista ei palauttanut sitä ollenkaan. Tulkitsen, että tutkimukseen osallistuneille naisille kirjoittaminen ei ole luontainen tapa kertoa itsestään, ja siten koen myös saavuttaneeni sen naisjoukon, joiden ääntä ei tähän mennessä ole juuri kuultu. Tutkimuksissa käytettynä aineistona päiväkirjat tai muistelukirjoitukset ovat syntyneet usein kirjoituskilpailun tai lehtikirjoittelun tuotoksina, kuten Vanessa Mayn (2001) analysoimat yksinhuoltajaäitien tarinat tai Eeva Jokisen (1996) äitiyden tunteja kuvaavat lehtikirjoitukset.

Samoin kuin vain osalta naisista on päiväkirja-aineistot, haastattelun apuna käytettyjä verkosto- sekä tuki- ja kontrollikarttoja on vain osalta (ks. liitteet 4 ja 5). Ensimmäisellä haastattelukerralla pyysin jokaista piirtämään verkostokartan arjestaan: ketä ihmisiä kuuluu arkeen. Osa ei halunnut piirtää ollenkaan verkostokarttaa elämästään. Osalle piirsin kartan haastateltavien puolesta. Tuki- ja kontrollikarttaa en voinut toteuttaa puhelinhaastatteluissa. Yksi kasvokkainen

haastateltava ei halunnut piirtää karttaa. Kartat ovat siten enemmänkin haastattelun apuvälineenä, mutta toki piirretyt kartat auttavat minua osaltaan hahmottamaan paremmin naisten arkea samoin kuin minimalistiset päiväkirjamerkinnot.

3.5.5. Aineiston tuottama tieto ja sen pätevyys

Perinteisesti haastatteluaineiston tuottamana tieto on jaettu realistiseen ja idealistiseen näkökulmaan. Realistisessa näkökulmassa haastatteluaineisto väittää jotain haastattelun ulkopuolisesta todellisuudesta ja idealistisessa näkökulmassa aineisto on yksi osa todellisuutta (Tiittula & Ruusuvaori 2005, 10, 12). En sijoitu kumpaakaan ääripäähän siinä, millaista tietoa ajattelen haastatteluaineiston tuottavan. Katson, että haastateltava kertoo tietyn tarinan itsestään, joka on heijastusta ja väittää jotain ulkopuolisesta todellisuudesta. Kuitenkin myös haastattelutilanne vaikuttaa aineiston tuottamiseen, siinä läsnä olevat haastattelija ja haastateltavan persoonat ja sosiaaliset identiteetit (Ellis & Berger 2002, 850). Tutkimuskohteena minulla on kuitenkin se, mitä haastateltava kertoo kokemuksistaan.

Haastattelun aika, paikka ja haastattelija vaikuttavat väistämättä siihen, minkälaista tietoa tuotetaan, joten haastatteluaineistosta ei voi ylipäättänsä saada yksiselitteistä totuutta esiin (ks. Granfelt 1998, 38). Kuten omassa tutkimuksessani ilmenee, jopa samalla haastattelukerralla haastateltava voi merkityksellistää ilmiötä ristiriitaisella tavalla. Yksilön kokemus jostakin ilmiöstä ymmärrettynä merkityksinä ja suhteina on harvoin yksiselitteinen. Vaikka haastattelin naisia kahteen kertaan, tarkoitukseni ei ollut saada näin oikeampaa tietoa. Lähdän siis eri näkökulmasta kuin esimerkiksi syvähaastattelussa, jossa oletetaan, että pidempään keskustelemalla ja useamman haastattelun jälkeen saadaan oikeaa tietoa ilmiöstä. Oikean tiedon saamisen esteenä on nähty esimerkiksi haastattelijan tai haastateltavan epäluottamus tai kykenemättömyys merkityksellistää asioita heti (Laitinen 2004, 67–69; Johnson 2002, 106–107) tai halu pitää julkisuuskuvaa, jota J.P. Roos kuvaa onnellisuusmuuriksi (Kortteinen 1982, 203, 240–241, 293–302; Roos 1978). En pyri syvähaastatteluun, koska en halunnut kaivaa väkisin esiin haastateltavien elämästä asioita. Tutkimukseni tarkoituksena on tuoda tietyn marginaalissa olevan joukon ääntä kuuluviin ja kunnioittaa sitä, minkä he katsovat tarpeelliseksi kertoa. Henkilökohtaisessa vuorovaikutuksessa syntynyt aineisto

merkitsee väistämättä sitä, että tutkija astuu tai tunkeutuu tutkittavien maailmaan. Muun muassa Anneli Pohjola (1994a, 44–46) ja Riitta Granfelt (1998, 40–41) ovat pohtineet sitä, onko tutkijoilla oikeutta tähän. Granfeltin (1998, 40) mukaan eettisesti oikeammaksi toisten ihmisten elämästä kyselemisen tekee se, että tutkija ei urki eikä utele sitä, mitä tutkittavat eivät halua kertoa itsestään vaan yrittää tavoittaa tutkittavien tavan kertoa ja sovittaa ne omiin tutkimusintresseihinsä.

En kokenut ongelmaksi sitä, että en olisi saanut tarpeeksi tietoa naisten elämästä, vaan sen, että naiset kertoivat liian vapaasti omista asioistaan. Osa naisista oli haltioissaan siitä, että olin kiinnostunut heidän tarinastaan. He saivat kertoa toiselle naiselle omasta elämästään (ks. Finch 1984). Haastattelutilanteessa en aina tiennyt unohtivatko naiset sen, että olen tutkija, joka tulee raportoimaan heidän arjestaan. Välillä koin, että he kertovat intiimejä yksityiselämänsä asioitaan minulle kuin ystävälle tai terapeutille. Olin itse mukana rajojen hämärtämisessä siinä, että kaikki haastattelut eivät olleet selkeitä haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutussuhteita, vaan välillä oli kyse kahden naisen välisestä vuorovaikutuksesta. Tietoisesti kuitenkin pyrin välttämään terapeutista haastattelua, sillä vaarana voi olla, että haastattelu aiheuttaa emotionaalista harmia tutkittavalle (Ellis & Berger 2002, 852). Yhden haastattelun keskeytin, koska aihepiiri nosti esiin liian vaikeita asioita. Tätä haastattelua en ole ottanut ollenkaan mukaan tutkimukseen. Haastattelin tutkittavan uudestaan, kun hän pystyi paremmin ottamaan etäisyyttä kipeisiin elämänmuutoksiinsa. Tutkijan merkitystä Tuula Juvonen korostaa (2002, 72) siksi, että tutkittava olettaa kertovansa tietyn tyyppiselle ihmiselle oman tarinansa. Omasta tutkijan roolistani irtautuminen ei välttämättä ole ollut huono asia, mutta se nosti esiin eettisiä kysymyksiä (Kuula 2006, 139–141). Tämän takia tarkempaan analyysiin olen valinnut vain sen aineiston, joka on relevanttia tutkimuskysymysten kannalta.

Kysymysten samankaltaisuudella ja tutkijan neutraalisuudella (Hirsjärvi & Hurme 2001, 97, 109)¹¹ on pyritty takaamaan aineiston validiteetti. En ole näihin tietoisesti pyrkinyt, koska oleellista on ollut vastavuoroisen suhteen syntyminen haastattelutilanteessa, mikä on vaatinut myös minua avaamaan omaa persoonalli-

¹¹ Haastattelijan neutraalisuutta on korostettu ennen kaikkea strukturoidussa haastattelussa, jossa korostuu realistinen näkökulma (Seale 2004, 72–73; Byrne 2004, 181).

suuttani mielipiteilläni ja hämmästykselläni.¹² Arkaluontoisten tai marginaalisten ilmiöiden tutkimisessa vastavuoroisuutta on pidetty tärkeänä. Yhtäältä sen takia, että vastavuoroisuus on edellytys luottamuksen syntymiselle (Laitinen 2004, 71) sekä toisaalta sen takia, että ilman vastavuoroisuutta haastateltava muuttuu objektiksi ja tietolähteeksi, jolloin haastattelutilanne näyttää riistona (Granfelt 1998, 39). Ylipäänsä tutkijan on vaikea pitää kiinni neutraaliudesta, jos haastateltava ei ala kertoa lisää houkutteluista huolimatta, kuten edellä esittämäni ote Aadasta kertoo (ks. myös Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 215–218). Kysymysten samankaltaisuus on joutunut väistymään sen takia, että oleellista tutkimukseni kannalta on löytää ne tavat, joilla tutkittavat merkityksellistävät tutkimaani ilmiötä (ks. Warren 2002, 83).

Itselleni tutkimuskysymys, metodologiset sitoumukset ja eettisyys¹³ ovat olleet olennainen seikka pohtiessani aineiston validiteettia ja riittävyttä. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jossa pyrin löytämään niitä merkityksiä, joita tutkittavat antavat arjelleen. Tutkimuksen päämääränä on ymmärtää naisia ja saada heidän äänensä kuuluviin. Haastatteluissa tuotetun kokemuksen ymmärrän silti kertomukseksi naisten omasta elämästä enkä autenttiseksi tiedoksi (ks. Erkkilä 2006, 201–202; McNay 2000, 95–97). Tutkimusprosessin kulun olen kuvannut mahdollisimman tarkasti ja myös oman tutkijan esiymmärrykseni, joka on väistämättä vaikuttanut aineiston analyysiin.¹⁴

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole ollut etsiä kattavaa aineistoa, josta voisi tehdä yleistyksiä tai väittää objektiivisesti ilmiöstä jotain. Tutkimuksen metodologiset sitoumukset lähtevät siitä, että ainutkertainen yksilö ei ole palautettavissa keskivertoihmiseksi (Rauhala 1993, 83). Tarkoituksena on ymmärtää tutkittavien antamia yksilöllisiä merkityksiä ilmiölle, jolloin ei ole mielekästä eikä mahdollistakaan analysoida isoja aineistoja. Aineisto koostuu haastatteluista, joita tutkimukseen halukkaat vuosina 2002–2003 tietyssä lähiössä asuvat yksinhuoltaja-äidit antoivat. Tutkimus tuottaa sen sijaan tietoa siitä, miten tällaisessa tilanteessa

¹² Perinteisessä haastattelutilanteessa oletetaan luottamuksen syntyvän siten, että kerrotaan totuus haastattelun tarkoituksesta, säilytetään haastateltavan anonymiteetti, ollaan kiinnostuneita haastateltavasta ja ollaan empaattisia häntä kohtaan sekä esitetään helpot avauskysymykset (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 41–42; Hirsjärvi & Hurme 2001, 107).

¹³ Eettisyys ymmärretään tässä laajemmin kuin vain eettisesti oikeaksi toimintatavaksi. Eettisyys on osa koko tutkimusprosessia, jossa tutkimuksen tekeminen liitetään valtasuhteisiin. Eettisyys on siis osa tutkimuksen poliittisia ja moraalisia kysymyksiä. (ks. Ali & Kelly 2004, 116.)

¹⁴ Tutkittavien omien merkitysten esiin tuovaan tutkimukseen soveltuvat huonosti perinteiset tieteelliset kriteerit validiteetista ja reliabiliteetista (ks. Seale 2004, 72).

oleva ihminen hahmottaa arkensa eli, mitä merkityksiä hän antaa äitiydelle, perheelle, köyhyydelle, asiakkuudelle ja lähiössä asumiselle sekä siitä, miten nämä merkitykset asettuvat yleiseen keskusteluun näistä aiheista.

3.6. Analyysi

3.6.1. Tutkijan reflektio

Tutkimuksessani fenomenologinen lähestymistapa tarkoittaa jatkuvaa asioiden kyseenalaistamista (Heinämaa 1996, 52). Ihmettely merkitsee omien ennakkokäsitysteni reflektointia. Tätä kutsutaan hermeneuttiseksi itsereflektiiviseksi ymmärtämisen muodoksi (Lehtovaara 1992). Hermeneuttinen prosessi alkaa dialogina tutkijan ja hänen etukäteisoletustensa kanssa. Dialogi houkuttelee esiin ristiriitaisia tulkintatapoja. Periaatteessa tutkija kyseenalaistaa kaiken jo ennalta tiedetyn. Refleksiivisessä prosessissa tutkija kyseenalaistaa myös ajattelua ylläpitäviä rakenteita, käytäntöjä ja käsitteitä (Lehtovaara 1992, 19–21). Olen pyrkinyt koko ajan tulemaan tietoiseksi omista ennako-oletuksistani. Yhtäältä olen tehnyt ne näkyviksi ja toisaalta laittanut syrjään tulkitessani naisten kokemuksia.

Ennakoasenteista luopuminen tarkoitti minulle ennen kaikkea tulemista tietoiseksi siitä, miten sosiaalityöntekijänä katsoin ilmiöitä. Luovuin katsomasta tutkittavien kokemusta sosiaalityöntekijän silmälasien läpi. Sosiaalityöntekijänä minulle oli oleellista tietää senkaltaisia asioita kuin, mikä on reaalimaailman totuus, pitääkö tilanteesta huolestua ja mikä on ilmiön syy. Aineistoa analysoidessani sosiaalityöntekijän katse olisi tarkoittanut esimerkiksi sitä, että tutkittavan kertoessa, kuinka hän ei jaksakaan siivota tarpeeksi, olisin kiinnittänyt huomiota omin silmin havaitsemaani puhtaan kodin ja kertomuksen väliseen ristiriitaan. Sosiaalityöntekijän silmälasien olisin uskonut omia havaintojani ja omaa käsitystäni siitä, mikä on tarpeeksi siisti koti, ja etsinyt syitä tutkittavan ei-todellisuuteen pohjaavaan kokemukseen. Fenomenologisessa lähestymistavassa ei kuitenkaan etsitä kausaalisuhteita eli syy- ja seuraussuhteita eli ei pohdita syitä toisen käyttäytymiseen. Samoin ei myöskään kiistellä olemassa olevasta kohteesta, koska kokemus voi olla elämys eikä sillä tarvitse olla objektiivista vastinetta fyysisessä todellisuudessa (Heinämaa 1996, 57–59). Tarkoitin tällä sitä, että tutkijan ei tarvitse

etsiä objektiivista totuutta asiasta vaan pyrkiä tavoittamaan tutkittavien antamat merkitykset ilmiöille.

Sosiaalityöntekijän silmälasit pitivät sisällään myös moraalisia arvostuksia oikeasta tavasta toimia. Tällaisia arvostuksia olivat esimerkiksi, että äidin tulee tukea poissaolevan isän suhdetta lapseen tai jokaisen pitää pyrkiä pääsemään palkkatyöhön ja nostamaan tulotasoaan. Jouduin luopumaan itsestään selvistä tavoista ymmärtää perhe ja kansalaisuus. Mielsin näiden käsitteiden olevan sosiaalisia konstruktioita, joilla rakennetaan tietynlaista todellisuutta (Berger & Luckmann 2002).

Ihmettelyn olen konkreettisesti toteuttanut käyttäen apuna Juha Perttulan (1994, 63) muokkaamaa fenomenologista metodia, jossa tutkija pyrkii tiedostamaan etukäteisoletuksensa ja siirtämään ne syrjään tavoittaaksensa tutkittavan luonnollisen suhteen tutkittavaan ilmiöön. Analyysini eroaa siinä Perttulan metodista, että oletan sekä tutkijan että tutkittavan olevan aina sidoksissa siihen kulttuuriseen todellisuuteen, jossa he elävät, jolloin ”puhdasta kokemusta” ei voida löytää. Tällöin ei ole mahdollista pyrkiä yleiseen rakenteeseen, jossa yleinen rakenne sisältää jokaisen yksilön kokemuksesta ilmiön kannalta keskeisen rakenteen (ks. Perttula 1994, 71).¹⁵

Fenomenologisessa analyysitavassa (Perttula 1994; Krok 1997) on olennaista, että haastattelut käydään systemaattisesti läpi. Tutkijana en ole etukäteen päättänyt,

¹⁵ Idean konkreettiseen analyysitapaan olen saanut Juha Perttulan kehittämästä fenomenologisen psykologian analyysimenetelmästä (1994). Perttula perustaa oman analyysimenetelmänsä Giorgin (1988) kehittämän viiden vaiheen analyysiin. Ensimmäisessä vaiheessa tutkija eläytyy tutkittavien tapaan kohdata ilmiö. Metodoin toisessa vaiheessa tutkimusaineistosta erotetaan merkityksen sisältäviä yksiköitä. Kolmannessa vaiheessa tutkijalta vaaditaan sulkeistamisen lisäksi reduktioon sisältyvää ilmiön mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua ilmiön välttämättömien ominaisuuksien löytämiseksi. Neljännessä vaiheessa merkityssuhteet asetetaan toistensa yhteyteen. Tämä edellyttää tutkijalta reflektiota käännettyjen merkityksen sisältävien yksiköiden sisällöllisistä yhteyksistä sekä keskeisyydestä tutkittavan ilmiön kokonaisuudessa. Metodoin viidennessä vaiheessa siirrytään yksilökohtaisten kertomusten muodosta yleiseen rakenteeseen. (Perttula 2004, 56–76.)

Perttulan (1994) edustamassa kannassa on siis mahdollista saavuttaa toisen kokemuksen ydin, eidos, joka myös merkitsee sitä, että tutkija pystyy luopumaan kaikista ennakkoon ilmiöön liitetystä uskuksesta ja väitteistä. Toisenlainen näkemys tutkijan omien ennakkokäsitysten sulkeistamisesta on Martin Heideggerin fenomenologis-hermeneuttisessa näkökulmassa. Hänen käsityksessään ihminen jää tilanteeseen eli todelliseen tilanteeseensa eikä voi siitä täysin irrottautua. (Klemola 1998, 52). Tällöin tutkija ei voi koskaan irrottautua ajallisesta ja paikallisesta tilanteestaan ja saavuttaa toisen kokemusta. Omaa lähestymistapaani kutsun fenomenologis-hermeneuttiseksi ymmärtäen sen niin, että tulkitse aina ilmiön tietynlaiseksi. Huolimatta tästä pyrin tuomaan esiin tutkijan luonnollista asennetta ilmiötä kohtaan ja irrottautumaan tästä asenteesta. Tällöin empiirisessä tutkimuksessa reduktio voidaan ymmärtää yleisessä merkityksessä sellaisten merkityssuhteiden esiin nostamiseksi, jotka muutoin jäävät toimintatavoiltaan tuntemattomiksi, vaikka perustamme ymmärtämyksemme niille (Lehtovaara 1992, 199).

mitkä aineiston osat ovat olennaisia vaan olen kääntänyt kaikki ensimmäisen kierroksen haastattelut tutkijan yleiskielelle. Kahdentoista naisen haastattelut ovat mahdollistaneet näin tarkan koko aineiston analyysin. Isoa aineistoa en olisi voinut analysoida kokonaisuudessaan ilman etukäteisoletusta, mikä aineistossa on olennaista. Samalla kun olen kirjoittanut uudestaan haastatteluja, olen pyrkinyt ymmärtämään tutkittavien tapaa hahmottaa arkeansa. Merkitystihentymiin jaottelu tapahtuu prosessissa jo automaattisesti, kun jäsentää tekstiä sen mukaan, milloin tutkittavat puhuvat äitiydestä tai asuinalueesta tai miten eri tavoin he lähestyvät näitä teemoja. Fenomenologisessa analyysissä jaottelua, keskeisen sisällön, löytymistä kutsutaan merkitystihentymäksi.

Kirjoittaessani yleiskielelle jouduin miettimään haastateltavien käyttämiä ilmaisuja ja omaksumiani tapoja hahmottaa tutkittavaa ilmiötä sekä sosiaalityöntekijän että tutkijan näkökulmasta. Yleiskielelle kirjoittaminen merkitsi jo tässä analyysivaiheessa ennakkokäsitysteni reflektointia: niistä tietoiseksi tulemista ja niistä luopumista. Esimerkiksi kun haastateltava käytti ilmaisua siisti koti, pyrin löytämään hänen antamansa merkitykset siistille. En ottanut itsestään selvänä sitä, että minä tutkijana jaan samanlaisen käsityksen siisteydestä kuin tutkittavat. Yleiskielelle kirjoittaminen merkitsi, että pyrin löytämään tutkittavien omat tavat merkityksellistää arjen asioita.

Kun olin käynyt systemaattisesti läpi ensimmäisen kierroksen haastattelut eli kääntänyt kaikki kahdentoista naisen ensimmäisen kierroksen haastattelujen merkityskokonaisuudet tutkijan kielelle, olin saanut kokonaiskuvan siitä, miten naiset hahmottavat arkensa. Tämän jälkeen jouduin päättämään, mitä asioita tutkin tarkemmin. Tarkemmaksi tutkimuskohteeksi tulleiden aihealueiden valintaan vaikuttivat toisaalta valmiit tutkimuskysymykset toisaalta asiat, joita naiset tähdensivät haastatteluissa. Tällä tarkoitan sitä, että joku tietty osa arkea tulee esiin monessa haastattelussa tai naisilla oli hyvin voimakas halu kertoa tietynlainen kertomus elämästään. Aineistosta nousevia suuria kertomuksia ovat kertomukset kunnottomasta lasten isästä, oma pärjääminen köyhänä ja äitiyden tärkeys.

Tarkemmaksi tutkimuskohteeksi määrittyivät teemat: äitiys, yksinhuoltajuus, köyhyys, asiakkuus ja lähiössä asuminen. Aineistosta jokaiselta haastateltavalta kokosin merkitystihentymät kunkin teeman alle. Tämä merkitsi sitä, että jokaiselta tutkittavalta erottelin ne merkitystihentymät, jotka kuuluivat äitiyteen, yksin-

huoltajuuteen, köyhyteen, asiakkuuteen ja lähiöön. Jokaisella tutkittavalla on siis oma erillinen kertomuksensa näistä viidestä teemasta.

Teemoittelun jälkeen aloin analysoida tarkemmin merkitystihentymiä. Alla on Leenan puheesta merkitystihentymä, jonka olen laittanut äitiyden teeman alle.

L: Sit yritän parhaani mukaan olla hyvä äiti. Siivota siinä ja leikkiä lapsen kanssa, lukee kirjoja ja tälläin. Sitten yrittää olla, et on tavallaan hyvä koti, semmoinen siisti tai tälläin.

Merkitystihentymistä pyrin luomaan vielä yksinkertaistetun merkityksen. Tulkitsen Leenan antaman merkityksen äitiydelle olevan hyvä äitiys, joka syntyy siististä kodista ja lapsen kanssa yhdessä tekemisestä. Käsitökseni merkityksistä perustuu siihen, minkä toin esiin ihmiskäsityksessäni. Tutkittavat itse luovat merkityksiä omasta elämästään ja samalla he antavat tarkoituksen toiminnalleen ja arjen tapahtumille (ks. Krok 1997). Tutkijan reflektiolla ja systemaattisella aineiston analyysillä pyrin löytämään tutkittavien itsensä antamat merkitykset. Aina merkitystihentymistä ei ollut helppoa löytää sitä merkitystä, jonka naiset antavat arjen tapahtumille. Varsinkin nuikkasanaisten naisten haastatteluista on vaikea suoraan löytää heidän omia merkityksiään arjen asioille. Heillä kertomus arjesta oli sarja tapahtumia, joille ei annettu kertomusten muotoa, eikä yksittäiselle tapahtumalle siten syntynyt merkitystä kokonaisuuden kannalta.

Niiden merkitystihentymien tulkintaan, joista en heti löytänyt naisten omaa merkityksenantoa, käytin apuna ruumiinfenomenologian ajatusta siitä, että ihminen on aina suhteessa maailmaan. Esimerkiksi pohtiessani äitiyden teemaa mietin, miten naiset ymmärtävät äitiyden suhteet, keihin naisilla on äiteinä suhde ja millainen tämä suhde on. Otteessa on Niinalta merkitystihentymä, joka kuuluu äitiyden teemaan. Tulkinassani Niinan äitiyskokemus syntyy suhteessa lapsiin.

H: Jos sä aattelet, mikä noissa lapsissa on parasta?

N: No siis nyt varsinkin, kun niitä on kaks niin sitten se, että kun lapsesta huomaa, et kuinka paljon sillä on kuitenkin ikävä veljeään. Ja sitten taas toisinpäin, että kuitenkin ne kaipaa toisiaan. Ja sitten just niin kun, että kun jotkut menee töihin, niin ei ne välttämättä näe, kun se(lapsi) oppii kävelee taikka mitä – niin kun siis kaikki noi vaiheet kuitenkin.

Kun otteesta etsii Niinan ja lapsien välisiä suhteita, niin huomaa, kuinka suhteita kuvataan verbeillä. Tässä kotiäitiyttä kuvataan sillä, että lapset huomataan ja äidin työssäkäyntiä sillä, että ei näe lapsien kehitystä. Toisaalta Niinalla äitiys syntyy myös lasten välisistä suhteista, joita hän kuvaa verbeillä kaipaa ja ikävöi. Suhteiden etsintä johti toimijuuden kuvauksiin, esimerkiksi millaista toimijuutta äitiys synnyttää. Niinan kohdalla tulkintani äitiydestä syntyy siitä, että pystyäkseen huomaamaan ja näkemään äidin tulee olla läsnä. Äitiys merkityksellistyy läsnäolemiseksi. Aina en kuitenkaan löytänyt näin selkeää yhteyttä suhteiden ja merkitysten välillä. Esimerkiksi köyhyyden hyvin yksilölliset merkitykset eriytyvät siitä suhteesta, jonka köyhyys luo ympäröivään maailmaan.

Vaikka lähdän yksittäisestä, paikoin tarkastakin haastattelujen analyysistä, tulkitsen merkitystihentymät osana naisen omaa tarinaa ja osana tietämystäni tutkimukseen osallistuneiden naisten elämästä yleensä. Luomallani kokonaiskuvalla tutkittavien naisten tavasta hahmottaa arkensa on ollut suuri merkitys yrittäessäni ymmärtää heidän yksittäisiä lausumiaan (ks. Åstedt-Kurki 1992, 32). Tulkintaprosessina hermeneutiikka tarkoittaa sitä, että kokonaisuutta tulkitaan yksittäisten osien perusteella, mutta prosessin edetessä kokonaisuudesta käsin tulkittuna myös yksittäisten osien merkitys muuttuu (Siljander 1988, 115–117).

3.6.2. Uudelleen kirjoittaminen

Tutkijana en vältty siltä, että joudun päättämään, minkälaisen kertomuksen kerron naisten arjesta. Analyysitapani tuotti kahdentoista naisen kokemukset äitiydestä, yksinhuoltajuudesta, köyhyydestä, asiakkuudesta ja lähiöstä. Yksilön kokemus kuitenkin tulee jäsentää ja käsitteellistää. Lisäksi päättää teemojen sisällä, mitä ilmiöitä tarkastelen tarkemmin ja mitä rajaan pois. Erityisesti uudelleen kirjoittamisessa minua haastoi se, miten pystyn kirjoittamaan tutkittavien kokemuksesta peilaten niitä samalla yhteiskunnallisiin käsitteisiin ja tapaan puhua ilmiöistä. Toinen suuri haaste oli, miten kuvaan tutkittavien arkea korostaen jokaisen ainutlaatuista elämäntilannetta, sillä tutkimukseen ei ole mahdollista kirjoittaa kaikkien kokemuksia. Päädyin kertomaan yksittäisiä pieniä naisten osakertomuksia arjesta. Tarkoituksena ei ole luoda kahdentoista naisen arjesta yhtä yksinkertaistusta vaan kenties ristiriitaistenkin kertomusten avulla luoda kokonaisuus, jossa osatarinat täydentävät toisiaan. Vaikka kuvaan yksittäisten

naisten haastattelukatkelmien avulla heidän arkeaan, yksittäinen osakokemus ilmentää osittain kaikkien tutkimukseen osallistuneiden naisten arjen kokemusta. Tutkimusprosessin aikana kahdentoista naisen kertomukset ovat sulautuneet yleiseksi ymmärrykseksi siitä, millaista on elää 2000-luvulla vähävaraisena yksinhuoltajana ison kaupungin lähiössä.

Haluan korostaa, että oleellista on se, miten tutkimustuloksista kirjoitetaan, kuten Marita Husso (2003, 33), joka kutsuu tutkimuksensa metodia uudelleen kirjoittamiseksi. Kutsumalla kirjoittamista metodiksi Husso viittaa toisaalta siihen, että yhteiskuntatieteissä kaikki on tulkintaa. Tulkinnalla tarkoitetaan, että tutkimustuloksiin on vaikuttanut tietty näkemys tutkimuksesta, joten yhden ja saman aineiston perusteella voi saada erinäköisen tutkimuksen. Uudelleen kirjoittamisessa olen pyrkinyt ymmärtämään lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien arkea. Ymmärtääkseni heitä olen käyttänyt apuna aikaisempia tutkimuksia ja teorioita. Uudelleen kirjoittamisen ymmärrän samaksi kuin hermeneuttiseen metodiin kuuluvan uudelleen rakentamisen vaiheen (ks. Lehtovaara 1992, 21).

Uudelleen rakentamisen vaiheessa tutkijalle jää päätettäväksi, milloin lopettaa analyysin. Kun hermeneuttinen analyysi ymmärretään kehänä, ei tutkimusprosessissa ole alkua eikä loppua. Tulkinnat ja tutkimuskohteesta esitetyt määritykset ovat siten väliaikaisia. (Siljander 1988, 117.) Tutkimuksessani tämä tarkoittaa sitä, että hermeneuttisen kehän ajatus tiedon syventymisestä on alkanut jo silloin, kun olen tutustunut aiheeseen, ja se on jatkunut haastatteluissa ja analyysissä. Lopetettuani systemaattisen analyysin ja alkaessani uudelleen rekonstruoida naisten kokemusta ymmärrykseni on edelleen syventynyt. Uudelleen kirjoittaminen ei ole vain tutkimustuloksien ylöskirjaamista, vaan siinä annetaan muoto, kertomus, koko tutkimusprosessille ja kahdentoista naisen kokemuksille.

Tutkijan reflektiolla kuvasin sitä, miten fenomenologisella analyysillä pyrin saavuttamaan tutkittavien kokemuksen. Pelkkä fenomenologinen analyysi tuottaa kuvauksen naisten kokemuksista. Tutkimuksessa en jää vain kokemusten kuvaukseen vaan myös tulkitsen sitä. Tulkintakehikkona on naisten marginaalinen asema ja arjen ymmärtäminen ajaksi, paikaksi ja tapaisuudeksi. Hermeneuttinen prosessi syvensi tutkijan tietoani aiheesta, mikä synnytti analyttisen käsitteen: arjen toimijuuden.

Lähestymistapani naisten arkeen on äitiys, yksinhuoltajuus, köyhyys, asiakkuus ja lähiö. Koska minulla on viisi eri lähestymistapaa tutkittavien arkeen, en kerro alkuun lyhennelmää kahdentoista naisen tarinasta, koska näkökulmasta riippuen tarinat olisivat erilaisia. Sen sijaan päädyin kuvaamaan jokaisesta teemasta laajemmin tiettyjen tutkittavien arkea, kuten äitiyskappaleessa Tiinan ja Niinan kokemuksia ja yksinhuoltajuudesta Annen ja Pian kokemuksia. Uudelleen kirjoittaessani naisten kokemuksia olen valinnut haastattelusitaatit sen mukaan, että tarkasteltava ilmiö tulee niissä parhaiten esiin. Tällöin mukana on väistämättä enemmän niiden tutkimukseen osallistuneiden naisten puhetta, jotka ilmaisevat itseään selvästi ja jäməkästi. Yksittäisten naisten kokemuksia käytän kuitenkin esimerkkeinä koko tutkimukseen osallistuneiden naisten arjesta. Aineiston keruussa toin esiin sen, että haastattelut on tehty naisten ehdoilla. Haastatteluissa ovat painottuneet erilaiset kertomukset sen mukaan, mikä aihe on kullekin haastateltavalle ollut tärkeä hänen arjessaan haastatteluhetkellä. Uudelleen kirjoittamisessa tämä näkyy siinä, että tietyissä teemoissa ovat painottuneet enemmän tiettyjen naisten kertomukset.

Eettiset kysymykset ovat vaikuttaneet siihen, minkälaiseksi uudelleen kirjoittaminen on muotoutunut. Marginaalisen äänen esiin tuomisessa on se vaara, että tulkinta kääntyy tutkittavia vastaan. Granfeltin (1998, 19) mukaan eettiseksi kysymykseksi nousee tällöin se, millaisen kuvan tutkimus antaa tutkittavista ja heidän todellisuudestaan. Anneli Pohjola (1994a, 54–69) korostaa tutkijan vastuuta käsitevalinnoissa. Käsitevalinnoillaan tutkija luo tutkimuskohteestaan tietynlaisen konstruktion. Mitätöivillä ja leimaavilla käsitteillä voidaan vahvistaa vääristyneitä stereotyyppioita ja entisestään vaikeuttaa marginaalisiin ryhmiin kuuluvien asemaa. Tutkijan käsitevalinnat saattavat olla sellaisia, etteivät tutkittavat voi eivätkä halua niihin samastua (Granfelt 1998, 45). Käsitevalinnoilla voidaan siten tuoda esiin monin eri tavoin painottunutta todellisuutta. Käsitevalinnat voivat enemmänkin kertoa tutkijan omasta todellisuudesta kuin tutkittavien (Pohjola 1994a, 17).

Tutkimuksessani yksinhuoltajuus, marginaalisuus ja köyhyys ovat sellaisia käsitteitä, joihin tutkittavat eivät halua samastua. Niihin liitetään valmiiksi stereotyyppioita, jotka yksinkertaistavat ja pelkistävät ilmiön ja muuttavat ihmisen staattiseen muotoon tietyn kategorian edustajaksi, johon helposti yhdistetään ongelmamäärittäyksiä (ks. Pohjola 1994a, 54–55). En halua kuitenkaan luopua näistä

käsitteistä, koska vaikeat ja hankalat asiat eivät poistu sillä, että niille keksitään mukavia nimiä (Granfelt 1998, 44; Väyrynen 2007, 48, 55). Toisaalta taas avaamalla näitä käsitteitä pystyn tuomaan esiin sen, millaisia leimoja painetaan tai stereotyyppioita sovelletaan tämän ryhmän alle niputettuihin ihmisiin. Katson, että stereotyyppiat kertovat enemmän yhteiskunnasta ja valtaa pitävistä kuin todellisista köyhistä ihmisistä, sillä stereotyyppiat ovat merkitsemistä ja piirtävät tietystä ryhmästä homogeenisen kuvan. Stereotyyppiat pyrkivät muuttamaan kulttuurisen erilaisuuden toiseudeksi, jossa voidaan perimmältään nähdä olevan kyse sosiaalisen järjestyksen ja vallan ylläpitämisestä kontrollin avulla. (Lister 2004, 100–101.) Ymmärrän toiseuden suhteeksi, jossa valtaapitävät määrittävät toiseuden. Siten toiseus on aina rakennettua. Toiseus ei siis ole esimerkiksi tosiasia, joka vain odottaa, että joku kuvaisi sitä (Lister 2004; Kitzinger & Wilkinson 1996, 15).

Eräs keino haastaa rakenteellisista valtaa ja sosiaalista järjestystä, kuten stereotyyppioita, on pyrkiä vuoropuheluun tutkijan ja tutkittavien kesken. Tällöin tutkija edustaa rakenteellista valtaa, olemassa olevia tapoja esittää ilmiö, ja tutkittavien kokemus taas mahdollisuutta ymmärtää toisin tämä sama ilmiö. (Kitzinger & Wilkinson 1996, 16–17.) Tämän takia yhteiskunnallisesti vallitsevien ja kenties leimaavienkin käsitteiden, kuten köyhyys ja yksinhuoltajuus, rinnalla käytän määreitä, jotka nousevat tutkittavien omasta kokemusmaailmasta. Koko tutkimuksen läpäisevä juoni on yhteiskunnallisten käsitteiden ja ihmisten oman kokemusmaailman välinen ristiriitaisuus. Olen pannut käsitteet ja kokemusmaailman vuoropuheluun keskenään. Osa tätä vuoropuhelua on käsitteiden avaaminen.

Vuoropuhelu tutkittavien kokemuksien ja yhteiskuntatieteellisten käsitteiden kesken muodostui tietyissä kohdin hankalaksi, jopa täysin mahdottomaksi. Yhteiskunnallisten vakiintuneiden määrittelyjen mukaan ainakin osa tutkittavista naisista olisi syrjäytyneitä. Määrittely viisitoista vuotta työttömänä olleelle on ”työelämästä syrjäytynyt pitkäaikaistyötön”. Tutkittavien kokemus on kuitenkin erilainen kuin heille ulkoapäin annettu määrittely. Ylipäättänsä ihmisen kokemus kääntyy huonosti sosiaalipoliittisiksi käsitteiksi. Esimerkiksi vakiintunut tapa kuvata köyhyyttä syrjäytymisenä ei vastannut mitenkään tutkittavien kokemusta köyhyydestä tai yhteiskunnan reunoilla elämisestä. Naiset eivät kokeneet olevansa yhteiskunnan ulkopuolella, uhreja tai vailla sosiaalisia verkostoja. Kun uudelleen kirjoitin naisten

kokemuksia jouduin pohtimaan, miten kuvaan ja käsitteellistän tutkittavien kokemusta, jotta heidän kokemuksensa voi nousta vuoropuhelun toiseksi osapuoleksi. Pystyäkseni tähän vuoropuheluun olen osittain irrottautunut puhtaasta yhteiskunnallisesta keskustelusta. Esimerkiksi naisten toimijuutta ja valintoja kuvaan hyveen käsitteellä.

Kuten jo edellä olen tuonut esiin, irrottaudun siitä fenomenologisesta ajattelutavasta, että pyrkisin saavuttamaan ilmiön yleisiä rakenteita viemällä reduktion loppuun. Sen sijaan jään fenomenologisessa analyysissäni yksittäisen ihmisen kokemukseen eli siihen aikaan ja paikkaan, jossa kokemus ilmenee. Ymmärrän siis tutkittavat toimijoiksi, jotka merkityksellistävät arkeansa oman yksilöllisen elämäntilanteensa mukaisesti. Tämän takia tutkimuksen tulokset kerrotaan yksittäisen ihmisen kokemuksen avulla. Kutsun näitä kokemuksia naisten pieniksi kertomuksiksi arjesta. Vaikka suhteet ja merkitykset syntyvät yksilöllisesti, varsinkin suhteiden kohdalla näkyy myös se, että naisten suhde esimerkiksi köyhyyteen on samanlainen. Tutkimukseen osallistuneilla naisilla on myös yhteisiä kertomuksia, jolloin he merkityksellistävät tapahtumat samalla tavoin ja heidän suhteensa ilmiöön synnyttää samanlaista toimijuutta. Näitä yhteisiä kulttuurisia tapoja merkityksellistää ilmiö kutsun isoiksi yhteisiksi kertomuksiksi. Isoista kertomuksista tulkitsen, että tutkittavien kokemusten – esimerkkien – pohjalta voin yleistää jotain kulttuurisesta tavasta toimia tai merkityksellistää asioita (ks. esim. Utriainen 1999, 42).

Kokemuksen tutkimusta on kritisoitu siitä, että tutkijat ottavat tutkittavien identiteetin annettuna kyseenalaistamatta sitä, pitävätkö nämä ihmiset ensisijaisena identiteettinään tutkijan antamaa kertojan asemaa (Scott 1992; Thörn 2004). Ensimmäisessä empiirisessä luvussa pohdin, keneksi tutkimukseen osallistuneet naiset haluavat identifioituvat.

4. Äitiys

Haastattelutilanteessa tutkimukseen osallistuneet naiset haluavat kertoa itsensä ensisijassa äideiksi. Tulkinnassani heidän yhteinen suuri kertomuksensa on äitiyden näkökulma vähävaraisen yksinhuoltajan arkeen lähiössä: miten äiti kokee köyhyyden, yksinhuoltajuuden, asiakkuuden tai lähiössä asumisen. Heidän kertomuksensa päähenkilö on äiti ja kokemukset näistä ilmiöistä ovat äidin. Kertoessaan arjestaan naiset samalla luovat itselleen kerronnallisen identiteetin. Naiset antavat kokemuksilleen ymmärrettävän muodon kertomustensa avulla ja samalla itselleen sosiaalisen identiteetin, äitiyden (Ricoer 1991; Sevon 2005, 466)¹⁶ Koska olen kiinnostunut niistä merkityksistä, joita naiset antavat arjen asioilleen, en myöskään ota kantaa, miten kerronnallinen identiteetti vastaa elettyä elämää. Kuten Paul Ricoeur (1991, 20) kirjoittaa: elämä eletään, ja tarina kerrotaan.

4.1. Äitiys yhteiskunnallisena asemana

Lähtiessäni tutkimaan naisten kokemuksia oletin, että löytäisin kokemuksia yhteiskunnan ulkopuolella olemisesta, vaikeuksia lasten hoidossa tai päihde- ja mielenterveysongelmia. Oletukset pohjautuvat paljon sosiaalityöntekijän näkemyksiini. Tutkimukseeni osallistuneiden naisten kokemuksessa kertomuksen päähenkilö ei kuitenkaan identifioitu näin. Kertomuksen päähenkilö on ensisijaisesti äiti. Äitiysidentiteetti tuottaa aivan toisenlaisia kokemuksia kuin olemista yhteiskunnan ulkopuolella. Äitiys asettaa naiset yhteiskunnan keskiöön. Äitinä oleminen muodostaa yhteiskunnallisen statuksen tutkimukseen osallistuneille naisille (ks. Anttonen 1997, 172). Tästä kertoo Saaran esimerkki:

H: Näin ulkopuolelta ajatellen, sä varmaan sitten kumminkin viihdyt kotona.

¹⁶ Identiteetti käsitteenä on hankala, kuten Kirsi Nousiainen tuo esiin omassa väitöskirjassaan *Lapsistaan erillään asuvat äidit, äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja* (2004, 18–25). Identiteetti ymmärretään eri tieteiden alueilla eri tavoin joko pysyvänä minuutena tai eri tilanteissa muuttavana. Yksinkertaisimmillaan identiteetti vastaa kysymykseen, kuka minä olen. Nousiainen itse ymmärtää äitiyden identiteetin niin, että hänen tutkimukseensa osallistuneet naiset rakentavat äitiyden erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa ja suhteissa.

S : Niin mä tykkäänkin, mä oon nytten niin ajatellu alun alkaenkin noi pienet synty, että ainakin niin kauan, jos on mahkuja olla kotona niin kun kaikki on koulussa, että sais ees sen eka luokan loppuun ja oltuu kotona niitten kanssa.

Koska Saara kantaa yksin vastuun lapsistaan eikä hänellä ole puolisoa, joka mahdollistaisi perheen elatuksen, hän on yhteiskunnallisessa etuusjärjestelmässä työttömän statuksella, ja hänelle maksetaan työttömyyskorvausta. Saara ei kuitenkaan ota itselleen työnhakijan tai työttömän identiteettiä, joka voidaan mieltää toiseudeksi, vaan hän on kotiäiti. Tämä tulee esiin siinä, että hän haluaa olla kotona lasten kanssa, kunnes nuorinkin lapsista on käynyt koulun ensimmäisen luokan. Ilmaisulla ”mahkuja olla kotiäiti” Saara viittaa taloudelliseen puoleen. Saadakseen vähimmäistoimentuloturvan hänen tulee olla työmarkkinoiden käytettävissä sen jälkeen, kun lapset ovat yli kolme vuotta. Tämä tarkoittaa, että Saaran tulee mennä töihin ja luopua kotiäitiydestä, jos hänelle löytyy sopiva työpaikka. Myös Niina kokee olevansa yhteiskunnalliselta statukseltaan ennen kaikkea kotiäiti.

H: Mä vaan aattelen, et kun sä, toisillahan et ne suurin piirtein oottaa, et ne pääsee niin kun takas työelämään tai siis sillai.

N: Joo mää en oo semmonen kuitenkaan, ja sit kyllä kerkiää vielä vaikka mitä tässä nyt tekee. Ja sit mää en ees tiää, mikä mua viel kiinnostaa, yrittäny sitä mieltii. Ja sitten taas työkkäriin, mä aattelin, et joku kerta varaan sinne ammatinvalinta-psykologille tai – mikä se on. Niin sinne niin, jos sieltä sais vähän jotain niin kun – että mitä vois aatella. Se pitäs toisaalta olla kuitenkin olla semmonen – mitä jos johonkin lähtee opiskelee tai tällai tai sitten – että se ei oookkaan joo puolen vuoden päästä, et ei tää oookkaan mun.

Niina ei tunne minkäänlaista huolta siitä, että hänellä ei ole ammattitutkintoa eikä työkokemusta. Niina on äiti, joka hoitaa kodin ja lapset. Hän ei miellä itseään syrjäytymisvaarassa olevaksi nuoreksi ilman ammattitutkintoa tai työkokemusta. Hän kokee, että hänellä itsellään on valta valita, milloin hän lähtee töihin tai opiskelemaan. Niin Niinan kuin Saarankin käsitys omasta asemastaan on hyvin erilainen kuin työttömillä yleisesti mielletään olevan. He eivät koe itseään sivuraiteilla oleviksi kansalaisiksi, mikä määre helposti liitetään marginaalissa oleviin (Helne 2002, 94). Saaran ja Niinan kokemuksessa tulee selkeästi esiin se, että kotona oleminen on heidän oma valintansa.

Vaikka Eeva ei ole tietoisesti halunnut jäädä kotiin hoitamaan lapsiaan, niin hänkin on kuitenkin rakentanut oman identiteettinsä äitiyden varaan.

E: Avioeron jälkeen muutin Lähiöön. Ja tota tota kahden pojan kanssa, jotka molemmat on eri isästä. Ja tota silloin mä olin vielä työelämässä mukana. Silloin meni ihan ok kaikki. Lähiö oli hieno paikka. Muutin Kadulle sieltä on lyhyt matka viedä toinen tarhaan ja toinen lähti kouluun kadun ylitte ja itte pääsin kaupunkiin töihin.

H: Joo

E: Pari vuotta meni ihan hyvin kunnes sitten työmaa loppu.

H: 88 eli se on sitte joskus 90-luvun alussa?

E: Niin, 90 loppu tehdas. Ja tota sitten mä jouduin kääntyy sosiaalihuollon toimeentulotukeen, jossa mä tutustuin tohon Juntusen Päiviin, mikä on tän alueen sosiaalitarhaaja. Ja tota siinä vielä kekuttelin liitonrahoilla jokusen vuoden, mutta aina kun tuli joku ongelma aina sitten Päiviin yhteys, että kun lapset alko kasvaa, tartti enemmän kaikkia, mitä ei rahat riittänyt.

H: Minkä ikäisiä ne sun pojat silloin oli?

E: Toinen oli kaks ja toinen oli 7 vuotta.

H: Niin, ne oli niin pieniä.

Otteessa Eeva kertoo siitä, kuinka hänestä tuli yksinhuoltaja. Hän muutti lähiöön ja kohta tämän jälkeen jäi työttömäksi 1990-luvun laman vuoksi. Yksinhuoltajuuden alkuaan hän kokee mukavana. Hän kävi töissä, toinen poika oli lastentarhassa ja toinen koulussa. Sen sijaan työttömänä oleminen merkitsi toimeentulo-ongelmia varsinkin, kun lapset kasvoivat ja menot suurenivat. Eevan kokemus omasta elämästään on kertomus äidistä, joka pystyi järjestämään vaikeuksista huolimatta arkensa niin, että kykeni huolehtimaan lapsistaan.

Kukaan tutkimukseen osallistuneista naisista ei miellä itseään syrjäytyneeksi tai määritä itselleen poikkeavaa identiteettiä. Samanlaisia tuloksia on saatu tutkittaessa nuoria, jotka ulkopuolisin silmin ovat syrjäytymisvaarassa (Pohjola 1994a; Lamminen 2000). Helneen (2002, 34) mukaan konstruktio syrjäytyneet ei vaikuta leimautuneiden arjessa, vaan elää ennen muuta julkisuudessa tai tutkijoiden ajatuksissa jopa niin, että syrjäytymiskäsite syrjäyttää syrjäytyneiden näkökulman. Äitiysidentiteetin omaksuminen on kaukana syrjäytymispuheesta, jossa syrjäytyneet nähdään hyödyttömiksi ja turhiksi ihmisiksi tai poikkeamiksi normaalista (ks. Helne 2002, 77).

4.2. Kokemus ja äitiyden instituutio

Uudelleen kirjoittamisen osuudessa toin esiin sen, että jouduin luopumaan omista tutkijalle itsestään selvistä tavoista ymmärtää tutkimuksen keskeisiä käsitteitä. Näin oli myös äitiyden kohdalla ja jouduin pohtimaan, miten naiset äitiyden ymmärtävät.

H: Mitä toi äitiys merkkää sulle, kun Sarihan on sun ensimmäinen lapsi?

A: Voi, voi kun on kovin vaikeita kysymyksiä. Tietynlaista jatkuvuutta. Nää kaikki asiat on sellaisia, et niihin liittyä niin valtavasti kaikenlaista, että tuntuu jos ryhtyy niistä puhumaan, niin sitten jää kauheesti asioista sanomatta.

Äitiys on tutkimukseen osallistuneille naisille paljon enemmän kuin vain yhteiskunnallinen asema. Aadan vastauksesta käy ilmi, että äitiys koskettaa hänen elämässään kaikkea. Samalla tavalla kuin Aada ei halua sanoa mitään, koska kumminkin jää niin paljon sanomatta, on minulla tutkijana sama tunne: miten tulkitsen ja jäsenän sitä, mikä on joka puolella ja kaikkialla. Äitiyden oleminen kaikkialla ja joka puolella tekee äitiyden kokemuksista kirjoittamisen haastavaksi.

Adrienne Rich (1986) selittää tätä äitiyden kaikkialla olemista sillä, että äitiys on kokemusta, mutta myös yhteiskunnallinen instituutio. Rich ymmärtää äitiysinstituution patriarkaalisen vallan välineenä. Tässä tutkimuksessa ymmärrän äitiysinstituution laajemmin sosiaaliseksi ja lailliseksi instituutioksi, äitiydeksi (Smart 1996, 44). Kun äitiys ymmärretään instituutiona tarkoittaa se, että äitiys on enemmän kuin vain äidin ja lapsen biologinen side. Äitiys on myös historiallinen, kulttuurinen ja sosiaalinen konstruktio (Silva 1996; Nätkin 1997, 153; Katvala 2001; Berg 2008). Sinänsä on yllättävää, että edelleen äitiyteen liitettyjä kulttuurisia ja sosiaalisia asioita pidetään tosiasioina, vaikka käsitykset äitiydestä ovat muuttuneet historian kuluessa ja vaihtelevat paikallisten kulttuurien mukaan.

Vaikka tutkimukseen osallistuneilla äitiys on kaikkialla arjessa, naisten puhe äitiydestä on tietynlaista. Haastatellessani naisia hämmästyin heidän tavastaan kertoa äitiyskokemuksistaan. Hyvin vähän he kertoivat siitä, mitä he itse äiteinä tuntevat ja kokevat. Vaan enemmänkin he kertoivat siitä, minkälainen ihminen äidin pitäisi olla, oli sitten kyse heistä itsestään tai naapurien naisista. Harvat esimerkiksi puhuivat äitiyteen liittyvistä kielteisistä tunteista. Tämä on sinänsä yllättävää, koska kuten Eeva Jokinen (1996) kirjassaan *Väsnyt äiti, äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä* tuo esiin, äitiys ei ole helppoa. Ymmärrän tämän niin, että äitiys

instituutiona on tuonut mukanaan käsityksen normitetusta, hyvästä äitiydestä (Smart 1996, 45–46). Samalla kun tutkimukseen osallistuneet naiset toivat esiin kokemuksiaan äiteinä, he kertoivat siitä, millainen on hyvä äiti.

Hyvän äitiyden säännöt ovat muuttuneet sen myötä, minkä on ajateltu olevan parasta lapselle (Perälä-Littunen 2004, 38–42). Satu Katvala (2001, 92) tutkiessaan suomalaisen äitiyden uskomuksia löysi seuraavanlaisia määritelmiä: Äiti on voimakas, täydellinen ja pystyvä. Voimakas äiti on fyysisesti ja henkisesti läsnä kodissa, ja kodin onni on kiinni äidistä. Täydellinen äiti rakastaa, hoitaa ja uhrautuu. Äidin tehtävänä on jaksaa, kuunnella, ymmärtää ja olla läsnä. Äidin syli on myös aina lämmin ja avoin lapselle. Kasvattajana äiti pystyy mihin tahansa. Hän kykenee vaikeuksista huolimatta kasvattamaan lapsestaan kunnan kansalaisen. Äitiyteen sisältyy odotus täydellisyydestä, kaikkeen pystyvistä äidistä (Chodorow & Contratto 1982, 55–59).

Myös samassa ajassa hyvä äitiys voidaan ymmärtää eri tavoin. Kristiina Berg (2008) tutki, millaisia kulttuurisia odotuksia toisaalta sosiaalialan ammattilaisilla ja medialla on äitiydestä. Media konstruoi odotuksia äidin itsenäisyydestä ja omasta ajasta. Tällöin äiti on ennen kaikkea itsenäinen yksilö, joka tekee persoonallisia valintoja. Sen sijaan sosiaalityön ammattilaiset tarkastelivat äitiyttä lapsen edun näkökulmasta, jolloin äitiys syntyy suhteesta lapseen. Äitiys konstruoituu kodin rakentamiselle ja kiintymyssuhteena lapseen.

Kutsun tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksen ja äitiyden instituution omalaatuista sekoittumista hyvän äitiyden vaatimukseksi. Äitiys sosiaalisena konstruktiona vaikuttaa siihen, miten tutkittavat kertovat äitinä olemisen kokemuksistaan ja toisaalta, miten he itse vahvistavat tietynlaista sosiaalista konstruktiota äitiydestä kertomalla, millainen on hyvä äiti. Hyvän äitiyden vaatimus tarkoittaa, että on olemassa normatiivinen idea äitiydestä (Smart 1996, 47). Tästä seuraa se, että kaikki äidit eivät pysty täyttämään normitetun äitiyden vaatimuksia. Syntyy käsitys hyvästä ja pahasta äidistä (Katvala 2001, 95–97; Perälä-Littunen 2004). Perinteisesti hyvän äitiyden ajatukseen on liitetty naimisissa oleva nainen ja pahaan äitiin naimaton nainen (Smart 1996, 47), jolloin tutkimukseen osallistuneille yksinhuoltajaisille jää moninkertainen taakka toteuttaa hyvän äidin vaatimusta.

4.3. Läsnäoleminen

Tutkimukseen osallistuneet naiset haluavat olla hyviä äitejä. Heidän yhteinen jaettu ymmärryksensä hyvästä äidistä kiteytyy läsnäolemiseksi lapsille. Läsnäoleminen itsessään on hyvin omanlaistaan olemista. Tarkastelen tässä Tiinan kokemuksen avulla sitä, mitä läsnäoleminen tarkoittaa.

T: Olin sitten tän kanssa, ni en oikeesti tehnyt enää mitään.

Tiina kuvaa läsnäolemista siten, että oli vain lapsen kanssa eikä tehnyt mitään. Läsnäoleminen ei tuota näkyvää tulosta vaan on lapsen hoivaa. Juuri lapselle läsnäolemisenä näkyy idea arjen toimijuudesta, jossa oleellista on suhteissa oleminen. Tällöin arjen toimijuus perustuu tuttuuteen ja rutiineihin, jotka muutokseen pyrkivästä toimijuuden näkökulmasta voivat näyttäytyä näennäiseltä toimimattomuudelta. Tiinan puheessa ilmaisu ”*en oikeasti tehnyt mitään*” ei tarkoita, että Tiina olisi konkreettisesti ollut tekemättä mitään, sillä pienen lapsen hoivaaminen vaatii paljon työtä.

Vaikka pienen lapsen kanssa oleminen sisältää hoivan ja taloustöiden tekemisen, niin läsnäoleminen on ennen kaikkea lapsen kanssa suhteessa olemista. Suhde muodostuu fyysisestä läsnäolosta¹⁷. Tiinan tapauksessa äiti on lähes aina, 24 tuntia vuorokaudessa lapsen kanssa. Jotta jatkuva läsnäoleminen lapselle olisi mahdollista, äitiyden täytyy olla ensisijaista arjessa. Tiina kuvaa, kuinka läsnäoleminen lapselle on tärkeämpää kuin taloudellinen hyvinvointi.

H: Mut sää jäät nyt sitte kodinhoitotuelle.

T: Joo, et ei se sillai se rahan vähyys haittaa, kyllä mä ehdottomasti haluun olla sen kolme vuotta kotona,

H: Joo

T: Ja sitten vasta meen töihin. Ensin opiskelee ja sitten vasta töihin. Ei se, ei raha mee niin kun tän (lapsen) edelle missään tapauksessa, kuitenkin pärjää ni.

¹⁷ Ymmärrettäväksi läsnäolemisen tekee ruumiinfenomenologia, jossa korostetaan ihmisen maailmassa olemista ennen kaikkea ruumiillisena. Ruumis ei tarkoita kuitenkaan biologiatieteiden käsitystä ruumiista, vaan ruumis ottaa asentoja maailmassa intentionaalisten tekojen muodossa. Ruumis ei ole vain mielen tai psyyken toimintojen suorittaja. (Jokinen ym. 2004, 8; Heinämaa 1996, 95.)

Fyysisesti läsnäoleminen samassa paikassa kuin lapsi tarkoittaa, että Tiina ei voi olla palkkatyössä. Tutkimukseen osallistuneille yksinhuoltajaäideille jatkuva läsnäoleminen merkitsee väistämätöntä köyhyyttä. Jos Tiina haluaa jäädä kotiin lapsensa kanssa, hänen tuloinaan on kotihoidontuki, mikä merkitsee köyhyyttä, kun perheessä ei ole toista palkansaajaa. Tiinan kokemuksessa lapsen etu on äidin oleminen kotona, eikä Tiina voi panna tulojen niukkuutta lapsen edun edelle.

Tiinalla, kuten muillakin tutkimukseen osallistuneilla naisilla, hyvä äitiys kietoutuu samaan kuin lapsen paras. Näennäinen toimimattomuus, jota Tiina kuvaa että ”ei oikeesti tehnyt mitään” löytää merkityksen siitä, että lapsen paras on äidin jatkuva läsnäoleminen. Tällaisella arjen toimijuudella Tiina itse saa itselleen hyvän äidin arvon. Näin ei välttämättä aina ole ollut. Vielä 1940-luvulla ei ollut mitenkään tavatonta, että köyhä yksinhuoltajaäiti antoi lapsensa sukulais- tai kasvattiperheeseen tai lastenkotiin, jotta itse pystyi käymään töissä, tai että työläisperheen lapsi oli kesäajan tai koko varhaislapsuutensa sukulaisten luona maalla (May 2001, 173; Lähteenmäki 1995, 120).

Fyysinen läsnäolo, hoiva ja kotityöt vievät Tiinan kaiken ajan arjessa. Aikaa muuhun toimintaan ei jää, jolloin jatkuva läsnäoleminen lapselle aiheuttaa ristiriitoja suhteessa Tiinan omiin tarpeisiin.

H: Eli sulla on tavallaan sitte niin kun sun äiti ja sun veljet ja sit nää Lähiön äidit, mitkä on niin kun koostuu. Sul ei hirveesti tämmösiä miespuoleisii tääl oo?

T: Ei itseasiassa, ei oo. (naurua) No yks tota. Yleensä mulla on se ongelma niitten miespuoleisten kanssa, et ne haluaa alkaa seurustelemaan tai jotain muuta vastaavaa.

H: Sää et oo sit niin kun sillai kiinnostunu miehistä?

T: No en tässä elämäntilanteessa. Et mää sinne nettiin jätin kerran sinne deittinet sivuille. Siinä tuli kauhee määrä vastauksia. Mä yhen näin ja sit mää en ois jaksanu vastata niille muille. Mä aattelin, en mää nyt jaksa niin kun, ei mulla oo aikaa millekään miehelle tällä hetkellä, en mää niin kun osais irrottautua tästä. Tietysti, jos ihan ihana löytyis. Mutta kun siis mää oon ennenkin sieltä netistä käyny sokkotreffeillä, eikä ne oo mitään hirveen hyviä, ne on aivan ihmeellisiä. Sitten kun ei taas, jos menee kaupunkiin tai sillei, ni en mää enää jaksa pistää hirveesti meikkejä, puolta tuntia niin kun ihmetellä, että mää meen käymään jossain Sokoksella. Et se on sitte varmaan, ku Lapsi on vähän vanhempi ja sitten rupee taas niin kun elää enemmän omaa elämää, ni sitte ehkä enemmän.

Yllä olevassa haastattelukatkelmassa keskustelemme niistä ihmisistä, joita Tiina on piirtänyt verkostokarttaan. Haastattelijana ihmettelen, koska verkostokartassa ei ole miespuolisia nimiä. Tiina antaa selitykseksi sen, että miehet haluavat seurustella hänen kanssaan, mutta hän ei halua seurustelua toisen sukupuolen kanssa, koska ei pysty yhdistämään sitä läsnäoloon lapsen kanssa.

Tiina on tavannut seurustelumielessä miehen, mutta huomaa, että seurustelu ei ole mahdollista. Tiina kokee naisellisen huolitellun ulkonäön olevan naiseuden sosiaalisia vaatimuksia suhteessa toiseen sukupuoleen. Ymmärrettäväksi Tiinan oma vaatimus huolitellusta ulkonäöstä tulee siitä, että edelleen naisia arvostellaan ja arvotetaan ulkonäköruumiin perusteella. Naisen ruumista pidetään epätäydellisenä ja siten toimenpiteiden kohteena. (Harjunen 2004, 249–250.) Nämä vaatimukset ja itse seurustelu vaativat aikaa ja tekevät siten mahdottomaksi jatkuvan läsnäolemisen lapsen kanssa. Tiina rajaa lapsen edun ja hyvän äitiyden vaatimuksen takia seksuaaliset tarpeensa ja naisellisen ulkonäön senhetkisen elämänsä ulkopuolelle.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemus yhteiskunnallisesta ja hyvästä äitiydestä palaa ja kietoutuu ajatukseen läsnäolosta lapselle. Läsnäolo on fyysistä olemista samassa paikassa, mutta tämän lisäksi siihen sisältyvät lapsen hoivaaminen ja kotitaloustyöt. Väitän, että tämä on myös kulttuurinen ymmärryksemme siitä, mitä äitiys on. Tämä tulee esiin Kirsi Nousiaisen (2004) tutkimuksessa *Lapsistaan erillään asuvat äidit*, jossa kysytään: Miten voi olla äiti, jos ei ole läsnä lapsille? Miten äitiysidentiteetti voi syntyä, kun äiti ei asu samassa kotitaloudessa kuin lapset? Lapsistaan erillään asuvat äidit tuntevat syyllisyyttä, koska eivät huolehdi ja hoivaa lasta. Tutkimus kertoo myös naisten häpeän tunteesta, kun he joutuvat jättämään lapsensa isän huolehdittavaksi. Osaltaan häpeä tulee siitä, että läheiset ihmiset syyllistävät naiset huonoiksi äideiksi. (Nousiainen 2004, 156–157, 162–163.) Nainen ei voi olla hyvä äiti, jos ei ole fyysisesti samassa paikassa kuin lapsi.

4.3.1. Äitiyden uusi maailma

Tutkimukseen osallistuneille naisille äitiys läsnäolemisena on enemmän kuin vain fyysisesti samassa paikassa olemista ja lapsen hoivaamista. Äitiys on kokonaisvaltainen ote maailmaan. Äitiyden kokonaisvaltaisuutta kuvaa Tiinan kokemus, jossa ensimmäisen lapsen syntymän myötä äitiys on tuonut hänelle kokonaan uuden tavan elää. Uuteen elämäntapaan kuuluu äitien verkosto.

T: Joo, mä oon tutustunu jonkin verran internetin kautta, että mä sieltä niin kun Kaks Plussan palstalla mä löysin sielt semmosen ystävän palvelun. Aika paljon äidit hakee niin kun seuraa. Mä just, mä oon monta kertaa laittanu sinne ilmoituksen, et etsitään ystäviä. Aina on tullu hirveen monta vastausta, sit mä aina, et mä tunnen kohta kaikki. (yhteisnaurua)

Tiinalle aukenee uusi maailma, kun hän löytää Kaks Plus lehden kautta keinon tavata muita äitejä. Tiina kertoo, kuinka on laittanut lehden sivuille ilmoituksen, että etsii ystävää ja on näin oppinut tuntemaan muita äitejä. Tiinalle virtuaaliverkosto näyttäytyy laajana ja tärkeänä osana äitiyttä. Äitien verkosto ei ole vain tapaamisen paikka vaan myös tukiverkosto, jonka puoleen käännytään, kun tarvitaan esimerkiksi neuvoja lasten hoitoon. Virtuaalitodellisuuden takia konkreettinen apu ei ole aina mahdollista, mutta mahdollistaa henkisen ja psyykkisen tuen. Äitien verkosto perustuu virtuaalitodellisuuteen, jossa kommunikoidaan paljon internetin välityksellä, mutta myös kirjeitse tai puhelimitse. Nämä tavat eivät sido Tiinaa mihinkään tiettyyn paikkaan ja mahdollistavat fyysisen läsnäolon lapselle. Virtuaalitodellisuudessa paikka ja aika menettävät merkityksensä. Sinänsä tämä äitien ajaton ja paikaton verkosto kuvaa hyvin äitiyttä, joka on aina läsnä ja kaikkialla.

Äitiys on tuonut Tiinalle paljon uusia ystäviä. Ystävät jakavat hänen kanssaan äitiyden tärkeyden sekä huolet ja ongelmat, joita äitinä oleminen myös merkitsee. Samoin kuin äitiys on muuttanut Tiinan ystäväpiiriä, niin se on myös muuttanut hänen arvojaan.

H: Sä puhuit noista, että sulla jotkut arvot on muuttunu, ni osaaks sä sillai sanoo, että mitkä arvot tai?

T: Kaikki, kaikki (naurua) no maailmaa katsoo ihan erillalailailla, että – ei niin kun enää – No mä poltin ennen ja join tosiaan jonkun verran, ni oon ruvennu niin kun mieltimään, että nyt pitää syödä kasviksia, ja pitää syödä sullei niin kun terveellisesti. Ja ei tulis enään mieleenkään polttaa mitään tupakkaa, se haiseekin jo niin pahalta. Sit käy lenkillä joka päivä, ja semmosia niin kun terveellisempiä elämäntapoja.

Tiinan kokemuksessa äitiys on muuttanut hänen arvomaailmansa. Ennen äitiyttä Tiina poltti tupakkaa ja käytti alkoholia. Nyt Tiina ei edes pidä tupakan savun

hajusta. Tiinan uusia arvoja kuvaavat terveelliset elämäntavat. Tiina pyrkii syömään terveellisesti ja liikkumaan. Uudet arvot myös merkitsevät erilaista suhtautumista päihteisiin.

T: Kaikki arvot muuttu ihan kokonaan, niin kun sitte huumeitten käyttökin, ennen mä ajattelin, et käyttäköön, jos haluaa, et ei se nyt mulle kuulu. Mut siis nyt mä en enää voi sietääkään ihmisiä, jotka käyttää jotain. Ennen mä join jonkun verran alkoholia, nytten mä aattelen, et hyvä, jos yhen sampanjalasin uskaltaa juoda, ei niin kun enää mitään semmosia, mitä ennen oli.

Ennen äitiyttä Tiina hyväksyi lähipiirin huumeiden käytön. Nyt ollessaan äiti hän ei halua olla huumeita käyttävien ihmisen kanssa tekemisissä. Tiina on myös muuttanut alkoholikäytönsä kohtuulliseksi. Äitiys merkitsee terveellisiä arvoja, joihin eivät kuulu päihteet eivätkä epäterveelliset ruuat. Ylipäänsä tutkimuksen naiset tarkastelevat kaikkia asioita äitiyden läpi aina ruuan valitsemisesta, arvoihin ja elämäntapoihin asti sekä siihen, minkälaiset ihmiset kuuluvat heidän lähipiiriinsä.

Tiinan kokemuksessa, kuten kaikkien tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa, läsnäolo lapselle merkityksellistyy samaksi kuin hyvä äitiys ja lapsen paras. Lapsen paras merkityksellistyy naisille äidin jatkuvana fyysisenä läsnäolemisenä. Tiinalle lapsen paras vaati luopumista omista tarpeista, kuten taloudellisesta hyvinvoinnista, yhteiskunnassa arvostetusta toimijuudesta, seurustelusuhteesta ja huolitellusta ulkonäöstä. Tiinan käsitys hyvästä äitiydestä on samankaltainen kuin sosiaalialan ammattilaisten, jotka liittyvät lapsen edun äidin ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen ja kykyyn tehdä lapselle koti (ks. Berg 2008).

Kuitenkaan tutkimukseen osallistuneille naisille äitiys ei merkityksellisty luopumisena vaan äitiys on kokonaisvaltainen ote maailmaan. Tällöin naiseuden ja elintason vaatimukset menettävät merkityksensä. Kokonaisvaltaisuutta kuvaa Merleau-Pontyn (1962) käsitys suhteissa olemisesta. Ihmisen ja maailman välistä suhdetta voi kuvata sidokseksi, jossa sidokset ovat olennainen osa ihmisenä olemista jopa niin, että voidaan ajatella ihmisen rakentuvan niistä (Honkasalo 2004, 54). Tutkimukseen osallistuneilla naisilla tämä sidos syntyy suhteesta lapseen, jolloin äitiys muuttuu osaksi naisten identiteettiä. Tiinan kokemuksen avulla kuvasin sitä, kuinka äitiys muuttaa arvoja ja ystäväpiiriä. Läsnäolo lapselle muodostaa oman maailmansa, joka jaetaan toisten äitien kanssa. Äitiys ei merkityksellisty vaille jäämisenä. Äitiys ei ole vaihtoehto jollekin muulle, vaan äitiys on elämäntapa.

4.4. Kamppailu hyvästä äitiydestä ja pärjäämisen pakko

Välttämättä hyvän äidin vaatimusta ei ole helppo täyttää. Tutkimuksen naisten kokemuksessa äitiydestä tulee esiin kamppailu hyvän äidin vaatimuksen kanssa. Niinan kokemuksessa jatkuva läsnäolo lapsille ei ole ihan niin ihanteellista ja ongelmatonta kuin Tiinan kokemuksessa.

N: ...Niin ittelle tulee välillä että: ” vitsi että mä en ikinä niin kun oikein pääse käymään siel”, taikka niin kun näin, vaikkei ny oo kauhee matkakaan todellakaan. Mutta sitten taas se – että kun yksin haluais, niin en mä kauheen myöhään täältä yksin pääse mihinkään. Et kyllä mejän isä joskus, mä käyn maanantaina jumpassa, niin se tulee siks aikaa ja.

Läsnäoleminen lapsille sitoo kotiin. Niinalle, kuten muillekaan tutkimukseen osallistuneille pienten lasten äideille, lähteminen kotoa ei ole helppoa. Esimerkiksi harrastaessaan liikuntaa Niina joutuu järjestämään lapsille hoitajan kotiin. Äitiys merkitsee myös muista aikuisista eristäytymistä. Niina kertoo, kuinka illalla haluaisi lähteä käymään ystäviensä luona, mutta lasten ollessa jo nukkumassa tämä ei ole mahdollista. Niina kokee hyvän äitiyden vaatimuksen läsnäolemisena lapselle. Tämän toisena puolena on kuitenkin yksinäisyys, kun äitiys sitoo kotiin ja erottaa muiden aikuisten sosiaalisista piireistä.

Äitiys on myös raskasta. Eeva Jokinen (1996) tuo esiin omassa tutkimuksessaan, että päällimmäinen tunne kotona olevilla äideillä on väsymys. Väsymyksestä kertoo myös Niina:

N: (- -) Ja sitten iltasin laittanu sen nukkuu semmonen kaks kolme tuntia, niin kun menny sillai. No eilen meni kyllä pitempään, meni vähän yli tunti. Mut sitten muut viis yötä iltaa oli taas sillai, et meni 15 minuutissa, ni se on aikamoinen et sillai helpotus, et kuhan ny vaan sais aina sen nukkuu sillai että – Sit mejän äitihän on ollu täällä välillä nukuttelemassa, ku ei siis jaksa joku, tunnin jälkeen niin sitten ne on heti sen saanu – paitsi loppu ajasta ei niitä saa nukkuu mitenkään.

Niinan nuorimmaisella lapsella on nukahtamisvaikeuksia ja lapsi sairastaa paljon. Niina kertoo jaksamisensa rajoista. Niina nukuttaa lasta monta tuntia ja on helpottunut, jos lapsi nukahtaa hetkessä. Välillä Niina on niin väsynyt, että hänen oma äitinsä tulee auttamaan.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa juuri lapsen sairaus asettaa haasteita äidin jaksamiselle. Haastatteluhetkellä Sinin lapsi on terve, ja Sini on pärjännyt hyvin lapsensa kanssa. Sini kuitenkin kertoo tulevaisuuden pelosta.

S: Joo, toisaalta se välillä niin kun tavallaan masentaa. En tiää, miks se masentaa. Mutta siit tulee jotenkin sillain – sitte niin kun sillai tyhmästi mieltii – että tota noin ni, sitten kun se tulee se tilanne, että Lasta niin kun lääkitään pistämällä. Niin sitte se tavallaan se piiri, että mihin mä voin Lasta antaa hoitoon, niin se pienenee.

Sini kokee masentavana sen, että todennäköisesti hänen lapsensa sairastuu krooniseen tautiin. Lisäksi hän pelkää kaikkia niitä ongelmia, mitä siitä seuraa. Sairaalan lapsen hoitaminen vaatii enemmän kuin terveen lapsen. Sini pohtii sitä, miten osaa hoitaa sairasta lasta; lääkitä oikein. Sairaalle lapselle, jota pitää lääkitä päivittäin, on myös vaikea saada hoitajaa lähipiiristä. Tämä vaikeuttaa arkea ja asettaa uusia haasteita äitiydelle.

Tutkimukseen osallistuneilla naisilla kamppailu hyvän äitiyden kanssa kilpistyy vaatimukseen pärjätä kaikissa oloissa. Anneli Pohjolan (1994a, 130) mukaan suomalaiseen kulttuurin kuuluu pärjäämisen eetos. Jokaisen pitää tulla omillaan toimeen, saada päättää autonomisesti omista asioistaan ja olla ulkopuolisesta kulttuurista vapaa. Vaikka naiset pelkäävät itse sitä, pärjäävätkö he, he kokevat erittäin häpeällisenä sen, että joku ulkoapäin epäilee heidän pärjäämistään. Pärjäämisen eetoksen näkökulmasta Niina kokee häpeällisenä sen, että hänen kykyään selvittää lasten hoivasta epäillään.

N: Ja sitte taas niin ku se (sosiaalityöntekijä), että se oli soittanu Lähiötuvalle, kun mull oli perjantaina niin toi so – siis sillai. Nyt mull ei tuukaan nyt oleen varmaan sitä aikaa hetkeen. Niin oli soittanu, ett joo, antakaa mulle ruokaa mukaan. Että kun se kuvitteli varmaan, ett mull ei oo yhtään ruokaa täällä. Ja niin ku se, että mua niin ku hävetti mennä. Mun oli niin kun pakko mennä hakeen tosta. Että onneks semmonen yks tuttu, joka on ollu Lähiötuvalla, sano, että hän hakee sulle – että, että, tota, ja sanoo sinne niin kun, että, että kun. Siis se, että mua hävettää tommonen, koska kyllähän mä niin ku selviän – ja mä pärjään niin ku siinä suhteessa, ett mull on täällä niin kun aina ruokaa on.

Niina kokee häpeänä sen, että hänen pärjäämisensä äitinä kyseenalaistetaan. Sosiaalityöntekijä epäilee, ettei perheessä ole rahaa ruokaan tai että Niina ei jaksa

valmistaa ruokaa lapsilleen. Sosiaalityöntekijä on hoitanut asian niin, että lähiötuvan keittiö antaa Niinan perheelle valmista ruokaa. Tämä herättää vielä lisää häpeän tunnetta Niinassa; jos vielä lähipiirissä luulevat, että hän ei pärjää. Niina kokee hävettävänä sen, että hänen kykenevyyttään ruuan hankkijana ja tekijänä kyseenalaistetaan.

Kaikilla tutkimukseen osallistuneilla naisilla, kuten Niinalla, on äiteinä pärjäämisen pakko. Äideille ei jää muuta jäljelle kuin hoitaa velvollisuutensa, vaikka suurin osa isistä ei kanna taloudellista vastuuta maksamalla elatusmaksuja. Lisäksi suurimmalla osalla lasten isät ovat näkymättömiä ja kuulumattomia, jolloin lapsen tapaaminen on satunnaista tai sitä ei ole ollenkaan. Niina kokee vielä olevansa selitysvelvollinen isien näkymättömyydestä sekä lapsille että muille ihmisille.

N: Sitten kun on taas sillai vaikeeta, ku ei Lapsen isäkään pidä yhteyttä, eikä toikaan oo ny hetkeen. Niin sitten taas – kun monet kysyy että, onko koska käynyt viimeks – ja sitten kun ei taas itte toisaalta haluais niin kun mitään ees – eihän se niin kun niille kuulu. Ja siis sillai jotenkin taas – kun ittelle se on taas siis, että kun Lapsi kyselee. Niin sitten yrittää taas olla sillai, ettei valehtele mitään kiertele ja kaartele, koska siis suoraanhan pitäis kaikki sanoo.

Muiden ihmisten kyselyt lasten ja isien välisistä tapaamisista Niina kokee kontrollina. Niina mieltää, että hänen pitää kertoa asiat lapsille niin kuin ne ovat, vaikka totuuden sanominen on vaikeaa. Niinan kokemuksessa hyvän äidin vaatimus synnyttää ristiriitatilanteen. Toisaalta hän kokee, että äidin pitää olla rehellinen ja toisaalta taas suojella lasta isän välipitämättömyydeltä. Hyvään äitiyteen naiset liittävät lapselle läsnäolemisen lisäksi muitakin merkityksiä. Niinalle hyvä äitiys on yhteydessä siihen, millainen on hyvä perhe tai millaista äidin ja isän vanhemmuuden kuuluisi olla, kun lasten biologinen isä ei asu heidän kanssaan. Tulkitsen Niinan kokemuksen isien näkymättömyydestä siten, että vastuu etäisien kuulumisesta perheeseen on äidin vastuulla. Hyvä äiti pystyisi sisällyttämään perheen arkeen myös etäisät.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa on vahvana vaatimus pärjätä äitinä kaikissa oloissa. Vaikka pärjääminen on olosuhteiden pakkoa, niin naiset ovat myös ylpeitä omasta pärjäämisestään. Toisaalta pärjäämisen pakko voidaan löytää äitiyden yhteiskunnallisesta ideologiasta, jossa velvollisuudet ovat

äitiysinstituution olennainen osa. Toisaalta äitiys voi olla niin sidottu naisen identiteettiin ja elämään, että mahdollisuutta luopua arjen äitiyden velvollisuudesta ei ole olemassakaan. Riitta Granfelt (1998, 119–132) on tutkinut äitejä, jotka eivät pärjänneet. Nämä äidit kokevat lapsesta luopumisen ylivoimaiseksi, mikä äärimmäisyydessään johtaa itsemurhaan, syrjäytymisprosessin syvenemiseen ja elämänmerkityksen katoamiseen.

4.5. Kotiäitiys

Tutkimukseen osallistuneille naisille äitiys merkityksellistyy läsnäoloksi lapselle. Yhteiskunnallisessa keskustelussa tämä kietoutuu kotiäitiyden ja palkkatyöläisyyden suhteeseen. Kotiäitiys tarkoittaa, että nainen on palkkatyön ulkopuolella ja hoitaa lapset ja kotitalouden (Oakley 1985). Kotiäitiyden suhde naisten palkkatyöläisyyteen on omanlaisensa kussakin kulttuurissa. Suomeen ei ole muodostunut eurooppalaista mieselättäjäysmallia tai pohjoismaista kotiäitisopimusta osaksi suomalaista sukupuolijärjestelmää (Anttonen 1997, 185). Nämä mallit perustuvat siihen, että nainen hoitaa kotitalouden ja mies tulonhankinnan eli on palkkatyössä. Myöskään yksinhuoltajatalouksissa ei ole kotiäitiysmallia toisin kuin esimerkiksi Britanniassa (Hakovirta 2006, 85).

Tutkimukseen osallistuneiden naisten jatkuva läsnäolo lapselle, johon sisältyy ajatus kotiäitiydestä, on ristiriitainen yhteiskunnallisten odotusten kanssa. Ristiriita syntyy lähinnä siitä, että Suomessa ei ole äitipalkkaa, joka mahdollistaisi yksinhuoltajien olemisen kotiäiteinä. Yhteinen kulttuurinen käsityksemme äitiydestä on läsnäoleminen lapselle. Nykyisessä länsimaisessa kulttuurissa katsotaan, että biologinen äiti on ehdottomasti pienen lapsen paras hoitaja, vaikka historiassa äiti on ollut harvoin yksin vastuussa lapsen hoidosta. Korostettu lapsen ja äidin kiintymyssuhde voidaan paikallistaa 1920-luvun psykoanalyysin ajatuksiin lapsen psykologisesta kehityksestä. (Smart 1996, 42–49.) Ajassa ja paikassa on kuitenkin vaihdellut käsitys siitä, kuinka paljon äidin pitää olla läsnä lapselle. Suomen historiassa on käyty keskustelua äitien oikeudesta palkkatyöhön ja toisaalta työläisnaisten oikeudesta jäädä kotiäidiksi siitä lähtien, kun työläisnaisilla koti ja työpaikka eriytyivät sekä omaksuttiin käsitys lapsuudesta omana elämänvaiheenaan (Lähteenmäki 1995, 227, 247–251). Vielä 1960-luvun Suomessa pienten lasten äitien työssäkäyntiä pidettiin epänormaalina ainakin siinä merkityksessä, että

yhteiskunnan pitäisi järjestää lapsille hoitopaikka. Äitien työssäkäyntiä pidettiin köyhyyden tai yksinhuoltajuuden osoituksena. 1980-luvun päivähoitouudistus, joka takasi kaikille lapsille subjektiivisen oikeuden kunnalliseen päivähoitoon, oikeudellisesti naisten kaksoiskansalaisuuden. Siinä äiti- ja palkkatyökansalaisuuden yhteen kietoutuminen tunnustettiin. (Anttonen 1994, 221–222.)

Tutkimukseen osallistuneiden naisten halu ja tarve olla kotiäitejä on hyvin omanlaisensa, jos ajatellaan sitä historiaa, jossa naiset pyrkivät saamaan samanlaisen oikeuden palkkatyöhön ja koulutukseen kuin miehetkin (Anttonen 1997, 190–195). Tulkitsen, että tämän takia naisten on perusteltava äitiyden lisäksi sitä, miksi he ovat kotiäitejä. Pienen lapsen äitinä Satu pohtii sitä, milloin lapsen paras ei vaadi häntä enää olemaan kotona.

S: Sen takia toisaalta mä en oo niin – kun mitä tänä talvena ees ajatellu sillai – että oisin mennä töihin. Siis kyllä Lapsi puhuu muutamia sanoja, mut ei siitä saa niin kun selvää sillai kuitenkaan. Nyt se oppi käveleen, se on niin kun yks pykälä siihen. Mää ensin ajattelin, kun Lapsi syntyi, että sitten mä meen töihin, kun se osaa kävellä, osaa syödä ja osaa muutamman semmosen sanan, että sitä ymmärtää, mikä hätä sillä on. No nyt se osaa kävellä, osaa suurinpiirtein syödä ja se osaa muutamman sanan. (naurua)

H: niin

S: Mut ei vielä sillain, että jos sille tulis joku hätä, että ymmärtäis, että mikä sillä on.

Sadun kokemuksessa äidin läsnäolo on lapsen parhaaksi silloin, kun lapsi on avuton. Avuttomuudeksi Satu ymmärtää sen, kun lapsi ei osaa kävellä, syödä eikä osaa sanallisesti ilmaista itseään. Näin äiti on paras takaamaan lapsen perusturvallisuuden. Äidin ja lapsen välinen suhde, läsnäoleminen, mahdollistaa lapsen tarpeiden tulkitsemisen, vaikka lapsi ei osaakaan puhumalla ilmaista tarpeitaan.

Sadun esimerkissä tulee esiin se, että kotiäitiydestä luopuminen on jossain tulevaisuudessa. Aluksi Satu ajatteli, että lapsi ei enää tarvitse läsnäoloa kun kykenee ilmaisemaan itseään. Vaikka lapsi on saavuttanut tämän taidon, silti Satu kokee, että lapsi tarvitsee edelleen äidin läsnäoloa. Sadulla, kuten Tiinallakaan, ajanjakso, joka seuraa kotiäitiyden loppumista ei ole vielä edes ajattelussa saati konkreettisissa teoissa.

Pian perustelut kotiäitiydelle eivät enää ole lapsen avuttomuudessa, vaan siinä, että lapsen ei kuulu olla kotona yksinään ilman aikuisen läsnäoloa.

P: Että oon kotona, vaikka mulla ei sitä rahaa ole, mutta mä en tykkää, kun itte sai olla avaimen kans tuolla pitkin ja poikin. Että tasan siellä kotona on joku kun noi tulee kotiin koulusta ja tarhasta, että niiden ei tarvi olla yksin.

Pialle perustelu olla läsnä kouluikäisille lapsille löytyy hänen omasta lapsuudestaan. Pian oma lapsuuden kokemus yksinäisistä iltapäivistä koulun jälkeen synnyttää perustelun kotiäitiydelle, jossa äidin on tärkeä olla kotona kun lapset saapuvat koulusta. Äidin läsnäolo merkitsee turvallisuutta ja lapsen yksinäisyyden tunteen häviämistä. Turvallisuuden vastakohtana näyttäytyvät pienet kouluikäiset lapset, joiden seurana ovat vain talon avaimet.

Niinan kokemuksessa äidin fyysistä läsnäoloa ei selitetä lapsen parhaalla vaan sillä, mitä äiti itse saa siitä ja mitä vaille hän olisi jäänyt, jos olisi vienyt lapset hoitoon.

N: Niin no tähän on oikein moniammatti (yhteisnaurua) kotiäidin homma. Tää justiin, että saa kattella tossa muksuja. Kauheeta jos mä oisin vienyt ne tarhaankin. Ne ois ollu vuoden – ja se ois ihan monta hienoo juttua näkemättä ja kuulematta, mitä ne oppii tässä vuosien varrella. Ja muutenkin musta on kiva, että kun nekin tulee koulusta kotiin, että täällä on sitten joku vastaanottamassa, läksy hommat ja tommoset.

Hoitoon vieminen näyttäytyy Niinalla kotiäitiyden vastakohtana. Niina kuvaa läsnäolemista lapsille passiivisena katseluna. Tämä passiivinen oleminen sisältää kuitenkin suhteen lapsiin, jossa nähdään ja kuullaan lapsuuden arvokkaita asioita. Niinalle, kuten Piallekin, äidin läsnäolo on tärkeää vielä koululaisille, ettei heidän tarvitse palata yksinäiseen kotiin. Jos Niina ei olisi läsnä, niin hän jäisi vaille tärkeää äitiyteen liittyvää kokemusta läsnäolemisesta.

Naisten kokemuksessa jatkuva äidin ja lapsen suhde merkityksellistyy ainutlaatuiseksi ja omanlaisekseen. Jos jatkuvaa suhdetta ei ole työn tai opiskelun takia, sekä äiti että lapsi jäävät paitsi joltain tärkeää elämässään. Tämä suhde antaa lapselle turvallisuuden tunteen sekä ymmärretyksi tulemisen mahdollisuuden. Äidille ja lapselle kotona oleminen merkityksellistyy yhdessä kokemiseksi, joka synnyttää yhteenkuuluvuuden. Lapsen paras määrittää sen, milloin kotiäitiys loppuu

eli milloin lapsi ei enää tarvitse äidin läsnäoloa. Kotiäitiyden päättymistä ei määritä yhteiskunnallinen arvostus. Tiina ajattelee yksivuotiaan lapsen äitinä, että lapsi tarvitsee aina äidin läsnäoloa. Satu taas olettaa, että äidin läsnäolo ei ole enää välttämätöntä, kun lapsi osaa ilmaista itseään ja liikkua. Pia sen sijaan ajattelee, että lapset tarvitsevat äidin läsnäoloa koko lapsuutensa ajan, koska yksin oloinen kotona aiheuttaa turvattomuutta.

Naisten käsitys siitä, milloin lapsi ei enää välttämättä tarvitse äidin jatkuvaa läsnäoloa poikkeaa osittain suomalaisen yhteiskunnan yleisestä näkemyksestä. Tämä näkemys voidaan paikantaa siihen, mihin asti yhteiskunta tukee taloudellisesti kotivanhemmuutta. Näin ajatellen alle kolmevuotiaan lapsen äidin on hyväksyttävää olla kotiäiti. Tämä käsitys perustuu niin sanottuun kaksivaihteoriaan, jossa pyritään sovittamaan yhteen äitiys ja palkkatyöläisyys. Mallissa pienten lasten äidit omistautuvat lastenhoidolle ja lasten kasvaessa he siirtyvät ansiotyöhön (Anttonen 1997, 190). Suomessa alle 3-vuotiaan lasten vanhempien on mahdollisuus valita, hoitavatko he lapsensa kotona menettämättä työpaikkaansa vai vievätkö päivähoitoon (Anttonen & Sointu 2006, 57).

4.5.1. Kotona olemisen ristiriidat

Kotiäitinä olemisen ristiriitaisuudesta tai moniulotteisuudesta on vaikea saada kiinni. Naisten äitiyskokemuksen ristiriitaisuus voidaan ymmärtää äitiyden kokemuksen ja institutionaalisen äitiyden välisenä ristiriitana. Ristiriitaisuus tulee ymmärrettäväksi, kun kokemus suhteutetaan suomalaisen yhteiskunnan normatiiviseen ihanteeseen, jossa äidin oletetaan olevan myös palkkatyöläinen. Merleau-Pontyn (1962) filosofiassa ihminen on maailmassa, mikä tarkoittaa, että ihminen on suhteessa kaikkeen. Ihminen ottaa asentoja suhteessa maailmaan ja maailma odottaa ihmiseltä tietynlaisia asentoja, jotka tuottavat tietynlaista toimijuutta.¹⁸ Naiset kokevat, että hyvä äitiys ja lapsen paras odottavat heiltä jatkuvaa läsnäolemista lapselle, kotiäitiyttä. Toisaalta taas yhteiskunta odottaa heiltä äitiyden ja palkkatyöläisyyden yhteensovittamista. Palkkatyöläisyyden vaatimus

¹⁸ Asento ylittää ajattelun epänormaalia ja normaalia kokemisen tavasta. Asento syntyy siitä, että hahmotamme maailman tietyllä tavalla, ja tämä hahmottamamme maailma odottaa meiltä tiettyjä toimintoja. (Heinämaa 1996, 80–84.) Kotiäitiyden ristiriitaisessa kokemisessa tulkitsemme olevan kyse siitä, että naiset hahmottavat maailman kahdella tavalla ja nämä vähintään kaksi tapaa – läsnäolo lapselle ja palkkatyöläisyys – odottavat naisilta erilaista toimintaa.

tulee esiin siinä, että kotiäitiys ei olisi oikeaa tekemistä. Tämä ilmenee Sadun kokemuksessa:

S: Se, että on niin pienellä rahalla, niin se vetää sinne töihin. – Ja se, että on kuitenkin ollu kotona niin kauan aikaa, että pitäis toisaalta ryhdistäytyä, ”että nyt tässä täytyy alkaa tekeen jotain, eikä vaan oleen”. Ja toisaalta sen takia mä oon niin kun hakeutunu sinne kouluunkin, että mä en tunne, ”että mä oon vaan päivät”, vaikka oonkin Lapsen kanssa mutta – Jotenkin siitä on tullu jo mulle niin arkee. Että tota noin ni se on niin kun toisaalta itsestään selvyys, että mä hoidan lapsen siinä vierellä, mutta se että pitäis niin kun saada tehdäkin jotain.

Satu kuvaa kotiäitiyttä *olemisena* tai *on vaan päivät lapsen kanssa*. Kotiäitiydestä, lapsen hoitamisesta on tullut itsestään selvyys, jota Satu ei koe enää oikeana tekemisenä. Koska kotiäitinä oleminen ei ole oikeaa tekemistä, niin Satu kokee, että hänen pitäisi ryhdistäytyä tai alkaa tehdä jotain todellista, kuten opiskella. Kotiäitiyteen ja fyysiseen läsnäoloon lapsen kanssa sisältyy Sadulla ajatus siitä, että lapsen hoitaminen ei ole riittävää. Pian esimerkissä tulee esiin, että kotiäitiyden arvostuksen puute tulee muualta yhteiskunnasta.

H: Ei ole tavallaan olemassakaan kotiäitiä?

P: Sitä ei kukaan arvosta eikä pidä minään. Sä olet tavallaan täys luuseri kun sä olet siellä kotona. ”Mitähän sekin siellä tekee?”

Pian esimerkissä ei ole enää kyse siitä, että kotona oleminen ei ole oikeaa tekemistä, vaan kouluikäisten kotiäiti näyttäytyy *luuserina*, syrjäytyneenä. Pia kokee muiden ajattelevan, että kouluikäisten lasten äitinä hänellä ei ole enää syytä olla kotona. Pian kokemuksessa kotiäitiyteen sisältyy ulkopuolisen arvostuksen puute. Tulkitsen, että ulkopuolisin silmin läsnäoleminen kouluikäisille lapsille ei ole riittävä syy olla palkkatyön ulkopuolella.

Kotiäitiyden toimijuutta ei ole pidetty samanarvoisena kuin palkkatyöläisyyttä. Tämä näkyy muun muassa siinä, että lasten hoitaminen kotona ei kartuta eläkettä eikä lapsen hoivaamisesta saa äidinpalkkaa muuta kuin kotihoidontuella oleva alle kolmevuotiaan lapsen vanhempi (Anttonen 1994, 204, 215, 222; Sevon 2005, 462). Koti paikkana sisältää toimijuuden, jota naiset kuvaavat *olemisena* tai ”ei oikeana tekemisenä”. Eeva Jokinen kuvaa kotiäidin tunteja jäämisenä, joka on lähtemisen ja työn tekemisen vastakohta. Jääminen on kulttuurisesti alempiarvoista kuin

lähteminen. Avuttomat jäävät kotiin, kuten lapset (Jokinen 1996, 86–91). Kun lasten hoivaamista kotona ei ole pidetty samanarvoisena kuin palkkatyöläisyyttä (Sevon 2005, 462), se synnyttää tutkimukseen osallistuneissa naisissa vaatimuksen toimijuudesta, jota arvostetaan.

Ulkoapäin tulevan arvostuksen puutteen lisäksi myös naisille itselleen kotiäitiys tuottaa ristiriitaisia kokemuksia, joita kutsun mökkiytymiseksi. Kotiäitiys ja jatkuva läsnäolo lapsille tuottavat vastapoolina tunteen mökkiytymisestä. Mökkiytymisen tunne houkuttelee kotona olemisen sijasta toimintaan, jota kuvataan kotimetaforan avulla. Suljetaan kodin ovi ja itse siirrytään siihen maailmaan, joka on kodin ulkopuolella. Koti käsitteenä merkitsee tutkittaville muutakin kuin vain fyysistä kotia. Kodin kokemus ei ole sidoksissa niinkään paikkaan sinänsä vaan pikemminkin kotiin kytkeytyviin suhteisiin ja siihen, mitä kodissa tehdään. Koti on kasvattamisen, uusintamisen, ruokkimisen, hoivaamisen ja synnyttämisen tila. (Husso 2003, 245; Granfelt 1998, 105.) Tutkittaville koti on äitiyden metafora, ja kun poistutaan kodista, läsnäoleminen lapselle lakkaa myös. Ristiriitaisuudet, erilaiset asennot, tulevat esiin Saaran kokemuksessa.

H: Mikäs tässä on kurjinta sitten?

S: No se, on aina kotona (naurua).

H: Niin

S: Välillä on niin semmonen mökkiytyne olo, että perhana, että päänsä vois lyödä ton oven takana kii, ja tulla sitten kun huvittaa takasi, jos niistä kauas pääsis, tulla sit takasi. Kurjaa, ei tiää mikä.

Saara toivoo, että voisi olla kotona kunnes lapset ovat tarpeeksi isoja. Toisaalta jatkuva läsnäoleminen tuottaa tunteen mökkiytymisestä. Saara kertoo, että välillä hän haluaisi sulkea kodin oven ja lähteä mahdollisimman kauas ja palata sitten vasta kun haluaa. Saara voi irrottautua jatkuvasta läsnäolemisenestä vain, jos sulkee kodin oven.

Mökkiytyminen kutsuu naisia toisenlaiseen toimintaan kuin vain läsnäolemiseen lapselle. Eräs keino estää mökkiytyminen on mennä töihin. Ajatus töihin lähtemisestä mökkiytymisen vastakohtana on kuitenkin vain ohimenevä ajatus, joka ei muutu ruumiin asennoksi, toimijuudeksi. Tästä Leenan kokemus:

L: No kyllä välillä tuntuu siltä, et vois lähtee vaikka heti tai opiskelee. Mut mullahan oli tossa yhdessä vaiheessa sillain vaan, et on pakko päästä tavallaan kotoo pois – näin. Tuli jossain vaiheessa vaan tämmösiä aikoja. Nyt on taas se, et kyllä mä voin olla kotona Lapsen kanssa mahdollisimman pitkään.

Leena haluaa olla kotona lapsen kanssa, mutta on myös aikoja, jolloin kotona oleminen muodostuu pakoksi ja paikaksi, josta on päästävä pois. Pois pääsemisen keinoiksi muodostuvat töihin meno tai opiskelu. Toisaalta taas Leena haluaa olla hyvä äiti ja olla kotona lapsen kanssa. Leenan kokemuksessa palkkatyöläisyys ei ole ulkopäin tuleva vaatimus vaan keino estää mökkiytyminen. Kotona olemisen ja mökkiytymisen todellisena vaihtoehtona voi olla lähtö lähiötuvalle, kuten Mirjalla:

M: Ja siis pääsee näkemään muita lapsia ja aikuisia, mutta etenkin tietysti äidit haluaa nähdä toisia äitejä. Mutta että se on semmonen tuulettumismuoto.

Mirjalla lähiötuvalla käyminen on mökkiytymisen vastakohta. Siellä tuuletutaan. Arki merkitsee paikkana kotona olemista. Arjessa toiseen paikkaan siirtyminen ja toisten ihmisten tapaaminen tekee taas mielekkääksi jatkuvan kotona olemisen.

Ihmisen kokemus tietystä ilmiöistä voi pitää sisällään ristiriitaisiakin merkityksiä (Granfelt 1998, 25; Pohjola 1994a, 41). Erityisesti äitiydelle annetut merkitykset ja suhteet voivat olla toisilleen vastakkaisiakin ja ambivalentteja (Sevon 2005, 462), kuten tässä tutkimuksessa lapsen paras, läsnäoleminen, äidin omat naiseuden tarpeet, palkkatyöläisyys ja mökkiytyminen. Eeva Jokinen (1996, 73–75) käsitteellistää äitiyden monitahoisen olemisen tavan konfiguraation käsitteeseen: ”Konfiguraatiot ovat ajan, paikan, ruumiiden, toiminnan tavoitteiden ja kriteerien sekä ihmisten välisten suhteiden ja energioiden muodostamia kokoonpanoja ja muodostelmia.” Tämä käsite sisältää sen, että kulttuuriset uskomukset ja yhteiskunta vaikuttavat kokemukseemme. Kulttuuriset puhuvat kutsuvat naisia tietynlaisiin toimiin, kuten vaimouteen, äitiyteen tai työntekijyyteen.

Naiset pyrkivät selviytymään näiden eri odotusten ristiriidassa. Yhteiskunta ja muut ihmiset odottavat naisilta äitiyden ja palkkatyöläisyyden yhdistämistä. Mökkiytyminen ja naiseuden tarpeet kutsuvat toisenlaiseen toimijuuteen kuin vain läsnäolemiseen lapsen kanssa. Harvoin ristiriitaisesta asenteesta ”ollako kotiäiti vai palkkatyöläinen”, palkkatyöläisyyden asenne muutu toimijuudeksi, vaikka siihen on

sisäisiä ja ulkoisia paineita. Sen sijaan mökkiytymisen asenne konkretisoituu toimijuudeksi, jossa lähdetään lähiötuvalla muiden ihmisten pariin.

4.6. Äitiystapaisuus

Alkaessani tutkia naisten kokemusta äitiydestä olin hämmennyksissä siitä, miten kuvaan äitiyden kaikkialla olemista. Aikaisemmista teorioista löysin käsityksen äitiyden instituutiosta, joka on osa yhteiskunnallista ja historiallista järjestystä. Tutkimukseen osallistuneille naisille äitiys on heidän yhteiskunnallinen asemansa, joka kulminoituu hyvän äitiyden vaatimukseksi.

Naisille äitiys on kuitenkin vielä enemmän kuin vain hyvän äitiyden vaatimus. Äitiys on kietoutunut erottamattomasti osaksi arjessa olemisen tapaa, eikä sitä enää kyetä erottamaan erilliseksi vaatimukseksi. Kutsun tätä äitiyden kaikilla olemista äitiystapaisuudeksi¹⁹. Äitiystapaisuus sisältää sisäistettyä kulttuurista tietoutta siitä, miten äidin pitää toimia ja omalla toiminnallaan taas naiset vahvistavat tietynlaista äitinä toimimisen tapaa. Oleellista äitiystapaisuudessa on läsnäoleminen lapselle. Terhi Utraisen (1999, 107) mukaan läsnäoleminen voidaan ymmärtää pysähtyneisyyden tilaksi. Läsnäoleminen tarkoittaa fyysistä läsnäoloa samassa paikassa, läheisyyttä ja kosketusta. Läsnäoleminen on poissaolon vastakohta. Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa läsnäolo näyttäytyy tällaisena, mutta läsnäolon merkitys tulee ymmärrettäväksi arjen toimijuuden avulla. Tällöin oleellista on merkitys, joka läsnäololle annetaan. Tutkimukseen osallistuneet naiset antavat seuraavanlaisia merkityksiä läsnäolemiselle: lapsi kokee turvallisuuden tunnetta ja lapsi tulee ymmärretyksi. Lisäksi läsnäoleminen merkityksellistyy ainutlaatuiseksi äidin ja lapsen väliseksi suhteeksi sekä lapsen yksinäisyyden vastakohdaksi. Yhteinen nimittäjä läsnäolemisen merkityksille on pyrkimys lapsen parhaaseen.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa äitiyden aikaa ja paikkaa arjesta on vaikea löytää, koska äitiys on aina ja kaikkialla. Äitiys ei ole jokin

¹⁹ Tiina Hokkanen (2005) käyttää käsitettä äititapaisuus kuvatessaan naisten äitinä olemisen tapaa yhteishuoltajavanhempiana erotuksena siitä, millainen on isätapaisuus. Tässä tutkimuksessa käytän käsitettä äitiystapaisuus kuvatessani naisten arjessa olemisen tapaa. Käsite äitiys vastaa englannin kielen sana *motherhood*, joka viittaa myös äitiyden instituutioon ja ymmärrykseen äitiydestä sosiaalisena konstruktiona, mitkä tulkinnassani kietoutuvat yhteen erottamattomiksi osiksi naisten kokemusta äitiydestä.

yksittäinen teko tai ajatus. Eeva Jokinen (2005, 285) on kuvannut naisena olemista, sukupuolta, tapaisuutena eli jonakin, jota emme enää osaa erottaa arjen tavoista toimia. Sukupuolitapaisuudesta on tullut osa arkea²⁰. Samalla tavalla tutkittaville äitiystapaisuus on tullut erottamattomaksi osaksi arkea, ja se suuntaa heidän ymmärrystä itsestään. Äitiystapaisuus sisältää itsestään selviä tapoja toimia arjessa ilman, että niitä erikseen mietitään. Arjelle on tyypillistä ei-refleksiivisyys ja rutiinit. asiat hoidetaan, niin kuin niiden oletetaan olevan lapsen parhaaksi sen enempää jokaista valintaa tai arjen toimintaa tietoisesti miettimättä.

Äitiystapaisuus pitää sisällään myös ristiriitaisia kokemuksia. Tutkimukseen osallistuneet naiset kuvaavat äidin läsnäoloa lapselle ja kotitaloustöiden tekemistä olemisena. Ristiriitaisuus syntyy siitä, että arjen toimijuutta pidetään arvottomana, riittämättömänä, toimijutena. Äitiyskokemukseen sisältyviä ristiriitaisuuksia naiset kuvaavat sisäisinä tunteina tai ulkoisina paineina, mutta jotka äitiystapaisuudeksi ymmärrettynä palautuvat siihen kulttuuriseen todellisuuteen, jossa naiset elävät. Soile Veijola ja Eeva Jokinen (2001, 25–26) kuvaavat naistapaisuutta osana kulttuuria ja yhteiskuntaa, jossa naiset toimivat. Naistapaisuus on osa sosiaalisia ja institutionaalisia käytäntöjä. Äitiys ei ole vain naisen ja lapsen suhde, vaan siihen kietoutuu kulttuuri, jossa kokemus äitiydestä syntyy. Tulkinnassani tutkimukseen osallistuneiden naisten äitiystapaisuus kietoutuu naistapaisuuteen, joka merkityksellistyy kotiäitiydeksi. Toisaalta tämä naistapaisuus on huono käyttäytymismalli, koska naiset joutuvat rahallisesti ja sosiaaliturvan kannalta huonoon asemaan. Toisaalta taas kotiäitiys on hyvää naistapaisuutta, koska naiset itse arvostavat työtään. ”*Siten naistapaisuus ei ole – kuten ei moni muukaan asia – joko hyvää tai pahaa, vaan pikemminkin maisema, jossa on niin ryteikkönsä kuin selkeät ja valoisat polkunsakin.*” (Veijola & Jokinen 2001, 25). Tätä ryteikköä kuvaan tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa ristiriitaisina asentoina, jotka houkuttelevat monenlaiseen toimintaan. Ristiriitaisia asentoja on halu olla hyvä äiti, joka merkityksellistyy äidin läsnäoloksi lapselle ja toisaalta yhteiskunnallisena vaateena on olla myös palkkatyöläinen. Lisäksi naisten omat tarpeet kutsuvat muunlaiseen toimintaan.

²⁰ Tätä sisäistettyä kulttuurista tapaa toimia Eeva Jokinen (2004, 288–289) kuvaa Pierre Bourdieun käsitteellä habitus. ”*Habitus on ruumiiseen kerrostunutta historiaa, joka on sisäistynyt toiseksi luonnoksi ja siten unohtanut historiansa. Habitus on se kuuluisa hyve, josta on tullut välttämättömyys.*”

5. Yksinhuoltajuus

Perhemuodot ovat moninaistuneet, esimerkiksi on olemassa uusioperheitä, yhden vanhemman ja samaa sukupuolta olevien vanhempien perheitä. Näiden kategorioiden sisällä on vielä monenlaisia eri tapoja muodostaa perheitä kuten uusperheiden moninaisuutta lasten näkökulmasta tutkinut Aino Ritala-Koskinen (2001) tuo esiin. Tässä tutkimuksessa olen valinnut tietynlaisen perheen tutkimuskohteeksi. Se on yhden vanhemman perhe, jossa vanhempi on nainen. Sosiaalityöntekijän silmälasein oletin, että yksinhuoltajaperhe on vain eräs perhemuoto. Tutkimukseen valitsin yksinhuoltajaperheen, koska oletin, että köyhyys on rankkaa tässä perhemuodossa ja että äitiyden merkitys tulee voimakkaasti esiin. Vaikka en haastattelussa nostanut esiin yksinhuoltajuusteemaa, niin yhteinen suuri kertomus tutkimukseen osallistuneille naisille on tarve selittää sitä, miksi he ovat yhden vanhemman perheitä. Pohdin luvussa, miksi naiset katsovat tarpeelliseksi kertoa tällaisen kertomuksen yksinhuoltajuudestaan. Tämä väistämättä johtaa sen miettimiseen, mikä on perhe ja millaisena perhe näyttäytyy tutkimukseen osallistuneille naisille.

5.1. Yksinhuoltajuus vaatii selityksen

Vanessa Mayn (2001, 67) mukaan yksinhuoltajat määritellään helposti yhteen kategoriaan, jolloin koko heidän elämänsä katsotaan yksinhuoltajuuden läpi. Esimerkiksi perheen ongelmat nähdään yksinhuoltajuudesta johtuviksi. Yksinhuoltajuus perhemuotona selittää näin kaikkia arjen ongelmallisia osa-alueita. Näin ei ole tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa. Yksinhuoltajuus näyttäytyy heidän kokemuksessaan marginaalisena ilmiönä verrattuna äitiyteen. Yksinhuoltajuus ei ole merkityksellinen identiteetin rakentaja tai olemisen tapa arjessa. Sen sijaan yksinhuoltajuus näyttäytyy perhemuotona, johon heidän pitää antaa selitys. Selitysvelvollisuus omasta perhemuodosta tulee ennen kaikkea esiin suhteessa lähiympäristöön.

Selitysvelvollisuudella ymmärrän tutkimukseen osallistuneiden naisten haluavan antaa oikeutuksen omalle perhemuodolleen. Jane Bock (2000) huomasi tutkiessaan

yksinhuoltajaäitejä, että näillä pitää olla oikeutus olla yhden vanhemman perheitä. Hänen tutkimusjoukkonsa oli keskiluokkaisia naisia, jotka omasta tietoisesta valinnastaan olivat päättäneet tulla yhden vanhemman perheeksi joko adoption, keinohedelmöityksen tai biologisen äitiyden avulla. Keskiluokkaisilla naisilla oikeutus yksinhuoltajuuteen syntyi heidän taloudellisesta varakkuudestaan. Tässä tutkimuksessa naiset eivät olleet tietoisesti valinneet yksinhuoltajuutta. Heistä oli tullut yksinhuoltajia joko suunnittelemattoman raskauden takia tai eron vuoksi. Kuitenkin samalla tavalla heidän pitää löytää oikeutus olla yhden vanhemman perheitä.

Oikeutuksen hakeminen tulee esiin siinä, että tutkimukseen osallistuneet naiset kertoivat minulle, haastattelijalle, kertomukset siitä, miksi he ovat yksinhuoltaja-äitejä. Yksinhuoltajuuttaan naiset kuvaavat tapahtumasarjana, jota he kutsuvat joko eroamiseksi, pois muuttamiseksi, yksin jäämiseksi tai lasten isän poissaolemiseksi. Yksinhuoltajuuden oikeutus tulee siten tietyn prosessin lopputuloksena, toisin kuin keskiluokkaisilla yksinhuoltajaäideillä yksinhuoltajuuden oikeutus tulee heidän omasta ominaisuudestaan. Tutkimukseen osallistuneiden naisten yksinhuoltajuuden oikeutus tulee lasten isän kunnottomuudesta. Kuvasivatpa naiset, miten tahansa yksinhuoltajuuden prosessia, niin yhteinen nimittäjä heidän kertomuksissaan on kuvaus kunnottomasta lasten isästä. Tästä on Pian esimerkki:

H: Niin hän oli?

P: Siis se oli niin mustasukkainen ihminen ja niin viinaan meneväkin ja sitten – tota noin se ei osannut mitenkään tota rahaa käyttää ei sitten mitenkään. Se oli työtön kans. Sit sattu korvaukset saamaan ja halus ostaa kengät itselleen, niin se saatto ostaa itsellensä seitsämäsadan markan kengät. Kun ne on niin hyvät.

H: Niin joo

P: Että ei se yhtään ajatellut, mitä me syödään ens viikolla. (naurua)

H: Niin joo

Pia käyttää käsitteitä eroaminen ja muuttaminen kuvatessaan yksinhuoltajaksi päätymistään. Syyt näihin ovat aviomiehen kunnottomuus parisuhteen toisena osapuolena. Mies oli mustasukkainen ja käytti alkoholia. Aviomies ei myöskään kantanut vastuuta perheen menoista. Pia kertoo, että vähistä rahoista mies osti itselleen omiin tarpeisiinsa tavaroita välittämättä siitä, ettei perheellä ollut tarpeeksi rahaa ostaa ruokaa.

Anne kuvaa oikeutustaan olla yksinhuoltaja yksin jäämisenä.

H: Joo. Oliko hän sitten nuori vielä vai?

A: 29-vuotta, mut se on mieleltänsä, kun 15-vuotias. Et se on semmonen hirvee, ettei siitä ikinä uskois, että se on sen ikäinen. Se on vielä semmonen, että se boheemi – tekee kavereittensa kanssa jotain musiikkijuttuja. Ja se haluaa hirveesti olla kavereitten kanssa ja tämmöstä, että se ei oo oikein. Ja kai se silleki, kun se tuli niin äkkiä.

Annella yksin jäämisen syy on poikaystävän kypsymättömyys isäksi. Anne viittaa yksin jäämisellä siihen, että lapsi on syntynyt avio- tai avoliiton ulkopuolella ja syy yksinhuoltajuuteen on lapsen isän poistuminen Annen ja lapsen elämästä. Haastattelijana kysyn, johtuiko poikaystävän haluttomuus sitoutua vanhemmuuteen poikaystävän nuoresta iästä. Haluttomuus sitoutua vanhemmuuteen ei johtunut kronologisesta iästä, sillä poikaystävä oli Annea paljon vanhempi. Anne kuvasi poikaystävänsä kuitenkin siten, että tämä oli henkiseltään iältään vielä murrosikäinen. Hän halusi elää niin kuin murrosikäiset elävät: vapaasti, olla kavereiden kanssa ja tehdä niitä asioita, joista pitää.

Tiinalla syy olla yksinhuoltaja tulee siitä, että lasten isä ei ole heidän arjessaan.

H: Onks se (lapsen isä) muuttanu jonnekki muualle vai?

T: Ei se varmaan asuu siellä Lähipaikkakunnalla vieläkin. Sillä on luultavasti tai näin mä ainakin käsitin, että se sai nytte kesäkuussa toisen lapsen. Sillä on tyttöystävä, mutta käyttää huumeita. Luultavasti se tyttöystäväkin käyttää niitä – että siitä voi päätellä miks mä en halua pitää yhteyttä.

Tiinan yksinhuoltajuus selittyy miehen kaikinpuolisella kunnottomuudella: mies käyttää päihteitä ja hänellä on toinen perhe muualla. Toisin kun Anne, joka kuvaa yksinhuoltajuutta yksin jäämisenä, Tiina on itse valinnut lapsen isän kunnottomuuden takia sen, että ei halua lapsen isän olevan mukana heidän elämässään.

Annen ja Tiinan käyttämät käsitteet yksinjääminen ja lapsen isä ei ole kuvioissa, selittävät jo itsessään lasten isien kunnottomuutta. Lasten isät eivät ole kantaneet vanhemman vastuuta, ja siten tämä jo antaa itsessään syyn ja oikeutuksen olla yksinhuoltaja. Kun yksinhuoltajuutta kuvataan eroamisena tai muuttamisena, on näissä tapauksissa nainen halunnut miehen asuvan muualla kuin heidän kanssaan.

Nainen on aktiivisesti pyrkinyt yksinhuoltajuuteen. Ero- ja muuttamiskertomuksissa korostetaan hyvin voimakkaasti miehen kunnottomuutta väkivaltaisena, liikaa alkoholia käyttävänä ja ylipäättänsä kunnottomana vanhempana, millä oikeutetaan eroaminen lasten isästä.

Yksinhuoltajaäitiin myös suhtaudutaan kielteisesti. Tästä kertovat Niinan ja Saaran esimerkit:

N: Ja ittekin on sitten taas sitten tulee välillä kiusallinen olo – niin kun et joo kysyy jotain taas sitten niin kun – ku ei ne kysy suoraan, et joo onks sulla miestä vaiko ei oo. Taikka sitten sillai – että jos niin kun kuitenkin aika paljon Pojan kanssa oon siel kaksin, semmonenkaan esimerkiks tämmöstä tilannetta tullu mutta, niin kun joo että kysyy Pojan ikää vaikka ni, ”no ootteko aatellu viel tehdä toisen”, niin kun sitten tulee semmonen – kun ei siihen, en mä niin kun taas halua mitään, ”et joo en mä niin kun mitään, et joo mä oon yksinhuoltaja, et en mä niin kun.” Et en mä sitten taas heti halua tuoda mitenkään esille.

Niina kertoo siitä, kuinka hän käy lähiötuvan äiti-lapsikerhossa, mutta ei halua kertoa muille olevansa yksinhuoltaja. Niina ei halua, että hänen perhemuotonsa määrittää hänen suhdettaan lähiyhteisöön. Toisaalta taas Niina kokee kiusaantuvansa kerhon naisten kysellessä hänen elämästään olettaen, että Niina on myös naimisissa. Tulkitsen Niinan haluttomuuden kertoa olevansa yksinhuoltaja peloksi, että hänen perhemuotonsa määrittäisi kielteisesti muiden äitien suhtautumista häneen. Pelko muiden ihmisten kielteisestä suhtautumisesta yksinhuoltajaan on muuttunut todeksi Saaran kokemuksessa.

S: Kauhee, siis huono olla yksinhuoltaja – ihmiset ajattelee niin nurin siis sitten. Ne voi olla tossa noin, tai kukaan ei ees kysy, että kuinka pärjät tai kuinka jaksat. Semmosta nurjaa suhtautumista heti, ihan oikeesti niin kun yksinhuoltaja ois jotenkin.

H: Niin vaikka luulis.

S: Ja taas jotenkin niin kun huonompi ihminen, tai jotenkin – jotenkin tuntee itensä semmoseks, etten mä oo samalla viivalla niitten kans.

Saara kokee, että naapurin naiset ajattelevat, että hän yksinhuoltajaperheen äitinä on huonoarvoisempi ihminen kuin he. Saaran kommentti tulee ymmärrettäväksi sen kautta, että hän eli aluksi asuinalueella avioliitossa ja oli osa äitien pihapiiriyhteisöä. Kun hänestä tuli yksinhuoltajaäiti, niin naapurinaisten suhtautuminen muuttui häntä

kohtaan kielteiseksi ja torjuvaksi. Saaralla yksinhuoltajuus perhemuotona on johtanut syrjintään naapuriyhteisössä.

Voidakseni ymmärtää sitä, miksi yksinhuoltajuus paikkana vaatii oikeutuksen tai miksi yksinhuoltajuuteen perhemuotona suhtaudutaan kielteisesti, pohdin seuraavassa sitä, mikä on perhe, miksi erilaiset perhemuodot vaativat selityksen tai miksi jotkin perhemuodot ovat hyväksyttävämpiä kuin toiset.

5.2. Ydinperhe normina

Tutkimukseen osallistuneiden naisten omalle perhemuodolleen antamia merkityksiä ei ole mahdollista ymmärtää ilman pohdintaa perheestä. Mikä on perhe? Ketkä kuuluvat perheeseen, ja miten perhe määritellään? Sukupuoli on myös tärkeä tekijä, kun pyrin ymmärtämään niitä merkityksiä, joita naiset antavat omalle yksinhuoltajuudelleen. Yksinhuoltajaäiti toimii vastoin monia naissukupuolelle asetettuja normeja ja arvostuksia (May 2001, 21–22). Vallitseva käsitys perheestä on ymmärrys tietynlaisesta perhemuodosta, joka koostuu samassa kotitaloudessa asuvasta kahdesta eri sukupuolta olevasta vanhemmasta ja lapsista. Tätä kutsutaan ydinperheeksi. Ydinperhe on osa poliittista ja valtiollista ideologiaa (Vuori 2001, 21). Tällöin perhe yksikkönä on sosiaalipoliittisten toimenpiteiden kohde eivätkä yksilöt perheen sisällä (Gordon 1994, 19). Tätä ilmiötä kutsutaan familismiksi, jossa tuotetaan käsitystä oikeasta perhemuodosta, sukupuolten rooleista sekä samalla yleisesti miehen ja naisten paikasta yhteiskunnassa (Anttonen 1997, 99).

Perhe kahden eri sukupuolta olevan vanhemman ja lapsien kotitaloutena syntyi 1800-luvulla. Alun perin ydinperheideologia vaikutti keskiluokkaisissa perheissä, joissa äidin tehtävä oli kasvattaa lapset ja huoltaa kotia ja isä oli huoltaja ja toimeentulon hankkija. Vähitellen keskiluokkainen perhemalli siirtyi myös työväenluokkaisiin perheisiin. Ymmärrys perheestä vakiintui ajatukseen ydinperheestä ainoana oikeana perhemuotona. (Katvala 2001, 15–16.) Ydinperheen myötä naisten itsestään selväksi paikaksi määrittyi äitiys ja huolenpito kotitaloudesta ja perheestä. Tämän ajattelutavan mukaan avioliittoa pidetään ydinperheen peruspilarina, joka myös kytkee ydinperheen yhteen valtion kanssa, muotoilee naisen ja miehen identiteettiä sekä antaa lasten hoivalle pohjan. Ydinperhe-ideologiassa nainen on joko avioliitossa tai ei ole. (Chandler 1991, 1–2.)

Ydinperhe voidaan ymmärtää ideologiaksi, jota psykososiaalinen diskurssi on tuottanut ja vahvistanut. Jaana Vuoren (2001, 36) mukaan tässä puhettavassa hyvä vanhemmuus – hyvä äitiys ja isyys – voi syntyä vain ydinperheessä. Tämä käsitys perustuu ideaalityyppiseen perheeseen, jossa on hyvin toimivat kahden sukupolven ja sukupuolen suhteet. Vielä nykyäänkin ydinperheessä elämisen nähdään kuvastavan sosiaalista hyvinvointia ja olevan paras kasvunpaikka lapselle (May 2001, 26, 42). Ajatus ideaalityyppisestä ydinperheestä on vahvasti ohjannut sosiaalipolitiikkaa, rahavirtoja ja ammatillista käytäntöjä. Ydinperhe ja moderni yhteiskunta ovat kietoutuneet yhteen. Perhe on nähty kasvattajana ja samalla kasvatuksen kohteena. (Vuori 2001, 21, 46.)

5.2.1. Yksinhuoltajuuden stereotypiat

Poikkeama ydinperheestä on yksinhuoltajaperhe, jossa kotitalous koostuu yhdestä vanhemmasta ja lapsista. Ymmärrys ydinperheestä normaalina perheenä on tuottanut sen, että perhemuotoja, jotka poikkeavat ydinperheestä, on pidetty riskinä lapsen hyvälle kasvatukselle ja hyvälle elämälle ylipäättänsä (May 2001). Kaikki ydinperheestä poikkeavat kotitaloudet ja perhejärjestelyt on leimattu vuorollaan poikkeaviksi ja potentiaalisesti ongelmaksi lapsen normaalille ja hyvälle kehitykselle (Vuori 2001, 42). Jos yksinhuoltajaperhettä on pidetty riskinä, niin sukupuoli tuo oman lisänsä merkitsemiseen ja sosiaaliseen epäedullisuuteen (May 2001, 42). Naisena oleminen ilman aviovaimon statusta on keskeisenä ollut määrittämässä yksinhuoltajaäidin marginaalista asemaa (Chandler 1991, 1–2).

Yksinhuoltajuuteen liitettyjä stereotypioita on kategorisoida yksinhuoltajaäitien perheet liian riippuvaisiksi hyvinvointivaltiosta (Bock 2000, 63; Chandler 1991, 6; Hakovirta 2000, 35) tai olettaa yksinhuoltajaperheiden tuottavan lastenkasvatuksellisia ongelmia (Vuori 2001, 51; Gordon 1994, 147, 151; Kuronen 1999, 264). Historiassa myös moraalinen siveettömyys liitettiin yksinhuoltajaäiteihin. Avioton äitiys oli painava peruste määrittää nainen huonoksi äidiksi (ks. Nätkin 1997 108; Satka 1994, 279). Suomessa enää harvoin siveettömyyttä ja moraalittomuutta liitetään yksinhuoltajuuteen. Esimerkiksi vertaillessaan suomalaisten ja skotlantilaisten asiantuntijoiden puhetta Marjo Kuronen (1999, 264) kiinnitti huomiota siihen, että yksinhuoltajuus Suomessa nähdään yhtenä

perhemuotona, eikä siihen enää kohdisteta moraalista keskustelua toisin kuin Skotlannissa.

Kun yksinhuoltajuus on osa sukupuolikysymystä, se on myös osa sosiaalista kysymystä. Silloin kun yksinhuoltajaäitiys on nähty sosiaalisena ongelmana, on ollut kysymys työväenluokkaisista ja köyhistä ihmistä. (May 2001, 27.) Yksinhuoltajat ymmärretään helposti homogeenisena ryhmänä, vaikka siihen, millaiseksi kokemus avioliiton ulkopuolella elämisestä muodostuu vaikuttaa sosiaalinen status (Gordon 1994, 152; May 2001, 36). Kun tarkastellaan keski-verta yksinhuoltajaäitiä Suomessa, suurin osa yksinhuoltajaäideistä käy töissä, vaikka yksinhuoltajaäitien työllisyysaste on tippunut 1990-luvun laman seurauksena.²¹ Suomalaisten yksinhuoltajaäitien köyhyys, kuten muukin sosiaalinen tai kulttuurinen asema, poikkeaa paljon mieselättäjämallien maista, jollaisia ovat muun muassa Britannia ja Yhdysvallat (ks. May 2001, 33–39). Suomessa ei ole mitään yksinhuoltajuuteen perustuvaa etuutta. Yksinhuoltajaäideiltä on vaadittu samanlaista osallistumista työelämään kuin yksinäisiltä miehiltä.²²

Pohjoismaisessa mallissa mieselättäjäyys on menettänyt merkitystään naisten palkkatyöläisyyden seurauksena (Anttonen 1997, 99, 197). Puhutaankin heikosta mieselättäjäyysmallista, jossa naisilla on vahva asema perheessä ja työmarkkinoilla, jota vielä vahvistaa suomalaisen hyvinvointivaltion universaalisuus (May 2001, 22). Tämä ei ole kuitenkaan merkinnyt sitä, että sukupuolierot olisivat poistuneet. Familismiin perustuva mieselättäjäyden ideologia on kuitenkin ylläpitänyt naisten matalapalkkaisuutta työmarkkinoilla. Naisten palkkatyöläisyys on johtanut erityisten naisalojen ja -ammattien syntyyn (Anttonen 1997, 99). Naisten tulotaso on edelleen

²¹ Avo- tai avioliitossa asuvien puolisoäitien ja yksinhuoltajaäitien työllisyysasteessa ei ollut eroja ennen 1990-luvun vaihdetta. Molempien työllisyysaste aleni kuitenkin 1990-luvulla lamavuosina. Yksinhuoltajaäitien työllisyysaste aleni 90 prosentista 60 prosenttiin. Puolisoäitien työllisyysaste koheni nopeammin. Vuonna 2003 erot olivat jo kaventuneet siten, että puolisoäitien työllisyysaste oli 76 prosenttia ja yksinhuoltajaäitien 73. (Haataja 2005b, 40.)

²² Uusliberalistisessa ajattelussa yksinhuoltajaäitien köyhyteen liittyy näkemys yksinhuoltajaäideistä sosiaalietuuksilla elävinä (Hakovirta 2000, 35). Tulkitseen, että yhtä arveluttavaa kuin köyhyyden liittäminen erityisesti suomalaisiin yksinhuoltajiin, on leimata yksinhuoltajaäidit sosiaalietuuksilla eläviksi. Suomessa yksinhuoltajan köyhyysriski vastaa keski-verta väestöä eli on 7 %, kun taas esimerkiksi USA:ssa yksinhuoltajan köyhyysriski on 50 % (Ritakallio 2002, 35). Suomessa yksinhuoltajilla ei ole mitään yksinhuoltajuuteen perustuvaa rahallisesti merkittävää etuutta toisin kuin niin sanotuissa yhden mieselättäjän maissa. Esimerkiksi Britanniassa tai Norjassa yksinhuoltajaäidillä on oikeus sosiaalietuuteen ilman työvelvoitetta. (Hakovirta 2000, 47–66.) Eri mailla on erilainen perhetukijärjestelmä (ks. esim. Forssen 1997; Hakovirta 2006, 84–87). Suomessa yksinhuoltajalla on samat velvollisuudet ja vastuut kuin muillakin, ja tämän ryhmän oletetaan olevan palkkatyöläisiä (Anttonen 1997, 201). Tässä tutkimuksessani en puhu suomalaisesta keski-verta yksinhuoltajasta vaan niistä, jotka ovat jääneet kotiin hoitamaan lapsiaan tai ovat työttömiä.

pienempi kuin miesten. Yksinhuoltajanaisten talouksista pienituloisia on lähes 30 %, kun taas kahden vanhemman perheistä pienituloisia on alle 10 %, kun mies on tulonhankkija.²³ (Tulonjakotilasto 2008). Familismi näkyy myös siten, että sosiaalipolitiikkaa ei ole suunniteltu yksinhuoltajaperheille, joissa naisten ensisijainen tehtävä on olla hoivaaja (Anttonen 1997, 200–201). Tarkoitan tällä sitä, että perhepoliittisissa etuuksissa, esimerkiksi minimiäitiyspäivärahassa ei ole otettu huomioon perhemallia, jossa ei ole ollenkaan toisen aikuisen palkkatuloja.

5.2.2. Suhteen ottaminen stereotypioihin

Tutkimukseen osallistuneet naiset käyttävät harvoin omasta perhemuodostaan käsitettä yksinhuoltaja. Silloin kun he sen tekevät, he ottavat samalla jonkin suhteen yksinhuoltajiin liitettyihin kategorisointeihin ja stereotypioihin. Esimerkiksi Mirja käyttää itsestään käsitettä yksinhuoltaja viitatessaan vähiin rahavaroihinsa.

H: Joo. Niin, no, mä vaan, kato, aloin miettii tätä, että maksaahan lasten vaatteet kauheesti ja tällai?

M: Et sä mitään lasten vaatteita osta yksinhuoltajaäitinä. Tai ostat kaikki kirpputorilta. Kyl urheiluvälineistä, kaikista lähtien.

Mirja viittaa yksinhuoltajaäitien köyhyyteen siten, että hänellä ei yksinhuoltajaäitinä ole varaa ostaa uusia vaatteita lapsilleen. Mirja itse olettaa jo, että käsite yksinhuoltajaäiti kertoo itsestään selvästi köyhänä olemisesta. Mirjan lapset eivät kuitenkaan joudu kärsimään köyhyydestä olemalla ilman vaatteita, sillä arjen toimijana Mirja pystyy löytämään ratkaisun köyhyyteensä ostamalla lasten vaatteet käytettynä kirpputoreilta. Mirja siis toisaalta itse linkittää ilmiöt yksinhuoltajaäiti ja köyhyys yhdeksi ja samaksi asiaksi, mutta kääntää tämän omaksi edukseen sillä, että kertoo itsensä neuvokkaaksi toimijaksi, joka ottaa köyhyyden hallintaansa.

Yksinhuoltajaperheiden on katsottu kategorisesti tuottavan lastenkasvatusongelmia. Hannele Forsberg (1998) tutkiessaan perhetukikeskusten ja sosiaalitoimiston työntekijöiden käsityksiä perheestä huomasi, että työntekijät pitivät yksinhuoltajaperhettä puutteellisena, jos äidin ja lapsen suhdetta ei ollut täydentämässä mies. Oletuksena työntekijöillä oli, että lapsella on tarve tai kaipuu

²³ Pienituloiset: 60 % kotitalouksien käytettävissä olevien ekvivalenttitulojen mediaanista vuonna 2006 (Tulonjakotilasto 2008).

saada miehen mallia. Tosin isähahmon ei välttämättä tarvinnut olla lasten biologinen isä, vaan riitti, jos perheen arjessa on joku miessukupuolta oleva. (Forsberg 1998, 214–220.) Miehen mallissa elää vahvasti näkemys perheestä, jossa vanhemmilla on sukupuolen mukaan eriytyneet roolit. Jos lapsella ei ole miehen mallia, niin lapsien, varsinkin poikien, normaalikehitys mieheksi vääristyy (ks. Vuori 2001, 223, 225, 333). Tästä ajattelutavasta on esimerkkinä Saaran kokemus miehen puuttumisesta perheestä ja sen yhteydestä kasvatuksellisiin ongelmiin.

S: Ja rehtoril ja sosiaalityöntekijällä oli tosi hauskaa, kun mä kerroin, et tää on aika vaikeeta kun ei oo miestä huushollissa. Että tarvis lapset vähän miehenmallia elämäänsä. Niin niil oli tosi hauskaa, että mistäs teiänki huusholliin ny mikään mies löytyis, hah. Oikeen ääneen täyty nauraa.

Saara kertoo viranomaistapaamisesta koulun rehtorin ja sosiaalityöntekijän kanssa, jossa aiheena on lasten sopeutuminen koulu yhteisöön. Saara ei suoraan käytä sanaa yksinhuoltaja, mutta viittaa oman perhemuotonsa tuottavan ongelmia. Saaran puheesta voi päätellä, että ongelmia tuottaa lapsen kasvatuksessa se, että lapsilla ei ole sitä mallia, jonka mies voi antaa. Tulkitsen, että tässä kohtaa Saara käyttää yksinhuoltajiin liitettyä stereotypiaa hyväkseen pyytääkseen suurempaa myötätuntoa sopimattomasti käyttäytyviä lapsiaan kohtaan. Suhteessa yksinhuoltajan stereotypiaan naiset eivät välttämättä vain kertoneet itseänsä siitä pois vaan myös käyttivät stereotypioita hyväkseen.

Historiasta tuleva yksinhuoltajaäiteihin kohdistuva stereotypia on seksuaalinen moraalittomuus, joka tuottaa huonoa äitiyttä. Vielä 1950-luvulla yksinhuoltajaäitejä leimattiin epäkypsiksi äideiksi ja sosioekonomisiksi riskeiksi (Nätkin 1997, 159). Nykyään seksuaalinen kanssakäyminen ja lasten hoitaminen avioliiton omaisen suhteen ulkopuolella on hyväksyttävää. Tästä huolimatta yksinhuoltajaäidit joutuvat taistelemaan vanhaa leimaa vastaan (Bock 2000, 63), joka on saanut alkunsa niistä ajoista, jolloin seksuaalisuus ja moraalit olivat tarkoin säädeltyjä (May 2001, 48). Tämä tulee esiin Eevan kokemuksessa:

H: Niin, et sulla ei oo ollu mitään suurii hankaluuksii niitten (lasten) kanssa.

E: Ei oikeesti. Mutta se on yks juttu, että mää oon aina kertonu niille totuuden. Oli mulla sitten mitä hyvänsä naisena omia asioita – kun ne on pienestä saakka – ni mä oon kertonu elämäntilanteet. Ja sit niin kun mä oon aina sanonu, että ”semmosella

naisella ei tee mitään, et joka viikonloppu on eri äijä kotona sängyssä”. Niin mul on ollu pitkäaikaisia miessuhteita tässä avioeron jälkeen kaks. Toinen kuoli 93 – tota noin neljä vuotta sen kans kerkisin oleen.

Haastattelijana kysyn Eevalta, onko hänellä ollut vaikeuksia lastensa kanssa. Eeva kieltää tällaiset vaikeudet ja perustelee tätä rehellisyydellään ja vakiintuneilla suhteillaan toiseen sukupuoleen. Eeva itse ottaa tässä moraalisen kannanoton naiseuteen, äitiyteen ja vapaaseen seksuaalikäyttämiseen. Lausahduksen *semmoisella naisella ei tee mitään* tulkitsem siten, että lukuisat seksisuhteet huonontavat naisen kykyä olla hyvä äiti. Eevaa lukuun ottamatta muut tutkimukseen osallistuneet naiset eivät liittäneet seksuaalista käyttäytymistä huonoon äitiyteen. Tosin harva tutkimukseen osallistunut nainen ylipäättänsä toi esiin seksuaalisuuttaan.

Kuitenkaan ei voida väittää, että yksinhuoltajaperheen äitiyttä pidettäisiin vieläkään samanarvoisena kuin ydinperheessä elävän naisen äitiyttä. Joan Chandler (1991, 2) on jopa sitä mieltä, että äitiyden arvostus riippuu siitä, onko naisella aviovaimon statusta vai ei. Tämä näky siinä, että ei-toivottujen raskauksien ehkäisyvalistus on suunnattu niille, jotka eivät ole naimisissa. Vielä 1940-luvulla keskiluokkaisia äitejä kehoitettiin tekemään mahdollisimman paljon lapsia ja sterilisaatiot ja raskauden keskeytykset oli tarkoitettu pienentämään epäsopivien äitien lasten syntyvyyttä (May 2001, 25; Nätkin 1997; Jousimaa 1983). Tämä tulee esiin tulkinnassani Annen kokemuksesta, jossa hänen pitää perustella halunsa tulla äidiksi siinä tilanteessa, jossa perhe ei ole ydinperheen normin mukainen.

A: Mä menin sairaalaan sitte, lääkäri sano, et ”joo, ei siinä muuten mitään, sää et vaan ikinä varmaan saa lapsia”. Heitti sen niin kun tollai. Mää en sillo voinu sanoo mitään, mää niin, kun järkytyin niin pahasti siinä. Mä en sit sen jälkeen oo käyttäny pillereitä. Mä lopetin pillereitten syönnin ja tällai näin ja. Sitten pari vuotta, ni ei mulla sitten kertaakaan ollukaan mitään että – Mä olin jo ihan varma, et mä en saa ikinä lapsia.

Annen tarina siitä, kuinka hänestä tuli yksin elävä äiti alkaa, kun lääkäri kertoi hänelle, ettei hän voi oletettavasti saada lapsia. Toisaalta tämä on syy, miksi hän ei käyttänyt raskauden ehkäisyä, mutta samalla myös syy, että loppujen lopuksi piti lapsen itsellään. Tulkitsem tämän Annen tarinan niin, että Annella piti olla syy raskauteen ja lapsen pitämiseen, koska hän ei elä normin mukaisessa ydinperheessä. Kun tutkimukseen osallistuneet naiset puhuvat yksinhuoltajuudesta, he näyttävät

omaksuneen käsityksen psykososiaalisen diskurssin mukaisesta hyvästä vanhemmuudestaan ja normaalista perheestä, jossa on isä ja äiti (Vuori 2001).

Vaikka perhemuodot ovat moninaistuneet ja koko ajan hyväksytään yleisesti erilaisia tapoja elää, siltikin vanhat uskomukset ja stereotypiat elävät tutkimukseen osallistuneiden naisten arjessa. Naiset ovat tietoisia stereotyyppioista ja kategorisoinneista, joita liitetään yksinhuoltajiin. He näyttävät kuitenkin toimijoina suhteessa näihin stereotyyppioihin siten, että he merkityksellistävät itsensä ja perheensä pois stereotyyppisestä yksinhuoltajuudesta, kuten Mirja köyhyydestä ja Eeva huonosta äitiydestä. Tämä tuo ylpeyden omasta pärjäämisestä kun yksinään kantaa vastuun lapsien hoidosta (ks. Block 2000, 83). Toisaalta taas, kuten Saaran esimerkistä ilmenee, stereotyyppioita voi käyttää myös hyväksi suhteessa viranomaisiin. Seuraavassa tutkin tarkemmin sitä, miten naiset itse merkityksellistävät omaa äitiyttään yksinhuoltajuuteen liittyvistä stereotyyppioista poikkeavasti.

5.3. Yksinhuoltajaäidin erilaiset merkitykset

Kuten perhe on sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio, niin samoin on myös yksinhuoltajuus. Se, miten yksinhuoltajaäitejä on kutsuttu eri aikoina ja eri kulttuurissa, on vaihdellut. Nimitykset ovat myös aina kertoneet niistä asioista, joita yksinhuoltajaäiteihin on yhdistetty tai siitä, miten heidän asemaansa arvioidaan. (May 2001, 46–47.) Suomen kielessä yksinhuoltajuus viittaa juridiseen ja taloudelliseen puoleen. Perheessä on vain yksi huoltaja. Käsitteenä yksinhuoltaja on sukupuolineutraali ilmaisu, sillä ei tarkoiteta naista eikä miestä. Yksinhuoltaja ei myöskään kerro, onko kyseessä mahdollisesti lapsen avioton tausta vai avioeron tai leskeyden myötä syntynyt yksinhuoltajuus. Sen sijaan englannin kielessä on paljon vivahteita kuvaamaan yksinhuoltajuutta. Tosin monet käsitteet yhdistyvät suoraan äitiyteen, kun taas Suomessa huoltajuus viittaa molempiin sukupuoliin. Sanana yksinhuoltajuus tuo mieleen yksinäisen ja eristäytyneen äidin tai isän. Sen sijaan englannin kielessä vivahde *solo mother* tuottaa kuvan vahvasta ja itsenäisestä äidistä. Yksinhuoltajuus sanana ei vain viittaa äidin persoonaan vaan myös lasten kasvatukseen ja siihen, millainen suhde lapsen biologisella isällä on perheeseen. Englannin sana *single* tarkoittaa, että äiti ei ole ollut avioliitossa, jolloin lapsi on syntynyt avioliiton ulkopuolella. (May 2001, 46–47.) Suomessa harvoin avioliittoa

käytetään suoraan määrittämään yksinhuoltajan asemaa, koska avoliitot ovat yleistyneet ja ylipäätänsä perhemuodot erilaistuneet (Nätkin 2003, 17). Pohdin seuraavassa, miten naiset itse merkityksellistävät omaa äitiyttään, kun kotitaloudessa asuu vain toinen lasten vanhemmista. Jaottelen naiset yksin oleviin ja itsenäisiin äiteihin.

5.3.1. Yksin oleva äiti

Vaikka tutkimukseen osallistuneet naiset eivät käytä itsestään käsitettä yksinhuoltajaäiti, niin osa naisista määrittää omaa perhemuotoaan suhteessa ydinperheeseen. Tästä esimerkkinä Jatta:

H: Mikä on hankalinta yksinhuoltajuudessa?

J: No se, että joutuu kaikki ilot ja surut yksin vaan. Ei saa jakaa niitä kenenkään kanssa. Mulla ainakin kauhee tarve, jos Lapsi oppii jotakin uutta, niin mä saan sen kertoo jollekin. Sitten taas, jos se on kauhean huonolla tuulella tai jotakin vaikeuksia sen kanssa, niin haluais jakaa jonkun ihmisen kanssa. Tuntuu, et ittellä on niin kauheesti vastuuta. Ja se tietenkkin sitten, että ei oo sitä omaa aikaa, että kun on 24 tuntia vuorokaudessa sen lapsen kassa. Sillon sen varsinkin huomaa, nytkin, kun me oltiin toissa viikko sairaana. Viikko sisällä jouduttiin olemaan. Ja sitten, kun Lapsi rupes paranemaan, niin mulle tuli niin kipeeksi maha, et mä en pystyny kunnolla kävellä. Siinä varsinkin huomaa, että miten sitä kaipais siihen jotakin toista ihmistä.

Yksin oleminen tarkoittaa Jatalle sitä, että samassa kotitaloudessa ei ole toista aikuista, jonka kanssa jakaisi arjen tapahtumat, surut ja ilot. Vaikka Jatta puhuu otteessa toisesta aikuisesta, niin kyse ei ole kenestä tahansa aikuisesta vaan lapsen isästä, jonka kanssa haluaisi yhdessä nähdä lapsen kasvamisen ihmeet. Yksin oleminen ei tarkoita sitä, että Jatta olisi yksin. Hän on lapsen kanssa koko ajan. Sen sijaan yksin oleminen tarkoittaa sitä, että ei ole toista aikuista, lapsen isää, joka kantaisi vastuun lapsen hoidosta, eläisi samassa kotitaloudessa. Yksin oleminen ei kuitenkaan merkityksellisty ystävien tai perheen puuttumisena (ks. Livholts 2001, 111).

J: Ei, mua joskus huvittaaakin, kun mun kaikki ystävät on yksinhuoltajia – et mitenkähän. Aino on tuo Tarja, joka ei oo, jotka täällä asuu. Et nää on ollu naimisissa ja avoliitossa.

H: Mut sehän on toisaalta sit taas kiva, et on samassa tilanteessa olevia.

J: On sillein, mut on se nyt ruvennu vähän ärsyttääkin sillein. Se ei oo mun mielestä normaalia. Tottunu semmosta ihan normaaliakin elämää.

Jatta kertoo, että suurin osa hänen ystävästään on yksinhuoltajaäitejä. Haastattelijana ehdotan, että tilannehan on hyvä, kun on samassa tilanteessa olevia ystäviä, mutta Jatta ei ajattele samalla tavoin vaan pitää tilannetta epänormaalina. Tulkitsen Jatan tässä tarkoittavan paitsi sitä, että ei ole normaalia, että on vain yksinhuoltajaäitejä ystävinä, vaan myös sitä, että normaalissa perheessä pitäisi olla sekä äiti ja isä. Yksin oleville äideille ydinperhe on ainoa oikea perhemuoto, eikä siten Jatalle eläminen yksinhuoltajaperheessä ole normaalia. Myös Niinalle ydinperhe edustaa normaalia kunnon perhettä.

N: Mutta siis sillai, että jos olis niin sanottu oikein kunnon perhe siis sillai, ni sitten olis niin kun paljon tai jotenkin, ettei siinä nyt yksin tietenkään tarttis tehdä kaikkee niin kun, ja siis näin että.

Niina kertoo, että toivoisi omakotitalon ja oman pihan, missä lapset voisivat leikkiä turvassa. Edellytykseksi tämän haaveen toteutumiselle Niina asettaa sen, että heidän perheensä pitäisi olla kunnon perhe. ”Kunnon perhe” merkityksellistyy ydinperheeksi, jossa kotitaloudessa asuisi Niinan kanssa toista sukupuolta oleva henkilö, joka myös kantaisi vastuun perheen yhteisistä töistä.

Kutsun näitä naisia yksin oleviksi äideiksi. Yksin olo tulee suhteesta ideaalikuvaan ydinperheestä, jossa on jaettu vanhemmuus ja parisuhde. Nämä naiset ovat vailla perheen toista vanhempaa, isää tai aviomiestä, ja kokevat siten äiteinä itsensä yksin oleviksi. Yksin oleva äiti näkee ydinperheen normaalina perhemuotona ja toivoo, että myös hän voisi lasten kanssa elää tällaisessa perhemuodossa. Suurin kaipuu elää ydinperheessä on niillä, jotka eivät ole asuneet samassa kotitaloudessa avioliiton omaisessa suhteessa lasten biologisen isän kanssa lapsen syntymän jälkeen. Yksin olevat äidit mieltävät ydinperheen usein samana kuin ideaalin, jossa on toimivat suhteet perheenjäsenten välillä ja vanhempien välillä toteutuu jaettu vanhemmuus ja tasa-arvoinen kumppanuus.

5.3.2. Itsenäinen äitiys

Naiset, joita kutsun itsenäisiksi äideiksi, eivät näe ydinperhettä ideaalina perheenä, jossa on jaettu vanhemmuus ja parisuhde, vaan ydinperhe on patriarkaalisen vallan käytön paikka. Naistutkimuksessa on nostettu esiin ymmärrys perheestä isäntävaltana. Ydinperhe määrittyy epätasa-arvoisena instituutiona, jossa miehellä on valta ja auktoriteetti yli muun perheen. Patriarkaallinen vallan käyttö sävyttää kaikkia perheen sisäisiä suhteita sukupuolen ja sukupolvien välillä. Diana Gittinsin (1985, 37–42) mukaan perhe ymmärrettynä isäntävaltana on mahdollistanut sen, että miehet ovat voineet pitkään historiassa käyttää laillisesti valtaa naisiin ja lapsiin. Tästä näkökulmasta katsottuna ydinperheen on nähty ennen kaikkea vahvistavan patriarkaalista valtaa ja siten heikentävän naisten itsenäisyyttä. Miinan tarina on esimerkki siitä, kuinka ydinperheideologiaan yhdistetty harmoninen ja tukea antava parisuhde muuttuu välineeksi kontrolloida toista.

M: Ensimmäiset pari kolme neljä vuotta oli täällä – nyt se pääs musta – et ei ollu hyvät välit. Se oli semmosta puhelin terrorismia oli sitten.

H: Niin, et hän ei ois halunnu, et sää oisit lähteny?

M: Se ei, ei varmaan. Kyllä se ois pitäny mua siel – tota niin paljon kun ois haluttanut. Sairasta että, ois pitäny lähtee ennenpääkin jo. Mutta sitä vaan luuli et se ois muuttunu, mut ei se muuttunu.

H: Onks se niin kun mustasukkanen vai?

M: Hakkas

H: Joo

Jos yksinäiset äidit pitävät yksinhuoltajaperhettä epänormaalina, niin Miinan kokemuksessa hänen eletty ydinperheensä näyttäytyy epänormaalina. Miina kertoo avioliitostaan, josta hän lähti yli kymmenen vuotta sitten. Jälkikäteen Miina ajattelee, että hänen ja hänen miehensä parisuhde ja siten myös heidän perhe-elämänsä ei ollut enää normaalia. Tämän takia hänen olisi pitänyt lähteä jo aikaisemmin pois. Epänormaaliksi perhe-elämän teki miehen väkivaltainen käyttäytyminen. Ydinperheen hajottua aviomies yritti kontrolloida Miinan elämää, vaikka Miina muutti toiselle paikkakunnalle asumaan. Miinalle itsenäinen äitiys merkitsi miehen kontrollista vapautumista. Samoin Saaralla itsenäinen äitiys on merkinnyt aviomiehen kontrollista vapautumista.

S: Et mä en ymmärrä semmostakaan – että sitten kun on. Mä oon melkein alusta ollu yksinhuoltaja ja – sitten ne nyt kummiskin on nähny sen lasten isän, ja tienny minkälainen, oli kova ryyppää ja oli väkivaltainen ja kaikenmaailman naisseikkailuja sun muuta. Ja sitten, kun se tästä lähti ja mä jäin yksin, ni ”voi, voi kylläpä sun nyt kelpaa, kun kukaan ei ole vahtimassa mitään, ja saat olla niin kun tykkäät.” Ensin niin kun voitotellaan, ja sitten karehditaan, että kun sulla on se vapaus, ja sä saat olla yksin, ja tehdä mitä tykkäät, ja kukaan ei oo tilivelvollinen. Ja haukutaan päälle päätteeks.

Saara kertoo suhteestaan naapuruston naiseen yksinhuoltajana, mutta esimerkissä tulee esiin myös se, millaisena ydinperhe näyttäytyi hänelle. Saaran mies käytti paljon alkoholia. Hän oli väkivaltainen ja hänellä oli myös muita naissuhteita. Saaralle ydinperheessä eläminen ei merkinnyt toinen toista tukevaa parisuhdetta. Yksinhuoltajuus näyttäytyy Saaralle patriarkaalista vallasta vapautumisen tilana, jolloin hän on vapaa tekemään, mitä haluaa eikä ole tekemisistään miehelleen enää tilivelvollinen. Saaralle ydinperhe ei myöskään näyttäytynyt jaettuna vanhemmuutena.

H: No mutta se oli kumminkin silloin, kun lapset oli pieniä sitten.

S: Niin, mutta se siitä mitään iloo ollu.

(naurua)

H: Aijaa, päinvastoin

S: Se oli semmonen mies, josta oli enempi vaivaa. Kun me sitä viimestä yritettiin – että helpompaa ilman sitä. Ihmiset ei usko sitä, kun mä oon joskus sitä sanonu, että kyl se niin on. Ei lapsista oo semmosta stressiä, kun aikuisesta miehestä, joka on kun lapsi.

Saaran mies ei myöskään isänä täyttänyt ydinperheideologian mukaista määritystä vanhemmuudesta. Haastattelijana oletan, että Saaran mies auttoi Saaraa lasten ollessa pieniä, kun lasten isä asui vielä samassa kotitaloudessa. Saara kuitenkin tyrmää kokonaan ajatuksen miehestä vastuullisena vanhempana. Saara kokee itsenäisen ja yksinäisen vanhemmuuden helpompana, kun siinä ei ole lasten isää aiheuttamassa lisähuolta.

Suurimmalle osalle tutkimukseen osallistuneista naisista yksinhuoltajuus merkityksellistyy itsenäisenä äitiytensä. He eivät kaipaa ideologista ydinperhettä, vaan ydinperhe näyttäytyy heille patriarkaalisen vallankäytön paikkana. Eletty

ydinperhe oli todellisuudessa naisten itsenäisyyden rajoite, mikä ilmeni avo- tai aviomiehen kontrollina. Yksin oleminen lasten kanssa merkitsee vapautusta tästä vallasta ja tuottaa tunteen itsenäisestä äitiydestä ja naiseudesta. Itsenäisen äitiyden kokemusten taustalla onkin usein eletty ydinperhe, joka ei todellisuudessa vastannut ideaalia vanhemmuutta eikä parisuhdetta.

5.3.3. Äitiys ja perhe

Ritva Nätkin (1997) on pyrkinyt saamaan kiinni äitiyden erilaisista kokemisen tavoista jaottelemalla kokemisen tavat sen perusteella, mitkä perhesuhteet ovat merkittäviä. Nätkin jakaa äitiyden kertomukset familistiseen, maternalistiseen ja individualistiseen malliin. Maternalistisessa mallissa äitiys on muodostunut lapsen ja äidin suhteesta. Sen sijaan familistisessä mallissa oleellista on äidin suhde sekä lapseen että aviomieheen. Äitiys merkityksellistyy osaksi perhekokonaisuutta ja avioliittoa. Individualistisessa mallissa keskiössä on äidin yksilöllistyminen ja itsenäistyminen. Äidille on tärkeää yksilöllisen elämän luominen perheen ja lapsen lisäksi. (Nätkin 1997, 197–200.)

Suurimmalla osalla tutkimukseeni osallistuneista naisista tulkitsen olevan maternalistinen asenne suhteessa äitiyteen. Naisten kokemuksessa korostuu äidin ja lapsen välinen suhde. Maternalistisessa mallissa miehen puuttuminen ei ole ongelma äidin ja lapsen kiinteän suhteen takia. Nämä naiset ovat itsenäisiä äitejä ja näkevät ydinperheen patriarkaalisen vallan paikkana. Maternalistisissa kertomuksissa tulee vahvasti esiin kertomus kunnottomasta miehestä. Familistisen asenteen omaksuneilla naisilla toimiva parisuhde on edellytys onnelliselle ja täyteliäälle äitiydelle. Yksinhuoltajaäideillä ei välttämättä ole parisuhdetta, mutta tulkitsen, että familistinen malli näkyy siinä, että kaivataan joko puuttuvaa suhdetta lasten isään tai uutta suhdetta. Näitä äitejä kuvasin yksin olevina äiteinä.

Tutkimuksessani harvinainen tapa merkityksellistää äitiyttä on individualistinen. Individualistisessa äitiyden kertomuksessa elämään tarvitaan lapsen ja parisuhteen lisäksi oma individuaalinen kasvu. Annen kokemus äitiydestä voidaan tulkita tämän asenteen mukaiseksi.

A: ..No niin joo, Mutta ei tota – Toisaalta kyllä niinku – sillai kun mä oon semmonen että, jos mä oon hirveen pitkään kotona, niin mä tavallaan sillai

laiskistun tosi paljon. Et mä oon sitten vaan kotona ja emmä jaksä lähtee mihinkään. Ja en mä siivota enkä mitään. Että tavallaan vähän oli jo semmostakin, että odotti että pääsis tavallaan töihin. Että vaikka oli ikävä jättää lapsi hoitoon mut sitten kun se tottu niin oli taas eri asia – mutta pääsi vähän ihmisten ilmoille tavallaan ja oleen niinku yksin. Kun mäkin oon nyt tos – koko ajan sen kanssa kaksin, että taas ehkä siinäkin ois voinu olla eri asia jos ois ollu mies välillä, et mä oisin tyyliin vaikka päässy lenkille yksin.

Anne kertoo, kuinka ollessaan lapsen kanssa kaksistaan kotona, häntä ei kiinnostanut enää kotitöiden tekeminen. Anne odotti töihin pääsyä, jotta saisi sosiaalisia suhteita muihin aikuisiin. Annelle ei riittänyt arjen sisällöksi pelkästään kotiäitiys, joka koostuu taloustöistä sekä lapselle läsnäolosta ja hoivasta. Annen kertomus on ainutkertainen tässä tutkimuksessa, sillä kuten äitiyden kokemuksessa toin esiin, äitiys eli suhde lapseen on suurimmalle osalle naisista tärkein ja riittävä osa sen hetkistä elämää.

Yksinhuoltajuus käsitteenä ei kerro paljoakaan siitä, miten tutkimukseen osallistuneet naiset kokevat elämisen kotitaloudessa ainoana aikuisena ja naisena. Naisten kokemuksen perusteella jaottelin naiset yksin oleviin äiteihin ja itsenäisiin äiteihin. Toisaalta ilmiötä voi tarkastella äitiyden suhteina, jossa äitiys syntyy joko suhteessa lapseen, perheeseen tai yksilölliseen päämäärään. Yksin olevilla äideillä suhde muodostuu perheen kanssa, jolloin suhde vain lapseen merkitsee yksinäisyyttä. Itsenäisille äideille äitiys muodostui suhteesta lapseen. Tällöin parisuhde lapsen lisäksi ei ollut edellytys hyvälle äitiydelle ja onnelliselle elämälle. Enemminkin yksinhuoltajuus perhemuotona mahdollistaa heille arjen järjestämisen siten, kun he itse sen parhaaksi näkevät. He voivat käyttää aikansa äitinä olemiseen eikä heidän toimijuuttaan kavenna epätasapainoinen parisuhde.

5.4. Perhe käytäntöinä

Perhettä voi kuitenkin lähestyä muutoinkin kuin ymmärtäen se ydinperheenä, yksikkönä, joka on instituution kaltainen ja muuttumaton. Tällöin perheestä puhutaan käytäntöinä (Smart & Neale 1999, 21; Morgan 1996). Kun perhe ymmärretään käytäntöinä, luovutaan siitä itsestään selvydestä, että perhe on heteroseksuaalisen parisuhteen yksikkö, jonka päämääränä on kasvattaa lapset siten kuin kussakin yhteiskunnassa oletetaan. Kun perhe ymmärretään käytäntöinä, se

tarkoittaa myös sitä, että perhe ei ole irrallaan sukupuolen tai talouden käytännöistä. (Smart & Neal 1999, 21; Morgan 1985, 65.)

Kun perheestä puhutaan käytäntöinä, erotellaan toisistaan kotitalous ja perhesuhteet. Suomessa usein tilastot tai hallintoviranomaiset määrittävät perheen samaksi kuin talousyksikkö eli perhe koostuu samassa taloudessa asuvista²⁴. Kun perhe määrittyy kotitalouden sijasta perhesuhteiksi, perheen kirjo laajenee. Tällöin otetaan huomioon myös ei-asumiselle perustuvat perhesuhteet. (Ritala-Koskinen 2001, 28.) Aino Ritala-Koskinen (2001) on tutkinut uusperheiden suhteita lasten näkökulmasta. Lasten ymmärryksestä perheestä tulee hyvin esiin se, että suhteet muodostavat perheen. Lapsen ymmärtämät perhesuhteet voivat poiketa paljon perheestä ymmärrettynä vain vanhempina ja lapsina, jotka asuvat samassa kotitaloudessa. Laajimmillaan perheeseen voivat kuulua sukulaiset, etävanhemmat mies- tai naisystävä ja lemmikkieläimet sekä toisaalta perheeseen voi olla kuulumatta taloudessa asuva uusioperheen isä. (Ritala-Koskinen 2001, 176, 186.)

Perhe näin ymmärrettynä ei siis ole tutkimuksen lähtökohta vaan lopputulos (Forsberg 1998, 76). Tässä tutkimuksessa en kysynyt naisilta, keitä heidän perheeseensä kuuluu ja oletan, että he olisivat kuitenkin vastanneet normatiivisesti ja yleisen käsityksen mukaisesti ymmärtäen perheen äidiksi, isäksi ja lapsiksi. Sen sijaan naiset piirsivät verkostokartan arjen ihmisistä ja kertoivat, mihin arjen suhteet perustuvat. Alla on Niinan esimerkki, jossa hän kertoo arjen järjestelyistä, joissa merkittävänä apuna on oma vanhempi, isä, ja naapurin ystävätär.

N: Niin sitten taas se (isoisä) hakee Tytärtä pihalle. Helpottaa taas mun elämäni siis sillai kuitenkin. Ja mä oon niin kun – se on niin kun aika tai tosi usein vie Tytärtä aamulla tarhaan, niin mun ei taas tartte nuorempaa Poikaa pukee varsinkaan nyt talvella, niin kun ton vartin reissun takia. Ja sitten taas, no toi nyt Naapuriystävä vie välillä. Ja mää vien taas sitten niin kun sen Tytärtä välillä, et on tässä nyt sillai, että siis sillai kuitenkin tosi paljon apua. Ja just joku kauppareissu,

²⁴ Perhe voi määrittyä eri perustein yksinhuoltajaperheeksi riippuen siitä tarkastellaanko asiaa tilastollisesti, hallintoviranomaisten määrittämänä tai miten reaalityöeläisyydessä asia on. Tilastollisesti yksinhuoltajaksi määritellään perhe, jossa taloudessa on yksi aikuinen ja huollettavia alle 18-vuotiaita lapsia. Tällainenkin määritelmä ei ole yksiselitteinen. Vaikka talousyksikkö ja perhe täyttäisi tämän määritelmän, mutta aikuinen on edelleen avioliitossa, vaikka asuvat erillään, tilastollisesti kyseessä ei ole yksinhuoltajaperhe. Toisaalta taas yksinhuoltajaperheeksi katsotaan samaa sukupuolta olevat vanhemmat, joiden suhdetta ei ole rekisteröity. (Haataja 1991, 3.) Hakovirran (2000, 10) mukaan hallintoviranomaiset käyttävät ”jääkaappimääritelmää” eli perhemuoto määritellään sen mukaan, kuka asuu asunnossa. Eli jos asunnossa asuu kaksi eri sukupuolta olevaa, jolla toisella on lapsia, niin kysymyksessä ei ole yksinhuoltajaperhe.

mä voin taas Poikaa viedä sinne vaikka nukkuu. Mä käyn sillä välin taikka jotain niin kun – ettei siinä oo niin paljon sitten hoidettavaa.

Niinan arkea ovat lasten isoisä ja naapurin ystävätär, vaikka näistä kumpikaan ei kuulu perheen kotitalouteen, asumisyksikköön. Lasten isoisä asuu lähellä ja on osa perheen arkea siten, että vie aamulla vanhempaa lasta tarhaan ja iltapäivästä on lapsen kanssa pihalla. Naapurin ystävätär ottaa tarvittaessa lapsia luokseen, jotta Niina pääsee rauhassa käymään kauppakeskuksessa.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten tärkeät arjen suhteet eivät palaudu vain niihin ihmisiin, jotka asuvat samassa kotitaloudessa. Kun perhe ymmärretään niiksi kaikiksi, jotka ovat tukena ja apuna arjessa, puhutaan laajasta- tai verkostoperheestä (ks. Forsberg 1998, 181–188). Tutkiessaan lapsien käsityksiä perheestä Ritala-Koskinen (2001, 199) erottelee arkiperheen ja tunneperheen. Arkiperhe määrittyy asumisen rajojen mukaan, jolloin perhe perustuu biologiaan, aikuisuuden ja lapsuuden rajoihin. Sen sijaan tunneperheeseen kuuluvat ne, joihin on lämpimät tunnesiteet. Myös laaja- ja verkostoperhe perustuu tuen ja auttamisen lisäksi tunnesuhteeseen.

Kuten Niinan esimerkissä ilmeni, ystävät voivat olla myös tärkeä osa perheen arkea. Tämä tulee esiin Annen esimerkissä:

H: Miten ne sun muut kaverit on sit suhtautunu sun lapseen?

A: No nehän on tosi innoissaan. Niin kun paras kaverikin se on sillon, kun mä menin sairaalaan, niin sehän sai melkein kohtauksen: se poras mua ”nyt se on synnyttämässä” – siis tosi kannustavaa. Kaikki, sitten, kun se yks likka oli mukana kävi ultrassakin siinä lopussa. Ni mä menin käymään vessassa, ni se oli mies siellä ultrassa, ni se kysy siltä, että ”onko hänellä lapsia”, ni se sitten sano, et ”joo, tää on mejän ensimmäinen”, tarkotti niin kun mejän kaveriporukassa vaan, että ei oo muilla. Se mies oli kattonu vähän pitkään. Luuli et varmaan, et me ollaan joku lesbopari ja keinohedelmöitystä.

Annen ystävät täyttävät lapsen isälle kuuluvia tehtäviä. Ystävät ovat raskauden aikana tunnepitoisesti mukana lapsen odotuksessa. Anne kertoo raskaudenaikaisesta tarkastuskäynnistään lääkärin luona, jossa hänen samaa sukupuolta oleva ystävänsä oli mukana. Anne oletti, että lääkäri määritteli heidän suhteensa samaa sukupuolta olevien liitoksi, koska ystävätär jakoi Annan kanssa raskauden vahvasti. Annen ystävät ovat tunnetasolla osa hänen perhettään.

Perheen käytäntöihin vaikuttaa myös yhteiskunnallinen kerrostuneisuus, sosiaalinen luokka, johon perhe kuuluu (Morgan 1996, 41). Osa tutkimukseen osallistuneiden naisten vanhemmista kantavat taloudellista vastuuta naisten perheistä. Pian perheen köyhyys sitoo Pian oman isän eli lasten isoisän osaksi perhettä. Samalla tavalla kuin Ninan esimerkissä, isoisä on ottanut arjen lastenhoidon tehtäviä. Pian isä eli lasten isoisä kantaa osan Pian perheen taloudellisesta vastuusta.

P: Isä aina sponsoroi meitä silloin tällöin. Kun mä sille vaivihkaa soittelin.

Viitsisitkö vähän, on rahat taas loppu.

H: Niin. Joo. Sä olit silloin kodinhoidontuella

P: Joo.

H: Joo se on niin pieni raha.

*P: Isältä sitten sain aina. Ei kellekään kerrottu. Visusti pidettiin piilossa. (naurua)
Että sain edes sapuskaa.*

H: Niin

P: Että sillai

Pia kertoo, kuinka soittaa isälleen pyytääkseen tältä rahallista apua, että saa lapsille ruokaa, kun hänen tulonsa eivät riitä perheen menoihin. Pialla on vahva luottamus siihen, että hänen oma isänsä ei jätä häntä taloudelliseen ahdinkoon toisin kuin lasten isä. Erikoista Pian kertomuksessa on se, että isoisä kanto vastuuta Pian perheen taloudesta jo silloin, kun Pia vielä eli avioliitossa. Esimerkistä ilmenee myös se, että perheen rahavarat eivät välttämättä jakaannu perheenjäsenten tai vanhempien kesken tasa-arvoisesti. Puhutaan niin sanotusta mustasta laatikosta, kun perheestä puhutaan yhtenä talousyksikkönä ottamatta huomioon perheen sisäisiä valta- ja ansaintasuhteita. Perheenjäsenten käytettävissä olevat rahavarat voivat olla hyvinkin erilaiset. Usein on niin, että mies kontrolloi rahavaroja ja nainen vastaa rahojen riittämisestä. (Repo 2003, 66–70.)

Kuten esimerkeistä ilmenee, yksinhuoltajuus merkitsee harvoin sitä, että naiset olisivat yksinäisiä, vailla ystäviä ja tukiverkkoja. Harvoin ainoana aikuisena kotitaloudessa olemisen tarkoittaa, että äiti vastaisi tunnetasolla tai arjen toiminnan tasolla täysin yksinään lasten kasvatuksesta tai huolenpidosta.

5.4.1. Muuttuvat perhesuhteet

Kun perhe ymmärretään suhteina, perhemuodot ovat moninaiset ja osa muuttuvaa yhteiskuntaa, ja perhe on siten itsekin muuttuvainen (Silva & Smart 1999, 1). Avioliitto ei ole ainoana määrittämässä tarkasti perhemuotoa tarjoamalla vain naimissa olevan, naimattoman tai lesken kategorioita (Kuronen 1999, 267). Tutkimukseni naisten kertomuksessa tämä tulee esiin monenlaisina ja muuttuvina suhteina. Tästä on Pian esimerkki suhteesta miesystäväänsä ja lasten biologiseen isään vanhempana.

H: Niin. Miten se sun miesystävä. Silläkin on sitten pitkät päivät vai?

P: Se on töissä.

H: Niin sekin on sitten

P: Ja meillä on tota noin – tällainen sanaton sopimus, että kun ne ei ole sen lapsia niin

H: niin joo

P: Että aikuisten kesken yhdessä. Meillä ei ole mikään uusioperhe (naurahdus).

Pian miesystävä on osa heidän arkeaan, mutta Pia ei missään tapauksessa halua perustaa uusperhettä, jossa miesystävä ottaisi toisen vanhemman roolin. Miesystävä ei myöskään kanna hoitovastuuta Pian lapsista. Sen sijaan Pia odottaa, että lasten biologinen isä kantaisi vanhemmuuden vastuun, vaikka ei samassa kotitaloudessa enää asukaan. Ensimmäisellä haastattelukerralla Pia kuvasi lasten isän eronjälkeistä vanhemmuutta olemattomaksi. Pia oli itsenäinen vanhempi, joka yksinään kantoi vastuun lapsista. Lasten tapaamiset isän kanssa olivat satunnaisia, tai niitä ei ollut ollenkaan. Pia selittää lasten isän haluttomuutta kantaa vanhemmuuden vastuuta sillä, että lasten isä asuu toisessa kotitaloudessa, jossa on jo lapsia. Parin vuoden päästä eronjälkeinen vanhemmuus oli jälleen muuttunut. Näin Pia kuvaa muuttunutta tilannetta:

H: Sä et ole sitten sitä sun ex-miestä tänne laittanut kumminkaan vai?

P: Se kuuluu sinne ystäviin. – En mä oikein Jannen kanssa, entisen mieheni kanssa, en sen kanssa sovi mitään, kautta Marja kanssa (naurua).

H: Mä en muista – muistanko väärin, mutta viimeksi puhuit, ettei se sun ex-mies hirveesti oo lasten kanssa. Onks tää Marja jotenkin?

P: On joo. Marjahan kanssa mä nää sovin, kuka tulee mihin ja lapsetkin soittaa Marjalle, että voidaanko tulla teille ja Marjaltahan lapset kysyy, voiko ne tulla meille. Kerhossa yhdessä käydään. Entinen mieheni kuuluu Marjan perheeseen. Se menee sillai. (naurua)

Välttämättä lasten isä ei aikaisempaa enemmän ollut kantanut vastuuta biologisista lapsistaan, mutta lasten isän uudessa perheessä oleva avovaimo oli alkanut ottaa eronjälkeisen vanhemmuuden vastuuta. Pia kuvaakin entisen miehensä olevan osa uuden avovaimonsa perhettä. Pian ja uuden avovaimon välille on syntynyt ystävyys-suhte, jossa he molemmin puolin hoitavat toinen toisensa lapsia. Esimerkistä ilmenee, kuinka eronkin jälkeen vanhemmuuden vastuut ja suhteet muuttuvat.

Perheitä voi käytäntönä tarkastella myös sen mukaan, millaisiksi suhteiksi vanhemmuus tai parisuhde rakentuu. Pian ja hänen lastensa isän vanhemmuudessa on kysymys eronjälkeisestä vanhemmuudesta. Suomen sana yksinhuoltajuus kertoo siitä, että lapset huolletaan yksinään. Tosiasiassa kuitenkin usein eron jälkeen on kysymys erilaisesta vanhemmuudesta, kun vanhemmat eivät asu samassa taloudessa. Voidaan puhua niin sanotusta eronjälkeisestä vanhemmuudesta, joka siis kertoo enemmän perheestä kuin se, että kotitaloudessa asuu yksi aikuinen. Carol Smart ja Bren Neale (1999) ovat jakaneet eronjälkeisen vanhemmuuden yhteis-, huoltajuus- ja itsenäiseen vanhemmuuteen. Yhteisvanhemmuus tarkoittaa, että lapsi viettää paljon aikaa molempien vanhempien luona ja vanhemmat tekevät lasta koskevat päätökset yhdessä. Huoltajuusvanhemmuus taas tarkoittaa, että lapsi asuu pääasiassa toisen vanhemman luona ja vierailee vain toisen luona. Itsenäinen vanhemmuus tarkoittaa, että lapsi asuu toisen vanhemman luona ja tämä kantaa vastuun lapsesta. Toisen vanhemman luona vierailut ovat satunnaisia. (Smart & Neale 1999, 56–58, 66.)Tämän tutkimuksen naisten kokemukset eron jälkeisestä vanhemmuudesta sijoittuvat pääsääntöisesti itsenäiseen vanhemmuuteen.

Pohjoismaissa on vahvana jaetun vanhemmuuden diskurssi, jonka mukaisesti pyritään toteuttamaan eron jälkeistä yhteisvanhemmuuden ideaalia (Rantalaiho 2003) ottamatta huomioon sitä, onko yhteisvanhemmuus toteutunut avio- tai avoliitossakaan. Yhteisvanhemmuudessa korostetaan lapsen oikeutta molempiin vanhempiin avioeron jälkeen. Tämä näkyy viranomaiskäytännöissä, joissa oikeudellisesti pyritään sopimaan yhteisvanhemmuudesta, vaikka se ei käytännössä

toteutuisikaan. Suomessa eroperheisiin kohdistunut kiinnostus on ollut lähinnä sitä, miten turvataan lapsen suhde muualla asuvaan vanhempaan (Kuronen 2003, 105). Pian kokemuksessa lasten isä ei ollut kiinnostunut yhteisvanhemmuudesta, mutta sen sijaan lasten isän uusi aviovaimo on halukas jakamaan vanhemmuuden vastuuta Pian kanssa.

Jos yksinhuoltajaperhe on käytäntönä muuttuva, niin myös naisten asenteet ovat muuttuvia suhteessa heidän omaan perhemuotoonsa, kuten Mirjan kokemuksesta tulee esiin.

M:(- -) Eli mun arvot oli tosiaan niin kun ne, jotka kaikki mä menetin. Mää menetin perheeni tässä.

H: joo

M: Mää menetin sen taloudellisen tuen, mä menetin lapseni isän, siis mun lapseni menetti mut. Mää niin kun koin totta kai sen menetyksen myös.

(Ensimmäinen haastattelu)

M: (- -) Mun asiat on mahdottoman hyvin. Mun on niin, niin mahdottoman hyvin. Mull ei oo tässä miestä, joka hakkaa mut yöllä, kun se tulee kotiin, mull ei oo miestä, jolleka mä oon tilivelvollinen siitä, mitä mä olen ajatellu.

(Haastattelu kahden vuoden päästä)

Ensimmäisellä tapaamiskerrallamme, kun avioerosta oli kulunut vain vähän aikaan, Mirjan oli vaikea edes ajatella elämäänsä ilman, että elää ydinperheessä lapsen isän kanssa. Heidän ydinperheessään oli ollut sukupuolittunut työnjako, jossa mies hoiti perheen elatuksen ja Mirja taas kodin ja lapset. Kun avioerosta on kulunut aikaa ja Mirjan uuden perheen arki jäsentynyt ja rutinoitunut toisella tapaa, niin myös Mirjan suhde omaan perhemuotoonsa on muuttunut. Toisella haastattelukerralla Mirja kokee elävänsä mieluummin itsenäisenä äitinä kuin ydinperheessä, jossa ei toteutunut tasa-arvoinen ja harmoninen parisuhde. Kuten Vanessa May (2001) tuo esiin tutkiessaan yksinhuoltajaäitien elämäkertoja, yksinhuoltajuuden merkitykset muuttuvat elämäntilanteen mukana.

Kun perhe ymmärretään käytäntöinä, niin yksinhuoltajaäitien perhe näyttäytyy moninaisena. Näyttää siltä, että yhtä monta kuin on kertomusta arjesta, niin on myös yhtä monta erilaista tapaa järjestää arjen tärkeät suhteet ja muodostaa siten

omanlaisensa perhe. Perhe käytäntöinä kertoo naisten arjesta ja erityisesti siitä, mitä suhteita he pitävät tärkeinä ja minkä varaan he laskevat elämänsä.

Perhe käytäntöinä viittaa siihen, että ihmiset tekevät itse perheensä (Morgan 1996, 189–190). Tällöin tutkimukseen osallistuneiden naisten ei tarvitse asettua heitä varten tehtyihin perheen muotteihin vaan he ovat toimijoita, eivät vain objekteja. Perhe on jokaiselle naiselle erilainen ja muuttuva kokonaisuus. Kun perhe ymmärretään käytäntöinä, antaa se kokonaisvaltaisen kuvan tutkittavien naisten arjen perhesuhteista ja niiden merkityksestä. Perhe näin ymmärrettynä tuo esiin sen, että arjen toimijuudella jokainen voi luoda omanlaisensa perheen, joka sopii kunkin yksilölliseen elämäntilanteeseen.

5.5. Naiset toimijoina

Tässä yksinhuoltajuuden stereotyyppioita ja perheen käytäntöjä käsittelevässä luvussa olen tarkastellut tutkimukseen osallistuneiden naisten omalle perhemuodolleen antamia merkityksiä. Ymmärtääkseni niitä monitahoisia merkityksiä, joita naiset antavat perhemuodolleen, olen joutunut pohtimaan kysymystä, mikä on perhe ja mikä on sukupuolen merkitys perheessä. Erilaiset traditiot suhtautuvat eri tavoin perheen käsitteeseen. Tulkitsen, että se, miten perhe käsitetään, antaa naisten toimijuudelle erilaiset mahdollisuudet.

Jaana Vuori (2001, 332) huomasi tutkiessaan asiantuntijoiden puhetta, että yksinhuoltajaäitiä kuvataan harvoin toimijana. Asiantuntijoiden puheessa yksinhuoltaja on osa prosessia, jolloin yksinhuoltaja pystyy vain vähän vaikuttamaan perheen ongelmiin, kuten vaikeuksiin ylläpitää omaa auktoriteetti- asemaansa. Tässä tutkimuksessa naiset näyttäytyvät toimijoina, olkoonpa kysymys yksinhuoltaja- tai ydinperheestä. Toimijuus näkyy siinä, että naiset lähtivät toimimattomasta ydinperheestä, jos se ei enää ollut lapsen tai heidän itsensä parhaaksi tai jos ydinperheessä mies kontrollilla pienensi heidän omaa toimijuuttaan. Yksinhuoltajaperheen ainoina vastuullisina aikuisina he ovat ennen kaikkea toimijoita, jotka huolehtivat arjen toimivuudesta köyhyydestä huolimatta. Samoin he ovat toimijoita suhteessa ulkoapäin tuleviin stereotyyppioihin. Naiset ovat hyvin tietoisia stereotyyppioista ja kategorisoinneista, mutta ottavat niihin aktiivisen suhteen joko määrittämällä itsensä pois niistä tai käyttämällä niitä hyväkseen.

Kun perhe ymmärretään ydinperheenä, se on instituutio, joka on peruspilari lasten kasvatuksessa ja ylipäättänsä hyvässä elämässä (Kuronen 2003). Perhe ydinperheenä ymmärretään universaalina pysyvänä ja muuttumattomana kokonaisuutena, joka antaa valmiit rakenteet, joihin ihmisten kuuluu itsensä asettaa. Samoin yksinhuoltajaperhe tässä kontekstissa ymmärretään pysyvänä rakenteena, äitinä ja lapsina, johon ei-avioliitossa olevan äidin kuuluu asettua. Tällainen valmis kehikko kuitenkin sulkee pois yksinhuoltajaäidin toimijana, joka voi luoda merkittäviä arjen suhteita yksinhuoltajaperheen ulkopuolella. Kriittinen perhetutkimus on kiinnostunut siitä, millainen perhe käytännössä on (Forsberg 2003; Kuronen 2003). Tästä näkökulmasta perhettä ei tarkastella yhtenä kokonaisuutena, vaan perhe koostuu yksilöistä, jossa aikuisten tehtävät voidaan jakaa vanhemmuuteen, parisuhteeseen sekä sukupuolen mukaan äitiyteen ja isyyteen. Kriittinen perhetutkimus on pyrkinyt hajottamaan perheen käsitettä ja tuomaan esiin perheen sisäisiä suhteita. Tällöin perhettä tarkastellaan siten, että otetaan huomioon perheen jäsenet yksilöinä, jotka tekevät omia valintojaan ja antavat yksilöllisiä merkityksiä lähi-ihmissuhteille. Tällöin perhe voidaan esimerkiksi hajottaa rakkaus-, valta- ja seksuaalisuhteiksi. (Forsberg 2003, 11.)

Perhe käytäntöinä tarkoittaa, että tutkimukseen osallistuneet naiset tekevät itse perheensä, jolloin he eivät asetu valmiiksi annettuun perheen rakenteeseen (ks. Morgan 1996, 189–190). Perhe käytäntöinä tuo esiin sen, että naisten perheeseen kuuluvat laajasti ymmärrettynä ystävät ja omat vanhemmat. Muuttuvissa perhesuhteissa perheeseen voivat kuulua myös äidin poikaystävä, lasten etäisät tai näiden uudet perheet. Perhe näin käsitettynä tuo esiin tutkimukseen osallistuneet naiset ennen kaikkea toimijoina, jotka pystyvät itse luomaan arjen toimivuuden kannalta tärkeät ihmissuhteet ja siten järjestämään arkensa parhaalla mahdollisella tavalla, vaikka kotitaloudesta puuttuukin ydinperheen isä ja aviomies.

Naisten antamat merkitykset omalle perhemuodolleen ovat moninaiset ja ristiriitaiset. Tulkitsen, että naisten kokemuksessa elää toisaalta historiallinen ja kulttuurinen tapa ymmärtää, minkälainen perheen pitäisi olla, toisaalta taas perhekäytäntöjen moninaistuessa ja sukupuoliroolien hajotessa arjen rutiinit antavat tilaa monimuotoiselle perheelle. Huolimatta siitä, miten perhe ymmärretään, niin naiset merkityksellistävät itsensä toimijoina.

6. Köyhyys

Varsinkin 1980-luvun noususuhdanteessa uskottiin, että köyhyysongelma olisi Suomessa ratkaistu. Kuitenkin köyhyyskysymys nousi esiin 1990-luvun lamasta aiheutuneen taloudellisen ahdingon myötä. Yleistä keskustelua herättivät Pelastusarmeijan ruokajonot ja nälän näkeminen Suomessa. Näytti siltä, että suomalaisen hyvinvointivaltion perusturva ei pystyisikään vastaamaan toimeentulo-ongelmiin. Tämä nosti esiin epävirallisen avun, kuten diakoniatyön, köyhyysongelman paikkaajana. (Raunio 2000, 201–217; Iivari & Karjalainen 1999; Salavuo 1996.) Vielä 2000-luvun Suomessa on kokemuksia äärimmäisestä köyhyydestä, nälän näkemisestä (Isola ym. 2007).

Samalla tavoin kuin tutkimukseen osallistuneet naiset torjuvat syrjäytyneen identiteetin ja ovat ensisijassa äitejä, he torjuvat stereotyyppisen käsityksen köyhistä ihmisistä passiivisina. Sosiaalityöntekijän silmälasein oletukseni oli, että tutkimukseen osallistuneet naiset pienituloisina ja vielä yksinään vastaamassa lasten hoidosta, valittaisivat elämän rankkuudesta ja epäoikeudenmukaisuudesta. Näin ei kuitenkaan ollut vaan naisten suuri yhteinen kertomus on se, miten he selviävät pienituloisuudestaan huolimatta. Lisäksi kategorinen käsitys köyhistä samanlaisina ja tietynlaisina hajoaa monenlaiseksi erilaiseksi tavaksi merkityksellistää omaa köyhyyttä. Tutkimukseen osallistuneet naiset merkityksellistävät köyhyyden yksilöllisen elämäntilanteensa mukaisesti ja suhteuttavat sen omaan henkilöhistoriaansa.

6.1. Mistä köyhyydessä on kysymys?

Suurin osa tutkimuksen vähävaraisista yksinhuoltajaäideistä torjuu ajatuksen siitä, että he olisivat köyhiä. Näin on myös Saaralla.

H: Saaks sä toimeentulotukee lisäksi vai?

S: En, sitä mä en oo saanu moneen vuoteen, eikä oo ollu tarvetta kysyäkään. Se siitä, välillä venytellään syödään vähän vähemmän, kyl aina ruokaa pöydässä on, mutta ruuasta pystyy paljon säästää.

Haastattelijana kysyn Saaralta, saako hän toimeentulotukea muiden etuuksien, työmarkkinatuen, asumistuen, lapsilisien ja elatusmaksujen, lisäksi. Saara kertoo, ettei ole moneen vuoteen saanut toimeentulotukea, mutta toisaalta hän ei ole sitä hakenutkaan. Rahojen vähyyteen hän suhtautuu siten, että pyrkii ostamaan ruuan niin, että tulot kattavat menot tinkimättä kuitenkaan ruuan riittävydestä. Hän kumoaa käsityksen siitä, että olisi vakituinen toimeentulotuen hakija ja että perheen rahavarat eivät riittäisi ruokaan. Saaralla ruuan riittävyys on olennainen asia, kun hän määrittää omaa suhdettaan köyhyyteen. Näin on myös muilla tutkimukseen osallistuneilla naisilla. Köyhyys on ruuan puutetta, nälän näkemistä.

Itsestään selvää ei kuitenkaan ole ymmärtää köyhyys samana kuin nälän näkeminen. Saul Beckerin (1997, 21) mukaan ei ole yhtä vastausta kysymykseen, mitä on köyhyys, esiintyykö sitä, miten sitä voi mitata ja mitkä vaikutukset köyhyydellä on. Köyhyys on sosiaalisesti muotoutunut käsite, jolloin politiikka ja ideologiat vaikuttavat köyhyyden määrittäisiin. Köyhyyden esiintymiseen vaikuttaa se, kuinka köyhyys on määritelty ja kuka sen on määritellyt: mitkä ovat politiikan arvot, hyvinvointi-ideologiat ja ihmisten uskomukset. Köyhyydelle ei ole yhtä määritelmää. Kaksi yleisesti käytettyä määritelmää ovat suhteellinen ja absoluuttinen köyhyys. Nämä köyhyyden määritelmät rajaavat eri tavoin sen, mitä köyhyys on. Absoluuttinen köyhyysmääritelmä lähtee siitä, että on olemassa tietty rahamäärä, tulojen minimi, jolla ihmisen fyysinen olemassaolo pystytään turvaamaan. Köyhät jäävät alle tulojen minimin. Esimerkiksi Afrikan köyhyyttä arvioitaessa Yhdistyneet kansakunnat käyttää yhtä dollaria päivässä perheen jäsentä kohtaan määrittämään köyhyysrajaa. Yleensä teollistuneissa maissa köyhyys ymmärretään suhteellisena köyhyytenä; taloudellisten resurssien puutteesta johtuvana sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuutena. Suhteellinen köyhyys tarkoittaa, että ihminen ei pysty tyydyttämään fyysisiä ja sosiaalisia tarpeitaan niin kuin kussakin yhteiskunnassa on tapana. Suhteellinen köyhyys määritellään suhteessa yhteiskunnan keskivertotulotasoon.²⁵ (Kangas & Ritakallio 2005, 28–35.) Beckerin (1997, 21–23) mukaan on tahoja, jotka ajattelevat, että ainoastaan absoluuttinen köyhyys on todellista köyhyyttä. Näin on Suomessakin, missä köyhyyden sijasta on alettu puhua ei-tasa-arvoisesta tulojen jaosta.

²⁵Köyhyysrajana käytetään usein 50 % mediaanitulosta OECD:n kulutusyksiköllä.

Köyhyys on niin monitahoinen ilmiö, että sen kuvaamiseksi käytetään monenlaisia lähestymistapoja. Köyhyyttä on perusteltu toisaalta taloudellisina resursseina ja toteutuneena tarpeen tyydytyksenä. Köyhyysrajana käytetyn 50 % mediaanitulon lisäksi on muita köyhyden määritelmiä, kuten minimieläkkeen taso, vähimmäistarvekorin hinta, deprivatioindeksin pohjalta johdettu köyhyystuloraja ja konsensuaalinen köyhyysraja, jossa väestö itse määrittää köyhyysrajan. (Kangas & Ritakallio 2005, 34–35.) Kuva köyhyydestä riippuu käytetyistä köyhyysmittareista. Esimerkiksi, jos käytetään suhteellista tulomittaria, niin Suomessa vuonna 1995 oli köyhiä 7,3 % ja vuonna 2005 12,3 %, jolloin tuloerot kasvoivat tänä aikana 20 %. Jos köyhyyttä mitataan sen mukaan, että yksi köyhyden indikaattoreista, joita ovat suhteellinen tulomittari tai kasautuva puute tai koettu puute tai ylivelkaantuminen tai toimeentulotukiasiakkuus, toteutuu, niin vuonna 1995 köyhiä oli 29 % väestöstä ja vuoteen 2000 mennessä köyhyys oli vähentynyt. (Ritakallio 2007, 127–129.) Eri köyhyysmittareilla mitattuna köyhyys on joko lisääntynyt tai vähentynyt Suomessa 2000-luvulla.

Köyhyys käsitteenä on siis sosiaalisesti muotoutunut, mikä näkyy sen määrittämisen ongelmana. Valerie Polakovin (1993, 43–44) mukaan meille annetaan ne raamit, joiden sisässä näemme köyhät ja köyhyden, mutta emme näe itse köyhyyttä. Köyhät olemme oppineet näkemään esimerkiksi sosiaalisena ongelmana, jolle pitää kiireesti tehdä jotain tai yhteiskunnan uhkana, joka vie veronmaksajien varoja. Usein köyhyys ja köyhien ihmisten persoonallisuuden piirteet yhdistetään toisiinsa. Väitetään esimerkiksi, että köyhät eivät osaa hoitaa talouttaan (Kallio 2004, 52). Köyhyys merkityksellistyy jonkin asian tai ominaisuuden vailla olemisena, olkoon kysymys sitten henkisestä puutteellisuudesta, kuten huonosta kotikasvatuksesta, tai materialistisesta puutteesta, kuten asunnottomuudesta tai sosiaalitoimiston asiakkuudesta (Kallio 2004, 52; Pohjola 1994a, 60). Helposti köyhiin ihmisiin yhdistetään kielteisiä moraalisia ja eettisiä käsityksiä. Puhe köyhistä ja köyhyydestä on useimmiten puhetta toiseudesta, niistä toisista, heistä (Polakov 1993, 43–44). Puhe toiseudesta sisältää kategorisointeja ja stereotyyppioita. Köyhiin ihmisiin liitettyjä stereotyyppioita on nähdä heidät passiivisina objekteina, jolloin heidät määritetään helposti avuttomiksi uhreiksi tai toisaalta laiskoiksi, työtävieroiksi ja hyvinvointivalttiosta riippuvaisiksi kansalaisiksi. (Lister 2004, 100–101, 124; Polakov 1993, 43–44.)

Tulkitsen lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien haluavan torjua käsityksen omasta köyhyydestään sen takia, että he mieltävät köyhyyden samaksi kuin absoluuttinen köyhyys. Määrittämällä itsensä köyhäksi he näin tulisivat samalla sanoneeksi, etteivät pystyisi tyydyttämään lapsiensa fyysisiä tarpeita, kuten antamaan heille riittävästi ravintoa. Samoin he torjuvat käsityksen itsestään köyhinä, koska he eivät pysty mieltämään itseään stereotyyppisessä merkityksessä köyhäksi. Naiset eivät kategorisoi itselleen sosiaalisia ongelmia, jotka aiheuttaisivat köyhyyden. Köyhiin yhdistetty stereotyyppinen toimijuus kuten laiskuus tai passiivisuus on sekin heille vieras ymmärrys itsestään. He eivät halua olla kunniantomia köyhiä²⁶, vaikka elävätkin kotona hoivaten lapsiaan tai ovat työttömänä. Tutkittavien naisten haluttomuus identifioitua köyhäksi ei ole mitenkään ihmeteltävää. Kun on tutkittu köyhien ihmisten kokemusta, niin harvoin he puhuvat itsestään köyhinä, koska se herättää mielikuvan kielteisestä erilaisuudesta (Lister 2004, 113). Esimerkiksi Merja Kallion (2004, 52) suomalaisten käsityksiä köyhyydestä käsittelevässä tutkimuksessa ihmiset mieluummin määrittelivät itsensä pienituloisiksi kuin köyhiksi.

Kun jatkossa käytän käsitettä köyhyys, viitataan sillä suhteellisen köyhyyden määritelmään, jossa kotitalouden köyhyys määrittyy suhteessa yhteiskunnan yleiseen tulotasoon. Tästä käytetään muun muassa käsitettä pienituloisuus (Tulonjakotilasto 2008). Käytän tutkimuksessani käsitettä köyhä ja köyhyys, koska haluan korostaa, että köyhyyteen liittyy muutakin kuin vain epätasa-arvoinen tulonjako (ks. Becker 1997, 23). Köyhyys vaikuttaa hyvinvointiin, sosiaaliseen tasa-arvoisuuteen ja mahdollisuuksiin käyttää omia kykyjään (Lister 2004, 18). Esimerkiksi köyhyys voi synnyttää häpeää, kun ei pysty elämään ympäröivän yhteiskunnan tavoin (Townsend 1979). En kuitenkaan lähde perinteisistä tavoista käsitellä köyhyyttä ja etsimään sosiaalisia ongelmia tai sivullisuuden kokemuksia. Tällöin köyhyys määrittyisi samaksi kuin alaluokka, huono-osaisuus ja syrjäytyminen, mitkä ovat poliittisia ja sosiaalisia kategorioita, jotka leimaavat

²⁶ Tulkitsen, että Suomessa köyhiin ihmisiin ei ole yhdistetty niin voimakkaita kielteisiä leimoja kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa köyhyys on mieltynyt samaksi kuin epäonnistuminen amerikkalaisessa unelmassa (Lister 2004, 103). Suomi on kansakuntana ollut pitkään köyhä maa. Vielä 1960-luvulla köyhyys oli monella tapaa yhteisesti jaettua (Urponen 1994, 223–227). Kuitenkin suomalaisesta sosiaalialan historiasta on selvästi luettavissa ymmärrys kunniantomasta ja kunniallisesta köyhästä sekä ansaitsemattomasta ja ansaitusta köyhyydestä, joihin määritelmiin on kiinteästi kuulunut kyky tai kyvyttömyys itsensä elättämiseen eli työntekoon. Ansaitusti köyhä on sellainen, joka ei pysty töitä tekemään ja ansaitsematon eli kunniaton köyhä on sellainen, joka ei työtä tee, vaikka siihen fyysisesti pystyisikin. (Jaakkola 1994, 110–113; Urponen 1994, 182.)

ihmistä (Lister 2004, 114–115). Vaikka käytänkin käsitettä köyhä tai köyhyys etsin niitä merkityksiä, joita tutkimukseeni osallistuneet naiset antavat arjelleen, kun heidän tulonsa on selvästi pienemmät kuin keskivertosuomalaisen.

6.2. Kokemus köyhyydestä

Jos ei ole yksiselitteistä määritelmää köyhyydelle, on myös mahdotonta tutkittavien naisten kokemusten perusteella määrittää yhtä kokemusta köyhyydestä. Jokaisen haastatteleman naisen kokemus köyhyydestä on omanlaisensa. Yksilölliseen köyhyyden kokemukseen vaikuttaa jo se, että tutkimukseen osallistuneiden perheiden käytettävissä olevat varat ovat erilaiset, vaikka periaatteessa jokaiselle Suomen kansalaiselle taataan tietty perustoimeentulo. Parhaimmista asemassa ovat ne perheet, joissa huoltajan etuus perustuu palkkaan tai joissa lapsen isä osallistuu elatukseen. Huonoimmista asemassa ovat ne, jotka ovat minimiäitiyspäivärahalla ja saavat kunnan maksaman minimielatusmaksun. Samoin naisten perhe- ja muut suhteet vaikuttavat perheen tosiasiallisiin varoihin. Tilanne on parempi, jos omat vanhemmat ovat varakkaita ja halukkaita auttamaan tai jos on muita sukulaisia ja ystäviä, jotka auttavat joko rahallisesti, hoitamalla lapsia tai vaatteita lahjottamalla. Toisilla myös elämäntilanne on sellainen, että he saavat maksimietuuden suhteessa menoihin. Esimerkiksi heidän asuntonsa koko ja hinta suhde on Kelan luokitusten mukainen.

Vaikka vähävaraiset yksinhuoltajaäidit eivät ota itselleen köyhän identiteettiä, niin köyhyys on merkittävä asia arjessa. Köyhyys määrittää paljon sitä, miten naiset järjestävät arkensa, sillä köyhyys rajoittaa naisten valinnanvapautta ja pienentää elämänpiiriä. Köyhyys rajoittaa valinnan vapautta esimerkiksi siten, että köyhänä ei voi valita vapaasti, missä asunto on tai millaisessa asumismuodossa asuu. Köyhänä asuu tietyn kokoisessa vuokra-asunnossa, joka täyttää Kelan asumistuen ja toimeentulotuen luokitusten mukaiset määräykset. Köyhyys rajoittaa elämänpiiriä siten, että välttämättä taloudellisesti ei voi tehdä haluamia asioita, kuten matkustaa toiselle paikkakunnalle tai edes käydä uimassa uimahallissa.

6.2.1. Toivo paremmasta tulevaisuudesta

Köyhyyden rajoittavat puolet merkityksellistyvät eri tavoin eri naisille. Köyhyyden kokemus ei tunnu niin raskaalta, jos odottaa tulevaisuudelta poispääsyä köyhyydestä. Haastatellessani Satua hän suhtautuu hyvin luottavaisesti ja toiveikkaasti tulevaisuuteen nykyisestä köyhästä elämäntavastaan huolimatta.

H: Tota jos aattelis tulevaisuutta ja vuotta eteenpäin. Ja tota sitten saisit niin, kun ei olis mitään tämmösii tiiäks sää rajotteita elämässä, vaan sais toivoo ihan mitä haluu, mitä sä haluaisit tai minkälaisena sä haluaisit, että sun elämä olis?

S: No, mä haluaisin olla töissä jossain hyvässä firmassa, jossa on mukavia työntekijöitä. Ja mä haluaisin olla menestyksekkäs siinä, mitä mä teen.

H: Eli hyvä työssä.

S: Ja mä haluaisin, että mun opinnot sujuis niin hyvin, että mä jo kohta kirjoittaisin. Ja mä haluaisin, että Lapsi ei ois siihen mennessä vielä sairastunu. Mä olisin muuttanu johonkin hyvään asuntoon, jossa on pieni vuokra, että mun palkkani ei menis siihen. Ja mä haluaisin, että Lapsi ois perhepäivähoitajalla hoidossa.

Satu suunnittelee, että hän saa opintonsa päätökseen ja valmistuu ylioppilaaksi. Satu toivoo, että pystyy valitsemaan sellaisen työn, jossa menestyy ja työpaikalla olisi mukavia työntekijöitä. Kaksikymmentävuotiaan Sadun näkemys tulevaisuudesta on hyvin valoisa. Tulevaisuus näyttäytyy realistiselta nuoren äidin elämältä, jossa oleellista on kohtuuhintainen ja mukava asunto. Sadulla köyhyys näyttäytyy vain elämänvaiheena. Tällöin köyhyyden rajoittavat puolet eivät tunnu niin raskailta. Sadulla juuri toivo paremmasta tulevaisuudesta tekee köyhyyskokemuksen tietynlaiseksi. Sadulle köyhyys on arjessa elämisen tapa, jota ei paljoa kyseenalaisteta vaan siinä ollaan.

Nuorilla köyhyyden hyväksyminen osaksi arkea on helpompaa, koska Suomessa nuorten köyhyys on yleistä, mutta usein tilapäistä (Pohjola 1994a, 59, 134–135; Ritakallio 2007, 132). Nuorilla köyhyys voidaan ymmärtää ajanjaksona, johon sisältyy tietoisuus paremmasta tulevaisuudesta. Tutkimukseni nuoria äitejä voikin kutsua elämänvaiheköyhiksi erotuksena köyhyydestä pysyvänä staattisena tilana. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että köyhyys olisi näiden nuorten eettinen valinta, vaan se on tilanne, josta vain selvittää. Tästä esimerkkinä on Satu:

H: Niin joo, ettei sitte jää yhtään ylimäärästä rahoista oikein. Sä oot sit jaksanu kitkuttaa?

S: Se on niin kun pakko. Siinä ei niin kun kysytä, että ”jaksatko”.

Kuten Sadun kokemuksesta käy ilmi, köyhyys ja rahojen vähäisyys sekä sen tarkka miettiminen, mitä voi ostaa, on pakkotilanne, josta vain pitää selvitä. Sadulla pakkotilanteen hyväksyminen on samalla köyhyyden hyväksymistä. Anneli Pohjolan (1994a, 133) mukaan marginaalissa olevillakin nuorilla on tarve pärjätä, mikä merkitsee sitä, että he pyrkivät selviämään mahdollisimman pitkälle omin voimin. Pohjola (1994a, 130) selittää tätä pärjäämisen pakkoa liberaalin pärjäämisen ideologian omaksumisella. Nuoret olettavat elämän olevan omilla valinnoilla muovailtavissa huolimatta siitä, että tosiasiallisesti marginaalissa olevilla nuorilla elämän valinnan mahdollisuudet ovat heikot.

Ymmärrän Sadun ja tutkimukseen osallistuneiden muiden nuorten äitien merkityksellistävän köyhyyden toivon kokemuksena. Toivon kokemus todellistuu siellä, missä ihmisen mahdollisuudet elää elämänsä ovat rajoittuneet. Toivon kokemus tarvitsee aina vastinparikseen epätoivon mahdollisuuden. Toivo ei välttämättä ole sama kuin optimismi, jossa uskotaan siihen, että asiat muuttuvat paremmaksi. Toivon ymmärrän kokemuksena, jossa hyväksytään esimerkiksi köyhyys tosiasiana, mutta samalla siihen sisältyy ajatus hyväksymättömyydestä; toivo paremmasta tulevaisuudesta. Tällöin toivon kokemusta luonnehtivat kärsivällisyys, kyky odottamiseen, avoin aikakäsitys ja rentoutuneisuus. (Juvakka 2000, 26.) Satu, kuten muutkin nuoret, sietävät rauhallisesti köyhyyden rajoittavia puolia ja jaksavat kärsivällisesti odottaa parempaa tulevaisuutta. Toivon kokemus paradoksaalisesti auttaa hyväksymään köyhyyden, mutta ei vie toivoa paremmasta taloudellisesta tulevaisuudesta.

6.2.2. Toivottomuus sosiaalisena turvattomuutena ja niukkuuden loukkuna

Kaikilla vähävaraisilla yksinhuoltajaäideillä ei ole toivon kokemusta. Tällöin köyhyyden rajoittavat puolet koetaan raskaina. Eeva on menettänyt toivon, että pääsisi pois köyhyydestä.

H: Eiks silloin sais vähän paremmat tulot sit jo?

E: Eihän ne päästä näitä kuuskymppisiäkään – tota, on tosissaan että on vikaa. Nehän haluaa pitää vaan että kaikki ihmiset menee tälle Kelan perusrahalle, säästetään valtion näitä täyseläkkeitä oikein paljon. Näin se vaan on, ja kun ne vähensi ne kaikki nuoruuden eläkkeet, jotka on syntynyt 1.1.1950 jälkeen, niin nehän poisti niiltä kaikki ne työvuodet mitkä on 16–24-vuotiaana tehnyt. Nyt kun, onks se sitten, täytyykö viiden vuoden aikana olla kolme vuotta ennen kuin jäät eläkkeelle, niin pitää olla töissäoloa. Sit kun on näitä kolmannen sektorin työmaita missä minäkin olen, ja melkein suurin piirtein puolet näistä pitkäaikaistyöttömistä, niin eihän meidän koskaan se eläke nouse, se on ihan sama eläke kun perus –, tää työttömyyskorvaus.

H: Niin, mut eiks se oo kumminkin, eiks se hyödytä sua kumminkin tossa, kyllä se jotakin vaikuttaa että?

E: Joo, kyl se 80 euroa, se ei elintaso nosta tai sosiaaliluokkaa. (naurua) Se on plusmiinusnolla. Kyllä tän muuttua täytyis tän yhteiskunnan asioiden, ja paljon.

Eeva on ollut pitkään työttömänä, jolloin työllistymismahdollisuudet ovat vähissä. Eevan tulot eivät riitä arjen välttämättömiin menoihin. Haastattelijana yritän löytää jotain toivoa paremmasta ja ehdotan, että Eevan taloudellinen tilanne varmaan paranee sitten, kun hän pääsee eläkkeelle. Eeva kuitenkin tyrmää tämänkin toivon pilkahduksen sillä, että hänen tulonsa eivät nouse merkittävästi edes eläkkeellä eikä pieni tulojen lisäys nosta häntä pois köyhyydestä. Tulkitsen Eevan käyttävän käsitteitä elintaso ja sosiaaliluokka kuvaamaan omaa köyhyyttään. Eevan kokemuksessa ei ole toivoa paremmasta taloudellisesta tulevaisuudesta, jos yhteiskunta ei muutu. Köyhyys toivottomuutena näyttäytyy koko elämänmittaisena. Kun nuorilla tulevaisuutta kuvaa toivo paremmasta, niin Eevalla tulevaisuutta kuvaa turvattomuus. Eevalla köyhyys toivottomuuden kokemuksena näyttäytyy sosiaalisena turvattomuutena, mikä yhdistetään erityisesti pitkäaikaistyöttömien tilanteeseen (Poutanen 2000, 86–95).

Sosiaalisen turvattomuuden lisäksi ymmärrän köyhyiden toivottomuuden niukkuuden loukkuna, jossa elämän valintojen mahdollisuudet ovat pienentyneet (Pohjola 1994a, 60). Silloin kun köyhyys merkityksellistyy niukkuuden loukkuna, köyhyys koetaan epämiellyttävää. Tästä kertoo Niinan esimerkki:

H: Miten sitten sä, jouduks sä sitten tinkii omista vaatteista, jos sä lapsille ostat?

N: Joo ja mielummin mä taas sitten kuitenkin sen sillai teen, vaikka sitten ärsyttää, ettei oo itellä vaatteita ja tällasta näin. Että että se on taas sitten inhottavaa.

Niina on kahden alle kouluikäisen lapsen äiti ja kotihoidontuella. Niina kertoo, että hän pyrkii köyhyydestä huolimatta ostamaan lapsilleen hyväkuntoisia ja uusia vaatteita. Tämä tarkoittaa taas sitä, ettei hän pysty ostamaan itselleen uusia vaatteita. Kaikkien tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa tulee esiin se, että juuri omassa vaatetuksessa näkyy köyhyys. Tulkitsen, että köyhyyden näkyvyys ulospäin inhottaa ja ärsyttää Niinaa. Niina ei pysty hyväksymään sitä, että ei pysty elämään ympäröivän yhteiskunnan mukaisesti.

Kun sosiaalinen turvattomuus yhdistyy niukkuuden loukun kokemukseen, köyhyys on musertavaa ja kokemusta kuvaa huoli. Tästä esimerkkinä ovat Miinan päiväkirjamerkinnät. Miina on 14-vuotiaan tytön äiti. Hän on ollut koko 1990-luvun työttömänä, vaikka hänellä on ammatti ja 20 vuoden työkokemus. Päiväkirjansa kirjoittamishetkellä hän on ollut työllistettynä lähiötuvalla. Huolta tuottaa Miinalle ennen kaikkea tyttären pärjääminen ja rahojen riittäminen pakollisiin menoihin. Miinalla on myös huoli siitä, että tytär ei syrjäytyisi perheen köyhyyden takia.

Ellokselta tuli Tyttäreille paketti. Tilasin yhden kaverin, jolla oli tili siellä, kautta Tyttäreille takin, kengät ja housut. Maksan sille kaverille 8 e kk:ssa. Muuten ei ole rahaa ostaa mitään. Tekisi niin mieli itsellekin jotain, että vähän mieli virkistyisi, mutta ei kun ei. Pääasia että Tytär ei syrjäydy sen takia.

Miinan päiväkirjaotteessa on tutkimuksessani muuten harvinainen merkintä syrjäytymisestä. Miina viittaa syrjäytymiseen sillä, että pelkää tyttärensä joutuvan syrjään muusta ystäväpiiristä, jos hänen pukeutumisensa kertoo äidin köyhyydestä. Miina kertoo, miten joutuu suunnittelemaan, että pystyy vaatettamaan tyttärensä siten kuin muutkin nuoret.

Menin aamulla automaatille katsomaan, olisiko sossun rahat jo tullu. Laitoin anomuksen maanantaina. Ei ollut. Kirosin. Tulee köyhä viikonloppu. Rahaa on ~10 e. Norm. työpäivä. Kävin vielä töissä lähtiessä automaatille. Ei ollut tullut rahaa. Lainasin naapurilta 10 e, että saatais edes jotain ruokaa, WC-paperi loppu.

Jatkuva huoli rahojen vähydestä on osa arkea. Miina kertoo päiväkirjamerkinnöissään, kuinka hän käy joka päivä tarkistamassa, onko sosiaalitoimistosta toimeentulotuki tullut jo tilille. Kun rahaa ei ole tullut, niin Miinan pitää taas suunnitella ja käyttää kekseliäisyyttään saadakseen ruokaa tyttäreille ja arjen

välttämättömiä tavaroita. Naapurit vapauttavat Miinan hetkellisesti rahahuolista lainaamalla rahaa. Huolet painavat niin paljon, että vaivaavat yölläkin Miinaa. Päiväkirjassa päänsäryt, huonot olot, väsymykset ja nukkumisvaikeudet värittävät arjen tapahtumia. Miinalla köyhyys on toivottomuutta, jossa toivoa paremmasta tulevaisuudesta ei ole. Toivottomuutta lisää vielä se, että Miinan on mahdotonta ymmärtää sitä, että hänen pitää luopua kaikesta köyhyyden takia, kuten uusista vaatteista, matkoista tai jopa oluttuopistakin.

Kun köyhyys koetaan toivottomuutena, elämäntilannetta ei koeta omana valintana. Toivottomuuteen liittyy näkemys loppuelämästä köyhänä. Köyhyydestä ei nähdä ulospääsyä. Toisaalta toivottomuus ilmenee siten, että luopuminen ja niukkuus koetaan epämiellyttävänä jopa siten, että se estää ihmisarvoisen elämän. Sen sijaan tutkimukseni nuorilla naisilla köyhyys näyttäytyy elämänvaiheena, jossa he alle kolmevuotiaan lapsen vanhempina ovat kotona lasten kanssa joko kotihoidontuella tai äitiyspäivärahalla. Heillä on toivoa paremmasta tulevaisuudesta. He myös kokevat nykyisen elämäntilanteensa omana valintanaan, jolloin he eivät koe köyhyyteen liittyvää niukkuutta ja luopumista niin musertavana.

Toivo ja toivottomuus ovat köyhyyden kokemusten ääripäät. Se on jana, jolle naisten kokemukset köyhyydestä sijoittuvat. Toivo ja toivottomuus eivät liity suoraan ikään, mutta selkeästi nuorilla ja vanhemmilla köyhyyden kokemukset ovat erilaisia. Toivon ja toivottomuuden kokemukset yhdistyvät suoraan siihen, miten köyhyys koetaan ajallisesti. Toivon kokemuksessa köyhyys nähdään ajallisesti jananä, joka päättyy jonain päivänä. Toivottomuuden kokemuksessa köyhyydellä ei ole ajallista loppua.

6.2.3. Me ja rikkaat

Laadullista köyhyystutkimusta, jossa tarkastellaan köyhyydelle annettuja tai köyhien itsensä antamia merkityksiä on vähän²⁷. On tutkimuksia, joissa tutkitaan köyhiä ihmisiä, kuten esimerkiksi asunnottomuustutkimukset (Granfelt 1998; Jokinen & Juhila 1991), mutta köyhyyttä itsessään ei ole nostettu huomionarvoiseksi teemaksi. Kun köyhien merkityksimaailmasta ollaan oltu kiinnostuneita, köyhät

²⁷ Kiinnostus tutkia köyhien ihmisten elämää on lisääntynyt Suomessa. On esimerkiksi järjestetty kirjoituskilpailu köyhyydestä selviämisestä. Näistä on koottu teos *Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä* (Isola ym, 2007). Saman kirjoituskilpailun tekstejä on käyttänyt myös Reetta Ruokonen tutkielmassaan (2007) *Perheiden kokemuksia köyhyydestä: Nälkää, häpeää ja selviytymistä*.

ihmiset on nähty sosiaaliturvajärjestelmän käyttäjinä. Tällöin köyhyys liittyy työttömyysturvalla (Poutanen 2000) tai toimeentulotuella elämiseen (esim. Pohjola 1994a; Mäntysaari 1991).

Kun köyhyyttä ei tarkastella syy-seuraussuhteena, miksi joku on köyhä, vaan niinä merkityksinä, joita köyhät itse antavat, suomalainen yhteiskunta näyttäytyy eriarvoisena. Suomalaisesta yhteiskunnasta ei ole yleisesti puhuttu eriarvoisena, sillä Suomessa köyhyysaste on alhainen (Ritakallio 2002, 35). Suomessa on kattava sosiaaliturvajärjestelmä, jolloin periaatteessa kaikki kansalaiset on vakuutettu työttömyyden, sairauden ja työkyvyttömyyden varalta. Lisäksi jokaisella on oikeus samanvertaiseen koulutukseen. Universaalia järjestelmää paikkaa vielä tarveharkintainen järjestelmä, jolla taataan jokaiselle minimitoimeentulo.

Kokemus eriarvoisesta yhteiskunnasta tulee esiin siinä, että tutkimukseen osallistuneet naiset tiedostavat sen, että on paljon ihmisiä, joiden elintaso on paljon korkeampi kuin heillä itsellään. Yleisesti eriarvoisuus synnyttää kateutta, jolloin halutaan jäljitellä niitä, jonkalaisia halutaan olla (Sennett 2004, 97) ja tunnetaan häpeää siitä, että ei pystytä elämään niin kuin muut (Townsend 1979). Yllättävää on se, että tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa häpeän tunnetta köyhyydestä on hyvin vähän. Naisten suhde eriarvoisuuteen ei ole myöskään muiden kadehtiminen. Tämä tulee esiin Pian esimerkissä:

P: Mä olen ihan tyytyväinen näin. Mä en välitä sellaisista ihmisistä, jotka vinkuu, et mikään ei ole hyvin, kun monella muulla on asiat paljon huonommin.

H: Joo.

P: Musta on turhaa hommaa.

Pia kertoo, että on omaan elämäänsä tyytyväinen. Pia ei ylipääntensä pidä suotavana tapana valittaa epäkohdista, koska hänen kokemuksessaan on kuitenkin aina ihmisiä, joiden asiat ovat huonommin. Tulkinnassani tutkimukseen osallistuneet naiset selviävät eriarvoisuuden kokemuksestaan siten, että jakavat alueella asuvat ihmiset meihin ja rikkaisiin. Tämä tulee esiin Tiinan esimerkissä.

H: Omakotitaloja tässä ei oo?

T: On, itseasiassa siellä reunassa, mutta nekin on kai aika uusia. Ne on semmosia hienoja, siellä ei ois varaakaan asua. Siellä asuu vähän rikkaampaa, ilmeisesti.

H: Aijaa

T: Se on vähän hienompia taloja, mun mielestä kaikkia.

H: Mää en oo siel käyny.

T: Mut siel menee semmonen ulkoilulenkki niitten talojen takaa, tuolt rantaa pitkin, niin sieltä sitte.

H: Onks sulla sit ihan järvinäköala vai?

T: Ei, ei siinä (naurua) ku mää asun yksiössä, ni ei siinä oo ku yks ikkuna ja se on siin vastapäiseen taloon.

(- -)

H: Te mahutte sitte yksiöön?

T: Joo, ihan hyvin. Mä mietin ennen, ku mä muutin sinne yksiöön, että miten joku mahtuu yksiöön, eihän sinne voi mahtua, mutta.

Tiina kertoo, että alueella on järven rannassa omakotitaloja, jotka ovat hienoja, eikä hänellä ole varaa asua siellä. Tiina olettaa, että siellä asuu rikkaita ihmisiä. Tiina itse asuu yksiössä, josta ei ole järvinäköalaa vaan ainoastaan yksi ikkuna, josta näkyy vastapäinen talo. Tiina on kuitenkin ihan tyytyväinen asuntoonsa ja ihmettelee itsekin, miten hyvin arki sujuu lapsen kanssa yksiössä, vaikka tilaa on vähän ja on ainoastaan yksi huone. Tiina ottaa itsestään selvyytenä, annettuna, että on olemassa rikkaita ihmisiä, jotka asuvat hienosti. Hän ei vain itse kuulu näihin rikkaisiin. Suurin osa tutkimuksen naisista suhtautuu omaan köyhyyteensä siten, että yhteiskunta ja myös lähiö, jossa he asuvat, jakaantuu meihin ja rikkaisiin.

Kuten Tiinan esimerkissä tulee esiin, naiset puhuvat paljon alueella asuvista rikkaista ihmisistä ja toisaalta meistä ei-rikkaista. Rikkaiden ja meidän suhde ei näy vain asumisessa vaan siinä tavassa, miten arjessa toimitaan. Tästä on Eevan esimerkki:

E: Niin sepäs se, katos kannattaa. Mä sanon, että kun on rikkaitten piikana. Kato määkin pari kertaa semmosessa helkatin rikkaassa perheessä, missä on meikäläisen kokonen nainen. Mä oon saanu kaikki vaatteeni sieltä, mulla on niin hienoja vaatteita, että en mä ees tiä missä mä pidän niitä.

Eevan rajausta meihin ja rikkaisiin ilmenee toiminnassa. Eevan kokemuksessa on olemassa rikkaita perheitä, jotka pitävät hienoja vaatteita ja elävät tietyllä tavalla. Hänen paikkansa tässä on toimia rikkaiden apulaisena. Erilaisesta elämäntavasta

kertoo sekin, että Eevan saadessa vaatteita palkkioksi, hän ei pysty niitä käyttämään, koska vaatteet ovat liian hienoja hänen arkielämäänsä.

Tiina ja Eeva jakavat ihmiset rikkaisiin, jotka pukeutuvat hienosti ja elävät hienoissa omakotitaloissa järven rannalla ja itsensä kaltaisiin, jotka asuvat ja pukeutuvat vaatimattomasti. Yhtäläillä kuin rikkaus myös köyhyys näkyy ulkopuolelle. Tämä tulee esiin Miinan esimerkissä:

M: Mä aina leivon välillä kahen litran taikinan sämpylöitä, saa niitä syödäkki – sitten siinä, kun ne tietää, ettei meillä mitään kinkkuja syödä eikä – Et sillai, että kyllähän ne jotain saa. Mä sanoin Tyttäreille, etten mä kehtaa antaa sulle, ku sanoo: ”tuu syömään”, kun siellä on viis muuta suuta sitten suu auki. Sillai et jos ei oo välipalaa ni, ne ei paljon maksa. Kyllä ne sen tietää, ettei ne meillä sillai varsinaisesti syö, ei oo varaakaan.

Miina kertoo, kuinka leipoo ison sämpylätaikinan, jolloin valmiita sämpylöitä voivat syödä tyttären ystävätkin. Kuitenkin köyhyys näyttäytyy siten, että heillä ei ole varaa laittaa leivän päälle kinkkua tai tarjota tyttären ystäville kunnan aterioita. Tämän tietävät ystävätkin. Köyhyyden näyttäminen ulkopuoliselle on mahdollista, kun yhteiskunta ja lähiö jaetaan rikkaisiin ja meihin. Tällöin Miinalle eläminen köyhänä on normaalia arkea, meidän tapa elää. Tällöin ei myös hävetä sitä, ettei pystytä elämään rikkaiden tavoin.

Oletan, että naiset puhumalla rikkaista viittaavat keskiluokkaiseen, keskimääräiseen, elämäntapaan eivätkä suinkaan ylettömän rikkaisiin, sillä asuinalue on tavallinen lähiö. Nykyään kun puhutaan keskimääräisistä perheistä, ne muistuttavat paljon keskiluokkaista perhettä. Keskimääräiseen perheeseen katsotaan kuuluvan äiti, isä, kaksi lasta, auto, lemmikkieläin, omakotitalo, sopivasti koulutusta sekä turvalliset ja hyvät tulot. (Yesilova 2008, 114–117.) Kuitenkin tutkimukseen osallistuneille naisille tällainen elintaso on saavuttamaton. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista naisista rajaa oman arkensa ulkopuolelle kalliit ja rikkaille kuuluvat asiat, olkoot ”kallis” sitten lihapullat, kodin sisustaminen, omakotitalot tai uudet vaatteet. Omaan arkeaan kuvatessaan naiset yhdistävät siihen sellaisia määreitä kuin halpuus, edullisuus ja alennusmyynnit. Köyhyys näyttäytyy tässä kohtaa oman valinnan vapauden kaventumisena, koska arjen ulkopuolelle joudutaan rajamaan asioita, jotka ovat itsestään selviä keskimääräiselle, keskiluokkaiselle elämäntavalle.

Oman köyhyyden ja yhteiskunnallisen eriarvoisuuden hyväksyminen on merkinnyt osalle vähävaraisista yksinhuoltajaaideistä oman kulttuurin syntymistä. Köyhyys on helpompaa hyväksyä osaksi elämää, kun eletään niin sanotussa jaetussa köyhyyden kulttuurissa, johon kuuluu vastavuoroinen auttaminen ja köyhyyden näyttäminen ulkopuolisille. Vastavuoroinen hoiva sijoittuu yksittäisten naapureiden kotiin ja yksittäisten naapureiden välille. Esimerkiksi Mirja auttaa naapurin vanhaa rouvaa ripustamaan verhot ikkunaan, ja Eeva auttaa alueen kantaporukan miehiä siivoamalla heidän kotinsa. Hoiva tulee esiin myös siinä, että taloudellisesti autetaan naapureita lainaamalla heille rahaa arjen välttämättömiin menoihin, esimerkiksi silloin kun toimeentulotukea joudutaan odottamaan. Naapurustossa tapahtuvat yksittäisten ihmisten kohtaamiset hoivan merkeissä eivät suinkaan tarkoita sitä, että joku yksinomaan antaa hoivaa ja toinen vain ottaa vastaan. Kyse on vastavuoroisuuden periaatteesta. Vastavuoroisuuden periaate tulee esiin seuraavassa Eevan kertomuksessa:

E: Mä oon niin kun kaikki vaatteet saanu. Tää villatakkikin mikä on, niin tää semmonen mummu kuoli, niin se poika jäi siihen sitten perintöjään juomaan, ni ”kato tuu tyhjentää noi vaatteet”.

Eeva kertoo selvittäneensä kuolinpesän tavaroita ja saaneensa pitää palkkioksi kuolinpesässä olleita vaatteita. Eeva on saanut kaikki vaatteensa tällä vastavuoroisuuden periaatteella. Vastavuoroinen hoiva eroaa vakiintuneesta hoivan käsitteestä (Sipilä 2003, 23–24) siinä, että hoivan kohteena olisi lapsi, vanhus tai sairas. Vastavuoroisessa hoivassa kohteena voi olla kuka tahansa aikuinen, joka tarvitsee huolenpitoa. Vastavuoroisessa hoivassa molemmat osapuolet antavat ja saavat, mikä hajottaa perinteistä hoivakäsitystä toisesta hoivaajana ja toisesta hoivattavana. Hoivaa ei voi tällöin ymmärtää myöskään sukupuoleen sidotuksi. (Ks. Juhila 2006, 166–171.)

Vastavuoroinen hoiva mieltyy tutkimuksessani samaksi kuin Margaret Nelsonin (2000) vastavuoroisuuden vaatimus. Tutkiessaan vähävaraisten yksinhuoltajaaiteiden sosiaalisia verkostoja hän päätyi kuvaamaan heidän auttamisen tapaansa vastavuoroisuuden vaatimukseksi. Velvoite on tyyppillistä jaetun köyhyyden kulttuurin yhteisölle. Vastavuoroista auttamista on pidetty sääntönä köyhissä yhteisöissä, joissa jokainen pystyy näkemään toisen köyhyyden. Vastavuoroisuuden

periaate palvelee myös naisten tarvetta olla riippumattomia muista, sillä vastavuoroisessa hoivassa hoivan saaja on myös antaja. (Nelson 2000, 293–297.)

Vastavuoroinen auttaminen auttaa naisia selviämään rahojen vähyydestä, mutta lisäksi vastavuoroisuus antaa heille pärjääjän identiteetin.

H: Niin, sä niin kun autat tavallaan tällä alueella muita.

E: Niin, saan millä keinona hyvänsä. Nytkin mä teen yhdelle merimiehelle kuukauden päästä, ni se tilas 80 kaalikäärystä. Mä teen ne sille, sillä on maaliskuun huhtikuun vaihteessa, koska tuleeekin. Niin mä sain siltä puolen vuoden sätkäpaperit.

H: Niin joo.

E: Neljän kuukauden sätkäpaperit, mikä mulle ois maksanu seitsämän kahdeksansataa – kaupassa.

H: Niin joo.

E: Niin, et mä hyödynnän niin kun tämmösillä asioilla omaa elämäni.

Eeva luo myönteisen identiteetin itselleen yhteisön avulla ja väistää näin turhan ja hyödyttömän ihmisen kokemuksen. Eevalle yhteisö on kapakoissa ja naapurustossa. Näissä syntyy vastavuoroisuuden kulttuuri, jossa jokainen tekee sitä, mitä osaa ja auttaa samalla yhteisön jäseniä. Eeva auttaa muita alueen ihmisiä ja saa tästä jonkinlaisen korvauksen. Auttamisvaihtokauppa ei ole syntynyt vain rahan tarpeesta vaan myös siitä, että Eeva voi pitää itsellään työteliään ja ahkeran ihmisen identiteetin, joka on vastakkainen syrjäytyneen ja työttömän identiteetille. Tulkinnassani Eevan sosiaalisen syrjäytymisen on estänyt ”lahjan logiikka”. Kortteisen ja Tuomikosken (1998, 94–97) mukaan työttömäksi jäämisen häpeästä ja nöyryytyksestä pystyy selviytymään, jos löytää lahjan logiikkaan perustuvan yhteisöllisen siteen. Lahjan antaja sitoo saajan velvollisuuteen, jossa saaja antaa heti vastalahjan, kun se on mahdollista ja tarpeellista. Lahjan vaihto luo vastavuoroisen sosiaalisen siteen, joka perustuu erilaisiin arvoihin kuin markkinatalouden kilpailu.

Osalle tutkimukseen osallistuneista naisista ainoa keino selvitä köyhyydestä on hyväksyä yhteiskunnallinen eriarvoisuus. Tulkinnassani tutkimukseen osallistuneet naiset selviävät köyhyyden mukanaan tuomasta eriarvoisuuden kokemuksestaan sillä, että he merkityksellistävät asuinalueella asuvat ihmiset rikkaisiin ja ”meihin”, joilla on pienet tulot. Tämä tarkoittaa sitä, että naiset eivät edes yritä elää keskiluokkaisen elämäntavan mukaisesti. Esimerkiksi osalle naisista on syntynyt

oma alakulttuuri, jossa he vastavuoroisesti auttavat toisiaan. Lisäksi on olemassa rikkaiden ja vähävaraisten suhde, jossa tutkimuksen naiset tekevät palveluksia niin sanotuille rikkaille ja saavat siitä vastineeksi tavaroita tai vaatteita, joihin heillä ei olisi muuten varaa.

6.2.4. Eriarvoinen yhteiskunta

Suomalaisessa tutkimuskentässä köyhyyttä on perinteisesti lähestytty makrotason eli talouden ja rakenteiden näkökulmasta. On pyritty määrittämään yleinen köyhyys millä tulotasolla ollaan köyhiä ja mitkä ryhmät jäävät köyhyystason alapuolelle. On myös tutkittu sitä, miten suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä poikkeaa muiden maiden järjestelmistä ja siten poistaa tai lisää köyhyyttä (esim. Saari 2005; Ritakallio 2002). Anneli Pohjolan (1994b, 192) mukaan köyhyys nähtynä talouden ja rakenteiden kautta sekä ilmiön yleinen tarkastelu on tuottanut sen, että köyhyyttä ilmiönä kuvataan lukumäärien ja keskiarvojen avulla. Sen sijaan huono-osaisten omat yksilölliset toimijanäkökulmat jäävät merkityksettömiksi. Yleisellä tasolla puhuttaessa köyhyys liitetään helposti tiettyihin ongelmallisiin ryhmiin, kuten asunnottomiin, ylivelkaantuneisiin, pitkäaikaistyöttömiin ja kroonisesti sairaisiin.

On syntynyt kuva, että köyhien ryhmä olisi homogeeninen ja erityisesti köyhät yksinhuoltajaäidit olisivat kaikki samanlaisia. Näin ei kuitenkaan ole. Oleelliseksi piirteeksi köyhyiden kokemuksessa olen nostanut toivon ja toivottomuuden kokemukset suhteessa köyhyiden rajoittaviin puoliin. Köyhyys koetaan eri tavoin sen mukaan, merkityksellistyykö köyhyys vain elämänvaiheena, jolloin on toivoa paremmasta tulevaisuudesta vai toivottomuutena.

Niille naisilla, joilla köyhyys merkityksellistyy toivottomuutena, köyhyys on alkanut 1990-luvun lamasta. He ovat siis olleet köyhiä jo yli kymmenen vuotta. Suomi on toipunut lamasta, mutta osalle ihmisistä lama jäi pysyväksi ilmiöksi. Vähimmäisetuudet eivät ole nousseet samassa suhteessa kuin keskimääräiset ansiotulot ovat parantuneet. Tutkiessaan työttömien perusturvaa²⁸ Pertti Honkanen

²⁸ Perusturvalla Honkanen (2006, 7) tarkoittaa vähimmäisetuuksia, joilla turvataan vähimmäistoimentulo erotuksena ansiosidonnaisesta sosiaaliturvasta. Työttömien perusturvaan kuuluu työmarkkinatuki ja asumistuki. Näitä täydentää toimeentulotuki. Tutkimukseen osallistuneilla naisilla työmarkkinatuen tilalla voi olla kotihoidontuki tai vanhempainraha. Ainoastaan yksi tutkittava on ansiosidonnaisella vanhempainrahalla. Muilla perusturva on samansuuruinen kuin työttömällä vähimmäistulo. Köyhyysraja tarkoittaa, että köyhyyttä mitataan suhteessa yhteiskunnan tavalliseen tulotasoon.

(2006, 19) päättyi siihen, että nykyisin vähimmäistuloilla perhe jää useimmissa tapauksissa väestön köyhyysrajan alapuolelle.²⁹ Tulo- ja laajemminkin hyvinvointierot ovat kasvaneet Suomessa viimeisen kymmenen vuoden aikana (Juhila 2008a, 65). Taloudellisen kasvun hyödyistä on hyötynyt vain osa kansasta. Heiskala ja Luhtakallio (2006) puhuvat uusjaosta, jossa 1990-luvun lama on keskeinen tekijä. Uusjako viittaa Suomessa tapahtuneeseen hegemoniseen muutokseen, jossa Suomi muuttui suunnittelutaloudesta kilpailuyhteiskunnaksi. Kilpailuyhteiskunnassa jokaisesta tuli ideologisesti ja kulttuurisesti yrittäjä. Uusjako on johtanut muutokseen, jossa voimavarojen jako on eriarvoistunut sekä alueellisesti että yhteiskuntaryhmien välillä. ”Kortit on maan sisällä jaettu uudelleen niin, että vaikka joillakin käsillä on entistä parempi pelata, toisilla ei edes pääse pelipöytään” (Heiskala ja Luhtakallio 2006, 9). Uusjaon jälkeen työttömyys jäi pysyvästi suureksi. Alimpien ja ylimpien tuloluokkien erot kasvoivat. (Uusitalo 2002; Kiander 2007, 21.)

Eriarvoisuuden hyväksyminen merkitsee sen luonnollisena pitämistä, että niin sanotut rikkaat elävät omanlaistaan elämää. Suomalainen normin mukainen elämäntapa voidaan käsittää samaksi kuin keskiluokkainen elämäntapa, jota naiset kutsuvat rikkaiden tavaksi elää. Tutkimukseen osallistuneet naiset ovat kuitenkin luopuneet tästä normista eivätkä he siten tunne häpeää siitä, että eivät pärjää kuten keskiluokkaiset kansalaiset (vrt. Heller 1986, 7). Matti Kortteisen (1992, 124, 255) mukaan pärjääminen sisältää tavallisesti sosiaalisia ja taloudellisia vertailuja, joissa rakennetaan ihmisten välistä paremmuusjärjestystä. Tällöin kunnia-asia on pärjätä markkinoiden tuottamassa yksilöllisessä kilpailussa. Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät ole pärjänneet kilpailussa. He kuitenkin pystyvät säilyttämään oman kunniansa jakamalla arjen meihin ja rikkaisiin. Naiset eivät vertaa omaa asemaansa ja käytettävissä olevia varojaan rikkaiden arkeen, jolloin he eivät myöskään koe olevansa vailla jotain tai huonompia kuin rikkaat.

²⁹ Köyhyyden määrittämiseen ja mittaamiseen on monia eri tapoja. Yleinen tehtäessä kansainvälisiä vertailuja on se, että mediaanitulo on sidottu OECD-kulutussyksikköön. Tällöin köyhyys on siis sidottu maan tulotasoon. Köyhyys näin laskettuna tarkoittaa, että 2000-luvulla Suomessa tarveharkintaisilla etuuksilla olevat ovat köyhtyneet. Nyt tuloerot vastaavat 1970-luvun tasoa. Suomalaisten köyhien määrä säilyi ja jopa aleni laman aikana sosiaaliturvan leikkauksista huolimatta, koska yleinen tulotaso pieneni. Kuitenkin myös pienituloiset menettivät tulojaan laman aikaan ja laman jälkeen heidän tulonsa ovat nousseet hyvin hitaasti jos ollenkaan. (Uusitalo 2000, 53.)

6.3. Säästäväisyys arjessa

Eriarvoisuuden mukana myös lapsiperheiden köyhyys on lisääntynyt Suomessa 1990- ja 2000-luvulla. Köyhyyttä selittää perhepoliittisten etujen leikkaaminen 1990-luvulla ja ansiotulojen yhä epätasa-arvoisempi jakaantuminen. (Haataja 2005a; Julkunen 2006, 227–28.) Lisäksi niillä yksinhuoltajaäideillä, jotka eivät ole työssä, on suuri riski jäädä alle köyhyysrajan. Siten yksinhuoltajalla on myös riski jäädä toimeentulotuen pitkäaikaisasiakkaaksi (Parpo & Moisio 2006).

Yksinhuoltajaäidin köyhyys on sinä mielessä omanlaistaan, että äiti on sekä perheen elättäjä että hoivaaja. Lisäksi, kuten kaikissa lapsiperheissä, vanhempien köyhyys tarkoittaa, että myös lapset ovat köyhiä. Lapsiköyhyyteen liittyy eettisiä ja moraalisia kysymyksiä, esimerkiksi uhka huono-osaisuuden periytymisestä (Forssen 1997). Demokratian ajatus on, että kaikilla lapsilla tulisi olla kunnollinen elämä ja samanlaiset mahdollisuudet. Lapsia ei tulisi rangaista siitä, että vanhemmat ovat köyhiä. Kuitenkin köyhyys tuottaa väistämättä rakenteellista epätasa-arvoisuutta ja mahdollisuuksien puuttumista. (Polakov 1993, 47.) Myös Suomessa lapsuuden kodin toimeentulovaikeuksilla on yhteys aikuisiän köyhyyteen (Airio & Niemelä 2002). Köyhyys herättää lisäksi kysymyksen kykenevyydestä vanhemmuuteen. Hannele Saulin ym. (2002, 49) mukaan lasten näkökulmasta perheiden köyhyydessä on ennen kaikkea kysymys siitä, miten perheen aikuiset jaksavat hoitaa vanhemmuutensa köyhyyden pitkittyessä. Erityisesti historiassa köyhien yksinhuoltajaäitien kykenevyyttä vanhemmuuteen on kyseenalaistettu (Polakov 1993, 48–49).

Miten vähävaraiset yksinhuoltajaäidit sitten selviävät perheiden huoltajina perheen elättämisestä? Miten he pystyvät takaamaan lapsilleen ja itselleen riittävät edellytykset selvitä yhteiskunnassa? Reetta Ruokosen (2007, 82–83) suomalaisen kirjoituskilpailun tuloksiin perustuvassa tutkimuksessa nousee esiin, kuinka köyhien perheiden arjesta selviäminen perustuu osin ulkopuoliseen apuun, kuten ruokapankeihin ja leipäjonoihin, kouluruokailuun ja vastavuoroiseen apuun. Tämän tutkimuksen naisten kertomuksissa ei ole mainintoja ruuan puuttumisesta, ruokapankeissa asioimisesta tai siitä, että ollaan tyytyväisiä, kun lapset saavat ruokaa koulusta. Kuten edellä on käynyt ilmi, naisten kunnia on se, että perheellä on ruokaa. Sen sijaan varsinkin kouluikäisten lasten äideillä vastavuoroinen auttaminen helpottaa rahojen niukkuutta.

Kaikille tutkimukseen osallistuneille naisille merkittävin arjessa selviämisen keino köyhyydessä on säästäminen. Naisten kokemuksessa säästämiseen pyritään: kehutaan, kun pystytään säästämään ja soimataan, kun ei pystytä säästämään. Itse sanaa säästäminen käytetään paljon, mutta on myös yksilöllisiä ilmaisuja, kuten *pennin venyttämisen, olla tarkka rahan kanssa, säästää pitkä penni, raaskia maksaa, venytellään ja pitäisi riittää*. Tutkimuksen naisille säästäminen on enemmän kuin vain yksittäinen teko. Se on suhde köyhyyteen.

6.3.1. Ennakoidaan tulevaa

Vähävaraisten naisten arjessa välttämättömiä tavaroita ei voi ostaa silloin, kun tarve niihin ilmenee. Kuukausittaiset tulot kattavat juuri menot eikä rahaa jää suurempiin ostoksiin. Osalla naisista on maksuhäiriöitä, joten he eivät voi ostaa velaksi eikä heillä ole mahdollisuutta luottokortteihin. Tällöin haasteita asettavat erityisesti lapsille hankittavat säänmukaiset ulkovaatteet. Ennen muuta talvivaatteiden hankkiminen lapsille on vaikeaa, sillä vaatteet ovat kalliita eivätkä naiset pysty hankkimaan niitä kuukausittaisilla tuloillaan. Tästä kertoo Aadan esimerkki:

H: Joo. Mut susta ei kumminkaan sillain tunnu – tai siis miten sen nyt sanois – sä pystyt Lapselle ostaa tavallaan sellaset vaatteet, mitä tarviikin?

A: No, aina kun tulee joku suurempi ostos, niin siinä sitten tietysti täytyy vähän miettiä, että koska sen ostaa ja missä kuussa talvihaalarin ostaa. Mutta kun mä tiedän, että melkein joka talvi joutuu sen talvihaalarin ostaa ja ne talvikengät ja kesäkengät, niin sit siihen osaa varautua, ja sit mä pystyn pistään rahaa sivuun sitä varten.

H: Joo, niin et se on niin iso ostos kumminkin, et sen joutuu suunnittelee.

A: On, joo.

Tulojen pienuus vaatii isompien ostosten ennakointia. Aada tietää, että joka vuosi hän joutuu ostamaan lapselle talvipuvun, talvikengät ja kesäkengät. Hän varautuu näihin etukäteen laittamalla säästöön rahaa kuukausittain, jotta kun tarve tulee ostoksille, hän pystyy ne ostamaan. Säästäminen on tulevaisuuden ennakointia ja talouden suunnittelemista. Naiset suunnittelevat tarkkaan, milloin mitäkin tavaroita pitää hankkia ja mistä niitä hankitaan. Suunnitelmallisuus tulee myös siinä esiin, että naiset ostavat vaatteita silloin, kun niitä saa halvalla. Esimerkiksi alennusmyynneistä he ostavat seuraavan talven ulkovaatteita. Ennen kaikkea edullisuus on

ostosten valinnan kriteeri ei se, mitkä vaatteet ovat kauniita tai mitkä ovat kestäviä tai lämpimiä tai milloin he huomaavat vaatteita tarvittavan.

Tavoitteellinen säästäminen on arjen tapa selvitä köyhyydestä ja kertoo köyhien naisten talouden tarkasta suunnittelusta. Säästämisen päämäärä voi olla ajallisesti vain yksi kuukausi, jossa suunnitellaan kyseisen kuun menojen ja tulojen vastaavuus, tai säästämisäika voi olla kuukausia tai vuosia. Mitä isommasta ostoksesta on kysymys, sitä pidempi suunnittelujakso on.

Yksinhuoltajäideille taloudellisia haasteita asettavat erityisesti isot ostokset, kuten kodinkoneet. Lapsiperheen taloudessa pesukone on välttämättömyys. Kotitalouden peruselektroniikkaa ovat myös televisio ja videot. Tästä kertoo Leenan esimerkki:

H: Joo. Sä olit kodinhoidontuella?

L: Joo.

H: Et sulla ei isot tulot oo. Tossa puhuttiin, et sä joudut vaan sitten mieltii, että mihin sä rahoja laitat, ja se sisustaminen ei oo se.

L: Ei mun mielestä, koska mä oon tavallaan koko ajan hankkinu koko tän, kun mä oon muuttanu pois kotoo, niin mä olen hankkinu pikku hiljaa kaikkee. Että ensin oli pesukone ja sit oli – mitäs mulla sitten oli – no jotain kaikkea kotio. Sit oli telkkari ja sit oli kamera ja tämmöstä. Sitten videot, saumuri ja ompelukone. Ne on ehkä tämmösiä. Pikku hiljaa sit Hoppy Hollista telkkarin ja videot ostin, niin vaikka mä videot ja sit kameran ja ompelukoneen maksoin käteisellä, mut kuitenkin semmonen, saa osissakin maksaa. Mä oon säästäny aina sit tälläin, sit maksanu ne.

Leena on pienten lasten äiti. Hän on pienillä tuloillaan joutunut perustamaan kodin ja hankkimaan sinne kaikki tarvittavat huonekalut ja kodinkoneet. Esimerkissä Leena kertoo, miten on vähitellen hankkinut kodinkoneita, joita tarvitsee. Ensiksi hän hankki pesukoneen sitten television, kameran, videot, saumurin ja ompelukoneen. Leena pystyi maksamaan osan kodinkoneista kerralla, koska oli säästänyt rahaa kuukausittain ennakkoon. Toinen vaihtoehto on ostaa kalliita kodinkoneita sellaisesta yrityksestä, jossa pystyy maksamaan laitteen osamaksulla. Tällöin jälkikäteen laitetaan rahaa kuukausittain laitteen hankintaan. Leenalle säästäminen merkitsee, että hän on ”pikkuhiljaa hankkinut kaikkee”. Säästäväisyys on mahdollistanut sen, että perheen koti ei poikkea huomattavasti yleisestä suomalaisesta kodista.

6.3.2. Kieltäydytään

Säästäväisyys merkitsee kieltäytymistä. Vähävaraiset yksinhuoltajaäidit joutuvat miettimään, mitkä asiat ovat sellaisia, joista pitää luopua, kun rahat eivät riitä kaikkeen. Usein kieltäytyminen merkitsee, että äiti luopuu omista tarpeistaan, kuten puhelimesta puhumisesta ystävien kanssa.

H: Niin joo. Siin pitää varmaan aina kattoo, että paljon on jäljellä sit puheaikaa vai?

T: Niin, se on sit aina loppu (- -)

(Lapsen ääntelyä)

(H: Lapselle: kova ääni on.)

T: Siin ei sitte mitään kuukausimaksua, ne näkyy niissä puheluitten hinnoissa. Siihen tuli just semmonen systeemi, et siinä pitää niin, kun puheaikaa se vastaanottaa niitä puheluita, se tulee yli euro kuussa, että huomattava. Kun huomaa, et puheaika loppunu, se on pari viikkoo ollu loppu, sit saa vaikka euron, 1,50 e puheaikaa, sit lähettää monta viestiä.

Tiinalla puhelimesta puhuminen on erittäin tärkeä osa yhteydenpitoa ystäviin ja mahdollistaa arjen verkoston ylläpidon. Rahojen vähyyden vuoksi Tiina joutuu kuitenkin etukäteen päättämään, millä rahasummalla voi puhua kyseisen kuukauden aikana huolimatta siitä, mikä tarve on puhumiseen. Säästäväisyyttä on sekin, että Tiina miettii tarkkaan, miten hän käyttää vähäisen puheajan. Kieltäytyminen merkitsee naisille luopumista niistä asioista joita haluavat, kuten uusista vaatteista tai omista harrastuksista. Paikkana koti on myös kieltäytymisen kohde. Kodin sisustamisesta säästäminen muistuttaa äidin tarpeista säästämistä. Tästä esimerkkinä Leena:

H: Sä et oo sisustamisesta kiinnostunu kodin sisustamisesta?

L: No tavallaan, siis olikin mä ehkä kiinnostunu, mutta ku ei oo rahaa – et se on (naurahdus).

Kysyessäni Leenan kiinnostusta kodin sisustamisesta, hän vastaa, ettei voi olla kiinnostunut, koska rahaa tällaiseen ei ole. Kieltäytyminen merkitsee, että Leena luopuu edes suunnittelemaasta siitä, miten kodin voisi sisustaa. Kyse ei ole siitä, että Leena joutuisi kaupassa ollessaan kieltäytymään ostamasta kodin sisustamiseen

liittyviä asioita. Kieltäytyminen on ajatuksellinen tila, jossa ei edes haaveissa anneta lupaa tuhlaamiseen. Säästäminen äärimmäisessä muodossaan tarkoittaa, että rajataan oman kiinnostuksen ulkopuolelle sellaiset asiat, joihin ei ole varaa.

Selvitäkseen lapsiperheen taloudesta naiset joutuvat kieltäytymään omista tarpeistaan ja ylellisyyksistä, kuten kodin sisustamisesta. Kuten äitiysluvussa tuli ilmi, äitiys merkitsee toimijuutta, jossa ensisijaista on lapsen etu. Lapsen etu ei ole köyhyys. Tästä kertoo Jatan esimerkki:

H: Joudutko sä tinkii omista vaatteista sitten?

J: Joo, enemmän. Lapselle mä oon kyllä kaikki ostanu, mitä oon sille halunnu, et mä en oo kovasti säästänykkään. Jostakin luopunu omastani.

Tulkitsen, että Jatta pyrkii suojelemaan lapsiaan köyhyydeltä siten, että ei sovelta säästäväisyyttä ankarassa mielessä heihin. Tämä kuitenkin merkitsee vähävaraisuudessa sitä, että jostain muusta joudutaan luopumaan, ja tämä muu on äidin omat tarpeet. Kuten Katja Repo (2003) on tuonut esiin artikkelissaan perheen taloudesta ja sen mustasta laatikosta, äidit luopuvat usein omista tarpeistaan suojellakseen muita perheenjäseniä köyhyydeltä. Näin on myös tässä tutkimuksessa. Köyhyydestä huolimatta äidit pyrkivät antamaan lapsilleen samanlaisen elintason kuin muillakin, eivätkä he sovelta lasten menoihin niin ankaraa säästäväisyyttä kuin omiin tarpeisiinsa (ks. Salmi ym. 1996, 27).

6.3.3. Taito ja hyve

Säästäminen on taito, joka ei tule automaattisesti kun on köyhä. Säästämisen eri ulottuvuudet ovat eri tavalla vaikeita tutkimukseen osallistuneille naisille. Toisille on erittäin vaikeaa ostaa lapselle halpoja vaatteita, kun taas toisille luopuminen totutusta elintasosta on vaikeaa. Säästäväisyys ei ole vain tulevaisuuden ennakoimista suunnittelemalla, halvalla ostamista tai asioista luopumista. Säästäväisyys merkityksellistyy myös taitona. Tästä on Leenan esimerkki:

H: Onko sulla sit omat vaatteet, sä vaan ostat niitä sitten harvemmin vai?

L: Niin itelle?

H: Niin.

L: No riippuu vähän, että jos mä tarviin jotain, sitten mä meen näin, mutta kyllä mä oon nuuka oikeesti. En mää mistään paidasta jotain 50 euroo raaski maksaa – tällään. Jotain alennusmyyntejä justiin. Tuolla Löytötavaratalossa semmonen hieno tai ei nyt hieno, mut ihan mulle käyvä semmonen trikoo 2,50 euroo. Mä just kavereille sanoin, kun siellä oli 5 eurolla kaks paitaa me ostettiin, se osti toisen ja mä toisen. Mä kehuin sille, et ”tää on kyllä tosi hyvä paita”. Se on kyllä päällä tosiaan.

H: On se kyllä halpa aikuisen paidaksi.

L: Tämmösiä löytöjä. Sit jos mennään johonkin EtuJättiin, niin kun viimeksikin, jossa oli vitosella kaks – ei kun miten se oli – kuitenkin tarjous, niin kyllä mä katoin, et ”toi on halpa, niin otetaan tommonen”. Sit oli pesupulveria 2,5 euroo purkki, niin otettiin kaks. Tämmösiä ekstempporee.

Otteessa Leena kehuu itseään siitä, kuinka hän nokkeluudella osti halvalla paidan, joka vielä sopii hänelle itselleen erinomaisesti. Leena oli ystävättärensä kanssa kaupassa, jossa huomasi, että kaksi paitaa sai viidellä eurolla. Leena ja ystävätär jakoivat tämän tarjouksen, jolloin Leena maksoi omasta paidastaan vain 2,5 euroa. Säästäväisyyteen yhdistyy positiivisia kokemuksia kuten löytämisen iloa, joka samalla rikkoo tarkan suunnitelmatalouden ja arjen rutiineja. Samalla tavalla kuin puseron ostaminen oli löytö, Leena kertoo siitä, kuinka osti pesupulverin yhteistarjouksesta, jossa pulverin hinta todellisuudessa oli puolet normaalista hinnasta. Nämä erittäin halvat ostokset eivät kuulu tarkkaan suunnitelmatalouteen, ja siten Leena kuvaakin niitä sanoilla *löytäminen* ja *ekstempore*-ostokset. Leena kuvaa säästäväisyyttään nuukuudeksi. Nuukuus tarkoittaa, että hän ei osta kalliita vaatteita, vaan pyrkii ostamaan ne edullisesti, esimerkiksi alennusmyynneistä. Nuukuus ei merkitse vain kieltäytymistä vaan myös löytämisen iloa ja ylpeyttä kyvystä tehdä edullisia ostoksia.

Ylipäättänsä säästäväisyys merkityksellistyy taidoksi, josta naiset ovat ylpeitä. Seuraavassa otteessa Jatta kuvaa taitavuuttaan säästäväisenä talousihmisenä kertomalla siitä, kuinka hänen entinen sosiaalityöntekijänsäkin oli ihmetellyt sitä, miten hän saa rahat riittämään.

H: Miten ihmeessä sä saat rahat riittää?

J: En mä tiää, mä oon taitava siinä.

H: Niin, sä sanoit, et oot tämmönen talousihminen.

J: Oon mää siinä. En mää kyllä tiä, miten mä niin kun – Mun entinen sosiaalityöntekijä ihmetteli, miten sä oot pärjänny, että hän ei voi ymmärtää. Mä osaan kyllä venyttää sitä penniä. Kai mä sitten osaan ostaa ruuatkin sillein. En mä sillein tunne, et mä kauhean niin kun missään puutteessa joutusin elää sillein, et puuttuis hirveesti kaikkea. Tietysti se, et ei pysty harrastaa. Kyllä tietysti joskus haittaa, kun ei oo saanu vaatteita, tai jotakin oo varaa ostaa – sillein tuntuu. Ajattelee vaan, että joutuu sitten luopuu.

Jatan erityinen taitavuus säästämässä tulee esiin siinä, että hän elää alle minimitoimeentulon. Jatan tulot koostuvat kotihoidontuesta, asumistuesta, toimeentulotuesta ja lapsen kohdistuvista tuloista, kuten elatusmaksusta ja lapsilisästä. Näistä vähimmäistuloista Jatta vielä lyhentää vanhaa asuntolainaa ja opintolainaa, mikä merkitsee elämistä pienemmillä tuloilla kuin toimeentulotuen määrittämät vähimmäistulot ovat eli hän elää köyhyysrajan alapuolella. Jatta kuvaakin säästäväisyyttään pennin venyttämiseksi. Pennin venyttäminen tarkoittaa tarkkaan sen miettimistä, mitä ja mistä ostaa. Säästäminen ei kuitenkaan merkityksellisty Jatalle puutteessa elämisenä tai passiivisena olemisena, vaikka köyhänä Jatta ei pysty harrastamaan haluamiaan asioita eikä hänellä ole mahdollisuutta ostaa itselleen uusia vaatteita. Säästäminen merkitsee aktiivista toimimista; sen tarkkaa suunnittelemista: mistä asioista voi luopua perheen taloudessa.

Luopuminen, omista tarpeista kieltäytyminen, saa arjen toimijuudessa mielekkyyden siitä, että säästäväisyys ja siten myös luopumisen taito merkityksellistyvät hyveiksi. Hyve tarkoittaa käytäntöjä, joita tavoitellaan ja arvostetaan (MacIntyre 2004, 219). Säästäväisyyden taidon opettelu antaa mielen köyhyydelle. Olemalla säästäväisiä ja kehittymällä yhä taitavammiksi säästäväisyydessään naiset ovat hyveellisiä, sillä ihmistä arvioidaan heidän tekojensa perusteella (ks. MacIntyre 2004, 148). Säästäväisyys on hyve, jota tavoitellaan, vaikka sitä ei osattaisi. Niille tutkittaville, jotka olivat tottuneet keskivertosuomalaiseen elintasoon, oli vaikeampi oppia säästäväisyyttä. Kuitenkaan hekään eivät kyseenalaistaneet säästäväisyyden eetosta.

Säästäväisyys on jotain, johon tulee pyrkiä ja säästäväisyyttä myös opetetaan lapsille. Säästäminen ei ole vain keino selvitä köyhyydestä tai siitä, ettei saa lainaa pankista tai ei ole luottokortteja vaan myös arjessa olemisen tapa, joka siirretään kasvatuksella lapsille. Tästä Pian esimerkki:

H: Sä oot päätynyt siihen, kun rahaa on vähän, nii yksinkertaisesti sä et yritäkään ostaa sille sun tyttärelle playstationeita tai tälläisiä.

P: Ei. Kyllä me sitä playstationia mietittiin. Yks tuttava oli ostanut keltaisesta pörssistä playstationin. Niin se oli saanut sen sadalla eurolla eli kuudella sadalla markalla sen koneen ja kauheen kasan pelejä. Siis kaikki tykötarpeet mitä siinä nyt pitäis olla. Mä sanoin, että te voitte toivoo sitä sitten synttärilahjaks tai jotain. Kerätään sukulaisilta kolehti, niin äkkiä sen voi saada nippanappa. Äiti voi maksaa sitten loput.

Pia kertoo siitä, kuinka hänen tyttärensä halusi itselleen kalliin pelin. Koska Piialla ei ole varaa näin kalliiseen ostokseen, he miettivät tyttärensä kanssa yhdessä, miten pystyvät pelin hankkimaan. Edullisin paikka oli Keltainen Pörssi, jossa ihmiset myyvät tarpeettomiksi jääneitä tavaroitaan. Kallis lahja olisi jotain, jonka tytär saisi tulevaisuudessa, syntymäpäivänään, jolloin lahja olisi samalla sukulaisilta ja Piialta itseltään. Pia käyttää käsitettä kerätä viitaten sillä sukulaisilta pyydettyihin pieniin rahasummiin, jotka kuitenkin muodostavat yhdessä melkein tarpeeksi ison rahasumman ostosta varten.

Vaikka lapsiin ei sovelleta ankarasti säästäväisyyden kielteisiä puolia, niin lapsille opetetaan kuitenkin säästäväisyyttä elämäntapana. Säästäväisyys nähdään taitona, jonka avulla lapset aikuisina selviävät elämästään. Opettamalla säästäväisyyttä opetetaan lapset samalla kunnan kansalaisiksi. Säästäväisyys on itsessään hyve ja tuo kunnan ihmisen määreen. Säästäväisyys on samanlainen hyve kuin koulun ja armeijan käyminen sekä kunnan työpaikan hankkiminen. Säästäväisyys tarkoittaa kunnollista ja hyväksytyä elämäntapaa sekä mahdollisuutta saavuttaa haaveitaan.

6.3.4. Arjen toimijuus

Naisten keino elättää perheensä yhteiskunnan odottamalla tavoilla on säästäminen. Säästäväisyys ei merkityksellisty naisille pelkästään kielteisenä: luopumisena tai odottamisena tai loputtomana talouden suunnitteluna. Säästäväisyys on myös taito ja hyve. Lisäksi säästäväisyys on koko arjen läpäisevä toiminnan tapa. Säästäväisyys arjen tapana tarkoittaa paikkaa, asennetta, ja rutiinia (Felski 2000). Rutiinin luonteeseen kuuluu, että siitä ei enää olla tietoisia, vaan se on jokapäiväinen itsestään selvä toimimisen tapa. Pitkään vähävaraisina eläneille säästäväisyys on

muodostunut tapaisuudeksi, jota ei enää kyseenalaisteta. Sen sijaan voidaan kummeksua niitä, jotka eivät säästäväisyyden eetosta noudata.

Kun säästäväisyyteen kuuluu hyvin tarkka suunnitelmallisuus siitä, mitä ostetaan, niin alennusmyynnit ja kirpputorit ovat mielihoiteesta tapahtuvan ostamisen paikkoja. Niihin naiset yhdistävät löytämisen, oppimisen ja yllätysten ilon. Vaikka alennusmyynnit ja kirpputorit rikkovat arjen rutiinit, niin ostamisen paikkoina ne mahdollistavat säästäväisyyden, koska niissä voi ostaa halvalla. Tästä on Jatan esimerkki:

H: Sä et kirpputoreilta käy ostaa vai?

J: No en oikeestaan. Mä oon tosi huono siinä, mutta oon mä nyt opetellu. Mä oon innoissani, kun mä löysin sieltä jotakin ostettavaa. Kun mä oon käyny monesti, niin mä en löytäny sieltä ikinä mitään. Nyt mä sitten löysin, kun mä viimeksi kävin. Ostin Lapselle housut ja paidan, niin mä olin ihan innoissaan.

Jatta kertoo, että on käynyt kirpputoreilla monta kertaa, mutta ei ole löytänyt sieltä mitään ostettavaa. Kun hän sitten löysi lapselle vaatteita, oli hän siitä innoissaan. Kuten edellä kävi ilmi, säästäväisyys on taito, joka pitää oppia. Samoin on taito oppia löytämään kirpputoreilta sopivia ja käyttökelpoisia tavaroita.

Yleiskatsaus brittiläisistä tutkimuksista pienituloisten perheiden selviämisestä ei tue väitettä, että olisi olemassa kahdenlaisia köyhiä perheitä; niitä, jotka selviävät köyhyydestä ja niitä jotka eivät selviä. Enemmän on kyse siitä, että yleensä köyhät ihmiset selviävät, koska pitävät taloutensa järjestyksessä taidolla ja neuvokkuudella. (Vaitilingam 2002 ref. Lister 2004, 134.) Ymmärrän köyhän ihmisen toimijaksi erotuksena näkökulmasta, jossa köyhyys merkitsee uhrina olemista ja passiivisuutta. Kun köyhät nähdään toimijoina, heillä on omat strategiansa selvitä köyhyydestään (Lister 2004, 127).

Ruth Lister (2004, 125) on määritellyt köyhän ihmisen toimijuuden neljään osioon, jossa toimijuus jakaantuu kahteen eri luokkaan sen mukaan, kohdistuuko toimijuus persoonalliseen, omaan elämään vai kollektiivisesti ryhmään köyhät. Näissä molemmissa toimijuuden muodoissa on löydettävissä muutokseen pyrkivä toimijuus: päästä henkilökohtaisesti pois köyhyydestä tai organisoitumalla pyrkiä kollektiivisesti parantamaan köyhien asemaa. Sekä persoonallisessa että kollektiivisessä toimijuudessa on myös löydettävissä toimijuutta, joka pyrkii

pitämään olosuhteet samanlaisina. Tämä tarkoittaa persoonallisessa toimijuudessa sitä, että pyritään selviämään arkipäivästä ja kollektiivisessa toimijuudessa pidetään elinolot samanlaisina. Tutkijana odotin vähävaraisilta yksinhuoltajaäideiltä poliittista tai kansalaissuuntautunutta toimijuutta, jossa on pyrkimyksenä organisoitua ja siten muuttaa köyhien asemaa tai vähintään persoonallista toimijuutta, jossa pyrkimyksenä on päästä pois köyhyydestä.

Tutkimukseen osallistuneilla naisilla ei ole muutokseen pyrkivää toimijuutta. Naiset eivät käytäneet aikaansa ja energiaansa omasta osastaan valittamiseen tai sen miettimiseen, miten he pääsevät köyhyydestä pois tai miten he voisivat kollektiivisesti parantaa köyhien ihmisten tilannetta. Elämänoloissa muutokseen tähtäävää toimijuutta aineistosta löytyy hyvin vähän. Toisaalta taas he eivät edes tienneet keinoja päästä pois köyhyydestä. Esimerkiksi kaikki naiset eivät nähneet palkkatyötä keinoksi päästä pois köyhyydestä sen paremmin kuin perinteistä ydinperhekoostumustakaan.

Sen sijaan naisten toimijuus on arjen toimijuutta, joka pyrkii pitämään arjen samanlaisena. Tällöin toimijuudessa ovat oleellista juuri toistot ja rutiinit, joilla taataan arjen toimivuus ja selviäminen köyhyydessä. Arjen toimijuus voi näyttäytyä ulkopuolisin silmin toimimattomuudelta (Lister 2004, 128). Todellisuudessa arjen pitäminen samanlaisena ja muuttumattomana vaatii paljon työtä, suunnittelemista ja taitoa.

6.4. Mistä syntyy köyhyyden mieli?

Tutkimukseen osallistuneet naiset merkityksellistävät köyhyyden yksilöllisellä tavalla, joita luokittelin toivon ja toivottomuuden kokemuksen avulla. Huolimatta siitä merkityksellistyykö köyhyys toivon vai toivottomuuden näkökulmasta, naisten selviämisen keinot köyhyydestä ovat samanlaisia. Kutsun tätä suhdetta köyhyyteen köyhyystapaisuudeksi. Köyhyystapaisuus sisältää kulttuurisen tietoisuuden hyväksyttävästä tavasta selvitä köyhyydestä. Esimerkiksi suomalaisessa kulttuurissa ei ole hyväksyttävää kerjätä kadulla tai on rangaistavaa varastaa kaupasta ruokaa, vaikka ei olisi rahaa ostaa lapsille ruokaa.

Vähävaraiset yksinhuoltajaäidit eivät koe köyhyyttä häpeänä vaan enemmänkin ovat ylpeitä itsestään. Yksittäisillä naisilla on satunnaisia häpeän kokemuksia

asioimisesta sosiaalitoimistossa, mikä liittyy häpeälliseksi koettuun aikuisen riippuvuuteen (ks. Sennett 2004, 107–109). Suhteellisessa köyhydessä on kyse taloudellisten resurssien puutteesta johtuvasta sosiaalisen toimintakyvyn rajoittuneisuudesta. Sosiaalisella toimintakyvyllä tarkoitetaan, että henkilöllä ei ole mahdollisuutta elää ympäröivässä yhteiskunnassa vallitsevalla tavalla ja juuri tämä voi aiheuttaa häpeän tunteita. (Kangas & Ritakallio 2005, 30–31.) Ulla Kososen (1997, 21) tutkimuksen mukaan häpeä syntyy siitä, että paljastuu toisille hävettävänä. Kokemuksena häpeä voidaan määrittää vähäpätöisyyden, heikkouden, kykenemättömyyden tai pahuuden kokemukseksi. Häpeän vallassa eläminen lamaannuttaa ja tekee kyvyttömäksi puolustaa itseään. (Granfelt 1998, 142.)

Tulkitsen, että häpeä tarkoittaa toimijuuden menettämistä. Ihminen häpeää, kun ei pysty toimimaan niin kuin yhteiskunnassa on tapana. Toisaalta häpeä tekee kykenemättömäksi toimimaan. Tutkimukseni naisille köyhyys aiheuttaa kärsimystä, mutta kärsimys ei muutu häpeäksi, koska naiset pystyvät löytämään mielen köyhyiden rajoittaville tekijöille; kieltäytymiselle ja luopumiselle.³⁰ Löytämällä merkityksen omalle kärsimykselleen naiset pystyvät pitämään kiinni omasta toimijuudestaan.

Säästäväisyydessä köyhyiden mieli löydetään siitä, että pärjätään perheen ainoina huoltajina. Säästämisessä kieltäytyminen ja luopuminen saavat myönteisen puolen siinä, että ne merkityksellistyvät myös hyveinä eivät vain puutteina. Köyhänä olemisen mieli löydetään siitä, että hyväksytään oma köyhyys ja rajataan arjen ulkopuolelle rikkaat ihmiset. Luodaan oma köyhyiden kulttuuri, jossa köyhyiden näkyvä näyttäminen ja vastavuoroinen auttaminen ovat osa arkea.

Säästäminen on keino säilyttää oma toimijuus. Säästämisellä pystytään pitämään arki hallinnassa. Samalla löytyy mieli köyhän ihmisen arjelle, sillä säästäminen itsessään muodostuu päämääräksi. Säästäminen tarkoittaa, että naiset saavat konkreettisesti rahat riittämään, mutta samalla se on keino pitää kiinni omasta kunniaista. Köyhät ihmiset mielletään helposti niiksi toisiksi ja köyhyys ihmisen omaan persoonaan yhdistyväksi ominaisuudeksi. Köyhyyteen voidaan jopa liittää ajatus jonkinlaisesta moraalisesta rappiosta. (Lister 2004, 97–107.) Tähän

³⁰ Kärsimys tarkoittaa toimijuuden menettämistä. Kärsimykseen sisältyy ajatus läsnäolon kriisistä, jolloin ihminen on menettänyt toimijuutensa ja on vaarassa pudota maailmassa olemisen, historiallisen läsnäolonsa ulkopuolelle, ei-mihinkään tilaan. Ei-mikyys ja ei-oleminen kuvaavat läsnäolon reunan takana väijyvää uhkaa. Juuri ei-mikyuden uhka tuottaa kärsimystä. (Utriainen & Honkasalo 2004, 32–35.)

köyhyykeskusteluun kontekstoituna tutkittavat naiset mieltävät itsensä toisenlaiseen köyhän asemaan. Ensinnäkin säästäväisyys voidaan nähdä hyveenä, joka on vastakohta moraaliselle rappiolle. Toiseksi säästäväisyys toimijuutena on vastakkainen passiivisuudelle. Köyhyys ei näyttäydy jonkin puutteena vaan hyvin organisoituna arkena, joka mahdollistaa köyhyydestä selviämisen.

Säästäväisyys rakentaa lähiössä asuville vähävaraisille yksinhuoltajille pärjääjän identiteetin. Heille on mielekästä käyttää omaa aikaansa edullisten arjen tavaroiden etsimiseen, koska näin he samalla osoittavat oman taitavuutensa, hyveellisyytensä ja toimijuutensa. Naiset ovat ylpeitä toimijuudestaan, selviämisestä kovissa oloissa, ja toisaalta taas ylpeys omasta selviytymisestä vahvistaa arjen toimijuutta. Köyhyyden mieli tulee siitä, että eläessään säästäväisesti ja pärjätessään köyhänä, he ovat hyveellisiä. Oleellista köyhyystapaisuudessa on arjen toimijuus, joka pyrkii pitämään arjen samanlaisena ja löytämään merkityksen köyhyydelle.

Arjen toimijuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että säästämässä tai köyhyyden kulttuurissa olisi mitään romanttista tai tavoittelemisen arvoista, sillä naiset elävät puutteellisissa olosuhteissa ja vailla valtaa. Se ei myöskään tarkoita, että naiset olisivat omilla valinnoillaan aiheuttaneet oman köyhyytensä. Tutkimukseen osallistuneet naiset ovat pakon edessä löytäneet mielen köyhyydelle ja siten pystyvät säilyttämään oman toimijuutensa. Heillä on silti koko ajan pelko siitä, että heidän köyhyydestä selviämisen keinonsa eivät riitä. Köyhyys merkityksellistyy jatkuvana huolena siitä, että rahat eivät riitä vuokraan tai lapsien ruokaan.

7. Asiakkuus

Edellisessä luvussa käsittelin tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemusta köyhyydestä, miten he kokevat köyhyyden ja miten selviävät siitä. Naisten arjessa köyhyys tarkoittaa myös asiakkuutta etuusjärjestelmässä. Voidakseen maksaa vuokransa ja ostaakseen ruokaa lapsilleen naiset tarvitsevat myös tuloja. Naisilla tulot syntyvät eri etuuksista. Esimerkiksi Tiinalla, yksivuotiaan lapsen äidillä, tulot koostuvat viidestä eri etuudesta: kotihoidontuesta, asumistuesta, toimeentulotuesta, lapsilisästä ja kunnan maksamasta elatusmaksusta.

Vähävaraisille yksinhuoltajaäideille tulojen koostuminen monesta eri etuudesta merkitsee arjen tulojen ja menojen tarkkaa suunnittelemista. Suunnitelmatalous tarkoittaa, että jokaisen tulon kohdalla pitää etukäteen miettiä, mihin aikaan kuukaudesta etuus tulee pankkitilille ja minkä laskun voi maksaa mistäkin etuudesta, jotta rahaa jää koko ajan myös jokapäiväisiin arjen menoihin. Tulojen koostuminen monesta eri etuudesta merkitsee myös sitä, että naisilla pitää olla kyky hakea eri etuuksia niin kuin kussakin instituutiossa tai etuudessa määritellään. Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten köyhyyden aiheuttama asiakkuus merkityksellistyy sosiaalitoimistossa ja työvoimatoimistossa.³¹

7.1. Etuusjärjestelmässä asioiminen

Instituutioita, joista haetaan ensisijaiset etuudet ja toimeentulotuki, kutsun kokonaisuudessaan etuusjärjestelmäksi³². Tutkimukseen osallistuneiden naisten

³¹ Teksti on aikaisemmin julkaistu: Krok, Suvi (2008) Vähävarainen yksinhuoltajaäiti etuusjärjestelmässä, teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.

³² Toimentuloturvasta puhuttaessa erotellaan viimesijainen turva eli toimeentulotuki ja ensisijaiset etuudet, joita ovat perhepoliittiset tuet, kuten lapsilisät, äitiys- ja vanhempainraha, kotihoidontuki ja muut vakuutusperustaiset tulonsiirrot, kuten asumistuki ja työttömyyspäiväraha (Hakovirta 2006a, 84; Hiilamo ym. 2004, 155). Tämä tarkoittaa, että pienituloisten tulot koostuvat universaaleista etuuksista ja tarveharkintaisista etuuksista. Ensisijaisen ja viimesijaisen turvan suhteessa on samalla kyse siitä, mikä on kunnan ja mikä valtion vastuu vähä- ja pienituloisten ihmisten vähimmäisturvasta (Hiilamo ym. 2004, 25; Raunio 2000, 136). Heikki Hiilamon ym. (2004, 155) mukaan toimeentulotuki on vakiintuneesti ymmärretty viimesijaisena tukimuotona ja siten eroteltu ensisijaisista etuuksista eli syyperustaisista etuuksista, kuten asumistuesta ja työttömyysturvasta. Vähävaraiset yksinhuoltajaäidit eivät tee tämänkaltaista eroa toimeentulotukeen ja muihin etuuksiin vaan näkevät toimeentulotuen saamisen ehdoksi tulojen pienuuden suhteessa menoihin.

etuusjärjestelmä muodostuu Kansaneläkelaitoksesta, työvoimatoimistosta ja sosiaalitoimistosta. Sosiaalitoimiston myöntämä toimeentulotuki takaa jokaiselle perustuslain mukaisen vähimmäistoimeentulotuen. Käytännössä edellytyksenä on kuitenkin, että toimeentulotuen hakija hakee ensin hänelle etuusjärjestelmän myöntämät ensisijaiset tukimuodot, kuten työttömyyskorvauksen tai asumistuen (ks. esim. Kuivalainen ym. 2005, 85; Hiilamo ym. 2004, 155). Kansaneläkelaitokselta haetaan universaalit etuudet, esimerkiksi asumistuki, vanhempainraha, kotihoidontuki ja yksittäiset satunnaiset etuudet, kuten lapsen terapiakustannukset. Työvoimatoimistossa määritellään oikeudet työttömyysturvaan. Tarveharkintainen etuus eli toimeentulotuki on tarkoitettu niille, joiden tulot jäävät alle asetetun välttämättömän toimeentulotuen rajan. (Kuivalainen ym. 2005, 78–79.)

Etuusjärjestelmän monitasoisuus ja pirstaleisuus tarkoittaa asiakkaan näkökulmasta sitä, että tulot koostuvat monesta eri etuudesta, joita jokaista on haettava erikseen. Lisäksi etuuksien saamisen edellytykset vaihtelevat. Michael O'Brien (1998) on kuvannut vähävaraisten perheiden pakkoa ja kykyä pitää yhtä aikaa ”ilmassa ja samalla käsissään” monia eri etuuksia ja samalla huolehtia niiden edellytysten täyttymisestä jongleeraukseksi, taiteiluksi. Tämä merkitsee, että naisten tulee olla selvillä etuuksien vaatimuksista, jotta he pystyvät hankkimaan vähimmäistulonsa. Tulojen koostuminen eri etuuksista merkitsee sitä, että niitä jokaista pitää hakea. Hakiessaan on pystyttävä osoittamaan etuusjärjestelmän vaatimalla tavalla, että täyttää etuuden saamisen ehdot. Etuuksien saamisen ehtoja ovat muun muassa perhepoliittiset syyt, kuten lapsen huoltajuus, lapsen ikä tai vähävaraisuus. Osa etuuksista perustuu palkkatyön ulkopuolella olemiseen, kuten työttömyysturva. Selvitäkseen eri etuuksien hakemisesta vähävaraisen yksinhuoltajaäidin on toimittava kuin jonglööri, joka pitää eri palloja samaan aikaan ilmassa ja jos jossain etuudessa tapahtuu muutos tai hän ei täytäkään enää etuuden ehtoja, hänen tulee kyetä paikkaamaan tulojen menetys ja laittamaan tulolähteensä uuteen muodostelmaan saavuttaakseen minimitoimeentulon.

Kuten edellä olen jo tuonut esille, köyhyys merkitsee tulojen koostumista monesta eri etuudesta, joiden myöntämisperusteet vaihtelevat. Selviäminen tässä etuusviidakossa vaatii taiteilua (ks. esim. Metteri 2004). Tutkimukseen osallistuneiden naisten toimijuuden luonne, äitiystapaisuus ja köyhyystapaisuus eivät kuitenkaan välttämättä ole samanlaiset kuin instituution säännöt, mikä

aiheuttaa ristiriitatilanteita, joissa vähävaraiset yksinhuoltajaäidit taiteilevat. Seuraava Leenan lausahdus kertoo siitä, mitä tapahtuu kun ylpeys omasta arjen toimijuudesta, joka perustuu köyhyystapaisuuteen kohtaa etuusjärjestelmän, jolla on omat vakiintuneet sääntönsä toimia.

L: Niin se, siihen tulee se periaatekysymys sit jo vastaan.

Leenalla tulivat omat periaatekysymykset tärkeämmiksi kuin rahaetuuden saaminen. Hän päätyi siihen, että ei hae ollenkaan toimeentulotukea vaan luopuu siitä vapaaehtoisesti. Toimeentulotukea koskevissa tutkimuksissa on tullut ilmi, että toimeentulotukijärjestelmässä ongelma ei ole välttämättä väärinkäyttö vaan se, että läheskään kaikki, jotka olisivat oikeutettuja toimeentulotukeen, eivät sitä hae (Hellsten & Uusitalo 1999, 14; Karjalainen 2004, 141; Raunio 2000, 156–159). Esimerkissä etuusjärjestelmä vaatii Leenalta sellaista toimijuutta ja maailman hahmottamisen tapaa, joka on ristiriidassa hänen köyhyystapaisuutensa kanssa. Tämä on äärimmäinen esimerkki vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kohtaamisista etuusjärjestelmän kanssa. Tulkitsen kuitenkin, että etuusjärjestelmä usein odottaa sellaista toimijuutta, joka on ristiriidassa köyhyys- ja äitiystapaisuuden tuottaman toimijuuden kanssa. Selvitäkseen tästä ristiriidasta naiset ottavat itselleen tietynlaisia asenteita säilyttääkseen oman arjen toimijuutensa ja turvatakseen vähimmäis-toimeentulotuensa.

Ymmärtääkseni, mitä taiteilu tarkoittaa yksittäiselle tutkittavalle heidän asioidessaan etuusjärjestelmässä, tutkin niitä asenteita, joita tutkittavat ottavat hakiessaan etuusia sosiaalitoimistosta ja työvoimatoimistosta. Asenteella en tarkoita ihmisen roolia tai valmiiksi mietittyä kaavaa, miten toimia tietyssä tilanteessa. Asenne on toiminnan merkityksellistämistä (Heinämaa 1996, 81) ja näyttäytyy tässä tutkimuksessa selviämisen keinona. Asenteen käsite mahdollistaa myös ristiriitatilanteiden lähemmän tarkastelun. Ristiriita voi syntyä esimerkiksi siitä, että kohtaamiset etuusjärjestelmän kanssa houkuttelevat tai jopa pakottavat naisia tietynlaiseen toimintaan, esimerkiksi työllisyyskursseille tai töihin, mutta naisten omat merkitykset ja uskomukset saattavat olla toisenlaisia. He esimerkiksi pitävät tärkeänä sitä, että äiti on kotona lasten kanssa. Asenne kuvastaa suhdetta, minkä tutkimukseen osallistuneet naiset ottavat ristiriitatilanteeseen.

Erityisen mielenkiintoiseksi asenteen tutkiminen tulee konkreettisissa kohtaamisissa etuusjärjestelmän kanssa, koska jokaisella etuusjärjestelmän instituutiolla on oma toimintakulttuurinsa (ks. esim. Jokinen ym. 1995, 15–19). Usein kohtaamisten tutkiminen on tuottanut asiakkaista yksiulotteisia kuvia, kuten asiakkaiden näkeminen passiivisesti sopeutuvina järjestelmän uhreina (ks. Metteri 2004) tai väärinkäyttäjinä, joilla on valta toimia siten kuin he itse haluavat (ks. Heikkilä ym. 1999; Mäntysaari & Rajavaara 1999). Tutkimalla yksittäisen ihmisen asenteita pystyn ylittämään tällaiset yksiviivaiset kategoriat. Yksittäisen ihmisen asenteet perustuvat siihen, että tietty toiminta hahmottaa ihmisille tietynlaisen maailman ja tämä tietyllä tavalla hahmotettu maailma taas ohjaa tietynlaiseen toimintaan (Heinämaa 1996, 84).

7.2. Kannattaako-asenne toimeentulotuen hakemisessa

Sosiaalitoimistosta haettavan toimeentulotuen hakemusmenettelyn keskiössä on asiakkaan hakemus sekä sosiaalityöntekijän tapauskohtainen harkinta ja päätöksenteko. Päätökseen vaikuttavat kuitenkin väistämättä yhteiskunnassa vallitsevat käsitykset oikeasta tavasta elää, mikä realisoituu viime kädessä juuri asiakkaan ja työntekijän kohtaamisessa. (Karjalainen 2004, 127.) Toimeentulotuki poikkeaa niin sanotuista universaaleista etuuksista siinä, että se on tarveharkintainen. Tästä syystä odotukset toimeentulotukea ja sosiaalitoimistoa kohtaan sen myöntäjänä ovat suuret. Ideaalitilanteessa toimeentulotuen pitäisi taata jokaiselle vähimmäiseläntö ja sosiaalitoimiston virkailija tulisi ottaa jokaisen yksilöllinen elämäntilanne huomioon. Tarveharkintaisuudesta huolimatta toimeentulotuesta on tullut yhä useammalle yleistä ensisijaista sosiaaliturvaa täydentävä etuus ja melko pysyvä osa pienituloisten kotitalouksien tulonmuodostusta (Hiilamo ym. 2004, 155).

Jokainen tutkimukseen osallistunut lähiössä asuva vähävarainen yksinhuoltajaäiti oli joutunut asioimaan sosiaalitoimistossa. Naiset liittyivät toimeentulotuen hakemiseen sosiaalityöntekijältä tai kanslistilta kannattaako-asenteen. Tarkoitin tällä sitä, että he miettivät hyvin tarkkaan, kannattaako heidän ylipäättänsä hakea toimeentulotukea. Tästä esimerkkinä Sadun näkemys:

H: Niin totta joo. Sää oot tolla kodinhoidon tuella, ja sit sä saat varmaan asumistukee ja sä joudut sitte sossusta hakee siitä sen erotuksen.

S: Joo. Joka on aika pieni, niin pieni, et sen kanssa vois niin kun mieltii, kannattaako siel sossussa ees käydä.

Satu on kotihoidontuella, asumistuella ja lisäksi hän saa lapsilisän ja elatusmaksun. Kuitenkin Satu mieltii kannattaako hänen kuitenkaan hakea toimeentulotukea, koska tuen rahallinen summa on vähäinen. Näin siitä huolimatta, että hän elää pienillä tuloilla ja on joutunut luopumaan arjen välttämättömistä tavaroista.

7.2.1. Köyhän normi

Kannattaako-asenteen takana on kokemus epämiellyttävästä asioimisesta sosiaalitoimistossa. Esimerkiksi Niina kertoo, kuinka tyytyväinen on siihen, että hänen ei tarvitse asioida sosiaalitoimistossa hakemassa toimeentulotukea.

H: Mites, tota, haeks sä viel toimeentulotukee tai?

N: No, nyt sitte se sano, että, että, tota, nyt ei, nyt ei tuu sitten ainakaan käyntejä hetkeen, että, ja oon ihan kyllä tyytyväinenki, että.

H: Joo. Sä saat työttömyyspäivärahaa ja asumistukee, että ne?

N: Joo. Joo. Ett eihän sekään iso oo, mutta sitte taas se, että, ett mieluummin mä kyllä ihan tällai oon, että.

H: Joo.

N: Eikä senkään niin takiakaan, mutta mä oon aina niin kun mieluummin, että mitä vähemmän siel käymistä, niin sillai kuitenkin.

Vaikka Niinan tulot koostuvat työttömyyspäivärahasta, asumistuesta ja lapsista saatavista etuuksista, niin silti hän yrittää mieluummin elää pienillä tuloilla kuin hakea toimeentulotukea. Mitä vähemmän Niina joutuu käymään sosiaalitoimistossa, sitä tyytyväisempi hän on arjen sujumiseen.

Seuraavassa esimerkissä kotihoidontuella ollessaan Anne mieluummin velkaantui maksettuaan arjen elämistä erilaisilla luotoilla ja luopui omistusasunnostaan kuin asioi säännöllisesti sosiaalitoimistossa.

H: Niin ei se nyt paljoo. Sä et sit sillon kun sä olit hoitovapaalla niin sä et toimeentulotukee sit hakenu vai haik sä?

A: Mä oon taisin hakea varmaan pari kertaa. En muista sainks mä sitä joka kerta mutta taisin mä sitä vähän hakea. Mutta kun niissäkin oli aina hirveet semmosia. Jotenkin mä en tykännyt siitä et sieltä piti hakea. Ne laskee siellä niin kaikkee, tyhmiä juttuja että sä voit ostaa kirpputorilta tai jotain tämmöstä. Ennemmin mä käytin luottokorttia. Ja näin. Sit kun tarvii niin kyllä mä sit hain. Mä en mä mikään miljonääri haluais olla mut sen verran et ei tarvis niin pennilleen laskee ja mä vaan haluan äkkiä ton lainan pois ja, että sillä stressaa välillä ja hirveesti.

Annen, samoin kuin Niinan, esimerkissä tulee esiin se, että hakemismenettely koetaan epämiellyttävänä, koska toimeentulotuessa perheen rahavaroiksi lasketaan sellaisia asioita, joita hakija ei pidä tuloina ja toisaalta menoiksi ei lasketa aina kaikkia perheen tosiasiallisia menoja. Lisäksi tähän menettelyyn sisältyy, että hakijaa opastetaan ostamaan arjen välttämättömiä tavaroita jo kertaalleen käytettyinä kirpputoreilta. Toimeentulotukea haettaessa sosiaalitoimiston virkailija ottaa kantaa siihen, millä tavaroilla hakijan tulee pärjätä, mitkä ovat köyhän ihmisen tarpeita. Tämä tulee esiin Sadun esimerkissä.

H: Niin joo. Sielt ei sit saa mitään ylimäärästä rahaa sitten niin kun esimerkiks kodin hankintaan tai vaatteita?

S: Kun ne huomioi silloin viime syksynä mun palkastani, että mää –

H: Niin ostit sillä joo.

S: Ja koska mä sain sitä niin paljon ostettua ni – Ne on tullu siihen tulokseen, et mul on niin paljon siellä, ettei mul oo mitään semmosta välttämätöntä pakkoo saada mitään.

(lapsi itkee)

H: Niin. Rupeeks väsymään vai (lapselle) ootko menossa vai ?

S: Joo. Ei.

H: Mitä sä sit ajattelit, kun sul on kumminkin rahat suhteellisen vähissä, ni mistä sä joudut sit luopuu, vai saaks sä sit rahat riittää vähän kaikkeen?

S: No siis vähän kaikkeen. Mutta siis että täytyy sanoo, että on loppunu semmonen kausi, että söisin usein jotain lihapullia itse tehtynä, ne on sen verran kalliita, että ei oo varaa.

Satu haki toimeentulotukea elämäntilanteensa takia. Hänelle oli syntynyt lapsi eikä hän ollut pystynyt hankkimaan kaikkia kodin välttämättömiä tarvikkeita. Kuitenkin hänen hakiessaan toimeentulotukea arvioitiin, että Satu pärjää niillä, mitä hänellä on, jolloin hänen hakemuksensa pyydetyistä kodintarvikkeista hylättiin.

Kuten edellä esitetyistä esimerkeistä ilmenee, naisten kannattaako-asetus ei perustu siihen, että he eivät tarvitsisi toimeentulotuesta saatavaa tuloa. Anne joutui elämään lainarahalla, koska tulot eivät riittäneet arjen välttämättömiin menoihin ja Sadulla tulot eivät riittäneet edes tavalliseen perusruokaan. Sen sijaan kannattaako-asetus liittyy siihen, että naiset pyrkivät välttämään asioimista sosiaalitoimistossa, koska se koetaan epämiellyttävänä.

Eräs syy asioimisen epämiellyttävyyteen on se, että toimeentulotuen myöntämisessä otetaan piilotetusti kantaa siihen, miten köyhien pitäisi elää. Vähävaraisen yksinhuoltajanäidin ja virkailijan kohtaaminen ei ole kahden tasavertaisen aikuisen kohtaaminen, sillä viime kädessä yhteiskunnallinen instituutio ottaa itselleen oikeuden erotella todelliset tarpeet kuvitelluista. Toimeentulotuki-anomuksen hylkääminen on tapaus, jossa asiakas saa kouriintuntuvasti kokea tarpeidensa yhteiskunnallista säätelyä. (Mäntysaari 1991, 210–211, 245.)

Osalle tutkittavista toimeentulotuen hakemismenettelyssä opetettu tietynlainen köyhänä elämisen tapa on muuttunut sisäistetyksi köyhyudeksi. Osoitus sisäistetyistä köyhyydestä on kyky itse arvioida, milloin on oikeutettu toimeentulotukeen. Tällöin hakijan täytyy itse tietää, mitä menoja ja tuloja otetaan huomioon myöntämisperusteissa.

H: Ek sä ollu täältä kumminki joskus hakenu?

S: En kyllä usko. Oon mä sieltäkin hakenu joo, kun en mä nyt oo sillain että mä ravaan joka kuukausi. Kun mä tarviin, kun oikeesti on semmonen, että en selviä muuten. Ni sitten mä meen ja yleensä mä oon saanukin. Niin siellä Kaupungissakin kuin täälläki. Että en mä mielestäni turhaan sitä ikinä hae. Kun toiset on joka kuu... sillain vakioasiakkaita. Että en mä sillain – että oon ihan siihen tyytyväinen kyllä.

Tulkitsen Saaran kertomusta siten, että hän ei turhaan hae toimeentulotukea ja saa sitä aina hakiessaan. Tämä johtuu siitä, että hän on sisäistänyt sosiaalitoimiston käsityksen köyhälle kuuluvasta elämäntavasta. Tarkoitan tällä sitä, että Saara pystyy ja osaa elää lasten kanssa niin pienillä tuloilla kuin toimeentulotuen tulorajoissa on määritelty ja hänen lähisosiaalitoimistossaan oletetaan. Saara kertoo hakevansa toimeentulotukea silloin, kun ei enää muuten selviä talouden menoista. Ylpeys tulee siitä, että hän ei hae turhaan toimeentulotukea. Turha tarkoittaa tässä sitä, että Saara hakee toimeentulotukea, mutta sitä ei myönnetä.

Saaran esimerkissä tulee esiin myös toinen seikka, joka liittyy kannattaako-aseteeseen. Saara ei halua identifioitua sosiaalitoimiston vakioasiakkaaksi tai edes myöntää olevansa sosiaalitoimiston asiakas. Vakioasiakkailla hän tarkoittaa sellaisia, jotka hakevat joka kuukausi sosiaalitoimistosta toimeentulotukea eli eivät pärjää ensisijaisilla etuuksilla. Saaran puheesta voidaan myös päätellä, että hän liittyy vakioasiakkaisiin sen, että he hakevat turhaan toimeentulotukea.

Kuten edellä olevista esimerkeistä käy ilmi, on sosiaalityöntekijän arvioilla, sanomisilla ja neuvoilla suuri merkitys vähävaraisille yksinhuoltajaäideille. Tämä näkyy erityisesti ylpeytenä siitä, että osaa etukäteen ennakoida sosiaalityöntekijän arvion toimeentulotuen tarpeellisuudesta. Ymmärrän sosiaalityöntekijän sanomisen merkittävyyden siten, että työntekijän ja asiakkaan suhteessa on valta-asetelma. Asiakas on pakotettu muokkaamaan omaa käyttäytymistään saadakseen avustuksen työntekijältä (Mäntysaari 1991, 173). Harmittomana ja kenties tukenakin tarkoitettu neuvominen ymmärretään helposti kontrollin keinoksi silloin, kun asiakkaan ja työntekijän suhteessa on valtaelementti (Mäntysaari 1991, 174). Mikko Mäntysaaren (1991, 175) mukaan sosiaalityössä yleisin kontrollistrategia perustuu asiakkaan menneen, nykyisen ja tulevan käyttäytymisen arviointiin, hyväksyntään tai torjuntaan. Modernissa yhteiskunnassa valta ei toimi pakon ja kieltojen kautta vaan suostuttelun. Suostuttelu tarkoittaa, että asiakkaalle määritellään hyvä ja normaali elämä. (Keskinen 2004, 24.) Toimeentulotuen hakemisessa sosiaalitoimistossa ei niinkään ole kyse normaaliuden tuottamisesta vaan siitä, kuinka köyhän ihmisen tulee elää. Torjunta, kielteinen päätös, tarkoittaa, että kyseistä tarvetta ei katsota köyhän ihmisen elämässä tarpeelliseksi tai kehoitus ostaa vaatteita kirpputorilta kertoo siitä, että köyhän ei oleteta näyttävän varakkaalta. Tulkitsen, että kannattaako-asete on tutkimukseen osallistuneilla naisilla keino vastustaa sosiaalityöntekijän heille määrittämää köyhän ihmisen normitettua elämisentapaa. Näin he pystyvät ainakin ajatuksen tasolla pitämään kiinni omasta valinnan vapaudestaan ja omasta toimijuudestaan.

7.2.2. Nöyryyttäviä menettelytapoja

Toinen asia, joka voidaan löytää kannattaako-aseteen takaa, on hakemismenettelyn kokeminen nöyryyttävänä. Nöyryyttävyuden kokemukseen liittyy ajatus, että

köyhillä ei olisi oikeutta toimeentulotukeen, vaan sitä annetaan armosta. Mirja kuvaa kokemusta näin:

M: Ett se, se, että esimerkiks sillon, kun puhuttiin just tästä muutto, muuttohommasta sillon Kaupungista pois, niin me saatiin viiskyt euroa rahaa ja, ja sen sitten sai niin ku sillä lailla, ett se niin ku kuvainnollisesti heitettiin sun eteen.

H: Pitiks se kuitenkin niin ku anoo jollain niin kun?

M: Se piti anoo ja sitä piti rukoilla ja sitä piti pyytää ja siitä piti soittaa ja sitä piti mennä kokouksesta toiseen se, se näin ja näin ja näin. Ja sitte niin ku se, kuitenkin niin ku se ... oli sillai niin ku, että no, viiskyt euroo me nyt voidaan antaa, mutta enempää sitten ei tuu. Ett se oli näin.

Mirja sanoo, että toimeentulotukena myönnetty raha heitettiin hänen eteensä. Tämä kuvainnollinen ilmaisu kertoo siitä, että rahaa ei annettu hänelle kuin toiselle tasa-arvoiselle aikuiselle. Sen lisäksi Mirjan kokemuksessa annettu avustus oli suhteettoman pieni todellisiin kustannuksiin sekä sosiaalitoimiston päätöksentekoprosessiin nähden.

Mirjan kertomuksessa oli kysymys muuttoavustuksen hakemisesta. Hän tarvitsi rahaa pystyäkseen järjestämään muuton toiselle paikkakunnalle, joka sijaitti 200 kilometrin päässä. Pelkkä hakemuksen jättäminen ei riittänyt muuttoavustuksen saamiseksi vaan Mirja kuvaa hakemismenettelyä anomiseksi, rukoilemiseksi ja pyytämiseksi. Sosiaalitoimistossa toimeentulotukipäätöksen tekeminen muuttoavustuksesta kesti kauan. Mirjan kokemuksena tämä tarkoitti, että hänen piti seurata hakemuksen käsittelyprosessia kysymällä tietoa päätöksen eri vaiheista. Tulkitsen, että hakemismenettely sosiaalitoimiston byrokraattisena prosessina tuottaa kokemuksen, että hakijalla ei olisi oikeutta toimeentulotukeen vaan se annetaan ja antamisen ehtona on nöyryys.

Naisilla nöyryyttämisen kokemus syntyy seuraavanlaisten menettelytapojen takia: Toimeentulotukea haettaessa pitää hyvin tarkkaan toimittaa kaikista tuloista ja menoista tositteet. Lisäksi tulee tietää muuttuneista säädöksistä ja toimittaa uusien sääntöjen määrittämät tositteet. Asiakkaan kokemuksessa tämä näyttäytyy tahallisenä juoksuttamisena. Hakemisen monimutkaisuuteen nähden avustus on suhteettoman vähäinen verrattuna esimerkiksi Kelan myöntämään asumistukeen, jota haetaan kerran vuodessa ja jonka jälkeen avustus tulee automaattisesti kuukausittain. Toimeentulotukea haettaessa on myös toteennäyttämismenettely.

Hakijan on näytettävä toteen, että hän on käyttänyt rahansa esimerkiksi vuokran maksuun, jolloin kontrolli ei ole ehdollista vaan ehtona toimeentulotuen myöntämiselle (ks. Jokinen 2008). Tämä myös merkitsee sitä, että hakija joutuu aina odottamaan toimeentulotukea, koska ei voi hakea sitä etukäteen ennen kuin hänellä on tarvittavat kunkin kuukauden tositteet.

Toimeentulotuen kontrolli laajenee tulojen ja menojen kontrollista asiakkaan yksityiselämän puolelle. Eevan esimerkissä tulee esiin hänen yksityiselämäänsä kohdistuva kontrolli, kun hakemuksessa tiedustellaan, onko hakija oleskellut jollain toisella paikkakunnalla kuin sillä, jolta hakee toimeentulotukea.

E: - - Ja mikä ihanin asia vielä, mä sanon sulle, sosiaalihuollon papereissa kun sää anot joka kuukaus sieltä jotain, niin arvaa mitä siellä lukee: oletko tämän sosiaalihuoltokuukauden aikana käynyt ulkomailla tai poistunut omalta paikkakunnalta.

H: Miks ne sellasta kysyy?

E: En mä ymmärrä. Aattelin että pitäiskö mun kirjoittaa, että ne suuttuu mulle koska se on niin typerää se mun Sosiaalitarikkaaja että, se ei ymmärrä huumoria. Mä käyn joka päivä Toisella paikkakunnalla kun mä käyn lenkillä tossa kilometrin päässä, niin mä oon poistunut täältä Alueelta. Tääl on saakeli kun jotain Hitler vainos että juutalaiset ei saa mennä kadun tolle puolen.

(- -)

E: Se on, se on ihan järkyttävää, mä oon joutunut, mä oikein hakeen., oletteko te tai perheenne jäsenet oleskelleet toisella paikkakunnalla tai olleet ulkomailla edellisen toimeentulotukipäätöksen voimassaolo aikana. Mikä helvettiä niille kuuluu, jos mä lähden kavereitteni kanssa Toiselle paikkakunnalle, Nytkin juhannuksena, ei euron euron rahaa mutta Toiselle paikkakunnalle meen, kavereitten mökille. Ei kai mun saatana semmoista tartte ilmoittaa minnekään sosiaalihuoltoon. Tää on niin järkyttävää hei, kuka helvetti tommosenkin lisälait on sitten keksinyt, ja se tuli tän vuoden alusta, toi lisäliite tohon sossun paperiin. Pidäks sää tämmöstä järjettömänä?

Eeva ei ymmärrä, miksi hänen pitää selittää omaa yksityiselämäänsä näin tarkasti eikä hahmota sen suhdetta köyhyyden osoittamiseen. Toisaalta Eeva pitää koko yksityiselämän kontrollia niin outona, että suhtautuu siihen huumorilla, mutta toisaalta hän on kuitenkin järkyttynyt kovasta kontrollista. Eeva vertaa tätä fyysisen paikan kontrollointia siihen kontrolliin, jota Hitler Natsi-Saksassa sovelsi juutalaisiin. Eevan vertauksen tulkitsen siten, että toimeentulotuen asiakkaisiin

kohdistetaan jopa sellaista kontrollia, joka merkitsee yleisen kansalaisuuden menettämistä, koska hakija joutuu selvittämään viranomaisille kuukausittain oleskelupaikkakuntansa.

Eevan kärjistetty vertaus omasta tilanteestaan toimeentulotuen hakijana Natsi-Saksan juutalaisiin tuo esiin sen ristiriidan, joka ilmenee haettaessa toimeentulotukea. Tutkimuksen naisten köyhyystapaisuus on ristiriidassa sen kanssa, mitä kontrollia sosiaalitoimistossa kohdistetaan aikuiseen. Naisilla kannattaako-asenne tarkoittaa siis sitä, että mietitään, onko rahallinen toimeentulotuen korvaus riittävä verrattuna siihen, mitä rahasumman takia pitää tehdä tai mistä pitää luopua.

Toimeentulotuen hakemismenettely kohtelee asiakkaita objekteina, ei oman elämänsä toimijoina, subjekteina. Tämä tulee esiin hakemismenettelyn moninkertaisena ja toistuvana kontrollina vuokranmaksusta, päällekkäisten tositteiden toimittamisena ja yksityiselämään puuttumisena. Tiukka kontrolli, joka kohdistuu hakijan yksityiselämään, on ristiriidassa aikuisuuden ja yleisen kansalaisuuden samoin kuin vähävaraisen yksinhuoltajaäidin köyhyystapaisuuden kanssa. Kannattaako-asenteen taakse sisältyy tulkintani mukaan haluttomuus luopua omasta subjektiudesta eli aikuisuudesta.

Kannattaako-asenteen takaa löytyy myös haluttomuus identifioitua sellaiseen ryhmään kuin vakituiset toimeentulotuen hakijat, joihin liitetään passiivisuus ja sosiaaliset ongelmat (ks. esim. Raunio 2000, 159; Tanninen & Julkunen 1993, 79). Samoin löydän asenteen takaa ristiriidan, joka syntyy arjen rutiinien ja tapaisuuden vaatimuksesta ja siitä, että naiset eivät pystyneet ennakoimaan toimeentulotuen saamista, jolloin toimeentulotuen myöntämisperusteet näyttäytyvät mielivaltaisina. Ennakoimattomuus voi myös selittää sitä, että naisille syntyy kokemus siitä, että etuutta pitää anoa eikä etuus synny yleisestä oikeudesta siihen (ks. myös Tanninen & Julkunen 1993, 98). Mielivaltaisuus ja toimeentulotuen odottaminen ovat ristiriidassa arjen toimijuuden kanssa, joka perustuu rutiiniin ja toistoon eli siihen, että pystytään ennustamaan etukäteen paljonko toimeentulotukea saa ja milloin sen saa.

7.3. Tuen kokemus toimeentulotuen hakemisessa: ystävyys- ja syleily-asetteet

Yksittäiset kohtaamiset työntekijän ja asiakkaan kanssa voivat ylittää järjestelmään sisältyneet nöyryyttävät elementit ja köyhyyden kontrolli kääntyykin tuen kokemukseksi. Tuen kokemuksen voisi tiivistää siihen, että asioiminen sosiaalitoimistossa kannatti. Pohdin tarkemmin yksittäisten tutkittavien kertomusten avulla sitä, mitä tuki on; milloin sosiaalitoimistossa kannattaa asioida.

Yksittäisen ihmisen kannattaako-asenne voi muuttua erilaisessa ja uudessa vuorovaikutustilanteessa. Esimerkiksi Mirjan rukoileva ja anova asenne vaihtui tuen kokemukseksi, kun hänen pelkonsa ja huolensa väistyivät uudessa vuorovaikutustilanteessa, eikä asioiminen sosiaalitoimistossa tuottanut enää mielipahaa.

M: (- -) Mutta se oli siellä niin kun, niin kun sitä, ett, ett sä menit sinne hattu kädessä ja sä olit kun alasti varkaissa. Ett antakaa anteeks, ett mä nyt oon jäännä kiinni tässä, täst itse teosta. Mut Edellisellä paikkakunnalla ei nyt, ei, tota, Uudella paikkakunnalla nyt sitte, niin kun mä menin sinne ensimmäisen kerran ja, ja mul oli huivi pääs ja mä sit ajattelin, että, ett mitähän tää ny sitte, ett, ett, ett mikä on tää rasistinen puoli ja näin. Ja, tota, sit se mies, kun se, se puhu mulle kun lapselle se, se meidän sosiaalityöntekijä. Hän puhu mulle, kun lapselle, ett ei tänne tarvi pelätä tulla. Ei tänne tarvi pelätä. Ja mä sit vähän kertoin, ett mitä mä oon niin ku kokenu ja näin, niin hän sit sanos, ett ei meillä tämmöst oo, ett älä nyt tommostä noin mieti, että. Ett mä vielä todistan sen sulle, ett ei sun tartte täältä itkien lähtee. Ja mä voin nyt sanoa, ett hän olis mun ystävä, jos, jos me niin kun voitais, voitaisi olla ystäviä, eli jos se tilanne olis erilainen ja suhde toisenlainen, niin mä voisin olla hänen tuttavansa tai hänen ystävänsä. Hän on, hän on niin ihana.

Uudessa vuorovaikutussuhteessa Mirja kokee olevansa turvassa, kun sosiaalityöntekijä ottaa hoivaajan roolin. Mirja kokee tällaisen suhteen olevan ystävyyttä, johon Mirja liittää virkailijan kiinnostuksen siihen, kuinka hän jaksaa vaikeissa oloissa. Ystävyyteen kuuluu myös asiakkaan kohtaaminen kanssaihmisenä, jota katsotaan silmiin ja ollaan aidosti kiinnostuneita hänen hyvinvoinnistaan.

M: (- -) Ja sit hän kattos mun papereita ja sano, ett ja sullahan on reuma, ett ethän sä mitään kantaa pysty, eihän sul oo miestäkään. Mä sanoin, että joo, ei mul oo ja, ja, ja sitte vaan myöski tuommonen ja. Ei mittään, mä laitan tästä maksusitoumuksen.

Tuen kokemus syntyy ystävyuden lisäksi siitä, että Mirja saa rahallista tukea sekä konkreettista apua muuttoonsa. Virkailija auttaa Mirjaa selviämään muutosta tilaamalla paikalle muuttoauton ja -miehet. Mirjan tilanteessa tuki paikantuu taloudellisen avustamisen lisäksi hoivaan. Hoivan tarve syntyy siitä, että Mirja tarvitsee kantoapua muutossa, koska on fyysisesti sairas.

Mirjalla tuki yhdistyy siis virkailijan ystävä-asenteeseen ja siihen, että virkailija ymmärtää hänen tilanteensa ja tarjoaa taloudellisen avun lisäksi hoivaa. Seuraavassa esimerkissä Miinan tuen kokemuksessa on jo kysymys enemmästä kuin ystävällisyydestä tai tilanteeseen saadusta konkreettisesta avusta. Miinalle suhde pitkäaikaiseen sosiaalityöntekijään on ollut korvaamattomana apuna rankoissa oloissa. Miinan asennetta kuvaan syleilyksi.

M: Ihanki tähän nykyseen sossuun mikä on mul ollu, niin ku oikeestaan koko ajan mitä mä oon Kaupungissa ollu. Tai siitä lähtien kun mä työttömäks jäi.

H: Onk sul toi Sosiaalityöntekijä vai?

Miina: Joo. Mä oon vaan syleilly sitä. En mä silti tarkota sitä, että – mä oisin – en mä siltä mitään ylimäärästä saa sillain. Totta kai joskus se antaa niin ku Tyttäreille, kun se lähtee johonki opintomatalle, ni anto vähän 50 euroo matkarahaa. Tämmöstä pientä, mutta kuitenkin, että ihan rehellisesti kuittien kanssa mitä.

Kun tulkitsen asennetta syleily, se nousee vastakohtaksi kontrollille, joka ilmentää sosiaalitoimiston byrokraattista ja normitettua toimintatapaa. Syleilyyn liittyy sosiaalityöntekijän inhimillisuus eli hän ottaa asiakkaan yksilöllisen elämäntilanteen huomioon ja luottaa asiakkaaseen. Luottamus tarkoittaa, että Miinan ei tarvitse kuukausittain todistaa, että hän ei käytä väärin toimeentulotukea. Hänen ei tarvitse toimittaa kuukausittain samoja tositteita. Luottamus ja inhimillisuus tuovat suhteeseen myös joustavuuden. Yksinkertaistettuna asiakkaan ja työntekijän suhde on toimiva. Syleily eli tuen kokemus ei synny siitä, että sosiaalityöntekijä antaisi Miinalle enemmän rahallista tukea kuin muille. Miina kokee oikeutetusti saaneensa sen toimeentulotuen, mikä hänelle kuuluu.

M:(- -) Varmaan, etten yhtään kadehdi. Mutta sit jos – kuka sieltä sit tulee vastaan. Siinä onkin sitten selittämistä, että miksi.. että menee kaikki niin vaikeeks kun tähän asti on toiminu niin hienosti että.. Mut sen näkee sitte.

Tuen kokemus syntyy yksittäisten ihmisten välillä, jolloin sosiaalityöntekijän persoona on olennainen osa tätä kohtaamista. Syleilyn vastapoolina Miinalla on pelko siitä, että toimiva suhde sosiaalityöntekijään katkeaa ja Miina joutuu asioimaan jonkun toisen työntekijän kanssa. Jo nyt häntä askarruttaa, millainen uusi sosiaalityöntekijä on, ja hän epäilee, että asioiminen ei suju niin hyvin kuin nykyisen työntekijän kanssa. Huoli on aiheellinen, sillä Miina joutuu asioimaan sosiaalitoimistossa saadakseen välttämättömän toimeentulotuen, olkoon työntekijän kanssa asioiminen kuinka vaikeaa tahansa.

Tuen kokemuksen tulkitsen perustuvan kahteen asenteeseen eli ystävyyteen ja syleilyyn, jotka voidaan paikantaa hoivaan ja luottamukseen. Mirjan kohdalla asenne uutta sosiaalityöntekijää kohtaan on ystävällisyys. Kuten Mirjalla myös Miinalla tuen kokemuksen edellytys on, että virkailija kohtaa asiakkaan toisena ihmisenä, mikä tarkoittaa, että hän on aidosti kiinnostunut asiakkaan elämästä ja ymmärtää hänen elämänsä reunaehdot (ks. Kulmala ym. 2003). Voidaan olettaa, että näissä kohtaamisissa asiakkaiden tarpeiden määrittäminen ei ole lähtenyt instituution hallinnollisesta menettelystä. Hakijaa ei ole luokiteltu ryhmään köyhä ja sen mukaisesti vastattu hänen tarpeisiinsa vaan on otettu huomioon hakijan yksilöllinen elämäntilanne. Esimerkiksi sosiaalityöntekijä ottaa huomion Mirjan fyysisen sairauden ja järjestää hänelle muuttoavun. Sosiaalityössä konkreettisen hoivan ymmärrän ennen kaikkea hoivan ruumiillisuutena (ks. Tedre 2004, 45).

Hoivasuhteeseen sisältyy ajatus riippuvuudesta, jolloin kyse ei ole kahdesta tasavertaisesta aikuisesta (Juhila 2006, 171). Tällöin on kyseenalaistettu aikuisen itsemääräämisoikeuden toteutuminen hoivasuhteessa. Tämän näkemyksen mukaan Mirjan olisi pitänyt tuntea sosiaalityöntekijän hoivaamisesta nöyryytystä ja häpeää, koska hänen aikuisen riippumattomuuttaan, tasavertaisuuttaan ja itsemääräämisoikeuttaan järjestää muutto niin kuin haluaa, on loukattu. Mirjalla tämä oli kuitenkin tuen kokemus. Kirsi Juhila (2006, 166–175) on pohtinut hoivan paikkaa sosiaalityössä ja kyseenalaistaa tietyt määreet, jotka liitetään aikuisen autonomisuuteen, toimijuuteen, itsemääräämisoikeuteen ja valtaan. Juhilan (2006,

174–175) mukaan myös aikuiset ovat riippuvaisia ja tarvitsevia, eikä hoivan kohde välttämättä menetä autonomisuuttaan, toimijuuttaan ja itsemääräämisoikeuttaan (ks. myös Juhila 2008b). Ihmisen itsemääräämisoikeutta rikotaan, jos hoiva ei perustu hoivattavan omaan tahtoon.

Miinan asenne sosiaalityöntekijää kohtaan on syleily, joka tulkinnassani perustuu luottamukseen. Vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kohtaamisissa juuri molemminpuolinen luottamus näyttää olevan se keskeinen perusta, jolle tuen kokemus voi syntyä (ks. myös Mäntysaari 1991, 221). Luottamukselliseen suhteeseen liittyy kiinteästi ajatus asiakkaasta riippuvaisena ja tarvitsevana. Sosiaalityössä ei ole pidetty riippuvuussuhdetta toivottavana asiana, kun suhteen toinen osapuoli on aikuinen. Sen sijaan riippuvuus on katsottu olevan lasten, vanhusten, sairaiden ja yhteiskunnan huono-osaisten piirre (Juhila 2006, 167). Kuitenkaan luottamuksellista suhdetta ei voi syntyä asiakkaan ja työntekijän välille, jos asiakkaalla ei ole tunnetta, että hän voi tarvittaessa turvautua sosiaalityöntekijään. Tutkimukseen osallistuneilla naisilla luottamuksen puuttuminen työntekijä-asiakassuhteessa merkitsee sitä, että työntekijän hyvääkin tarkoittavat neuvot ymmärretään kontrolliksi ja jopa nöyryyttämiseksi.

Tutkimustulokset perustuvat vähävaraisten yksinhuoltajaäitien subjektiiviseen näkemykseen kohtaamisista sosiaalitoimistossa. Tarkoitin tällä esimerkiksi sitä, että koska naisten kokemuksessa ei tule esiin ymmärtämystä sosiaalityöntekijän ja toimeentulotuen kanslistin instituution määrittämiin työn reunaehtoihin (ks. esim. Juhila 2006, 77–78; Karjalainen 2004, 132–140; Pohjola 1994a, 152), en ole niitä tuonut esiin.

7.4. Työvoimatoimistossa pakon, vaatimisen, taistelemisen ja neuvottelun asenteet

Toisena kohtaamisen paikkana vähimmäistoimeentulon hakemisessa nousee lähiössä asuvien vähävaraisten yksinhuoltajaäitien kokemuksessa esiin työvoimatoimisto. Etuusinstituutina työvoimatoimisto eroaa sosiaalitoimistosta siinä, että työttömyysetuuden saamisen ehtona ei ole köyhyys vaan oleminen vailla palkkatyötä ja halukkuus ottaa sitä vastaan. Vaikka työvoimatoimiston etuus ei suoranaisesti perustu tulojen vähäisyyteen, niin työttömyys on suurin syy köyhyyteen. Suomessa useimmiten palkkatyö takaa pois pääsyn köyhyydestä (Airio

2006, 306; Hiilamo ym. 2004). Tosin yksinhuoltajilla näin ei välttämättä ole (Hakovirta 2006; Parpo 2001, 54). Kohtaamiset työvoimatoimiston kanssa eivät kosketa jokaista tutkittavaa kuten asioiminen sosiaalitoimistossa. Osalle tutkittavista heidän ensisijainen tulonsa on kotihoidontuki tai vanhempainraha tai palkkatulo.

Suomalaista kulttuuria voi kutsua palkkatyökulttuuriksi, joka ulottuu yli sukupuolen, koska tänne ei ole juurtunut niin sanottua mieselättäjämallia, jossa mies olisi perheen elättäjä ja nainen olisi kotona lasten kanssa (Hakovirta 2006, 41). Vaikka äitien kokopäiväinen palkkatyö on yleistä, se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että äidit välttämättä haluaisivat olla kokopäivätyössä (Hakovirta & Salin 2006, 265). Myös yksinhuoltajaäideiltä on vaadittu samanlaista osallistumista palkkatyöhön kuin muiltakin (Anttonen 1997, 201). Tämä näkyy siinä, että yksinhuoltajaperheiden talouden tulot koostuvat suurimmaksi osaksi äitien palkkatuloista ja etuuksista, eikä lasten isien maksamista elatusmaksuista (Hakovirta 2000, 63–68; Kuronen 2003, 117). Palkkatyövaatimus merkitsee sitä, että yksinhuoltajaäidit eivät voi saada toimeentulotukea sen jälkeen, kun nuorin lapsi on yli kolmevuotias ilmoittautumatta työvoimatoimistoon työnhakijaksi. Suomessa ei ole sellaista järjestelmää kuin Iso-Britanniassa, Norjassa tai Saksassa, joissa yksinhuoltajaäiti voi olla kotona lasten kanssa ilman työvelvoitetta, eikä Suomessa siten ole mitään erityistä etuutta, joka perustuisi yksinhuoltajuuteen (Hakovirta 2000, 45, 63). Vähävaraisten yksinhuoltajaäitien minimitoimeentulotuen saamisen ehtona on toimia työvoimaviranomaisten määrittämällä tavalla, jos ei ole palkkatyössä eikä ole oikeutettu muuhun etuuteen sairauden tai lapsen iän ja huoltajuuden perusteella.

Kun tutkimukseen osallistuneiden naisten asioimisessa sosiaalitoimistossa nousee selkeästi vahvimaksi esiin kannattaako-asenne, niin kohtaamisissa työvoimatoimiston kanssa ei ole yhtä muita selkeämmin esiin nousevaa asennetta. Sekä työvoimatoimiston että sosiaalitoimiston kohtaamisia luonnehtivat kokemukset kontrollista enemmän kuin tuesta. Kontrollista kertovat asenteet työvoimatoimistoa kohtaan olen nimennyt pakoksi, vaatimiseksi, neuvottelemiseksi ja taistelemiseksi. Jos sosiaalitoimistossa kontrolloidaan tuloja ja köyhänä elämisen tapaa, niin työvoimatoimistossa kontrolli kohdistuu siihen, että hakija todistaa työvoimatoimiston haluamilla tavoilla olevansa halukas ottamaan työtä vastaan.

Seuraava Saaran esimerkki on kuvaus kohtaamisesta työvoimatoimistossa, jossa Saaran on pakko ottaa vastaan työllistämiskurssi, koska muuten hän menettäisi työmarkkinatuen.

H: Sä menit sit kumminki sinne?

S: Joo, Se oli pikku pakko mennäkin, että sai päivärahat pyöriin ja. Oli se ihan mukavaakin. Mullaki sitte oli vähän juttukaveria ja. Olin siel puupuolella ja sitten vähän kädentaito puolellakin. Ihan hauskaa.

Pakko on asenne, jonka Saara ottaa työvoimatoimiston sääntöihin. Pakko ei kuitenkaan välttämättä ole inhottavaa vaan pakosta tulee jotain, joka rikkoo kotiäidin arjen. Kotiäidin yksinäisyys korvautuu mahdollisuutena vuoro-vaikutukseen muiden aikuisten kanssa ja mahdollisuutena tehdä mieluisia töitä.

Työvoimatoimisto edellyttää osoitusta työhalukkuudesta siten, että vähävaraiset yksinhuoltajaäidit osallistuvat instituution määräämiin työllistämistöihin tai -kursseille. Työvoimavirkailija ja Saara eivät ole yhdessä päätyneet siihen, että Saaran on mielekästä mennä työllistämiskursseille, vaan Saaralle on osoitettu tämä kurssi. Vaikka Saaralla on mahdollisuus kieltäytyä kurssista, köyhyys takia hänen on kuitenkin käytännössä pakko osallistua sille. Pakko-asenne syntyy siitä, että naiset tarvitsevat työttömyyspäivärahan saadakseen minitoimentulotuen ja kieltäytyminen tarkoittaisi, että he menettävät työttömyyspäivärahan määrääjäksi.

Vaikka työllistämistöihin ja kursseille meneminen perustuu usein pakkoon, löytävät naiset pakostakin hyviä puolia. Kuitenkaan työllistämistöitä ei nähdä väylänä palkkatyöhön ja siten pääsynä pois köyhyydestä. Työllistämistyöt merkityksellistyvät poikkeamina arjen rutiineihin ja siten ne voivat olla myönteisiä asioita. Toisaalta ne voivat merkityksellistyä myös huolena lapsien hoidosta, kun äiti on poissa kotoa.

Työvoimatoimisto näyttäytyy yhtäältä paikkana, jonka systeemeihin pitää sopeutua saadakseen minimitoimentulotuen, mutta toisaalta paikkana, jossa pitää vaatia oikeuksiaan ja pitää niistä kiinni päästäkseen haluamilleen kursseille tai työllistämistöihin. Voidakseen vaatia omia oikeuksiaan pitää tietää niistä ja työvoimatoimiston tavoista toimia.

Seuraava Miinan kertomus kuvaa hyvin sitä, kuinka hän oli selvillä työvoimatoimiston järjestelmästä ja siitä, milloin hänelle syntyy pitkäaikaisyöttömänä oikeus kurssitukseen tai tietynlaisiin työllistämistöihin.

H: Niin joku virhe siinä?

M: Niin. Mutta kun ei millään periks ne meinannu antaa. Ei viittiny sit ottaa selvääkään. Mutta minäkö tästä lähen nyt Kelalle sitte kiukutteleen. Ilmottakaa työkkäriin, että mulla on noit päiviä tarpeeks. Selvis se sitte.

(- -)

Sit se näytti sen nainen ku sano et kerkeeks sä siin istuu. Mä sanoin et kyllä minä kerkeen, mut et kerkeeks sä. Kun oli kotia lähössä. Mutta voi hän tän nyt hoitaa, ettei ihmistä tollain istuteta. Kun mä olin istunu siellä varmaan kymmenestä asti ja kello oli jotain 14. Sit se soitti itte Kelaan ja sano että tämmönen ja tämmönen. Sieltä löyty että 500 päivää.. vähän ylikin jo menny sillon. Että on ollu ja asia selvä ja sit se laitto sen sinne koneelle ja sano, että tää on sillä selvä, et voit hakee tänne. Anto paperitkin mukaan ja.

Miinan kohtaamisessa työvoimatoimistossa ei ole kyse siitä, että hänen aikuisuuttaan kontrolloidaan vaan siitä, että Miinalle ei myönnettäisi pitkäaikaisyöttömän statusta, joka antaa hänelle oikeuden osallistua työllisyyskursseille ja päästä lähiötuvalla työllistämistöihin. Miina on itse laskenut työttömyyspäivänsä viimeisestä työllistämistyöjaksosta ja tietää, että sen perusteella hänellä on taas oikeus pitkäaikaistyöttömän statukseen. Miinan esimerkissä oma tietäminen ei kuitenkaan riittänyt, vaan Miinan piti vielä vaatia oikeuksiaan. Miina kertoo, kuinka työvoimatoimistossa ei uskottu hänen omia perusteluitaan eikä myöskään selvitetty asiaa. Miina päätti vastata tähän epäreiluun kohteluun passiivisen vastarinnan keinoin ja jäädä istumaan työvoimatoimistoon, kunnes hänen asiansa selvitetäisiin. Miinan vaativa asenne tuotti tuloksen ja hän sai pitkäaikaistyöttömän statuksen eli oikeuden osallistua kurssille, joka mahdollisti taas hänen pääsytensä työllistämistöihin lähiötuvan keittiölle.

Miinan esimerkissä nousee kiinnostavalla tavalla esiin se ero asenteissa, jonka tutkittavat ottavat verrattuna sosiaalitoimistoon. Sosiaalitoimistoon ei mennä vaatimaan oikeuksia vaan enemmänkin nöyryytään ja mietitään, kannattaako sieltä hakea etuutta. Työvoimatoimisto taas näyttäytyy paikkana, jossa myös vaaditaan niitä oikeuksia, joita itselle kuuluu.

Seuraavassa esimerkissä Eevan asenne on taistelua omista oikeuksista.

E: (- -) Mää kapinoin sitä vastaan, että jos mää allekirjoittanut sopimuksen Lehden kanssa, et kuinka työvoimatoimisto ja Kela voi ottaa minulta kolmen kuukauden rahat pois. Ja mä oon nyt valittanut sitten, että se on vakuutusosoikeudessa, taas mulla yhdet paperit menossa että täytyy ne näyttää. Mä en luovuta, mä vien ne vaikka EU-komissioon.

(- -)

H: Mitä sä olit neljä päivää töissä ja sait kolmen kuukauden karenssin?

E: Joo, ja mä on taistellut sitä nyt sitten niin lujaa tonne yhteiskuntaan.

Eevan taistelu on aktiivista toimintaa, jolla hän pyrkii vaikuttamaan yhteiskunnan rakenteisiin ottamalla yhteyttä kansanedustajiin ja hakemalla muutosta virallisten muutostenhakujen kautta. Eeva ei kohdista asennetta yksittäiseen työntekijään vaan koko systeemiin, jota kutsuu yhteiskunnaksi. Eevan taistelussa on ennen kaikkea kyse kapinoinnista epäoikeudenmukaista kohtelua vastaan.

Kuten Miinan esimerkin kävi ilmi, työvoimatoimistossa pitää tietää, miten toimia saadakseen etuuden. Eeva ei tässä kohta osannut taiteilla eli ei tiennyt sitä, että hänen pitää lopettaa työsuhde viiden päivän aikana työn aloittamisesta, jos hän ei kykene työhön, jotta välttyy työttömyysturvan menettämiseltä irtisanomisen vuoksi. Välttämättä Eevan tietämättömyys eli puutteellinen informaatio ei ollut ainoa syy taistelu-asenteeseen, vaan Eeva koki myös, että työvoimatoimiston määrittämät säännöt rikkovat hänen itsemääräämisoikeuttaan. Tulkitsen, että Eeva kokee aikuisen itsemääräämisoikeutta rikottavan sillä, että hän ei itse saa päättää ilman rahallista sanktiota, milloin hän voi purkaa työsopimuksen, jos hän itse tilanteen niin parhaaksi arvioi. Vaikka Eeva hetkellisesti epäonnistui taiteilussa ja menetti osittain työttömyyspäivärahan, niin taistelu-asenteella hän pyrkii korjaamaan tämän epäonnistumisensa ennen kaikkea pitämällä kiinni omasta toimijuudestaan, joka tässä ilmenee itsemääräämisoikeutena.

Yksittäiset kohtaamiset työvoimatoimiston työntekijän kanssa voivat kuitenkin pystyä murtamaan systeemin sisään rakennetun aikuisen itsemääräämistä loukkaavat tavat toimia. Tästä kertoo seuraava Pian ja työvoimavirkailijan kohtaaminen, jota kutsun neuvotteluksi ja ymmärtämiseksi.

H: Sä vaan nyökyttelet siellä työkkärissä vai?

P: Suurin piirtein joo, joo kyllä mä. Ei mä olen kyllä sille sanonut että mun lapsukaiseni ihan normaalilla viivalla kulje kumpikaan, että niitä on hirveen vaikee jättää. Kyllä se on ollut sillai ymmärtäväinen, mutta kai niilläkin varmaan joku oma paine, että pakko, että ei voi roikuttaa ketään siellä vuosikausia. Pakko niiden on jotain keksiä.

Tuki voi olla lähtökohdallisesti kontrollia sisältävän tilanteen kokemista neuvotteluna, kuten on Pialla. Neuvottelu merkityksellistyy siten, että Pia on myöntäväinen virkailijan ehdotuksille eikä lähde taistelemaan oikeuksistaan. Pian kokemuksessa tämä ei näyttäydy nöyryytenä vaan ymmärtämisenä, jossa virkailija ymmärtää Pian arjen reunaehdot ja Pia taas ymmärtää virkailijan työn reunaehdot. Pia on rehellisesti kertonut omasta arjen tilanteestaan, jossa pelkää jättää lapsiaan yksin kotiin koko päiväksi, koska kokee lapsiensa tarvitsevan enemmän vanhemman läsnäoloa kuin tässä yhteiskunnassa ajatellaan. Toisaalta taas Pia itse ymmärtää virkailijan tilanteen, jossa virkailijan on työnsä puolesta saatava Pia työllistymään. Tässäkin suhteessa kohtaamiset sosiaalitoimiston ja työvoimatoimiston virkailijan kanssa eroavat toisistaan siinä, että vähävaraisten naisten kokemuksessa ja asenteissa ei ole ymmärtämystä sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijän tai kanslistin työn reunaehdoille.

Työvoimatoimisto puuttuu aikuisen itsemääräämisoikeuteen kontrolloimalla sitä, milloin ihminen voi irtisanoa työnantajansa kanssa tehdyn sopimuksen tai milloin hän menee työllisyyskurssille. Työvoimaviranomaisen valta kontrolliin perustuu oikeuteen evätä työmarkkinatuki, jos asiakas ei osoita työhalukkuutta instituution määrittämällä tavalla. Etuuden vähentymistä tai loppumista tutkimukseen osallistuneet naiset pyrkivät välttämään loppuun asti, sillä se merkitsisi, että heidän hyvin suunniteltu köyhän perheen taloutensa romahtaisi ja arjen rutiinit hajoaisivat. Työvoimatoimiston valtaa köyhien ihmisten keskuudessa lisää se, että myös sosiaalityössä valvotaan asiakkaiden työmoraalia siten, että heidän pitää olla työmarkkinoiden käytettävissä (Hiilamo ym. 2004, 14; Mäntysaari 1991, 187–189). Työmarkkinatuen epääminen määrääjäksi ei suoraan evää toimeentulotukea, mutta tuen määrää voidaan tällaisissa tapauksissa vähentää (Karjalainen 2004, 123; Parpo 2004, 64–65).

7.5. Taiteilu selviytymisstrategiana

Köyhyyden synnyttämä asiakkuus etuusjärjestelmässä merkityksellistyy taiteiluksi. Taiteilulla tutkimukseen osallistuneet naiset pyrkivät varmistamaan vähimmäistulonsa perheelle, jotta he pystyvät kattamaan arjen välttämättömät menot. Taiteilu etuusjärjestelmässä ei tarkoita uhrina olemista tai järjestelmän väärinkäyttämistä vaan pikemmin sopeutumista järjestelmään samalla kuitenkin säilyttäen oma subjektiivisuus ja toimijuus. Taiteilua olen tutkinut asenteina, joita naiset ottavat asioidessaan sosiaalityössä ja työvoimatoimistossa. Olen jättänyt pois asenteiden tarkemman tarkastelun asioimisesta Kansaneläkelaitoksella, koska naisten kokemuksessa asioimiseen Kelassa sisältyy vähän ristiriitailanteita, joko sen takia, että siellä asioiminen ei vaadi niin suurta taiteilua – tai siellä ei pysty taiteilemaan. Asenteita tutkittaessani päädyn siihen, että taiteilua on tietää, miten järjestelmässä kuuluu toimia. Taiteilua on kulttuurinen tietoisuus siitä, miten ristiriitailanteessa tulee käyttäytyä kunkin etuusinstituution virkailijan kanssa.

Toimeentulotukiasiakkaan ei ole helppo säilyttää itsestään käsitystä subjektina ja toimijana. Tutkimukseen osallistuneilla naisilla osittain pakko ja ehdollistetut etuudet tuottavat kokemuksen, jossa etuusjärjestelmässä asioiminen loukkaa heidän aikuisuuttaan eli itsemääräämisoikeuttaan samoin kuin myös toimijan ja pärjääjän identiteettiään. Anneli Pohjola (1994a, 130–133) päätyi tutkiessaan nuorten toimeentulotuen hakemista osana elämänkulkua siihen, että toimeentulotuen asiakkaat eivät pysty saavuttamaan pärjäämisen eetosta, koska se vaatisi, että he ovat omillaan toimeentulevia ja saisivat autonomisesti päättää omista asioistaan. Tulokinnassani tutkimukseen osallistuneet naiset pystyvät säilyttämään pärjäämisen eetoksen ottamalla erilaisia asenteita selvitäkseen tilanteista, joissa heidän itsemääräämisoikeuttaan rikotaan. Asenteet itsessään kuvaavat toimintaa eli vahvistavat heidän toimijan identiteettiään järjestelmissä, joissa kontrollilla puututaan toimijuuden mahdollisuuksiin. Tutkimuksessa esiin tulleet tutkittavien asenteet ja arjen toimijuus kyseenalaistavat sosiaalityössä sen ajatussuunnan, jossa asiakkaat nähdään uhreina, passiivisina tai yhteiskunnasta syrjäytyneinä, jolloin sosiaalityöntekijän tehtäväksi jää asiakkaiden muuttaminen taas aktiivisiksi toimijoiksi ja yhteiskunnan kansalaisiksi (Hiilamo 2004 ym. 15–16, 36; Juhila 2006, 84–86).

Lähiössä asuvat vähävaraiset yksinhuoltajaäidit selviävät köyhyyden aiheuttamista puutteesta ja kieltäytymisistä sillä, että löytävät mielen köyhyyden negatiivisille puolille. Ristiriita syntyy asioimisessa sosiaalitoimistossa ja työvoimatoimistossa siitä, että näissä ei välttämättä arvosteta tai edes nähdä naisten arjen toimijuutta vaan odotetaan naisilta instituution määräämää toimijuutta. Naisille etuuksien saaminen ja hakeminen on välttämätön pakko, koska vain näin he pystyvät takaamaan itselleen ja lapsilleen vähimmäistoimeentulon, ruuan ja asumisen. Asioiminen etuusjärjestelmässä on osa tutkimukseen osallistuneiden naisten arkea lähiössä.

8. Lähiö

Lähtiessäni tekemään tutkimusta oletin, että tutkimukseen osallistuneiden naisten arkea ei voi erottaa fyysisestä paikasta. Ihmisen arki on erilainen esimerkiksi Lapin pienessä kylässä (Keskitalo-Foley 2001) tai Itä-Suomessa maaseudulla (Honkasalo 2004) kuin kaupungissa. Tutkimuksessani olen ottanut tarkasteluun lähiön arjen. Aloittaessani tutkimustani ymmärsin lähiön tosiasiana, tilana, joka on havaittavissa ja siirrettävissä karttalehdille. Yleisessä keskustelussa tai tutkimuksissa tai tutkimukseeni osallistuneiden naisten kokemuksissa lähiö ei näyttäyty näin yksinkertaisena. Jo tutkimuksissa lähiötä on lähestytty eri tavoin esimerkiksi arjen tutkimuksena (Kortteinen 1982) tai hallinnollisesta faktaanäkökulmasta (Seppänen 2001). Lähiötä voidaan tarkastella tosiasiana, ihmisten kokemuksina tai sosiaalisena ja yhteiskunnallisena kategoriana, jota ylläpidetään jokapäiväisissä käytännöissä (Roivainen 1999, 19–21). Tässä luvussa tarkastelen tutkimukseen osallistuneiden naisten yksilöllisiä merkityksiä asuinalueesta kuitenkin ymmärtäen lähiön sosiaalisena konstruktiona. Tiloista – lähiöstä, kodista, lähiötuvasta – tulee paikkoja, kun niille annetaan inhimillisiä merkityksiä. Tällöin paikkaan tiivistyy elettyä elämää ja yksilöllisiä kokemuksia (Törrönen 2000, 264). Tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemus lähiöstä muodostuu subjektiivisista merkityksistä: arvoista, tunteista, muistoista ja toiveista, joita he asuinalueeseensa liittävät (ks. Haarni ym. 1997).

Kokemus paikasta ei noudata välttämättä luonnontieteellistä näkökulmaa, joka voidaan määrittää fyysis-sijainnilliseksi (ks. Erkkilä 2006, 203). Lähiö asuinalueena merkityksellistyy tutkimukseen osallistuneille naisille monenlaisena, enkä siten voi esittää naisten kokemusten perusteella yhtä kuvaa maantieteellisesti erotettavasta Lähiön alueesta. Naisten käsitys Lähiöstä naisten omana asuinympäristönä on pienempi fyysis-sijainnillinen alue kuin virallinen käsitys Lähiöstä. Lähiön sisällä on monia asuinalueita, ja tutkimukseen osallistuneet naiset asuvat lähiön eri asuinalueella. Asuinalueista käytän nimityksiä kerros- tai rivitalomiljöö. Puhuessaan Lähiöstä naiset voivat siis tarkoittaa eri kerros- tai rivitalomiljöitä.

Arjen käsitteellistin ajaksi paikaksi ja tapaisuudeksi. Arjen tärkein paikka on lähiö. Tarkastelen aluksi, millainen arjen paikka lähiö on tutkimukseen

osallistuneille naisille. Lähiön sisällä arjen paikkoja ovat koti, lähiötupa, kauppakeskus ja lähipubit. Näitä tarkastelen luvun toisessa osassa.

8.1. Lähiö ja lähiöläisyys

Lähiöissä asuu viidesosa suomalaisista. Puolet näistä asuu pääkaupunkiseudulla. Lähiö määritellään alueeksi, joka on kaupungin keskustan ulkopuolella ja jossa asuu yli 700 ihmistä. Lähiö voi muodostua pelkästään kerrostaloista tai kerros- ja pientaloista. (Seppälä ym. 1990, 9, 12–15.) Lähiökäsitteen alle niputetaan hyvin erilaisia asuinalueita, joten lähiöistä on vaikea muodostaa tarkkaa määritelmää. Suomalainen lähiö on ennen kaikkea ollut työväestön asuinalue. Se ei siten ole yhtäältä vastine amerikkalaiselle lähiölle, joka on keskiluokan asuttama ja sijaitsee kaupungin ulkopuolella eikä toisaalta myöskään muistuta eurooppalaista mallia, jossa lähiö määrittyy köyhälistön asuttamaksi asuinalueeksi (Roivainen 1999, 5, 13).

Ensimmäiset suomalaiset lähiöt rakennettiin 1950-luvulla Helsingin keskustan liepeille. 1970-luvulla kaupungeissa oli jo yli puolet uudisrakentamisesta lähiöissä. Tämän jälkeen lähiörakentaminen väheni. (Roivainen 1999, 12.) Lähiöiden rakentaminen liitetään ”suureen muuttoon maalta kaupunkiin”, mutta tosiasiaa esimerkiksi Tampereella ja Helsingissä lähiöiden asukkaat olivat suurimmalta osaltaan kantakaupungin työväestöä, joille muutto lähiöön merkitsi asumisen tason parantumista. (Roivainen 1992, 21–25.)

Lähiöitä tutkittaessa erääksi keskeiseksi kysymykseksi on noussut, onko lähiöissä yhteisöllisyyttä vai ei. Oletin, että asuinalueen paikalliset yhteisöt olisivat tärkeitä tutkimukseeni osallistuneille naisille heidän elämäntilanteensa takia, sillä he ovat kotona lasten kanssa ja niukat resurssit sitovat heidät paikalliseen elinympäristöön (ks. Stokoe 2003; Närhi 2002, 262). Fyysisen paikan merkitystä vähentävä modernisaatio ja globalisaatio eivät välttämättä kosketa vähävaraisia yksinhuoltajaitejä (Närhi 2002, 258). Paikallisyhteisöt eivät kuitenkaan olleet tärkeitä kaikille tutkimukseeni osallistuneille naisille. Pohdin paikallisyhteisöjen näkymättömyyttä naisten kokemuksessa alueelle juurtumisen ja juurtumattomuuden avulla.

Edellytyksenä paikallisyhteisön syntymiselle on pidetty alueelle juurtumista. Lähiökeskustelussa juurtumista on pidetty tärkeänä, koska sen oletetaan tuottavan

kollektiivista asuinalueen yhteistä toimintaa (Lapintie 1998, 270–271). Tulkitsen, että ne tutkimukseen osallistuneet nuoret naiset, jotka ovat asuneet alueella lapsuudestaan lähtien sekä pitkään alueella asuneet vanhemmat naiset, ovat asuinalueelle juurtuneita.³³ Tutkimuksen nuorille naisille alueelle juurtuneen identiteetti tulee siitä, että heillä on yhteinen historia lähiön kanssa. He ovat joko syntyneet lähiössä tai muuttaneet sinne perheensä kanssa, kun ovat olleet alle kouluikäisiä. Aikuisena lähiöön muuttaneille alueellinen identiteetti syntyy siitä, että heillä on omat paikallisyhteisönsä lähiössä. Alueellinen identiteetti näkyy ennen kaikkea siinä, että nämä naiset eivät harkinneet muuttoa pois alueelta, koska juuri tässä tietyssä lähiössä asuminen on osa heidän arkeaan.

Alueelle juurtuneet identifioivat itsensä tietyssä kaupunginosassa asuviksi, lähiöläisiksi, eivätkä kaupungissa asuviksi, kuten helsinkiläisiksi tai turkulaisiksi. Lähiöläisen identiteetin omaksuminen luo omanlaisensa suhteen lähiöön ja siihen kaupunkiin jossa lähiö sijaitsee. Tästä kertoo Eeva:

E: Niin oon joo. Kyllä niin ku tää on ollut hyvä paikka sillai lasten ja kasvun kannalta. Se on ollut monet mahdollisuudet. Niin kun tää mun nuorimmainen se ei varmaan tiedä mitään kaupunkia ku Lähiön. (naurua)

Eeva ymmärtää lähiön samalla tavalla itsenäiseksi alueeksi kuin kaupungin. Kun identifioidutaan juuri lähiöläisiksi, siitä syntyy myös ylpeyden tunne alueesta ja siihen kuulumisesta. Alueen itsenäisyydestä suhteessa muuhun kaupunkiin kertoo se, että Eeva kuvaa lähiötä kaupunkina ja se, että lapset mieltävät lähiön omaksi itsenäiseksi alueeksi. Lähiössä on kaikki tarvittava eikä sieltä tarvitse poistua mihinkään. Naisten kokemuksessa lähiö nähdään hyvänä asuinalueena, koska siellä on kauppia, kouluja ja harrastusmahdollisuuksia. Sitä parempana asuinalueena lähiötä pidetään, mitä vähemmän sieltä on syytä poistua kaupungin ydinkeskustaan. Ainoina pakollisina syinä poistua lähiöstä ovat asioiminen työvoimatoimistossa ja sosiaalitoimistossa, jotka sijaitsevat kaupungin ydinkeskustassa.

Lähiöläisyys ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että kaikkien naisten kokemuksessa lähiö on merkityksellistynyt yhteisöksi. Vaikka naiset naapuri-

³³ Marjaana Seppänen kutsuu juurtumista vahvaksi alueelliseksi identiteetiksi. Tutkiessaan lähiössä asuvien mielipiteitä hän päätyi siihen, että lähiössä asuttu aika ja asukkaan ikä lisäävät alueelle juurtumista (Seppänen 2001, 140). Alueella juurtuminen on aina henkilökohtainen kokemus. Itse juurtuminen on määritelty eri tavoin: toisaalta ihminen kokee kuuluvansa tietylle alueelle (alueellinen identiteetti) tai kokee tietyt paikat tuttuina (identifioituminen paikkoihin) (Bäcklund ym.1998, 14).

yhteisössään tuntevat asukkaat, lähiöasumisessa voi säädellä suhdetta naapurustoon. Kaupunkimaisessa asumisessa on aina mahdollisuus olla kuulumatta naapuriyhteisöön tai muuhunkaan alueella sijaitsevaan yhteisöön. Nuoret alueelle juurtuneet naiset ovat valinneet tämän vaihtoehdon. Leena esimerkiksi kertoo siitä, että hän ei halua kuulua mihinkään naapuruston moninaista ryhmistä.

H: Voisko sitä sanoa, että siellä on tällainen naapuriyhteisö sitten?

L: On siis se on tosi tiivistä jossain määrin. Et onhan nää ulkomaalaiset omassa poppoossa ja toiset omassa. Ja mää välillä siinä hiekkalaatikolla oon ollu sitten, ja muutaman kanssa vaihdoin kuulemisia tällain, mutta ei siinä oikeesti voi kellekkään tavallaan avautua – et ei missään tapauksessa.

H: Mut sä et tunne kuuluvas tai halua kuulua?

L: En, mä en halua kuulua siihen, koska se on liian semmonen taas että – Mä mielummin lähen just sinne kerhoon, ja sitten näen nyt siskoo, siis muita tällöisiä kavereita, että ei kuulu siihen pihaympyrään. Ihan muuten hyvät välit sinänsä, et morjestellaan ja tällain.

Leenalla naapuriyhteisöllisyys paikantuu kerrostalomiljööön pihapiiriin, mutta pihapiiri jakaantuu moneen pieneen ryhmään. Naapurusto ei merkityksellisty kokonaisuutena vaan koostuu pihaympyröistä ja ulkomaalaisista. Leenan kokemuksessa hän itse valitsee sen suhteen, minkä ottaa eri naapuriyhteisöihin. Leena ei halua kuulua kumpaakaan pihapiirin ryhmään. Hän kuvaa pihaympyröiden ja ulkomaalaisten ryhmiä tiiviiksi ja suljetuiksi yhteisöiksi, jotka eivät ole toistensa kanssa tekemisissä. Pihaympyröillä hän tarkoittaa äitejä, jotka ovat lastensa kanssa pihalla. Leena kertoo olevansa joskus pihalla yksivuotiaan lapsensa kanssa ja vaihtavansa kuulemisia muiden äitien kanssa. Leena ei kuitenkaan halua kuulua niin sanottuun hiekkalaatikkoäitien yhteisöön, vaikka näiden yhteisöjen on väitetty tutkimuksissa lisäävän kotiäitien sosiaalisia verkostoja ja siten lieventävän heidän yksinäisyyttään (Kortteinen 1982, 75–84, 239). Mieluimmin hän tapaa muita kuin pihapiirin äitejä, esimerkiksi lähiötuvan perhekerholaisia. Leenan kokemuksessa kerrostalopihapiirin ihmiset määrittyvät morjens-tutuiksi. Morjens-tutut Leena tuntee pintapuolisesti ja heidän kanssaan hän haluaa olla hyvissä väleissä. Kategorisesti Leena erottelee morjens-tutut ystävistään sillä perusteella, että morjens-tuttujen kanssa hän ei jaa henkilökohtaisia asioitaan. Leenaa voi kutsua eristäytyneeksi. Kaupunkimaisessa asumisessa en kuitenkaan näe eristäytymisen

tarkoittavan sitä, että ihmisillä on sosiaalisia ongelmia vaan sitä, että asuinpaikka sallii tällaisen elämäntavan.

8.1.1. Kaupunkielämän juurettomuus

Kaikki tutkimukseen osallistuneet naiset eivät identifioituneet lähiöläisiksi. Kutsun heitä juurettomiksi. Juurettomille tavanomaista on muuttaa toiseen lähiöön tai toiselle paikkakunnalle. Juurettomia eivät mitkään asiat sido juuri tiettyyn asuinalueeseen. Heille lähiö tai sen yhteisöt eivät ole arkea koossa pitävä voima samalla tavalla kuin esimerkiksi Pohjois-Karjalan naisille, joiden arkea pitivät koossa paikka, vaikka muu maailma muuttui ympärillä (Honkasalo 2004). Kuitenkaan maaseudun yhteisöllisyyttä ja kaupunkiasumisen yksilöllisyyttä ei voi arvottaa suhteessa toisiinsa, verrata joko hyvänä tai huonona tapana asua. Tulkitsen juurettomuuden olevan osa modernia yksilöllisyyttä. Pia Bäcklundin ja Heli Korhosen (1998, 13–14) mukaan lähiöasumisesta puhuttaessa juurtuminen viittaa ajatukseen kadonneesta kyläidyllistä. Helsingin keskustassa asuvat ihmiset eivät ole sen enempää juurtuneet asuinalueeseensa kuin lähiössä asuvatkaan. Ymmärränkin juurettomuuden kokemuksen olevan osa kaupunkiasumista.

Kaupunkiasumisen modernissa yksilöllisyydessä on sekä hyvät että huonot puolet. Jatan esimerkissä tulevat esiin nämä kaupunkiasumisen molemmat puolet.

H: Joo. Mut eiks siellä varmaan sitten kumminkin paljon tuttuja, et tuntee ihmisiä.

J: On sillein niin kun.

H: Vai onko se sitten enempi rasite?

J: On. Että kun kaikki tuntee toisensa, niin on se sillein aika rankkaa. Ainakin luulee tuntevansa sut, mut ei oikeesti tunne, mut sillein että tietää suurin piirtein jokaisen ihmisen nimeltä tai jostakin kautta.

H: Onko se sit täällä kivempaa, kun ei tunne niin?

J: On mun mielestä. Toisaalta siis on siellä jotenkin turvallisemman tuntusta sillein olla, että kun ihmiset tuntee sut ja tietää, ja voi pyytää apua keltä vaan tavallaan. Sitten kun vanhemmat asuu siellä. Mun kaks veljee asuu kanssa siellä Maaseutupaikkakunnalla.

Jatta on muuttanut pari vuotta sitten suuren kaupungin lähiöön. Sitä ennen hän on asunut pienellä paikkakunnalla maaseudulla. Jatta itse on juurtunut lapsuuden ja nuoruuden kotipaikkakunnalle. Ihminen voi olla juurtunut mielikuvissaan lapsuuden

maisemiin, vaikka ei konkreettisesti siellä asuisikaan (Bäcklund ym. 1998, 17). Jatta kertoo pikkupaikkakunnan hyvistä ja huonoista puolista, jotka kiteytyvät siihen, että siellä on kyläyhteisö. Kyläyhteisön huonoja puolia on se, että siellä ei voi tehdä tuntemattomana asioita, vaan jokainen tietää, kuka on kenen tytär tai sisko tai äiti. Yhteisö ahdistaa, koska siellä ei voi toimia nimettömästi, olla vapaa kontrollista. Yhteisön hyviä puolia on turvallisuus: tietoisuus siitä, että saa tarvittaessa apua, jos sitä tarvitsee. Jatalle sen sijaan tuntemattomuus on kaupunkiasumisen hyvä puoli. Nimettömyys merkitsee kuitenkin myös yhteisöllisyyden puuttumista. Nimettömyyden kielteinen puoli on se, että ei itsekään tunne alueen asukkaita eikä myös ole ketään, jolta pyytää apua tarvittaessa.

Esimerkkeinä toin esiin Eevan, Leenan ja Jatan kokemukset alueellisesta identiteetistä, joko juurettomuudesta ja juurtumisesta alueeseen. Eevalla on alueelle juurtuneen lähiöläisen identiteetti ja lisäksi hän on sitoutunut paikallisyhteisöön. Sen sijaan Leena on juurtunut alueeseen eli on lähiöläinen, mutta hän ei siltikään halunnut kuulua paikallisyhteisöön. Jatta taas on alueelle juurtumaton eikä edes tuntenut naapureitaan. Tulkitsen, että Jatan ja Leenan esimerkeissä tulee esiin lähiöasuminen tyypillisenä kaupunkiasumisen muotona, jossa asukkaat arvostavat omaa yksityisyyttään. Leena kertoo, miten varjelee yksityisyyttään säätelemällä etäisyyttään naapurustoon. Nuorilla tutkimukseen osallistuneilla naisilla yhteisöllisyys perustuu enemmän intressipohjaisiin yhteisöihin kuin paikallisuuteen.

Yksityisyys, juurettomuus ja eristäytyneisyys on nähty huonona, ei-toivottavana käyttäytymisenä suhteessa alueellisiin yhteisöihin. Kokemuksena nämä eivät kuitenkaan sulje toisiansa pois. Naapureihin pidetty hyvänpäiväntuttavuus, joka tulee esiin Leenan esimerkissä, tarjoaa yhtäältä anonymiteetin ja vapauden ja toisaalta yhteisöllisyyttä tarvittaessa. Modernissa kaupunkiasumisessa yksityisyys mahdollistaa oman asumisen ja elämisen ilman, että ulkopuoliset ihmiset puuttuvat siihen (ks. Bäcklund ym. 1998, 25). Lähiökeskustelua on hallinnut ajatus nähdä lähiöiden ongelmien ratkaisuksi kyläyhteisöllisyys. Tässä ajattelutavassa asukkaiden passiivisuus tai aktiivisuus tai oikea elämäntapa määrittellään ideaalin kyläyhteisön avulla (Bäcklund ym. 1998, 32). Tulkitsen kuitenkin, että lähiöasuminen on modernia kaupunkiasumista, jossa oleellista on yksityisyys. Osa tutkimukseeni osallistuneista nuorista naisista arvosti yksityisyyttään ja sääteli etäisyyttä

naapurustoon. Osalle taas naapuriyhteisöt ovat tärkeitä. Tarkastelen seuraavaksi sitä, millaisena lähiölläisyys näyttäytyy, kun on sitoutunut paikallisyhteisöön.

8.1.2. Kerrostalonaapurusto

Matti Kortteinen (1982) jakoi lähiötutkimuksessaan lähiön sisäisiin väestöllisiin jakaumiin. Lähiön korttelit voitiin karkeasti jakaa hallintasuhteiden mukaan kaupungin vuokrataloihin, osuuskunnan vuokrataloihin ja omistusasuntoihin. Samanlainen jako löytyy myös tutkimastani lähiöstä. 1980-luvun jälkeen on vielä tullut neljäs hallintasuhte, osaomistusasunto. Kortteinen kutsuu tätä kategoriasumiseksi, jossa erityyppisten korttelipihojen asukkaat eivät olleet toistensa kanssa tekemisissä, mutta arvoasteikko vaikutti kaikkiin lähiön asukkaisiin ja heidän jokapäiväiseen elämäänsä. Alueella oltiin hyvin tietoisia siitä, mikä piha oli kaupungin vuokratalokortteli ja mikä omistusasuntokortteli. (Kortteinen 1982, 42–43.) Sama ilmiö on läsnä tutkimassani lähiössä.

Kerätessäni aineistoa lähiötuvalta minulle tuli hyvin pian selväksi, että alueella on kaupungin vuokratalojen kerrostalomiljöö, jota pidettiin huonomaineisena ja jossa asuvilla perheillä arveltiin olevan sosiaalisia ongelmia. Samalla tavalla kuin kokonaisuun lähiöihin liitetään mielikuvia ongelma-alueesta, samoin tässä on kyse kerrostalomiljöön mielikuviin perustuvasta maineesta, joka ei välttämättä vastaa todellisuutta (Bäcklund ym. 1998, 16). Osa tutkimukseeni osallistuneista naisista asui tässä miljöössä, mutta kukaan heistä ei kuvaa kerrostalomiljöötään huonomaineiseksi tai edes huonoksi asuinpaikaksi. Sen sijaan näyttää, että kyseisessä kerrostalomiljöössä kaikkein voimakkaimmin nousee esiin naapuriyhteisö. Teoilla tuotettu yhteisöllisyys tulee esiin siinä, että naapureita tervehditään, kuten Mirja kuvaa:

H: Neljä vuotta. Mut sä oot sit aika hyvin oppinu tuntee ihmisiä.

M: Joo, siis mä en ymmärrä, mistä se johtuu ylipäätänsä. Että tota toisessa, kun me asuttiin ennen, ni ei siel tuntenu ihmisiä sillei. Ei siellä naapurit puhunu, tai ei tienny, ketä toisessa päässä taloo asu. Eikä meidän talo ollu mikään suuri, mut onhan se pienempi kokonen, kun tää, mut silti niin. Mut tää niinkö, tää on ihan uskomatonta juuri sen takia, että tossa pihassakin, ni meitä on ihan semmonen niin kun siis miehet että naiset sanoo toisilleen ”moi”, ja ihan toisesta talosta.

H: joo.

M: Tostaki tosta toisen kadun talosta, ni siitä sanoo niin moni mies tervehtii. Et kaikki muut tossa tervehtii paitsi mustalaiset.

Tervehtiminen on arjen rutiini ja toisto, mutta samalla sillä tuotetaan yhteenkuuluvuuden tunnetta. Mirjan kokemuksessa tulee selkeimmin esiin yhteisöllisyyden kokemus naapureita tervehtimällä ja tämän tuottama yhteenkuuluvuuden tunteen merkitys arjessa. Tervehtimällä osoitettu naapuriyhteisöllisyys ei välttämättä ole tyypillistä kaikille lähiöiden naapurustoille. Edellisessä asuinpaikassaan Mirja ei tuntenut samassa talossa asuvia eikä tervehtinyt naapureita. Mirjan kokemuksessa ulkoiset asiat, kuten talon koko, ei selitä yhteisöllisyyden tunteen syntyä tai syntymättömyyttä. Tälle alueelle Mirja on muuttanut neljä vuotta sitten ja omaksi hämmästykseksensä hän on oppinut tuntemaan naapureitaan. Peilaten kokemuksiinsa edellisessä asuinlähiössään Mirja pitää uskomattomana, että nykyisen asuinalueen pihassa ihmiset tervehtivät toisiaan jopa yli kerrostalojen rajojen sekä sukupuolen, muttei yli etnisten ryhmien.

Yhteisöllisyyttä tehdään myös yhteisillä säännöillä. Elizabeth Stokoen (2003, 319–320) mukaan kertomalla tarinoita hyvistä ja pahoista naapureista sitoudutaan samalla tiettyihin sosiaalisiin ja moraalisiin normeihin. Kertomuksissa tapahtumat ovat sosiaalisia tosiasioita, jotka ovat yhteisön kyseenalaistamattomia sääntöjä. Pahoina naapureina nähdään ne, jotka rikkovat arjen rutiinit. Naisten kokemuksessa hyvien ja pahojen naapureiden kohtaamiset kertovat samalla yhteisön moraalisisista normeista eli tavoista olla naapureiden kanssa. Jokaisella yhteisöllä on arvonsa ja luonnollisissa yhteisöissä arvot ovat yhteisön muovaamia (Heller 1984, 36). Välttämättä yhteisön arvot eivät ole julkilausuttuja tai edes tiedostettuja, jolloin niitä pidetään itsestään selvinä tapoina toimia (Taylor 1995, 177; Laitinen 1998, 181–182).

Leimattu kerrostalomiljöoyhteisö poikkeaa keskiluokkaisesta asuinyhteisöstä omien tapojensa takia. Vaikka asuinyhteisöön kuuluvat työttömyys, alkoholin-kulutus sekä oman rahattomuuden näkyvä osoittaminen, yhteisöllä on kuitenkin sääntönsä ja kontrollikeinonsa. Eräs arjen tapaisuuden normi on se, että yhteisön sisällä on solidaarista luottamusta toisia kohtaan. Seuraavassa Eeva kertoo tapahtumasta, jossa naapuriperheen nuoret eivät noudattaneet solidaarista luottamusta naapureita kohtaan vaan kiristivät Eevan lasta ja varastivat Eevan kotoa tavaroita.

H: Miten ne sitte lopetti sen kiristämisen, kun eihän ne välttämättä lopeta sitä, kun...

E: Se loppu siihen katos, kun on poliisit tukena ja on semmonen porukka.

H: Niin joo.

E: Tää tuli ihan julki koko täällä kylällä joka paikkaan meen, kyllä se isä ja äitikin häpee, mitä lapset tekee.

Rangaistukseksi solidaarisen luottamuksen rikkomisesta Eeva sanoo kertoneensa kaikille alueen asukkaille, mitä naapurin nuoret olivat tehneet. Eevan kertomuksen viittauksesta vanhempien häpeän tunteeseen voi päätellä, että nuoret olivat rikkoneet yhteisön normeja vastaan. Eevan kertomuksesta voi tulkita hänen itsensä käyttäneen sosiaalisena sanktiona häpäisyä niitä naapureita kohtaan, jotka eivät huolehtineet siitä, että heidän lapsensa noudattivat yhteisön sääntöjä. Portesin ja Sensenbrennerin (1993, 1326–1327) mukaan yhteisöstä voidaan löytää sisäinen pakkoluottamus, joka mahdollistaa yhteisön kyvyn valvoa jäsentensä toimintaa. Kontrolli yhteisön jäseniä kohtaan ei perustu fyysisiin pakotteisiin vaan sosiaalisiin sanktioihin, kuten häpäisyyn tai yhteisöstä pois sulkemiseen.

Yhteisöllisyyttä tehdään myös auttamalla vuorotellen toinen toistaan. Selkeimmin vastavuoroinen hoiva tulee esiin niiden naisten kokemuksessa, joiden lapset ovat jo murrosiässä eikä äidin tarvitse enää kokopäiväisesti hoivata omia lapsiaan. Naapureiden luo ei välttämättä mennä vain vierailulle, vaan nämä kohtaamiset sisältävät usein vastavuoroisen hoivan elementtejä. Tästä Miinan esimerkki:

H: Onks nää naapurit niitä, ketä sää niin kun autat sitten?

M: No ne on, niissä on osa, joo.

H: Ooks sä nyt, vaikka sä oot ollu täällä töissä, ni ooks sä niin kun jaksanu auttaa niitä vai?

M: Lumitöitä tein tossa sillon tiistaina.

H: Joo

M: Yhtä naapurii, kun se oli kipee, tai se on niin kun omakotitalo, et se ei asu tossa mejän kerrostalossa.

Huomaineisellakin alueella on omat moraaliset sääntönsä, eikä tämän tutkimuksen naisten kuvaamaa kerrostalomiljöötä voi sanoa normittomaksi tai liian

suvaitsevaksi vain siitä syystä, että säännöt voivat olla erilaiset kuin keskiluokkaisella asuinalueella (vrt. Piirainen 1993; Krok 2008a).

Siinä missä marginaalisten yhteisöjen on nähty huonontavan asukkaiden hyvinvointia, on yhteisöt sosiaalisen pääoman keskusteluissa nähty sosiaalisen pääoman lisääjinä (ks. Karjalainen & Seppänen 1998, 53). Portes ja Sensenbrenner (1993) ovat etsineet sellaisia yhteisöjen kokoavia piirteitä, jotka lisäävät yhteisön sosiaalista pääomaa eli hyvinvointia. Näitä ovat yhteisön arvot ja moraalit, suoritteiden vastavuoroisuuden normi, rajoittunut solidaarisuus ja pakkoluottamus. (emt., 1321, 1324.) Nämä kaikki yhteisöä kokoavat piirteet voidaan löytää leimatun asuinalueen naisten kokemuksesta. Naapuriyhteisössä sijaitsevat arvot ja moraalit, suoritteiden vastavuoroisuuden normi, rajoittunut solidaarisuus ja pakkoluottamus tekevät ymmärrettäväksi sen, että naapuriyhteisöllisyys tukee vähävaraisten yksinhuoltajaaitejä arjessa selviytymistä asuinalueen segregoitumisesta ja leimaantumisen huolimatta.

Syrjäytymiskeskustelu tuli osaksi lähiökeskustelua 1990-luvulla laman ja suurtyöttömyyden myötä, jolloin alettiin kantaa huolta lähiöiden alueellisesta syrjäytymisestä (Helne 2002; Pekonen 1998; Piirainen 1993; Seppänen 2001). Äärimmäisyydessään ilmiö sisälsi ajatuksen kehkeytyvästä marginaalisuudesta, joka tarkoitti huonomaineisten lähiöiden vähittäistä slummiutumista (Seppänen 2001, 45–52). Tämän keskustelun valossa lähiöihin on liitetty alakulttuurit, poikkeavuudet ja sosiaalisen kontrollin puute (Närhi 2002, 260). Suomessa lähiöiden syrjäytyminen ei kuitenkaan ole niin syvää kuin monissa muissa kaupungeissa ympäri maailmaa (Närhi 2002, 258). Tutkimani lähiö on tyypillinen suomalainen asuinalue, jossa on toisaalta syrjäytyneitä ja köyhiä ihmisiä sosiaalisine ongelmineen ja toisaalta keskiluokkainen väestö, joka ei edes tiedä tällaisten ongelmien olemassa olosta.

8.2. Lähiön paikat

Lähiöt on nähty ongelmallisina koko niiden olemassaolon ajan. Lähiöiden syntymisen aikoihin julkisessa keskustelussa lähiöt nähtiin pelkän asumistarpeen tyydyttäjinä ja toiminnallisesti köyhinä ympäristöinä, joissa yhteistoiminta oli kaventunut ja vuorovaikutus hajonnut. Esiin nousivat 1970-luvulla muun muassa lähiössä päivällä olevien kotiäitien asema sekä kotiäitien yksinäisyys ja

eristäytyneisyys. (Roivainen 1999, 74–77, 80–83.) 1980-luvulla ei enää oltu huolestuneita kotiäitien eristäytyneisyydestä vaan miesten tarpeettomuuden kokemuksista. Miehen kriisi nosti esiin lähiöissä alkoholin liikakäytön ja syntyi tutkimuksia lähiöiden ravintolakulttuurista (Sulkunen ym. 1985). 1990-luvun ja 2000-luvulla lähiökeskustelussa huoleksi nousi syrjäytyminen tai jopa tiettyjen lähiöiden slummiutumisen pelko (Piirainen 1993; Pekonen 1998; Helne 2002; Roivainen 1999).

Nykykeskustelun valossa tutkimukseeni osallistuneet naiset kuuluisivat suurimmalta osaltaan siihen ryhmään, joiden syrjäytymisestä ollaan huolissaan. Naiset eivät kuitenkaan merkityksellistä lähiöasumistaan osattomuuden kokemukseksi. Suurimmalla osalla naisista näkökulma lähiöasumiseen on kotiäitiys, jolloin lähiöasumisen keskus on koti. Tutkimukseen osallistuneille naisille lähiö muodostuu paikoista, joihin lähdetään kotoa ja joista palataan kotiin. Kaupunkimaista elämäntapaa voidaan kutsua kotikeskeiseksi, jolloin asuinalueen muut sosiaaliset verkostot eivät ole tärkeitä (Kortteinen 1982, 233). Arjen itsestään selvä paikka on koti. Lisäksi arjen paikkoja ovat kaupat, kauppakeskukset, leikkipuistot, lähipubit ja lähiötupa.

Äideillä, joilla on pieniä lapsia, kodista lähtemisen paikkoja ovat lastenleikkipuistot, lähiötuvan äiti-lapsi kerhot ja kauppoissa käyminen. Leikkipuistoissa ja kaupassa käyminen jäsentää yksittäisen päivän rutiinia. Tästä esimerkkinä Leena:

H: Mutta se, että Lähiön Kauppakeskuksessa sit on enemmän kauppoja vai?

L: Niin on joo. Ja sitten, kun päivisin tässä yksikseni, mä meen ihan vaan käymään Kauppakeskuksessa, kattoo tavallaan ihmisiä liikkeissä. Niin kun joku Citymarketkin kerran päivässä kävin läpi – ja ostaa jonkun maitopurkin sieltä ja tälläin. Et ihan vaan ajankuluks tavallaan.

Leenan kokemuksesta ilmenee se, kuinka tärkeää on poistua kodista päivittäin. Leena kertoo käyvänsä lähiön kauppakeskuksessa katselemassa *ihmisiä liikkeessä*. Sinänsä syy lähteä kauppakeskukseen ei ole tarve ostaa jotain vaan poistua kotoa, jotta näkee muita aikuisia, vaikka ei näiden kanssa keskustelisikaan. Leena kertoo, kuinka hän käy kaupassa ostamassa maitopurkin, jotta saa ajan kulumaan eikä ensisijassa sen takia, että tarvitsee ostamansa tuotteen. Koti näyttäytyy paikkana,

jossa ollaan yksin. Sen sijaan lähtemisen paikoissa nähdään tai tavataan muita aikuisia.

Kun Leenalle kauppakeskuksissa käyminen merkityksellistyy itsensä viihdyttämiseksi, niin Niinalle kauppakeskuksessa asioiminen näyttäytyy arjen pakkona.

N: Et ei tässä nyt periaatteessa mitään siis muuta, kun Lähiön toisella puolella on kuitenkin kaikki muut. Et ainoosillai toisaalta välillä harmittaa, kun tulee vaan yks bussitänne, et se kun täällä on niin paljon lapsiperheitä ja kaikkia, niin mahdu bussiin.

H: Niin rattaiden kanssa.

Niina kertoo asuinalueen puutteista, jotka konkreettisesti hankaloittavat jokapäiväistä arkea. Esimerkiksi joutuessaan kulkemaan linja-autolla lähiön toisella puolella olevaan kauppakeskukseen hän ei välttämättä pääse linja-auton kyytiin lastenrattaiden kanssa. Linja-autoon mahtuu vain muuttamat rattaat kerrallaan ja alueella on paljon lapsiperheitä. Kauppakeskuksessa käymisen vaikeutena on siis se, miten kulkeminen lähiön toiseen päähän onnistuu lasten kanssa.

Murrosikäisten lasten äideille koti merkityksellistyy erilaisena paikkana kuin pienten lasten äideille. Koti ei enää sitonut niin kiinteästi lapsien kanssa läsnäolemiseen, vaikka toki nuoretkin tarvitsevat hoivaa. Näille naisille kotoa lähtemisen paikat ovat erilaiset, koska äitiys, pienen lapsen hoivaaminen, ei enää määritä tarkkaan sitä, mihin paikkoihin he voivat lähteä. Kotoa lähtemisen paikkoja näille naisille ovat naapurien luona kyläilyt ja lähiöpubit. Miinan esimerkissä lähiöpubi on se, joka rikkoo viikon rutiinit.

H: Ihmeen paljon, et kannattaa sitten?

M: Hmm. On niissä jokaisessa se oma, mä käyn siinä keskimmissä, (narua) sen, mitä käyn. Se ei nyt kauheesti oo, mutta se on aina missä on karaokee, mä käyn siellä aina laulamassa.

H: Joo. Onks niin kun näissä pubeissa tai kapakoissa, onks niis niin kun omat semmoset porukat sitten tota niin?

M: Kyllä niissä tietty aina kertyy.

H: Minkälaista porukkaa siel sun, onks siellä sitten enemmän naisia vai?

M: Ei käy, enempi mulla miesystäviä oo, kun naisystäviä.

H: joo

M: Tai – Niin voi sanoa ystäviä, kavereita tai sit siitä käy kyllä aika paljon näitä muistakin, kun siinä on se karaoke. Kyl siel sillä lailla oma pikku piirinsä on, että sitten niin kun kaikissa näissä oma kantaporukkansa tullut.

Samalla tavoin kuin Leenalle kauppakeskuksessa käyminen on kotoa pois lähtemistä ja muiden aikuisten ihmisten joukossa olemista, vaikka aivan tuntemattomienkin, niin samanlaisena Miinalle merkityksellistyy lähteminen lähipubiin: poistutaan kodin yksinäisyydestä ja mennään muiden ihmisten pariin. Tosin lähipubissa on oma kantaporukkansa, josta ainakin osa on Miinan ystäviä, joiden kanssa voi jutella. Samoin kuin Leenalle kauppakeskuksessa käyminen on myös hyödyllistä toimintaa eli ruuan ostamista, niin Miinalle lähipubissa oleminen näyttääytyy karaokeharrastamisena.

Kodista lähtemiset lähiön paikkoihin eivät näyttäydy vain lähtemisen ja palaamisen toimijuutena vaan myös arkea jäsentävinä rutiineina ja toisaalta arjen rutiinien rikkojina. Arjessa osa rutiinia on lähteä tiettyinä viikonpäivinä tai tiettyyn aikaan päivästä johonkin lähiön paikkaan, kuten kauppaan, kauppakeskukseen, leikkipuistoon, lähipubiin tai lähiötuvalle. Lähiön paikkoihin meneminen on osa arkea ja sen rutiinia ja tapaisuutta. Leenalle kauppaan meneminen on ajanviettorutiinia. Niinan kokemuksesta tulee esiin, että arjen rutiinit ovat myös pakkoja, kuten ostosten tekemistä halvalla, mikä vaatii kulkemista lähiön toiseen päähän. Ostosten tekeminen ei näin näyttäydy viihdykkeenä vaan arjen vaikeutena kulkea lastenrattaiden kanssa. Sen sijaan Miinalle pubiin meneminen rikkoo arjen rutiinin. Tapahtuma erottaa arkipäivän viikonlopusta. Tässä ymmärrän rutiinin ja tapaisuuden siten, että arjessa kaikki osat seuraavat toisiaan säännöllisesti ilman, että kukaan kyseenalaistaa järjestystä (Lefebvre 1971, 24).

Ann Oakley (1985, 93–96) tutkiessaan kotirouvien arkea piti rutiineja olennaisena osana kotirouvien arkea jopa niin, että tavat toimia arjessa siirretään seuraavalla sukupolvelle. Ymmärrän arjen tapaisuuden ja rutiinit arjessa selviämisen keinoiksi. Tutkimukseeni osallistuneiden naisten itse luomat rutiinit ovat erittäin tärkeitä, koska muut tahot eivät niitä määritä. Esimerkiksi jokapäiväistä arkea ei jäsennä työpaikan ja työnantajan sanelema töihin meno ja sieltä paluu eikä viikonloppu jäsenny sen mukaan, että ollaan päivällä kotona. Itse luodut arjen rutiinit raamittavat arjen silloin, kun niitä ei ulkoapäin määrätä tietynlaisiksi.

8.2.1. Koti

Koti on siis lähiöasumisen keskus. Koti voidaan käsittää kahdella tapaa. Koti viittaa fyysiseen tilaan, asuntoon, jonka olemme tehneet kodiksi. Fyysinen koti on tietyssä paikassa ja ajassa. (Vilkkö 1998, 28.) Tällöin koti muodostuu tärkeistä kodin symbolisista esineistä (Wright 1991, 214; Vilkkö 2000, 214). Koti asuntona on myös muuttunut feminiiniseksi naisen toiminnan tilaksi. Perheen ja asunnon muuttuessa yksityiseksi kodiksi siellä suoritetaan lähinnä kotitalous- ja hoivatyötä. Koti näin ymmärrettynä on lähinnä naisia ja lapsia varten. Nainen muuttuu kodinhengettäreksi, joka hoitaa lapset, siivoaa, laittaa ruuan ja sisustaa. Nainen siis tekee kodin. Yksinkertaistettuna voi sanoa, että naiselle koti on työpaikka ja miehelle lepopaikka. (Saarikangas 1991, 248–252.)

Koti voidaan ymmärtää myös mielen kodiksi, johon liittyy arvoja, yksilöllisiä kokemuksia ja tunteita (Vilkkö 1998, 28). Kodilla on monia merkityksiä: kotiin palataan, kotiin kaivataan, koti on siellä, missä on ihmisen sydän. Koti on sekä instituutio että henkinen asia. (Hollander 1991.) Lisäksi koti on tunnelatautunut käsite. Kodintunteeseen kuuluvat myönteiset asiat, kuten turvapaikka, kiintopiste, yhteisyys ja oikeus olla oma itsensä (Lauronen 1991). Kokemus kodista helposti idealisoidaan ja tehdään kodin normi, johon eivät kuulu kielteiset kokemukset tai ristiriidat (Vilkkö 2000, 213). Kotiin liitetään itsestään selvästi välittäminen, huolehtiminen, yhdessä oleminen ja tasa-arvoisuus. Koti voi kuitenkin merkityksellistyä myös konfliktien ja valtataistelujen paikaksi, josta on päästävää pois (Husso 2003, 245).

Koti kokemuksena on päivänsä kotona oleville naisille erilainen kuin niille, joiden arki rakentuu siitä, että he lähtevät päivittäin töihin tai kouluun. Ymmärtääkseni naisten kokemuksia ymmärrän kodin myös koettuna tilana (Saarikangas 2001, 63). Esimerkiksi fyysistä asuntoa vaille oleva voi kokea omistavansa kodin, vaikka sairaalan sängyn pöytineen tai toisaalta fyysisen asunnon omaava voi kokea olevansa koditon. (Jokinen, A 2004; Granfelt 1989, 105–106.)

Eeva Jokisen (1996, 86–88) mukaan kotiäitiys merkitsee jäämistä ja liikahtamattomuutta. Koti on se paikka, johon jäädään kun muut lähtevät töihin tai kouluun. Kotiäitiyttä ei voi ymmärtää ilman perheen privatisoitumista ja yhteiskunnan teollistumista. Ennen näitä ilmiöitä kotiäitiyttä ei ollut olemassakaan. (Oakley 1985, 1.) Kotiäitiys näin ymmärrettynä sopii huonosti esimerkiksi

maatilalle, jossa kaikki työt tehdään kodin piirissä. Kotiäitiys liittyy kaupunkimaiseen asumiseen. Perheen privatisoituminen on tarkoittanut sitä, että äidistä on tullut perheen ainoa nainen. Samalla hänet on erotettu muista naisista, esimerkiksi ennen perheeseen kuuluivat eri sukupolven naiset ja jopa yhteisön naiset (Jokinen 1996, 92). Tämä on samalla merkinnyt kotiäitien eristämistä (Oakley 1985, 101). Tästä on Niinan esimerkki:

N: Joo ja siis kuitenkin, että siis kun mä haluaisin, et ne kaikki kaverit tulis tänne aina joka ilta niin kun että – tai jotenkin ne illat on siis sillai että.

Niina kertoo yksinäisistä illoista, jolloin kaipaa ystävien seuraa. Niina haluaisi, että hänen ystävänsä tulisivat joka ilta hänen luokseen kylään. Kotiäitiys kaupungissa, lähiössä, synnyttää yksinäisyyttä. Vaikka kotiäitiys eristää muista aikuisista, niin ihminen ei välttämättä tunne itseään yksinäiseksi vaan päinvastoin hänen suhteensa maailmaan voi olla elävä ja tyydyttävä. Tästä on esimerkkinä Pia:

H: Tai väsynyt. Toisethan tavallaan väsyinkin siihen tavallaan.

P: Niin siihenkin väsy, että seinät kaatuu päälle. Mutta sitten täytyy kato tehdä jotain.

H: Niin

P: Ei mulla kyllä sillai. Jos tuntuu, että pipaa kiristää niin meen pihalla.

H: Joo.

P. Mulla on paljon hommia, vaikka asun kerrostalossa sinne on kylvetty kaikki gladiokset ja sun muut sipulit kylvetty pitkin mäkee. Kesäsin mä kykin siellä takapuoli pitkällä ja kitken rikkaruohoja sieltä mun kukkapenkistä ja talvisin remontoin kaikkee. Mä tykkään tehdä sillai, että. Että kyllä mulla aina tekemistä on.

Vaikka Pia haluaa olla kotiäiti ja läsnä lapsille, niin kotona olemisella on myös kielteinen puoli. Pian kokemuksessa tulee ilmi kotiäidin eristäytyneisyys, jota hän kuvaa ilmaisulla *seinät kaatuu päälle ja pipaa kiristää*. Pian toimijuus vastapainona eristäytymiselle ei kuitenkaan kanavoidu muiden aikuisten tai yhteisön etsimiseksi vaan hän vastaa eristäytymisen tunteeseen toisenlaisella toimijuudella. Vaikka Pia asuu lähiön kerrostalossa, niin hänelle kaupunkimainen asuminen antaa mahdollisuuden muuhunkin toimijuuteen kun vain lasten hoitoon ja taloustöihin. Kesällä hän hoitaa kerrostalon pihaa ja talvella remontoi huoneistoaan tai

huonekaluja. Tämä muu tekeminen luo mielekkään suhteen kotona olemiseen silloin, kun pelkkä läsnäolo lapselle ei riitä.

Niinan ja Pian erilainen kokemus kotiäidin eristäytyneestä arjesta tulee ymmärrettäväksi sen kautta, että koti voidaan kokea eri tavoin. Riitta Granfelt (1989, 104–105) on jaotellut kodin kokemuksen kolmeen tasoon. Kodin ensimmäinen taso on elämyksellinen ja ruumiillinen kokemus tilasta. Ihminen kokee tilan kodiksi. Toiseksi koti on suhde, joka muodostuu ihmisen ja kodissa toteutuvan toimijuuden välille. Kolmas kodin suhde on psyykinen autonomian kokemus. Useimmille pienten lasten äideille kodin merkitys palautuu tekemiseen, lasten hoivaamiseen ja taloudenhoitoon. Koti ja äitiys merkityksellistyvät samaksi asiaksi. Näille naisille, kuten Pialle, äitiys on heidän identiteettinsä ja koti kuvastaa tätä. Granfeltin (1989, 105) mukaan ihminen löytäessään kodin toisen tason kokee olonsa hyväksi. Tulkitsen, että Pia on saavuttanut tällaisen tilan, jolloin hän on tyytyväinen vaatimattomaan elämäänsä. Pian ollessa kotiäiti hän on siellä, missä hänen on hyvä olla ja hän tekee sitä, minkä kokee merkityksellisenä eli on läsnä lapsille. Koti suhteen tekee ymmärrettäväksi sen, että vaikka ulkopuolisen tutkijan silmin naiset näyttävät elävän yksinäistä ja eristäytyntä elämää. He eivät ole sitoutuneita mihinkään yhteisöön, silti he kokevat oman elämänsä mielekkäänä. He ovat tyytyväisiä elämäänsä, koska koti suhteen asettuu vastakohtaksi yksinäisyyden ja ulkopuolisuuden kokemukselle.

Lähiön merkitystä tutkimukseen osallistuneille naisille ei voi ymmärtää ilman kotia ja kodintuntua. Koti on arjen keskus (ks. myös Aro 2001, 168). Koti saa tässä tutkimuksessa merkityksen fyysisestä kodista sekä kodikkuuden tunteesta. Kodin ja äitiyden päällekkäisyys vaikuttaa myös kodin ja lähiön paikkojen väliseen suhteeseen. Kotiin liitetään paljon samoja määreitä kuin arkeen. Koti on elämän tukikohta ja itsestään selvyys, jolloin koti ja kotoisuus on liitetty toisiinsa. Agnes Heller (1984, 239) ymmärtää kodin samana kuin kotoisuus, mikä luo tunteen suojasta ja lämmöstä. Kotoisuus on toisaalta itsestäänselvyys, mutta myös arkipäivän tarve. Arjessa koti voi saada kuitenkin muitakin määreitä kuin tunteen suojasta ja lämmöstä. Erilaiset kodin määreet antavat samalla toimijuudelle merkityksen ja mahdollisuuden. Niinalla koti eristää hänet muista aikuista ja siten pienentää hänen toimijuuden mahdollisuuksiaan. Pialle koti taas antaa mahdollisuuden tehdä sitä, mitä hän itse kokee mielekkääksi.

8.2.2. Lähiötupa

Yhdyskuntatyöllä on pyritty paikkaamaan yhteisöllisyyden katoamista kaupunkimaisista lähiöistä. Yhdyskuntatyö on toisaalta katsottu yhteiskuntapoliittiseksi toiminnaksi ja toisaalta sosiaalityön menetelmäksi (Turunen 2008, 44).³⁴ Eräs yhdyskuntatyön perusidea on luoda kansalaisten oma olohuone, jota usein kutsutaan lähiötuvaksi. Lähiötupa on matalan kynnyksen paikka, johon alueen asukkaat voivat tulla tapaamaan ihmisiä samanlaisten ongelmien kanssa tai kehittämään elinympäristöään (Matthies 2008, 74). Yhdyskuntatyön hengen mukaisesti on myös tutkimuskohteena olevaan lähiöön perustettu viranomaisten taholta lähiötupa.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten arjessa lähiötupa on paikka, johon lähdetään kotoa ja josta palataan kotiin. Samalla tavalla kuin muutkin lähiöpaikat määrittävät arkea lähtemisen ja palaamisen kautta niin myös lähiötupa. Lähiötuvalla lähtemisen ja sieltä kotiin palamisen merkitystä ei voi väheksyä. Esimerkiksi Miinan päiväkirjoista ilmenee, kuinka tärkeää on se, että kotoa voi lähteä johonkin ja taas palata takaisin.

Minä taas tapani mukaan taas valvoin ja valvoin asioita mielessäni. Vielä 3 työpäivää. Mitä sitten? Ei mitään.

Miinalla lähteminen lähiötuvalla työllistämistöihin on merkinnyt paikkaa, johon lähdetään kotoa. Miinan päiväkirjamerkinnät kertovat siitä ahdistuksesta, kun työt loppuvat eikä enää ole paikkaa, mihin lähteä. Miina kuvaa tätä tunnetta siten, että ei ole mitään. Tulkitsen tämän tarkoittavan sitä, että kotikaan ei enää merkitse mitään, kun siitä tulee paikka, josta ei voi lähteä mihinkään. Tällöin ei ole myöskään kotia, johon palata. Kun koti jää vain jäämisen paikaksi, se ei enää tunnu kodilta vaan enemmän vankilalta, josta ei pääse pois. Kodin tulee olla dialogissa ulkopuolisen maailman kanssa. Kodista lähdetään ja sinne palataan. (ks. Granfelt 1989, 103.)

Samalla tavalla Sadulle lähiötuvan äiti-lapsipiiri on merkinnyt paikkaa, johon voi lähteä kotoa.

³⁴ Päivi Turunen (2008) kuvaa yhdyskuntatyötä pohjoismaissa yhdyskuntapoliittisena toimintana ja menetelmänä. Irene Roivainen (2008) katsoo, että yhdyskuntatyö Suomessa ymmärretään enemmän sosiaalityön menetelmänä.

H: Niin ootko oppinut tuntee niitä muita naisia sitten sieltä?

S: Siis tavallaan sillai, vaikka mä en tavallaan enää käy siellä, mutta silti jos nähdään tossa. Kyllä me niin ku morjestetaan ja vaihdetaan kuulumisia.

H: Joo, mutta tavallaan sieltä ei tullut uutta ystäväpiiriä sulle?

S: Ei. Toisaalta mä en sitä lähtenyt etsimäänkään vaan semmoista jotain hetkellistä jotain muuta kuin kotona olemista.

Satu kertoo, että hän ei lähtenyt etsimään lähiötuvan äiti-lapsipiiristä yhteisöä vaan lepoa kotiäitiydestä, jatkuvasta läsnäolemisesta lapselle. Tämä tulee ymmärrettäväksi sen kautta, että Sadun käymässä äiti-lapsikerhossa lapset ovat eri tilassa ja heillä on hoitajat lähiötuvan puolesta. Tällöin hän voi irrottautua äitiyden vaatimuksista ja tehdä haluamiaan asioita; askarrella, keskustella muiden aikuisten kanssa tai levätä.

Lähiötupa merkityksellistyy osalle naisista myös yhteisönä. Lähiötupatoiminta on osa yhdyskuntatyötä, joka syntyi Suomessa 1970-luvulla ”suuren muuton” ja kaupungistumisen myötä. Lähiöt on nähty ongelmallisina juuri siinä, että niistä puuttuu agraarikulttuurille tyypillinen yhteisöllisyys. Lähiyhteisöllisyyden puuttumisen on katsottu johtavan sosiaalisen tuen ja kontrollin häviämiseen (Sipilä 1979, 164–165). Toisaalta useat tutkimukset kuvaavat naapuriyhteisöjen olemassaoloa tai kaupunkimaista erilaista elämäntapaa (Kortteinen 1982, 258–260; Strandell 1999, 75–76). Monissa lähiöprojekteissa on edelleen tavoitteena lisätä alueen yhteisöllisyyttä, jonka katsotaan estävän alueen asukkaiden syrjäytymistä (Seppänen 2001, 21). Paikallisyhteisöistä on etsitty ratkaisua erityisesti lähiön päiväväestön, päivänsä lähiössä viettävien ihmisten, eristäytyneisyyteen.

Lähiötuvassa pyritään tietoisesti tuottamaan yhteisöllisyyttä, joka liittäisi alueella asuvia ihmisiä yhteen tai osaksi lähiötupayhteisöä. Lähiötuvalla työllistetty ja vapaaehtoistyöntekijä tulevat osaksi yhteisöä tekemällä konkreettista työtä. Tästä esimerkkinä Eeva, jota haastattelin lähiötuvalla:

E: Niin, viime syksynä mä jäin pois täältä, mä tykkäsin olla hirveesti. Sitten mä kudoin puoli vuotta poppanaakin tossa melkein, mitä kolme neljä kuukautta poppanaa ihan melkein joka päivä mä täällä olin. Että se on ollu semmonen henkireikä elämässä.

Eeva kuvaa poppanoiden kutomista, joka oli usean kuukauden mittainen urakka, henkireiäksi arjessa. Poppanan kutominen antaa Eevalle mielekästä tekemistä, joka samalla liittää hänet osaksi lähiötuvan yhteisöä. Tulkitsen, että pitkään työttömänä olleelle Eevalle vapaaehtoistyö lähiötuvassa merkityksellistyy konkreettisena tekemisenä tuotettuna yhteisöllisyytenä. Tämä on taannut Eevalle selviytymisen pitkäaikaisesta työttömyydestä, joka on tulkinnassani merkinnyt Eevalle marginaalista asemaa, sillä pitkäaikaistyöttömyydessä on kyse vallan puutteesta, taloudellisesta niukkuudesta ja olemisesta virallisten yhteisöjen ulkopuolella. Vapaaehtoistyö voidaan nähdä marginaalista ulos murtautumisena siten, että elämän hallitsemattomuus ja ulkopuolisuus muuttuu yhteisölliseksi vastuullisuudeksi ja osallistumiseksi (Hyväri 2001, 249–250; Matthies 2008, 75–76).

Yhteisöllisyyden ymmärrän toimijuudeksi, joka liittää ihmisiä yhteen. Esimerkiksi Marja Tiilikainen (2003) kuvaa tällaista yhteisöllisyyttä, kun lähiössä asuvat somalilaiset järjestävät yhdessä hääjuhlia tietyn perinteen mukaisesti. Yhteisöllisyys näin ymmärrettynä merkitsee vastavuoroisuutta, mutta myös yhteisesti jaettujen moraalisten ja sosiaalisten sääntöjen tuottamista ja uusintamista siitä, millainen hääjuhlan tulee olla. (Tiilikainen 2003, 196–197). Yhteisöllisyys siis synnytetään teoissa tai sanoissa ja nämä teot syntyvät yhteisten sääntöjen ja normien mukaisesti.³⁵ Kun yhteisöllisyyttä tuotetaan teoissa, tarvitaan konkreettinen paikka, jossa yhteisöllisyyden teot voivat syntyä. Eevan kokemuksessa yhteisöllisyyden paikka oli lähiötupa ja poppanan kutominen toimintaa, joka liitti hänet osaksi yhteisöä.

Yhteisöllisyyden kokemus ei synny vain tekemisen kautta vaan myös siitä, että samassa tilanteessa olevat naiset kokoontuvat lähiötuvalle. Tiinalle lähiötupa merkitsee paikkaa, jossa on äitien yhteisö.

H: Täällä ei oo perjantaisin sellasta sitte?

T: Ei, enemmän keskustelua ja sellasta.

³⁵ Yhteisöstä ei ole yhtä yksiselitteistä määrittelyä. Yleisesti yhteisöllisyys on nähty vastakohtana yksilöllisyydelle, mikä perustuu perinteiseen Gesellschaft-Gemeinschaft jaotteluun. Yhteisö on myös määritelty poliittiseksi, mikä perustuu siihen, että ihmisten välillä on velvollisuuksia toisiaan kohtaan tai yhteinen moraalinen (Lagespetz 1998). Kimmo Lapintien (1998) mukaan asuinyhdyskunnista puhuttaessa yhteisö on ymmärretty utopiaperinteen mukaisesti, jossa yhteisö tarkoittaa paikallisuutta ja liikkumattomuutta sekä harmonista ja pysyvää järjestystä. Yhteisöllisyys merkityksellistyy ihanteena. (Lapintie 1998, 272–275.) Heikki Lehtosen (1990, 17) mukaan yhteisön edellytyksenä on sosiaalinen vuorovaikutus, yhteenkuuluvuuden tunne, symbolinen yhteenkuuluvuus tai se, että yhteisö on alueellisesti rajattavissa.

H: Nää lapset antaa teijän keskustella sitte vai?

T: Joo, niin kun siinä matolla lapsien kanssa. Se on niin kun sellanen tapaamispaikka, et ei oo sellasta virallista ohjelmaa. Tehään vähän miltä tuntuu. Mut se on hirveen hyvä, ku me saahaan sillei tutustua, tulee sillei niin kun, ei muuten. Mäkin tunnen Annen ja Irenen erikseen, mutta nyt nekin tutustuu toisiinsa, ku ne molemmat käy täällä. Sit tulee semmonen porukka siitä. Voi niin kun nähä.

Tiina käy vain nuorille yksinhuoltajaaideille tarkoitettussa ryhmässä. Tiina kertoo, että heidän ryhmänsä perustuu keskustelulle ja samojen äitien kokoontumiselle viikoittain. Tiina kokee tällaisen ryhmän hyvänä, koska äidit oppivat tuntemaan toisensa. Heille on muodostunut kolmen äidin yhteisö. Vaikka muut äiti-lapsiryhmät eivät ole näin kiinteitä ja synnytä samanlaista yhteenkuuluvuuden tunnetta, niin jo muiden äitien kokoontuminen arjessa on tärkeää. Tästä Mirjan kertomus:

H: No, mitä sä oot tykänny?

M: Must se on ihana.

H: Mitä te teette sitte, juotte kahvii, mä tulin kahvihetkeen justiin.

M: Ni tota ei se kahvin juonti, se nyt on semmonen vaan osa sitä. Mutta se, mikä siinä on kaikkein merkityksellisintä, niin on todellakin se muitten tapaaminen.

H: Joo, eli muitten äitien kanssa.

M: Joo, ja lapselle virikkeitä. Ja siis pääsee näkemään muita lapsia ja aikuisia.

M: (– –), mutta etenkin tietysti äidit haluaa nähdä toisia äitejä. Mutta että se on semmonen tuulettumismuoto, mikä on ainakin tossa muitten äitien kokemusten ja tämmösten pohjalta, ni kaikki on todennu sen hyväks. Se on todellakin ollu hirveen hyvä.

Mirjan kokemuksen perusteella merkittävintä lähiötuvalla on juuri muiden äitien kohtaaminen. Tässä kokoontumisessa ei välttämättä muodostu niin vahvaa metunnetta kuin Tiinan äitien yhteisössä. Naiset eivät välttämättä tunne toistensa arkea, eivätkä jaa arjen tärkeitä asioita keskenään. Mirjalle oleellista on muiden aikuisten näkeminen, ja lapselle on taas tärkeää muiden lasten näkeminen. Tässä ryhmässä kahvin juominen tai askartelu ei ole olennaista, vaan tärkeää on muiden kanssa oleminen. Tulkitsen, että ryhmän merkitys syntyy juuri siitä, että se rikkoo kotiäidin eristyneisyyttä muista naisista.

Lähiötuvan merkitystä paikkana ei voi väheksyä tutkimukseen osallistuneille naisille. Lähiötupa merkityksellistyy toisaalta paikkana, johon voi lähteä kotoa ja

josta voi palata kotiin. Se tuo siten rutiinia arkipäivään tai viikkoon. Toisaalta lähiötupa paikkana mahdollistaa myös yhteisön syntymisen. Aila-Leena Matthies (2008, 76) jopa vertaa kansalaistaloja ja lähiötupia historian kansanliikkeiden taloihin, kuten työväentaloihin. Tosin, kuten tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa myös ilmenee, lähiötuvan toimintaan ei sisälly ideologista joukkoliikettä, joka esimerkiksi työväenliikkeeseen on sisältynyt.

Tulkitsen, että yhteisö muodostuu samaksi kuin kodintunne. Lähiötuvan kodintunne, kodikkuus syntyy siitä, että sopan keittämiselle ja poppanan kutomiselle muodostuu merkitys yhteisössä. Kotiäideille lähiötupa on myönteinen paikka, jossa saa olla rauhassa, tehdä, mitä haluaa ja voi jakaa vastuun lastenhoidosta muiden aikuisten kanssa.

8.3. Erilaiset kokemukset yhdestä lähiöstä

Lähiöideaan on alun perin yhdistetty yhteisöllisyys ja naapurusto (Roivainen 1999, 11). Yhteisö on lähiökeskusteluissa usein ymmärretty ideaalina yhteisönä. Yhteisö on käsite, jolla on pyritty kuvaamaan ihanteellista asuinyhdyskuntaa asunto- ja yhdyskuntasuunnittelussa. Ihanteellinen asuinyhdyskunta perustuu utopia-perinteeseen, jossa yhteisö ymmärretään siten, että sillä on sisäinen, moraalinen järjestys sekä liikkuvuuden sijasta paikallisuutta ja individualismin sijasta yhteisöllisyyttä. Ihanneyhteisön muodostamalle järjestykselle on ominaista, että se tulkitaan harmonisena ja pysyvänä, jolloin eri ihmiset voivat elää sopusoinnussa keskenään. (Lapintie 1998, 265, 273–275.) Yhteisöllisyys on itsessään nähty tavoittelemisen arvoisena asiana, jolloin on nostettu esiin yhteisöllisyyden hyviä puolia sekä samalla oltu yhteisöllisyyden katoamisesta huolissaan (Rose 1996). Yhteisöllisyys voimavarana ja ihmisten elämän laadun parantajana on nostettu esiin myös hoivaan (Anttonen 1989, 137–158) ja sosiaaliseen pääomaan (Ruuskanen 2002; Ciabattari 2007) liittyvissä keskusteluissa.

Ihanteen mukaista kollektiivista yhteisöä tai naapurustoa ei tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa ole. Naisten kokemuksessa ei ole löydettävissä yhtä lähiön yhteisöllisyyttä tai omaa kulttuuria. Lähiö koostuu monesta erillisestä kerros- tai rivitalomiljööstä. Olen tarkastellut yksittäisiä kerrostalo- ja rivitalomiljöitä arjen kohtaamisina. Arjen kohtaamiset sisältävät

ristiriitoja, jolloin niissä törmäävät ihmisten yksilöllisyys ja arvot (Heller 1984, 219–248). Näin ymmärrettynä paikallisyhteisöt ovat enemmänkin erimielisyyksien ja intressiristiriitojen kohtaamisen paikkoja kuin ihanneyhteisöjä.

Osa tutkimukseen osallistuneista naisista ei tuo esiin ollenkaan arjessa merkityksellisiä paikallisyhteisöjä. Tulkitsen, että paikallisyhteisön näkymättömyys on osa juurettomuuden, sivullisuuden, kokemusta. Sivullisilla ei ole henkilökohtaista suhdetta ympäristöön, eikä ympäristö siten merkityksellisty omaksi subjektiiviseksi paikaksi, johon liittyy muistoja tai arvoja (ks. Haarni ym. 1997, 17). Kaupunkiasumisen juurettomuus tekee ongelmalliseksi tulkita lähiötä vain yhteisöjen kautta erityisesti silloin, jos yhteisöllisyyden puuttuminen mielletään kielteisenä. Tulkitsen, että osa tutkimukseen osallistuneista naisista valitsee juurettoman kaupunkiasumisen ja kuulumattomuuden paikallisyhteisöön, koska samalla se tuo heille vapauden toimia niin kuin he itse haluavat.

Sen sijaan lähiö merkityksellistyy paikoiksi, joihin lähdetään kotoa ja joista palataan kotiin. Lähiöelämisen keskuksena näyttäytyy koti. Lähiö muodostuu kauppakeskuksesta, lähikaupasta, lähiötuvasta, lastenleikkipuistoista, lähipubeista ja naapureiden luona vierailuista. Vaikka vain osa näistä merkityksellistyy yhteisönä naisten kokemuksessa niin paikoilla, joihin lähdetään kotoa ja joista palataan kotiin, on tärkeä merkitys. Lähiön paikat jäsentävät toisaalta arjen rutiineja ja toisaalta rikkovat niitä erottaen arjen juhlasta. Lähiön paikat näin ymmärrettynä tekevät kotona olemisen mielekkääksi.

9. Yhteenveto - äidin kokemus

Tässä tutkimuksessa olen käsitteellistänyt arjen ajaksi, paikaksi ja tapaisuudeksi. Analysoidessani tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksia olen etsinyt heidän puheistaan niitä paikkoja, joissa arki tapahtuu. Arjen itsestään selvä paikka on lähiö ja siellä pihat, kerrostalot, kirpputorit, naapurit, ostoskeskukset ja lähiötupa. Arjen toinen ulottuvuus on aika. Arjen itsestään selvä ajallinen ulottuvuus on samanlaisuus ja rutiinit. Arjen aika on syklistä. Olen etsinyt myös arjen lineaarisia ulottuvuuksia. Tällöin yksinhuoltajaäitiys on tietyn prosessin lopputulos. Köyhyyden kokemus on erilainen, näyttäytykö köyhyys ajallisesti syklisenä vai lineaarisena. Kun köyhyys toistuu päivästä päivään samanlaisena, köyhyys koetaan ahdistavana. Kun oletetaan, että köyhyys loppuu joskus, on helpompi sietää köyhyyden rajoittavia puolia. Äitiyden aikaa on vaikea löytää, koska äitiys on aina ja kaikkialla. Tulkitsen, että äitinä oleminen on luonnollinen tapa olla arjessa. Arjen toimijuutta analysoidessani olen samalla etsinyt arjen paikkaa, aikaa ja tapaisuutta, mutta myös niitä suhteita ja merkityksiä, joiden varassa arjen toimijuus syntyy. Arjen toimijuuteen sisältyy tietoisuus rahojen niukkuudesta, jolloin säästäväisyys on sisäistynyt tapa olla. Arjessa olemisen itsestään selviä olemisen tapoja kutsun äitiys- ja köyhyystapaisuudeksi.

Tutkiessani ja analysoidessani naisten haastatteluja olen väistämättä joutunut miettimään, miten voin tutkia ja ymmärtää toisen kokemusta ja voinko löytää autenttista kokemusta. Kokemuksen tutkiminen vaatii subjektin eli sen kenen kokemuksesta kirjoitetaan. Kuunnellessani tutkimukseen osallistuneita naisia heidän kotonaan ja lähiötuvalla päädyin siihen, että he kertovat äidin kokemuksesta ja heille luontainen tapa hahmottaa omaa kokemustaan on kielellinen pienoiskertomusten muoto. En siis ymmärrä kokemusta reaalityodellisuuden täydellisenä kuvauksena vaan merkityksinä, joita naiset antavat arjen asioille. Kokemusta ei pysty irrottamaan siitä, miten ilmiöistä yleisesti puhutaan. Tämä tulee esiin esimerkiksi siinä, että enemmän kuin naiset kertovat minulle, mitä äitiys on, he kertovat, millainen on hyvä äiti. Vaikka ymmärrän, että kokemus saa kielellisen muodon, en ole tässä tutkimuksessa keskittynyt tutkimaan sen enempää narratiiveja kuin diskurssejaan vaan kuvaamaan ja analysoimaan naisten kokemuksia.

Millainen on siis äidin kokemus arjesta? Kun suomalaisten äitien kokemuksia on tutkittu, on kyseessä ollut keskivertoäiti irrotettuna yhteisöstään ja asuin- ympäristöstään (Katvala 2001; Perälä-Littunen 2004; Sevon 2005; Jokinen 1996; Berg 2008). Kun on tutkittu tiettyä äitien ryhmää, on usein keskitytty äiteihin jotka eivät täytä perinteisesti äideille asetettuja vaatimuksia, kuten asu samassa taloudessa lastensa kanssa (Nousiainen 2004; Granfelt 1998). Toisaalta äitejä on tutkittu perhemuodon perusteella (May 2001; Hakovirta 2006), kuten myös tässä tutkimuksessa on tehty. Äitiyteen, kuten naiseuteenkin, vaikuttaa yhteiskunta- asema, ja tämä taas vaikuttaa arkielämään (ks. myös Skeggs 1997, 2). Äidit eivät ole tasa-arvoisessa asemassa taloudellisesti eivätkä siinä, paljonko he saavat lapsilleen hoiva-apua (Kröger 2005), mikä synnyttää erilaisia äitiyden merkityksellistämisen tapoja. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa oleelliseksi osaksi äitiyttä tulee pärjätä taloudellisesti niukoissa oloissa. Rahojen niukkuus pienentää arjen mahdollisuuksia ja väistämättä myös vie äidin voimavaroja samoin kuin se, että äiti on sekä perheen ainoa rahan hankkija että lasten vastuullinen hoitaja.

Suomessa on alettu puhua kotiäitiyhteiskunnasta, koska usein äitiys- ja vanhempainloman jälkeen toinen vanhempi on ainakin muutamia kuukausia kotona kotihoidontuella. Vanhemman olemista kotona lapsen ensimmäisten elinvuosien aikana on alettu pitää normaalina asiantilana (Heimo & Nätkin 2007, 217). Tutkimukseeni osallistuneiden naisten näkökulmasta suomalainen yhteiskunta ei kuitenkaan näyttäydy kotiäitiyden sallivana yhteiskuntana. Tämä tulee erittäin vahvana kannanottona esimerkiksi Pian kokemuksessa, jossa häneen kohdistettiin halveksuntaan, kun hän oli kotiäiti kouluikäisille lapsille.

Väite kotiäitiyhteiskunnasta ei tarkoita sitä, että palkkatyöäitisopimus olisi romutettu, vaan siihen sisältyy ajatus siitä, että vanhemmat voivat väliaikaisesti olla kotona hoitamassa pieniä lapsiaan. Nykypäivänä suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluu se, että niin miehet kuin naisetkin osallistuvat kokopäiväiseen palkkatyöhön. Palkkatyöäitisopimus, jonka mukaan äidin ansiotyö on normaalia ja että sitä tuetaan sosiaaliturvan ja palvelujen avulla, sai alkunsa 1960- ja 1970-luvuilla. (Heimo & Nätkin 2007, 217; Rantalaiho 1994, 24–27). Ylipäätään palkkatyöyhteiskunta on ollut murroksessa pitkään, vaikka edelleen ideaalina pidetään pysyvää ja kokoaikaista palkkatyötä. Kansalaiset luokitellaan sen mukaan, mikä on heidän suhteensa palkkatyöhön, kuten työllinen, työtön, opiskelija, sairas ja niin edelleen

(Vuorela 2008, 43–44). Palkkatyövaatimus tulee tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksessa esiin siinä, että heidän odotetaan olevan työmarkkinoiden käytettävissä sen jälkeen kun heidän nuorin lapsensa on täyttänyt kolme vuotta. Tämä on myös edellytys vähimmäistoimeentulon saamiselle.

Läheskään kaikki tutkimukseen osallistuneet naiset eivät kuitenkaan noudata edellä esitettyä kaksivaihteoriaa, jossa vain pienten lasten vanhempien tulee olla kotona ja tämän jälkeen tulee siirtyä takaisin kokopäivätyöhön, jota tuetaan kunnallisella päivähoitojärjestelmällä. Sen sijaan he noudattavat omaa hyveellisyyden vaatimustaan, johon sisältyy jatkuva läsnäoleminen lasten kanssa senkin jälkeen, kun lapset ovat täyttäneet kolme vuotta. Tämä on samansuuntainen tulos kuin Simon Duncanilla ja Rosalind Edwardsilla (1999, 118), jotka tutkivat sitä, mihin eri maiden yksinhuoltajaäidit perustavat päätöksensä, jäävätkö he kotiin hoitamaan lapsiaan vai menevätkö töihin. Tutkimuksen mukaan yksinhuoltajaäidit perustavat päätöksensä taloudellisten kustannusten ja hyötyjen maksimoimisen sijasta pikemminkin siihen, mitä he pitävät moraalisesti ja sosiaalisesti hyväksyttävänä. Duncan ja Edwards (1999) kutsuvat tällaista toimimisen tapaa sukupuolittuneiksi moraalisiksi rationaliteeteiksi. Moraalinen rationaliteetti määrittyy sen mukaan, minkä ajatellaan olevan lapselle parasta. Tähän vaikuttavat lainsäädäntö, asiantuntijoiden käytännöt ja lähiverkostot. Käsitys lapsen parhaasta siis neuvotellaan, ylläpidetään ja muunnellaan tietynlaisissa sosiaalisissa konteksteissa. (Duncan & Edwards 1999, 118–120.)

Kun Suomessa on puhuttu kotiäitiyhteiskunnasta, on nostettu esiin pienten lasten kotiäitien oma alakulttuuri (Repo 2009b; Nätkin & Heimo 2007, 17; Jokinen 1996). Kotiäitien oma kulttuuri tulee esiin myös tässä tutkimuksessa, mistä esimerkkinä on Tiinan äitiyskokemus. Äitien yhteinen alakulttuuri syntyy ja pysyy elinvoimaisena pienten lasten äideille suunnattujen lehtien keskustelupalstoilla ja äitien nettikeskustelufoorumeilla. Myös lähion yhdyskuntatyöllä lähiötuvan äiti-lapsipiireissä pyritään vahvistamaan ja lisäämään kotiäitikulttuuria. Huomattavaa tässä on kuitenkin se, että kouluikäisten lasten äideillä ei enää ole samanlaista kotiäitien alakulttuuria, vaan heidän yhteisönsä perustuvat köyhyyden kulttuuriin ja vastavuoroiseen hoivaan.

Tutkimieni naisten marginaalinen asema synnyttää toisenlaisen kuvan kuin Anneli Anttosen & Liina Soinnun tutkimus (2006, 57), jossa suomalainen

kotihoidontuen järjestelmä näyttäytyy valinnan mahdollisuuksina pienten lasten vanhemmille; hoitavatko he lapsiaan kotona menettämättä työpaikkaansa ja ansioitaan vai vievätkö lapsensa päiväkotiin. Järjestelmä voi näyttäytyä erinomaisena vakituisen työpaikan omaavan hyvätuloisen kahden vanhemman perheelle. Katja Repo (2009b) kutsuukin tätä ”valinnan vapauden diskurssiksi”, joka liittyy kiinteästi yksilöllistävään familismiin. Perheen yksilölliset valinnat ovat osa uusliberaalia ajattelua, jossa hyvinvointipolitiikan tarkoituksena on luoda valinnan mahdollisuuksia keskiluokkaisille perheille. Kotihoidontuen järjestelmä tuottaa kuitenkin käytäntöjä, jotka asettavat naissukupuolen eriarvoiseen asemaan (Repo 2009a). Useimmat äidit eivät voi valita vain hoitomuotojen välillä, vaan samalla he valitsevat myös eri toimeentulolähteiden välillä. 2000-luvun alussa suurin osa kotihoidontuella olevista ei ollut hoitovapaalla, eikä heillä siten ollut työpaikkaa, johon palata. Pienten lasten äitien työttömyys onkin kasvanut. Parisuhteessa elävien 4–7-vuotiaiden lasten äitien työttömyys on kaksi kertaa ja yksinhuoltajaäitien yli kaksi kertaa yleisempää kuin isien. (Haataja 2005, 104.) Tutkimukseeni osallistuneiden naisten näkökulmasta tämä järjestelmä tuottaa myös köyhyyttä ja sosiaalitoimiston asiakkuutta. Yksinhuoltajaäiti, jonka äitiys- tai vanhempainraha ei perustu ansiotyöhön, jää alle köyhyysrajan. Tällöin äitiys- ja vanhempainraha ovat pienemmät kuin minimityömarkkinatuki.

Edellä kuvattuakaan ”valinnan vapautta” ei ole enää yli kolmevuotiaiden lasten yksinhuoltajaäideillä. Tulkintani mukaan yhteiskunnan yleinen mielipide rohkaisee ja tukee yli kolmevuotiaiden lasten äitejä olemaan itsenäisiä kansalaisia ja menemään palkkatyöhön (ks. Duncan & Edwards 1999, 132). Tutkimukseeni osallistuneet naiset kuitenkin haluavat olla äitejä ja toimivat toisin kuin mihin yleinen mielipide ja yhteiskunnan tuki heitä kannustavat. Tämä tulee erityisesti esiin siinä, että naiset joutuvat taiteilemaan työvoimatoimistossa pystyäkseen olemaan kotona lapsiensa kanssa, koska toimeentulotukea haettaessa yksinhuoltajaäitien odotetaan olevan työmarkkinoiden käytettävissä.

Yhteiskunnassa marginaalinen asema voi kertoa toisenlaisesta elämäntavasta. Tämä tulee esiin kotiäitiydessä. Marginaalissa oleminen liikkuu pakon ja valinnan mahdollisuuksien välimaastossa (Granfelt 1998, 82). Osittain naiset ovat ajautuneet kotiäitiyteen, koska työpaikkaa ei ollut, mutta osittain he myös ovat valinneet kotiäitiyden, koska se tukee heidän omaa käsitystään hyvästä äitiydestä.

1990-luvun lama ja sitä seurannut talouspolitiikan muutos ovat lisänneet taloudellista eriarvoisuutta. Tuloerot ovat kasvaneet 1990-luvun puolenvälin jälkeen. Vuosina 1995–2005 köyhien osuus väestöstä kohosi 7,3 %:sta 12,3 %:iin (Ritakallio 2007, 128). Suurin syy köyhyysongelman suurentumiseen on perusturvan alhainen taso. Jos esimerkiksi tavoitteeksi asetettaisiin se, että etuuskien tulee seurata ansiotasoindeksin nousua, niin vanhempainrahan vähimmäismäärää tulisi korottaa 48 % (Hirvilampi & Laatu 2008, 20–21). Miten tutkimukseen osallistuneet äidit sitten pärjäävät marginaalisissa oloissa, joissa köyhyys syvenee? Katson, että marginaalisessa asemassa olevien ihmisten kyky löytää arjen toiminnoilleen mieli on se perusasia, jonka varassa he selviävät rankoissa oloissa.

Tutkimukseen osallistuneiden naisten toimintaa tai jopa näennäistä toimimattomuutta ei voi ymmärtää ilman, että ensiksi tutkii sitä merkityksenantoa, jonka he toiminnalleen antavat. Heidän toimintansa päämäärä ei ole muutos vaan arjen pysyvyys ja samankaltaisuus, jotka syntyvät toistojen ja rutiinien avulla. Tämän takia esimerkiksi kouluikäisten lasten äidit eivät pyri palkkatyöhön tai työvoimakoulutukseen. Äidin päivittäinen oleminen kahdeksan tuntia tai enemmänkin muualla kuin kotona tekisi mahdottomaksi suorittaa perheen arjen rutiinit niin kuin on ollut tapana. Tällöin äideillä ei olisi esimerkiksi mahdollisuutta etsiä edullisia ostospaikkoja, sillä välin kun lapset ovat koulussa. Tästä seuraisi se, että heidän hyvin suunniteltu taloutensa romahtaisi eivätkä rahat riittäisi enää välttämättömiin menoihin. Heillä ei olisi enää myöskään aikaa tavata ystäviään lähiötuvalla ja levähtää äitiyden vaatimuksista. Tällöin ainoana vastuullisena aikuisena oleminen voisi ylittää heidän omat voimavaransa. Arjen samanlaisena ja siten toimivana pitävät rutiinit hajoaisivat ja horjuttaisivat naisten selviytymistä rankoissa oloissa. Toistettavuus on eräs keino jäsentää maailmaa, tehdä järjelliseksi ympäristöä ja toimia kaaoksessa. Samoin arjen rituaalit helpottavat naisia säilyttämään käsityksen itsestään itsenäisinä ja arvokkaina persoonina ja täten synnyttävät kokemuksen mielekkästä elämästä. Rutiinit eivät ole vain ihmisen ulkopäin tuleva voima, vaan rutiinien avulla ihminen sitoutuu ja vastaa ympäristönsä haasteisiin (Felski 2000, 21). Tosin aina arjen samanlaisuus ei muutu positiiviseksi voimaksi. Arjen ajan syklistyys eli ajan kehämäisyys, jolloin eilinen on samanlainen kuin tämä päivä, voi aiheuttaa toivottomuutta. Toivottomuus syntyy niukkuuden toistumisesta arjessa samanlaisena päivästä toiseen ilman toivoa muutoksesta.

Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät merkityksellistä arkeaan taloudellisesti rationaalisen ajattelun mukaisesti, jossa oleellista on palkkatyöläisyys ja taloudellisen hyödyn maksimoiminen. Sen sijaan heidän yhteinen tapansa merkityksellistää omaa toimijuutaan ja arkeaan perustuu tapaisuuteen ja hyveellisyyteen. Esimerkiksi köyhyyden synnyttämä puute ei muutu kärsimykseksi, koska naiset pyrkivät selviämään puutteesta olemalla mahdollisimman säästäväisiä, mikä samalla merkityksellistyy hyveeksi, tavoittelemisen arvoiseksi toiminnaksi. Oleminen palkkatöiden ulkopuolella ei merkityksellisty marginaalissa olemiseksi vaan hyväksi äitiydeksi. Naiset haluavat olla kotona lasten kanssa ja taata näin heille turvallisen ja hyvän lapsuuden.

Äitien hyveellisyyden vaatimuksella on pitkä historia kulttuurissamme ja sitä vaaditaan jokaiselta äidiltä. Väittäisin, että tätä on vaadittu myös köyhältä. Jo pitkältä historiasta löytyy ajatus siitä, että köyhyys, puute ja säästäväisyys ovat hyveitä. MacIntyren (2004, 210) mukaan kristinuskosta ja Uudesta testamentista voidaan löytää käsitykset siitä, että nöyryys, köyhyys ja kärsivällisyys ovat hyveitä varsinkin köyhälle. Köyhälle kärsivällisyys on olennaista, koska se tuo kestävyyttä pahaa kohdattaessa. Esimerkiksi Lasaruksen tarinan opetus on, että köyhät, sairaat ja sorretut ovat hyviä kristittyjä. Heidät saattoi suistaa hyvän polulta ainoastaan kärsimättömyyden synty. (Hanska 2002, 93–95.) Köyhän pitää olla hyveellinen ja sietää puutetta ja kärsimystä. Tämä tulee esiin naisten ylpeytenä siitä, että he osaavat elää pienillä varoilla ja pystyvät venyttämään penniä. Tämä sama odotus tulee kääntäen esiin sosiaalitoimistossa asioitaessa. Sosiaalitoimiston virkailijat odottavat toimeentulotuen hakijoilta nöyryyttä ja edellyttävät asiakkaiden hankkivan tavaroitaan kerran käytettyinä kirpputoreilta.

Tutkimuksessa olen ollut kiinnostunut marginaalissa olevien ihmisten kokemuksesta. Tutkimuskohteeksi valikoitui vähävarainen yksinhuoltajaäiti lähiöstä ja se, miten hän kokee arjen. Määrittämällä tutkimukseni naisten yhteiskunnallisen paikan olen samalla luonut mahdollisuuden ymmärtää heidän toimijuutensa reunaehtoja. Kokemusta ja toimijuutta olen tulkinnut siitä lähtökohdasta, että tutkimukseen osallistuneiden naisten asema on marginaalinen yhteiskunnassa. Lisäksi kokemus ja toimijuus syntyy suhteissa ja tietynlaisessa arvomaailmassa. Marginaalissa olevat ihmiset ovat osittain vastentahtoisesti joutuneet tietynlaiseen asemaan, kuten köyhyyteen. Marginaalisuus merkitsee menettämistä, kuten

työpaikan menetystä, mutta samalla marginaalisuus merkitsee uusien mahdollisuuksien havaitsemista (ks. Granfelt 1998, 82). Naisten marginaalinen asema tuottaa toisenlaisen elämäntavan, joka perustuu hyveisiin. Vaikka naiset ovat perhemuotonsa ja köyhyytensä vuoksi yhteiskunnassa marginaalisessa asemassa, he pystyvät löytämään mielen arjelleen pyrkimällä olemaan hyveellisiä. Tulkitseen, että tutkimukseen osallistuneet naiset vievät omalta osaltaan eteenpäin tiettyä kulttuurista perinnettä, jota kutsun tapaisuudeksi ja hyveeksi.

Väitän myös, että perheideologialtaan marginaalissa olevat naiset ovat perinteisempiä kuin oletetaan. Nykyperhetutkimuksen mukaan perheiden moninaisuus, uusperheet, yhteisvanhemmuudet tai samaa sukupuolta olevien parisuhteet ovat perheiden arkipäiväisiä käytäntöjä (esim. Hokkanen 2005; Pylkkänen 2008, 43; Ritala-Koskinen 2001). Tällaiseen moninaisuuteen perustuvaa arvomaailmaa en löytänyt tutkimukseen osallistuneiden naisten kokemuksista eikä sitä havaintojeni mukaan myöskään ollut heidän lähiyhteisöissään. Kuten Sevon ja Notko (2008, 18–19) tuovat esiin, perheinstituutiolla on yhä vielä 2000-luvun Suomessa vahva asema. Tutkimukseeni osallistuneet naiset eivät pidä esimerkiksi uusperhettä tavoittelemisen arvoisena päämääränä. Naisten arvot nojautuvat perinteiseen ydinperheideologiaan, vaikka he ovat yksinhuoltajia joko avioeron seurauksena tai he eivät ole koskaan asuneetkaan lapsen isän kanssa samassa taloudessa. Yksinhuoltajuus ei ole ideologinen valinta vaan pakko. Samasta asiasta on mielestäni kyse naisten köyhyystapaisuudessa. 2000-luvun nousukaudella kuluttaminen ja ahneus valtasivat alaa, mutta tutkimukseen osallistuneilla naisilla toisaalta pakko ja toisaalta heidän omat valintansa toivat mukanaan toisenlaisen elämäntavan.

Haluan korostaa, että hyve, kuten tapaisuuskin, tulevat siitä kulttuurista ja yhteisöstä, jossa tutkittavat elävät. Ne ovat itsestään selviä tapoja toimia eivätkä siten tutkittavien itsensä valittavissa. Pyrkimyksen hyveellisyyteen ja tapaisuuden noudattamiseen ymmärrän samaksi kuin että ihmisellä on tarve pitää kiinni omasta kunniansaan tilanteessa, jossa ihmisen yhteiskunnallinen asema ei tätä arvostusta itsestään selvästi suo (Kortteinen 1992). Hyve antaa vastauksen siihen, millainen on hyvä ja mielekäs elämä ja tapaisuus puolestaan vastaa siihen, mitkä ovat tutkittavien velvollisuudet ja oikeudet. Hyve ja tapaisuus kertovat enemmänkin yhteisöllisesti jaetuista arvostuksista kuin individualismista (ks. Taylor 1995ab; Laitinen 1998,

181–185). Tutkimukseni mukaan naisten marginaalinen asema vaatii heitä olemaan hyveellisiä, jotta he ansaitsevat oman paikkansa tässä yhteiskunnassa. Vain näin naiset saavuttavat sen kunnioituksen, jota he eivät saa itsestään selvästi taloudellisesta asemastaan johtuen (ks. Skeggs 1997, 1–4).

10. Pohdinta – Maija ja sosiaalityöntekijä

Tutkimukseni alkaa siitä, kun sosiaalityöntekijänä kohtasin Maijan, lähiössä asuvan vähävaraisen yksinhuoltajaäidin. Olin ymmälläni ja ihmeissäni, miten osaisin häntä arjessa tukea. Tietäisinkö nyt tämän tutkimuksen jälkeen, miten pystyisin Maijaa tukemaan arjessa? Miten kohtaisin sosiaalityöntekijänä lähiössä asuvan vähävaraisen yksinhuoltajaäidin? Kysymys nostaa esiin ristiriidan, joka kulkee läpi työni. Vaikka sosiaalityöntekijä ja pienituloisen yksinhuoltajaäiti ovat ruumiillisesti samassa paikassa: maassa, kaupungissa ja suomalaisessa kaupunkikulttuurissa, niin minä sosiaalityöntekijänä merkityksellistän asiakkaan arjen tapahtumia eri tavoin kuin asiakas.

Tutkimuksessani olen kuvannut ja pyrkinyt ymmärtämään vähävaraisten yksinhuoltajaäitien arkea lähiössä. Keskeinen tulokseni on, että tutkimukseen osallistuneiden naisten tapa merkityksellistää arkeansa on toisenlainen kuin yhteiskunnallisessa keskustelussa oletetaan olevan. Ennen kaikkea tämä tulee esiin siinä, että naiset näkevät itsensä toimijoina eivätkä passiivisina uhreina. Toisaalta heidän toimijuutensa ei ole sellaista, jota yhteiskunnassa arvostetaan. He eivät myöskään ota itselleen toiseuden identiteettiä, vaan he ovat ennen kaikkea äitejä. Kieltäytyminen toiseuden identiteetistä tarkoittaa myös sitä, että naiset ovat ylpeitä omasta pärjäämisestään eivätkä hävenneet asemaansa yhteiskunnassa.

Tutkimukseen osallistuneet naiset eivät suostu ottamaan vastaan niitä määrittäviä, joita heille annetaan marginaalisen aseman vuoksi. Tätä voidaan kutsua vastapuheeksi (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004; Juhila 2004). Vastapuheella tarkoitetaan marginaalissa olevien ihmisten tapaa ymmärtää oma asemansa yhteiskunnassa eri tavoin kuin yleisesti ajatellaan, jolloin he kyseenalaistavat heihin kohdistuvia määritelmiä. Yhteiskunnassa on mallitarinansa siitä, miten pitäisi elää ja toisaalta mallitarinat siitä, miten marginaalissa pitäisi elää. Vastapuhe tuottaa toisenlaisen tarinan kuin mallitarinan mukaisesti oletetaan. (Raitakari 2004; Kulmala & Vanhala 2004.)

Kategoriat ja stereotypiat sisältävät kulttuurisia tyypittelyjä ja mallitarinoita. Kategoriat ja stereotypiat kertovat, minkä tyyppisiä marginaalissa olevat ihmiset ovat ja minkälaisen mallitarinan mukaan heidän tulisi elää. Köyhän kulttuurinen

tyyppi on laiska ja työtä vieroksuva. Yksinhuoltajaäidin kulttuurinen tyyppittely on olla uhri. Kummassakin näissä mallitarinoissa köyhänä ja yksinhuoltajana elävä ihminen nähdään passiivisena. Tutkimukseen osallistuneet naiset rikkovat näitä mallitarinoita ja tyyppittelyä siten, että he merkityksellistävät itsensä toimijoiksi (ks. Riessman 2008, 43–50).

Vastapuheena lasten kasvatusvaikeuksiin naiset vastaavat kuvaamalla itsensä äiteinä toimijoiksi, jotka pyrkivät lapsen parhaaseen olemalla läsnä lastensa arjessa. Vastapuheena yksinhuoltajaperheisiin liitettyyn hoivavajeeseen (Kröger 2005) naiset vastaavat toimijuudella, jossa he irrottautuvat ydinperhemallista ja luovat itselleen laajan perheen, jonka avulla he pystyvät paikkaamaan puuttuvan toisen vanhemman. Köyhinä he ovat aktiivisia toimijoita ja pyrkivät selviämään köyhyydestä säästämällä. Lähiöasumisessa toimijuus näkyy siinä, että keski-ikäiset naiset ovat luoneet oman vastavuoroiseen hoivaan liittyvän toimijuuden, jolla he pystyvät pitämään yllä identiteettiä ahkerasta työntekijästä, vaikka ovatkin palkkatyön ulkopuolella. Samalla tavalla kuin tutkimukseen osallistuneet naiset taiteilevat perhemuodoilleen annettujen stereotyyppien ja kategorisointien viidakossa, naiset osoittavat taitavaa toimijuutta asioidessaan etuusjärjestelmässä. Taitavuus tulee esiin siinä, että he saavat perheelleen minimitoimeentulon ja samalla he kuitenkin pystyvät säilyttämään pärjääjän identiteettinsä.

Kategoriat ovat kulttuurisesti tunnistettavia luokituksia. Kategorioilla tehdään kuitenkin myös eroja. Luokittelut yksinkertaistavat ja tuottavat stereotyyppisiä ihmiskuvia. (Juhila 2004.) Näin myös julkisessa keskustelussa vähävaraiset yksinhuoltajaäidit ymmärretään helposti homogeeniseksi ryhmäksi vastinparinaan ydinperheet tai keskivertotulonsaajaperheet. Tässä tutkimuksessa tulee kuitenkin esiin se, että kokemus on yksilöllinen. Vaikka tutkimuskohteena on kaksitoista naista samasta lähiöstä ja samankaltaisessa elämäntilanteessa, jokaisella on kuitenkin yleisen kulttuurisen perinteen lisäksi yksilöllinen tapansa merkityksellistää asioita, joka nousee jokaisen omasta henkilöhistoriasta. Kokemus asuinpaikasta on esimerkki yksilöllisestä ja ainutlaatuisesta kokemisen tavasta. Tutkimukseen osallistuneet naiset merkityksellistävät saman ilmiön eri tavoin ja tämä myös synnyttää monenlaista toimijuutta suhteessa naapurustoon ja koko lähiöön.

Sosiaalityöntekijänä näen auttamisen ongelman olevan sen, että tutkimukseen osallistuneet naiset eivät suostu ottamaan niitä määräytyksiä, joita heille annetaan heidän marginaalisen asemansa takia. Vaikka tutkimukseni tarkoitus on ymmärtää naisten kokemusta arjesta, en voi olla palaamatta tutkimukseni lähtökohtaan, Maijan tapaamiseen, ja siihen, millaisia hiljaisia oletuksia marginaalissa elävistä ihmisistä ja sosiaalityön asiakkaista sosiaalityöntekijällä on.

Kirsi Juhila (2006) on tutkinut sosiaalityöntekijän eri tapoja kohdata asiakas ja nimeää nämä eri tavat kumppanuudeksi, hoivaksi ja liittämiseksi. Kumppanuussuhde tarkoittaa, että sosiaalityöntekijä ja asiakas jäsentävät yhdessä muutostarpeita ja tavoitteita. Kumppanuussuhdetta voidaan myös kutsua eroihin perustuvaksi sosiaalityöksi, jossa asiakasta ei kohdata tietyn kategorian edustajana, kuten päihdeongelmaisena tai pitkäaikaistyöttömänä, vaan pyritään olemaan sensitiivisiä ihmisen monille eri puolille. Tällöin ei myöskään oleteta asiakkaan ja sosiaalityöntekijän jakavan samoja arvoja. Luovutaan universaalien arvojen toteuttamisesta. (Juhila 2006, 103–115.) Kun sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde perustuu hoivaan, sosiaalityöntekijän tehtävä on huolehtia siitä, että asiakkaat saavat tarvitsemansa avun. Huolenpitoon perustuvassa asiakkaan ja sosiaalityöntekijän suhteessa on mukana riippuvuus ja vastikkeettomuus. Kun aikuinen on hoivan kohde, niin aikuisten riippuvuus määrittyy keskeneräisyydeksi, ei-aikuisuudeksi. Riippuvuus koetaan häpeällisenä. (Juhila 2006, 166, 169.) Hoiva- ja kumppanuussuhde antavat sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden kohdata asiakas yksilönä ja tukea häntä hänen omissa pyrkimyksissään ja siten kunnioittaa asiakkaan elämänarvoja. Väitän kuitenkin, että sosiaalityölle annettu yhteiskunnallinen tehtävä tässä ajassa on liittää asiakas yhteiskuntaan (ks. myös Juhila 2006, 56). Myös minä sosiaalityöntekijänä pyrin liittämään Maijan takaisin valtakulttuuriin, erityisesti palkkatyöläisyyteen.

Sosiaalityöntekijän suhdetta asiakkaaseen liittämissuhteena ei voi ymmärtää ilman, että syrjäytyneet nähdään yhteiskunnasta uloslyötyinä ja toisaalta taas valtakulttuurin ihmisiä pidetään sisällä olijoina. Tässä keskustelussa ongelma kohdistuu vähemmistöön, ja se ratkaistaan liittämällä syrjäytyneet osaksi enemmistöä. Näin ymmärrettynä yhteiskunnan tavoitteena on yhtenäiskulttuuri, ja sosiaalityöntekijän tehtävänä on saada asiakkaat osaksi yhtenäiskulttuuria. Yleisesti syrjäytyneet ymmärretään sosiaalisesti osattomiksi tai hyvinvointivaltiosta

riippuvaisiksi. Sosiaalityöntekijänä tehtäväni on pyrkiä irrottamaan asiakas tästä riippuvuudesta. Tämän ymmärryksen taustalla on uusliberalistinen ajattelutapa, jonka mukaan yhteiskunnan parhaana pidetään ihmisten riippumattomuutta hyvinvointivaltiota. (Juhila 2006, 50–89.) Liitämissuhteessa sosiaalityöntekijä on asiantuntija, joka tietää asiakkaan tilanteen paremmin ja siten pystyy jäsentämään asiakkaan elämässä tarvittavat muutokset ja tekemään toimenpidesuositukset. Sosiaalityöntekijänä edustin vallitsevaa yhteiskunta ja toteutin yhteiskunnallista tehtävääni, jonka tavoitteena on liittää asiakas, Maija, yhteiskunnalliseen valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida häntä. Nyt tutkimukseni lopulla näen auttamisen ongelman syntyvän siitä, että en tiennyt, miten olisin pystynyt liittämään Maijan takaisin valtakulttuuriin, palkkatyöläisyyteen.

Ylipäättänsä vaikeutenani kohdata Maijaa ja auttaa häntä ymmärrän sen, että olin sosiaalityöntekijänä väistämättä omaksunut vallitsevia huono-osaisuuden määrittelyjä. Stensonin (1997) mukaan sosiaalityön pohjimmaisena tarkoituksena on valvoa ja arvottaa asiakkaan elämää ja yrittää saada asiakas toteuttamaan normaalin kansalaisuuden vaatimuksia. Sosiaalityöntekijän oletetaan tarttuvan asiakkaan elämässä juuri niihin asioihin, jotka yhteiskunta kokee ongelmina. Yhteiskunnan ja sosiaalityöntekijän näkökulmasta Maijan ongelma oli se, että hän ei ollut palkkatyössä. Nyt kun olen pyrkinyt ymmärtämään tutkimukseen osallistuneiden lähiössä asuvien vähävaraisten, Maijan kaltaisten, yksinhuoltajaäitien kokemusta, oletan, että palkkatyöläisyyden ulkopuolella oleminen ei ollut Maijalle ongelma. Oleellista hänelle oli pitää arki samanlaisena, mikä takasi sen, että perhe selviäisi köyhyydessään. Lisäksi tärkeää arjessa oli olla hyvä äiti ja kasvattaa lapsi tietyn kulttuuriperimän mukaisesti tietynlaisiin hyveisiin ja tapaisuuksiin.

Tutkimukseni lähti siitä, että en osannut sosiaalityöntekijänä kohdata Maijaa. Kohtaamattomuudelle on varmaan monta eri syytä, mutta aloittaessani tutkimustani oletin, että kohtaamattomuus johtuu siitä, että en ymmärtänyt Maijan kokemusta arjesta. Nyt tutkimuksen loputtua oletan, että kohtaamattomuus johtuu kunnioituksen puutteesta, kykenemättömyydestäni kohdata erilaisuutta. Tässä en tarkoita vain yksittäisen sosiaalityöntekijän kykenemättömyyttä kohdata erilaisuutta vaan myös järjestelmän kykenemättömyyttä. Tutkimukseen osallistuneet naiset merkityksellistävät arkensa eri tavoin kuin taloudellisesti-rationaalinen ajattelu olettaa. Heidän toimijuutensa on arjen toimijuutta, joka perustuu suhteissa olemiseen,

tapaisuuteen ja hyveisiin. Sosiaalityöntekijän näkökulmasta tutkimukseeni osallistuneiden naisten toimijuus voi näyttäytyä passiivisena, jos naiset eivät hakeudu koulutukseen tai töihin. Kuitenkin taitavaa toimijuutta vaatii jo se, että naiset pystyvät pitämään arkensa samanlaisena.

Richard Sennett (2004, 240) sanoo, että jotta oppisimme kohtelevaan toisiamme vastavuoroisesti kunnioittavasti, siihen vaaditaan erityislaatuista vuorovaikutusta, jolloin jokaisen pitäisi kyseenalaistaa omat hiljaiset oletuksensa ja yleisesti jaetut maailmankuvat. Olen koko tutkimuksen ajan pyrkinyt tulemaan tietoiseksi niistä ennakkokäsityksistä, hiljaisista oletuksista, joita minulla on ollut sosiaalityöntekijänä, mutta myös tämän yhteiskunnan jäsenenä, samalla kun olen pyrkinyt ymmärtämään tutkimukseen osallistuneiden naisten elämän hiljaisia oletuksia ja yhteisesti jaettua maailmankuvaa. Nyt tutkimuksen lopussa koen sosiaalityön tutkijana syvää kunnioitusta tutkimukseeni osallistuneita naisia kohtaan. Erityisesti kunnioitan naisten arjessa selviytymistään, mikä perustuu neuvokkuuteen ja taitavaan toimijuuteen.

Lähteet

- Airio, Ipo (2006) Työssä mutta köyhä. Työn ja toimeentulotuen sidos kuudessa OECD-maassa 1970–2000. *Janus* 4 (3), 294–311.
- Airio, Ipo & Niemelä, Mikko (2002) Periytykö köyhyys? Köyhyyden ja toimeentulotukiasiakkuuden sukupolvinen liikkuvuus. *Sosiologia* 3 (39), 215–226.
- Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Ali, Suki & Kelly, Moira (2004) Ethics and social research. Teoksessa Seale, Clive (toim.) *Researching Society and Culture*. London: Sage Publications, 116–126.
- Allred, Pam & Gillies, Val (2002) The Ethics of Intention: Research as a Political Tool. Teoksessa Mauthner, Melanie & Birch, Maxine & Jessop, Julie & Miller, Tiina (toim.) *Ethics in Qualitative Research*: London: Sage Publications, 32–52.
- Anttonen, Anneli (1989) Valtiollisesta yhteisölliseen sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anttonen, Anneli & Henriksson, Lea & Nätkin, Ritva (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 203–227.
- Anttonen, Anneli (1997) Feminismi ja sosiaalipolitiikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampere: Tampere University Press.
- Anttonen, Anneli & Sointu, Liina (2006) Hoivapolitiikka muutoksessa. Julkinen vastuu pienten lasten ja ikääntyneiden hoivasta 12:ssa Euroopan maassa. Helsinki: Stakes.
- Aro, Laura (2001) Kerrottu ja laulettu koti. Teoksessa Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.) *Pandoran Lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 165–192.
- Becker, Saul (1997) *Responding to Poverty. The Politics of Cash and Care*. London: Longman.
- Berg, Kristiina (2009) Äitiys kulttuurisina odotuksina. Helsinki: Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48.

- Berger, Peter L. & Luckman, Thomas (2002) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Bock, Jane D. (2000) *Doing the Right Thing? Single Mothers by Choice and the Struggle for Legitimacy*. *Gender & Society* 14 (1), 62–86.
- Byrne, Bridget (2004) *Qualitative interviewing*. Teoksessa Seale, Clive (toim.) *Researching Society and Culture*. London: Sage Publications, 179–192.
- Bäcklund, Pia & Korhonen, Heli (1998) *Paikallisyhteisön käsite ja asumisen arki*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Chandler, Joan (1991) *Women without Husbands. An Exploration of the Margins of Marriage*. London: Macmillan.
- Chodorow, Nancy & Contratto, Susan (1982) *The Fantasy of the Perfect Mother*. Teoksessa Thorne, Barrier & Yalom, Marilyn (toim.) *Rethinking the Family. Some feminist questions*. New York: Longman, 54–75.
- Ciabattari, Thresa (2007) *Single Mothers, Social Capital and Work-Family conflict*. *Journal of Family Issues* 28 (1), 34–60.
- De Martino, Ernesto (1955) *Fenomenologia religiosa e storicismo assoluto*. Studi e Materiali di Storia delle Religioni. Vol xx–IVxxv, 1–29.
- De Martino, Ernesto (1959) *Sud e magia*. Feltrinelli, Milano.
- Duncan, Simon & Edwards, Rosalind (1999) *Lone Mothers, Paid Work and Gendered Moral Rationalities*. Houndmills: Macmillan Press Ltd.
- Ellis, Carolyn & Berger, Leight (2002) *Their Story/My Story/Our Story: Including the Researcher's Experience in Interview Research*. Teoksessa Jaber, Gubrium & James, Holstein (toim.) *Handbook of Interviewing Research. Context & Method*. London: Sage Publications, 849–876.
- Erkkilä, Raija (2006) *Narratiivinen kokemuksen tutkimus: Koettu paikka, tarina ja kuvaus*. Teoksessa Perttula, Juha & Lomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogi, 195–226.
- Eräsaari, Leena (2007) *Millainen yhteiskunta on hyvinvointivaltion jälkeen*. Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) *Taloukasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 211–225.
- Felski, Rita (2000) *The Invention of Everyday Life. New Formations. A Journal of Culture/Theory/Politics* 39, 15–31.

- Finch, Janet (1984) It's great to have some one to talk to: The ethics and politics of interviewing women. Teoksessa Bell, Colin & Roberts, Helen (toim.) *Social Researching. Politics, Problems, Practise*. London: Routledge & Kegan Paul, 70–87.
- Fook, Jan (2001) Reflexivity as Method. Luento Tampereen yliopistolla sosiaalipolitiikan laitoksella 30.10.2001.
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Forssen, Katja (1997) Lapsiköyhyys ja perhepolitiikka OECD-maissa. Teoksessa Salasvuo, Kari (toim.) *Onko sosiaalipolitiikalla vaikutusta?* Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, 57–89.
- Giorgi, Amedeo (1988) Introduction. Teoksessa Giorgi A. (toim.) *Phenomenology and Psychological research*. Pittsburg: Duquesne University, 1–7.
- Gittins, Diana (1985) *The Family in Question*. London: Macmillan.
- Gordon, Tuula (1994) *Single Women. On the Margins*. London: Macmillan.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Gubrium, Jaber & Holstein, James (2002) From the Individual Interview to the Interview Society. Teoksessa Jaber, Gubrium & James, Holstein (toim.) *Handbook of Interviewing Research. Context & Method*. London: Sage Publications, 3–32.
- Haarni, Tuukka & Karvinen, Marko & Koskela, Hillevi & Tani, Sirpa (1997) Johdatus nykymaantieteeseen. Teoksessa Haarni, Tuukka ym. (toim.) *Tila, paikka ja maisema. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino, 9–34.
- Haataja, Anita (1991) *Yksinhuoltajat Suomessa. Yksinhuoltajien työssäkäynti, toimeentulo ja perhepoliittiset tuet*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön kehittämisosaston julkaisuja.
- Haataja, Anita (2004) Yhden tai kahden ansaitsijan malli: vaikutukset ansiotyön, hoivan ja tulojen jakoon. Teoksessa Räisänen, Heikki & Hjerppe, Reino (toim.) *Hyvinvointi ja työmarkkinoiden eriytyminen*. Helsinki: Vatt-julkaisuja 40, 162–186.

- Haataja, Anita. (2005a) Lasten hoitomuodon valintaoikeudet – mahdollisuuksia ja riskejä? Teoksessa Takala, Pentti (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 80–109.
- Haataja, Anita (2005b) Äidit ja isät työmarkkinoilla 1989–2002/2003. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2005:29.
- Hakovirta, Mia (2000) Yksinhuoltajat, työ ja toimeentulotuki. Vertaileva tutkimus yksinhuoltajien taloudellisesta asemasta kahdeksassa hyvinvointivaltiossa vuosina 1985–1995. Turku: Lisensiaatintyö, Turun yliopisto.
- Hakovirta, Mia (2006) Yksinhuoltajaäitien työllisyys, toimeentulo ja työmarkkinavalinnat. Helsinki: Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja D 45/2006.
- Hakovirta, Mia & Salin, Milla (2006) Valinta vai pakko. Kansainvälinen vertailu äitien preferoiman ja toteutuneen työmarkkina-aseman yhteydessä. *Janus* 4 (3), 255–271.
- Hanska, Jussi (2002) Hurskas Kurjuus. Kerjäläisveljien sosiaalinen eetos 1200-luvulla. Teoksessa Mäkinen, Virpi (toim.) Lasaruksesta leipäjonoihin Köyhyys kirkon kysymyksenä. Jyväskylä: Antena Kustannus Oy, 87–109.
- Harding, Sandra (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Womans' s Lives*. Buckingham: Open University Press.
- Harjunen, Hannele (2004) Lihavuus, stigma ja sukupuoli. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 243–262.
- Heidegger, Martin (1967) *Sein und Zeit*. Tübingen: Niemeyer.
- Heikkilä, Matti (2000) Syrjäytymisen tutkimus 1990-luvulla. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki: Gaudeamus, 167–181.
- Heikkilä, Matti & Leppänen, Anne & Lahti, Tuukka (1999) Viranomaisten tietoon tullut sosiaaliturvan väärinkäyttö. Teoksessa Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (toim.) *Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön*. Helsinki: Stakes, raportteja 245, 49–80.
- Heimo, Taija & Nätkin, Ritva (2007) Valintojen mosaiikki. Perhevapaalta työhön paluu. *Janus* 5 (3), 215–228.
- Heinämaa, Sara (1996) Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Helsinki: Gaudeamus.

- Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (2006) Johdanto: Suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskunta. Teoksessa Heiskala, Risto & Luhtakallio, Eeva (toim.). Uusjako, miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta? Helsinki: Gaudeamus, 7–13.
- Heller, Agnes (1984) *Everyday Life*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Heller, Agnes (1986) *The Power of Shame. A Rational Perspective*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (1999) Mikä on sosiaaliturvan väärinkäyttöä? Teoksessa Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (toim.) *Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön*. Helsinki: Stakes raportteja 245, 13–24.
- Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 123.
- Helne, Tuula & Laatu, Markku (2006) ”Hyvinvointipolitiikka” ja sen väärydet. Teoksessa Helne, Tuula & Laatu, Markku (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9–42.
- Heritage, John (1996) *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hiilamo, Heikki & Karjalainen, Jouko & Kautta, Mikko & Parpo, Antti (2004) *Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki*. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 139.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2008) Johdanto. Teoksessa Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (toim.) *Toinen Vääryyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 9–40.
- Hokkanen, Tiina (2005) *Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena*. Jyväskylä: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research.
- Hollander, John (1991) *It All Depends*. *Social Research* 58, (1), 31–50.
- Honkanen, Pertti (2006) *Työttömien perusturvan ongelmia*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. *Sosiaali- ja terveysturvan selosteita* 54.
- Honkasalo, Marja-Liisa (2004) ”Elämä on ahasta täällä” Otteita maailmasta joka ei pidä kiinni. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa, Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino, 51–81.
- Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) (2004) *Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä*. Tampere: Vastapaino.

- Horkheimer, Max (1991) Traditionaalinen ja kriittinen teoria. Teoksessa Kotkavirta, Jussi (toim.) Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse. Järjen kritiikki. Tampere: Vastapaino, 5–58.
- Husserl, Edmund (1955) Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie, Husserlian III. Hague.
- Husso, Marita (2003) Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.
- Hyväri, Susanna (2001) Vallattomuudesta vastuuseen – kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 3/2001.
- Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.
- Iivari, Juhani & Karjalainen, Jouko (1999) Diakonian köyhät. Helsinki: Stakes raportteja 235.
- Isola, Anna-Maria & Larivaara, Meri & Mikkonen, Juha (toim.) (2007) Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä Helsinki: Avain.
- Jaakkola, Jouko (1994) Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen Kyösti (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 71–162.
- Jokinen, Arja (1995) Neuvottelut asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 127–154.
- Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.
- Jokinen, Arja (2008) Sosiaalityö tukena ja kontrollina aikuisten kohtaamisessa. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Huttunen, Arja & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995) Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) Pohjimmaisat asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, Asuntohallitus.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) (2008) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva (2003) Arjen kyseenalaisuus. Naistutkimus (1), 4–17.
- Jokinen, Eeva (2004) Kodin työt, tavat, tasa-arvo ja rento relaksiivisyys. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.) Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Tampere: Vastapaino, 285–304.
- Jokinen, Eeva (2005) Aikuisten arki. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (2004) Ruumiin taju. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.) Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö. Tampere: Vastapaino, 7–14.
- Johnson, John M. (2002) In-Depth Interviewing. Teoksessa Jaber, Gubrium & James, Holstein (toim.) Handbook of Interviewing Research. Context & Method. London: Sage Publications, 103–120.
- Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2008a) Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Juhila, Kirsi (2008b) Aikuisuus sosiaalityössä Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 82–108.
- Julkunen, Raija (2006) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Stakes.
- Juntunen, Matti (1986) Edmund Husserlin filosofia: Fenomenologia ja apodiktisen tieteen idea. Helsinki: Gaudeamus.

- Juntunen, Matti & Mehtonen, Lauri (1977) Ihmistieteiden filosofiset perusteet. Jyväskylä: Gummerus.
- Juvakka, Taru (2000) Elämää risteyskohdassa. Hermeneuttiseen fenomenologiaan ja kehollisuuteen perustuva tutkimus 15–16-vuotiaiden nuorten toivon kokemuksista heidän jokapäiväisessä elämässään. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. yhteiskuntatieteet 82.
- Juvonen, Tuula (2002) Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Tampere: Vastapaino
- Kallio, Merja (2004) Kansalaisten jäsenyyksiä köyhyydestä. Hyvinvointikatsaus nro 2, 50–53.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2005) Köyhyyden teoria ja käytäntö. Teoksessa Saari Juho (toim.) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 28–62.
- Karjalainen, Jouko (2004) Toimeentulotuen myöntämiskäytännöt ja tilannekohtainen päätöksenteko. Teoksessa Hiilamo, Heikki & Karjalainen, Jouko & Kautta, Mikko & Parpo, Antti (toim.) Tavoitteena kannustavampi toimeentulotuki. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 139, 127–147.
- Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana (1998) Köyhyys, työttömyys ja asuinympäristö. Yhteiskuntasuunnittelu 2 (36), 43–59.
- Karisto, Antti & Karjalainen, Pekka (2000) Lähiöprojektin kokovalokuva: verkostoitumista ja kaupunkipolitiikkaa. Teoksessa Bäcklund, Pia & Schulman, Harry (toim.) Kunnostusta ja kuntokävelyä, asukastiloja ja aikamatkoja. Onnistuiko Helsingin lähiöprojekti. Helsingin kaupungin tietokonekeskuksen tutkimuksia 2000:4, 171–188.
- Katvala, Satu (2001) Missä äiti on? Äitejä ja äitiyden uskomuksia sukupolvien saatossa. Jyväskylä: Jyväskylän studies in education, psychology and social Research 186.
- Kelhä, Minna (2008) Äitiys, luokka ja ikä. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 82–100.
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.
- Keskitalo-Foley, Seija (2004) Kohti kuulumisen maisemia. Toimijuuden tilat ja paikat lappilaisen maaseudun naisten elämäntarinoissa. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 78.

- Kiander, Jaakko (2007) Palkkamaltilti ja palkkaerot. Teoksessa Taimio, Heikki (toim.) Talouskasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman? Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 31–46.
- Kitzinger, Celia & Wilkinson, Sue (1996) Theorizing Representing the Other. Teoksessa Wilkinson, Sue & Kitzinger, Celia (toim.) Representing the Other. London: Sage Publications, 1–32.
- Kiviranta, Kai (1994) Mies ja opiskeluharrastus. Eksistentiaalis-fenomenologinen silmäys seitsämän Ahjolan kansalaisopistossa opiskelevan miehen elämismaailmaa. Tampere: Tampereen yliopisto, kasvatustieteiden laitos pro gradu -tutkimus.
- Klemola, Timo (1998) Ruumis liikkuu – liikkuuko henki. Tampere: Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta 66.
- Knuuttila, Seppo (2003) Arjen ongelmia tietoyhteiskunnassa. Teoksessa Sanna Talja & Sari Tuuva (toim.) Tietotekniikkasuhteet. Kulttuurinen näkökulma. Helsinki: SKS, 195–216.
- Kortteinen, Matti (1982) Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.
- Kortteinen, Matti (1998) Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Helsinki: Kustannusyhtiö Tammi.
- Kortteinen, Matti (1992) Kunnian kenttä. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kosonen, Ulla (1997) Nähdynsi tulemisen kaipuu ja häpeä. Teoksessa Jokinen Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksistä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 21–42.
- Kotkavirta, Jussi (1991) Jälkisanat. Teoksessa Kotkavirta, Jussi (toim.) Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse. Järjen kritiikki. Tampere: Vastapaino, 169–196.
- Krok, Suvi (1997) Uusi elämä – AA-jäsenen raitistuminen. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos, sosiaalityö, pro gradu -tutkielma.
- Krok, Suvi (1999) Henki. Lauri Rauhalan holistisessa ihmiskäsityksessä. Tampereen yliopisto, Matemaattisten tieteiden laitos, käytännöllinen filosofia, sivuaineen tutkielma.
- Krok, Suvi (2008a) Kerrostalonaapurusto yhteisöllisyyden kokemuksena. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö; kansalaisten vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 193–208.

- Krok, Suvi (2008b) Vähävarainen yksinhuoltajaäiti etuusjärjestelmässä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.) *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Tampere: Vastapaino, 145–174.
- Kröger, Teppo (2005) Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito ongelmat kasautuvat? Teoksessa Takala, Pentti (toim.) *Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin?* Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 206–233.
- Kuivalainen, Susan & Airio, Ippo & Hiilamo, Heikki & Niemelä, Mikko (2005) *Suomalainen köyhyyspolitiikka*. Teoksessa Saari, Juha (toim.) *Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto, 63–120.
- Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1148.
- Kulmala, Anna & Valokivi, Heli & Vanhala, Anni (2003) Sosiaalityön kohtaamisia asiakkaiden kertomana. Teoksessa Mirja Satka, Pohjola, Anneli & Rajavaara, Marketta (toim.) *Sosiaalityö ja vaikuttaminen*. Jyväskylä: SoPhi, 125–146.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98–114.
- Kuronen, Marjo (1999) *The Social Organisation of Motherhood – Advice giving in maternity and child health care in Scotland and Finland*. Unpublished PhD thesis University of Stirling.
- Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.
- Kuronen, Marjo (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista – feministisiä näkökulmia empowermentiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) *Sukupuoli ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 277–296.
- Kuula, Arja (2006) *Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kyrönlampi-Kylmänen, Taina (2007) *Arki lapsen kokemana – Eksistentiaalis-fenomenologinen haastattelututkimus*. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis.

- Lagerspetz, Eerik (1998) Yhteisö, laki ja poliittinen velvoite. Teoksessa Kotkavirta, Jussi & Laitinen, Arto (toim.) Yhteisö. Filosofian näkökulma yhteisöllisyyteen. Jyväskylä: SoPhi, 164–176.
- Laitinen, Arto (1998) Yhteisöllisyys Charles Taylorin moraaliteoriassa. Teoksessa Kotkavirta, Jussi & Laitinen, Ari (toim.) Yhteisö. Filosofian näkökulma yhteisöllisyyteen. SoPhi. Jyväskylä, 177–198.
- Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.
- Lamminen, Katri (2000) Osittain ankkuroituminen väylänä työelämään? Teoksessa Julkunen, Ilse & Strandell, Harriet & Kangas, Heidi (toim.) Kunnon elämä... olisi hyvä jossain. HELSA-projektin arviointitutkimus. Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, sosiaali- ja terveysministeriö, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. SSKH Skrifter 12, 62–97.
- Lapintie, Kimmo (1998) Asuinyhteisö utopiana. Teoksessa Kotkavirta, Jussi & Laitinen, Ari (toim.) Yhteisö. Filosofian näkökulma yhteisöllisyyteen. Jyväskylä: SoPhi, 265–271.
- Lauronen, Erja (1991) Unelma ja sen toteuttajat – tutkimus suomalaisista omakotirakentajista. Helsinki: Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto, asuntotutkimuksia 3:1991.
- Lefebvre, Henri (1971) *Everyday Life in Modern World*. New York: Harper & Row.
- Lehtonen, Heikki (1990) Yhteisö. Tampere: Vastapaino.
- Lehtovaara, Maija (1992) Subjektiivinen maailmankuva kasvatustieteellisen tutkimuksen kohteena. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 338.
- Lehtovaara, Maija (1995) Tutkimus ja tutkimuksen tutkimus fenomenologisesta näkökulmasta. Teoksessa Nieminen, Juha (toim.) Menetelmävalintojen viidakossa. Pohdintoja kasvatuksen tutkimuksen lähtökohdista, Tampereen yliopisto. Kasvatustieteen laitoksen julkaisuja B 13, 71–90.
- Lister, Ruth (2004) *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Livholts, Mona (2001) “Women”, Welfare, Textual Politics and Critique. Different categories of “women”, the making of welfare states and emancipation in a Nordic welfare state context. Umeå: Umeå universitet insitutionen för socialt arbete nr 34.

- Lähteenmäki, Maria (1995) *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–30-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen Seura.
- MacIntyre, Alasdair (2004) *Hyveiden jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- MacIntyre, Alasdair (1987) *A Short History of Ethics. A history of moral philosophy from the Homeric age to the twentieth century*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Koivunen, Anu & Liljeström, Marianne (toim.) *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino, 245–270.
- Matthies, Aila-Leena (2008) Kansalaisosallistuminen ja yhteisöllisyys eurooppalaisen hyvinvointipolitiikan murroksessa. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisten vai asiakkaan asialla?* Jyväskylä: PS-kustannus, 61–79.
- May, Vanessa (2001) *Lone Motherhood in Finnish Women`s Life Stories*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- McNay, Lois (2000) *Gender and Agency. Reconfiguring the Subject in Feminist and Social Theory*. Cambridge: Polity Press.
- Merleau-Ponty, Maurice (1962) *Phenomenology of Perception*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Metteri, Anna (2004) *Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset*. Helsinki: Edita.
- Morgan, David H. J. (1985) *The Family, Politics & Social Theory*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Morgan, David H. J. (1996) *Family Connections. An Introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.
- Mäkinen, Arja (2008) *Oikeesti aikuiset. Puheenvuoroja yksineläjänäisten normaaliudesta, hyväksyttävyydestä ja aikuisuudesta*. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1349.
- Mäntysaari, Mikko (1991) *Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana*. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko & Rajavaara, Marketta (1999) *Sosiaalityön ammattilaisten näkökulmia toimeentulotuen väärinkäyttöön*. Teoksessa Hellsten, Katri & Uusitalo, Hannu (toim.) *Näkökulmia sosiaaliturvan väärinkäyttöön*. Helsinki: Stakes, raportteja 245, 81–106.

- Nelson, Margaret K. (2000) Single Mothers and Social Support: the commitment to, and Retreat from, Reciprocity. *Qualitative Sociology* 23 (3), 291–317.
- Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit: äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: SoPhi.
- Nykyri, Tuija (1998) Naisen viha. Jyväskylä: SoPhi.
- Närhi, Kati (2002) Social workers' conceptions of how the local living environment is related to social exclusion. *European Journal of Social Work* 5 (3), 255–267.
- Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Helsinki: Gaudeamus.
- Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.
- Oakley, Ann (1985) *House Wife*. Harmondsworth: Penguin Books.
- O'Brien, Michael (1998) *Household Decision-Making: Juggling, Struggling, Supporting*. Jerusalem: Preliminary report in International Social Security Association 2 nd International Research Conference on Social Security, julkaisematon.
- Parpo, Antti (2001) Tulonsiirtojärjestelmän synnyttämät tuloloukut. Helsinki: Stakes, raportteja 262.
- Parpo, Antti (2004) Kannustavuutta tulonsiirtojärjestelmään. Tulonsiirtojärjestelmän muutokset, kannustinloukut ja tulonjako. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 140.
- Parpo, Antti & Moisio, Pasi (2006) Toimeentulotuen saannin kesto ja dynamiikka Suomessa 1992–2003. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 121–133.
- Pekonen, Kyösti (1998) *Politiikkaa urbaanissa lähiössä*. Jyväskylä: SoPhi.
- Perttula, Juha (1994) *Fenomenologinen psykologia ja sen tutkimusmetodi*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Psykologian lisensiaatintyö.
- Perttula, Juha (2006) *Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria*. Teoksessa Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogi, 115–162.
- Perälä-Littunen, Satu (2004) *Cultural Images of a Good Mother and a Good Father in Three Generations*. Jyväskylä: *Studies in Education Psychology and Social Research* 239.

- Repo, Katja (2003) Perheen sisäisen rahatalouden jännitteitä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 64–85.
- Repo, Katja (2009a) Pienten lasten kotihoito – Puolesta ja vastaan. Teoksessa Anttonen, Anneli & Valokivi, Heli & Zechner, Minna (toim.) Hoiva – Tutkimus, politiikka ja arki. Tampere: Vastapaino, 219–237.
- Repo, Katja (2009b) Lapsiperheiden arjen diskurssit – rakenteita, ristiriitoja ja rajanylityksiä. Tampereen yliopisto: Sosiaalitutkimuksen laitos, sosiaalipolitiikan väitöskirjakäsikirjoitus.
- Rich, Adrienne (1986) *Of Woman Born. Motherhood as Experience and Institution.* New York: W. W. Norton & Company.
- Ricoeur, Paul (1991) *Life in Quest of Narrative.* Teoksessa Wood, David (toim.) *On Paul Ricoeur. Narrative and interpretation.* London: Routledge, 20–33.
- Riessman, Catherine (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences.* London: Sage.
- Rintala, Taina & Heikkilä, Matti (2002) Eriytyykö elämänlaatu alueellisesti? Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2002.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 336–351.
- Ritakallio, Veli-Matti (2002) Tuloerot ja köyhyys kansainvälisessä vertailussa 1980–1995. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros.* Helsinki: Gaudeamus, 17–42.
- Ritakallio, Veli-Matti (2007) Vauraudesta osattomaksi jääneet – köyhyys Suomessa 1995–2005. Teoksessa Tainio, Heikki (toim.) *Taloukasvun hedelmät – kuka sai ja kuka jäi ilman?* Helsinki: Työväen Sivistysliitto, 122–140.
- Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38.
- Roivainen, Irene (1992) Lähiö ja sen asukkaat vanhan teollisuuden murroksessa. Tutkimus hervantalaisista teollisuustyöntekijöistä. Tampereen yliopisto.
- Roivainen, Irene (1999) Sokerinpala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsinki: Helsingin kaupungin tilastokeskuksen tutkimus 2.

- Roivainen, Irene (2008) Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä? Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisten vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 25–42.
- Ronkainen, Suvi (1999) Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Roos, Jeja-Pekka (1978) Subjective and Objective Welfare. A Critique Erik Allard. Research Group for Comparative Sociology. University of Helsinki, Research Reports No 18.
- Rose, Nikolas (1996) Vallan ja vapauden välissä: Hyveen hallinta vapaassa yhteiskunnassa. Janus 6 (1), 1–33.
- Rostila, Ilmari (1988) Subjektina sosiaalitoimistossa? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten avulla. Helsinki: Sosiaalihuollon julkaisuja.
- Ruokonen, Reetta (2007) Perheiden kokemuksia köyhyydestä: Nälkää, häpeää ja selviytymistä. Pro gradu -tutkielma Helsingin yliopisto, Sosiaalipsykologian laitos.
- Ruuskanen, Petri (2002) Sosiaalinen pääoma hyvinvointipoliittisessa keskustelussa. Teoksessa Ruuskanen, Petri (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille. Jyväskylä: PS-kustannus, 5–27.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Saari, Juho (toim.) (2005) Köyhyyspolitiikka. Johdatus sosiaalipolitiikan ytimeen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry.
- Saarikangas, Kirsti (1991) Äitiyden tila; nainen ja moderni asunto. Teoksessa Nopola, Sinikka (toim.) Äiti tuu ikkunaan. Äitiys – elämä vai kohtalo? Helsinki: WSOY, 233–256.
- Saarikangas, Kirsti (2001) Aistittavaa arkkitehtuuria? Rakennetun tilan ja tilankäytön kohtaamisista. Naistutkimus (4), 61–65.
- Saarinen, Aino (1986) Naistutkimus – paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Rantalaiho, Liisa (toim.) Miesten tiede ja naisten puuhut. Tampere: Vastapaino, 235–265.

- Salavuo, Kari (1996) Palaako köyhyys suomalaisen sosiaalipolitiikan haastajaksi. Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes tutkimuksia 65, 201–209.
- Salmi, Minna & Huttunen, Jouko & Yli-Pietilä, Päivi (1996) Lapset ja lama. Helsinki: Stakesin raportteja 197.
- Salmi, Minna (2004) Arkielämä kokoaa yhteen työn ja perheen. Teoksessa Minna Salmi & Johanna Lammi-Taskula (toim.) Puhelin, mummo vai joustava työaika. Työn ja perheen yhdistämisen arkea. Stakes ja Gummerus, 32–57.
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ peräänkatsojamiehestä hoivayrittäjäksi. Teoksessa Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen, Kyösti (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 261–339.
- Sauli, Hannele & Barby, Marjatta & Salmi, Minna (2002) Elinolojen koventuminen pikkulapsiperheissä. Teoksessa Heikkilä, Matti & Kautto, Mikko (toim.) Suomalaisten hyvinvointi 2002. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 32–61.
- Schein, Virgia (1995) Working From the Margins. Voices of Mothers in Poverty. London: Cornell University Press.
- Schutz, Alfred (1967) The Phenomenology of the Social World. Evanston: Northwestern University Press.
- Scott, Joan W. (1992) Experience. Teoksessa Butler, Judith & Scott, Joan W. (toim.) Feminists Theorize the Political. New York: Routledge, 22–40.
- Seale, Clive (2004) Validity, reliability and the quality of research. Teoksessa Seale, Clive (toim.) Researching Society and Culture. London: Sage Publications, 71–84.
- Sennett, Richard (2004) Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa. Tampere: Vastapaino.
- Seppänen, Marjaana (2001) Liipolan Onni. Asuinalueen sosiaalinen erilaistuminen ja merkitys asukkaille. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Seppälä, Maija-Liisa & Lehtonen, Hilka & Thilman, Tiina (1990) Suomen lähiöt. Kyselytutkimus 1950–1980-luvulla rakennetuista lähiöistä. Ympäristöministeriö kaavoitus- ja rakennusosasto tutkimusraportti 2.
- Sevon Eija (2005) Timing Motherhood: Experiencing and Narrating the Choice to Become a Mother. *Feminism & Psychology* 15 (4), 461–482.

- Sevon, Eija & Notko, Marianne (2008) Perhesuhteiden omalakisuus. Teoksessa Sevon, Eija & Notko, Marianne (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Palmenia, 13–26.
- Shuy, Roger, W. (2002) In Person versus Telephone Interviewing. Teoksessa Jaber, Gubrium & James, Holstein (toim.) Handbook of Interviewing Research. Context & Method. London: Sage Publications, 537–556.
- Siljander, Pauli (1988) Hermeneuttisen pedagogiikan pääsuuntauksia. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan tutkimuksia 55.
- Silva, Elizabeth B. (1996) The transformation of motherhood. Teoksessa Silva, Elisabeth B. (toim.) Good Enough Mothering. Feminist perspectives on lone motherhood. London: Routledge, 10–36.
- Silva, Elizabeth B. & Smart Carol (1999) The “New” Practices and Politics of Family Life. Teoksessa Silva, Elizabeth B & Smart Carol (toim.) The New Family? London: Sage, 1–12.
- Sipilä, Jorma (1979) Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen. Helsinki: Tammi.
- Sipilä, Jorma (1985) Sosiaalipolitiikan tulevaisuus. Helsinki: Tammi.
- Sipilä, Jorma (2003) Hoivan organisointi. Vaivaistalosta markkinatavaraksi. *Janus* 11 (3), 23–38.
- Skeggs, Beverley (1997) Formations of Class & Gender. Becoming Respectable. London: Sage.
- Skeggs, Beverley (2004) Class, Self, Culture. London: Routledge.
- Smart, Carol (1996) Deconstructing motherhood. Teoksessa Silva, Elisabeth B. (toim.) Good Enough Mothering. Feminist perspectives on lone motherhood. London: Routledge, 37–57.
- Smart, Carol & Neale, Bren (1999) Family fragments. Cambridge: Polity Press.
- Smith, Dorothy (1987) The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology. Boston: Northeastern University Press.
- Sorjonen, Marja-Leena & Peräkylä, Anssi & Eskola, Kari (toim.) (2001) Keskusteluja lääkärin vastaanotolla. Tampere: Vastapaino.
- Stanley, Liz & Wise, Sue (1991) Method, methodology and epistemology in feminist research processes. Teoksessa Stanley, Liz (toim.) Feminist Praxis. Research, Theory and Epistemology in Feminist Sociology. London: Routledge, 20–62.

- Stanley, Liz & Wise, Sue (1993) *Breaking Out. Feminist Consciousness and Feminist Research*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Stenson, Kevin (1997) Sosiaalityön haastattelu ja hallinnointi, suullisen ja kirjallisen muodon dalektiikka. Teoksessa Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko (toim.) *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Helsinki: Gaudeamus, 168–196.
- Stokoe, Elizabeth H. (2003) *Mothers, Single Women and Sluts: Gender, Morality and Membership Categorization in Neighbour Disputes*. *Feminism & Psychology* 13 (3), 317–344.
- Strandell, Anna (1999) *Asukasbarometri 1998. Asukaskysely suomalaisista asuinympäristöistä*. Helsinki: Ympäristöministeriö, Suomen ympäristö 343.
- Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja (1985) *Lähiöravintola*. Helsinki: Otava.
- Suutari, Minna (2002) *Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa*. Helsinki: Nuorisotutkimuksenverkosto.
- Tanninen, Timo & Julkunen, Ilse (1993) *Elämää säästöliekillä. Tutkimus toimeentulotuen pitkäaikaisista asiakkaista Pohjoismaiden pääkaupungeissa*. Helsinki: Stakes tutkimuksia 32.
- Taylor, Charles (1995a) *Autenttisuuden etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Taylor, Charles (1995b) *Philosophical Arguments*. Cambridge: Harvard University Press.
- Tedre, Silva (2004) *Tukisukkahousut sosiaalipolitiikkaan! Inhomaterialistinen hoivatutkimusote*. Teoksessa Jokinen, Eeva & Kaskisaari, Marja & Husso, Marita (toim.) *Ruumis töihin! Käsite ja käytäntö*. Tampere: Vastapaino, 41–64.
- Thorne, Barrier (1982) *Feminist Rethinking of the Family: An Overview*. Teoksessa Thorne, Barrier & Yalom, Marilyn (toim.) *Rethinking the Family. Some feminist question*. New York: Longman, 1–24.
- Thörn, Catharina (2004) *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. Stockholm: Egalite.
- Tiihonen, Arto (2002) *Ruumista miestä tarinasta tulkintaan: oikeita miehiä – ja urheilijoita*. Jyväskylä: Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö.
- Tiilikainen, Marja (2003) *Arjen Islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

- Tiittula, Liisa & Ruusu vuori, Johanna (2005) Johdanto. Teoksessa Ruusu vuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) Haastattelu; tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9–56.
- Tolonen, Tarja (toim.) (2008) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino.
- Townsend, Peter (1979) Poverty in the United Kingdom – a survey of household resources and standard of living. Harmondsworth: Penguin Books.
- Tulonjakotilasto 2006. (2008) Pienituloisuus iän, sosioekonomisen aseman, elinvaiheen, työllisyyden ja sukupuolen mukaan Helsinki: Tilastokeskus, katsauksia. http://www.stat.fi/til/tjt/2006/tjt_2006_2008-05-16_kat_004.html
Viitattu 1.10.2008
- Turunen, Päivi (2008) Muuttuva yhdyskuntatyö osana Pohjoismaiden sosiaalityötä. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.) Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisten vai asiakkaan asialla? Jyväskylä: PS-kustannus, 43–60.
- Törrönen, Maritta (2000) Elämistila – elävä paikka. Janus 8 (3), 266–280.
- Urponen, Kyösti (1994) Huoltoyhteiskunnasta hyvinvointivaltioon. Teoksessa Jaakkola, Jouko & Pulma, Panu & Satka, Mirja & Urponen Kyösti (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 163–260.
- Utriainen, Terhi (1999) Läsne, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä. Helsinki: Suomalaisuuden kirjallisuuden seura.
- Utriainen, Terhi & Honkasalo Marja-Liisa (2004) Kärsimys, paha ja kulttuuritutkimus. Teoksessa Honkasalo, Marja-Liisa & Utriainen, Terhi & Leppo, Anna (toim.) Arki satuttaa. Kärsimyksiä suomalaisessa nykypäivässä. Tampere: Vastapaino, 13–48.
- Uusitalo, Hannu (2002) Tulojako ja yhteiskunnalliset jaot. Teoksessa Timo Piirainen & Juho, Saari (toim.) Yhteiskunnalliset jaot – 1990-luvun perintö? Helsinki: Gaudeamus, 26–42.
- Uusitalo, Hannu (2000) Köyhyys ja tulojako. Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 43–57.
- Vaitilingam, R. (2002) Executing summary. In ESRC, How People in Low Incomes manage their finances. Swindon: Economic and Social Research Council.

- Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 1075.
- Varto, Juha (2005) Hermeneutiikka ja historismi: kaksi vuosisadanvaihdetta. Teoksessa Tontti, Jarkko (toim.) Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta. Tampere: Vastapaino, 35–49.
- Varto, Juha (1992) Laadullisen tutkimuksen metodologia. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Veijola, Soile & Jokinen, Eeva (2001) Voiko naista rakastaa?: avion ja eron karusellit. Helsinki: WSOY.
- Vilkko, Anni (1998) Kodiksi kutsuttu paikka. Tapausanalyysi naisen ja miehen omaelämänkerroista. Teoksessa Hyvärinen, Matti & Peltonen, Eeva & Vilkko, Anni (toim.) Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa. Tampere: Vastapaino, 27–72.
- Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–230.
- Virkki, Tuija (2004) Vihan voima: Toimijuus ja muutos vihakertomuksissa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Vuorela, Mika (2008) Lannistamisesta kannustamiseen. Työtä haluaville mahdollisuuksia työllistymiseen. Teoksessa Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (toim.) Toinen Vääräykirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 41–56.
- Vuori, Jaana (2001) Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toistot ja muunnellut asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere: Tampere University press.
- Väyrynen, Sanna (2007) Usvametsien neidot. Tutkimus nuorten naisten elämästä huume kuvioissa. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 118.
- Warren, Carol A. B. (2002) Qualitative Interviewing. Teoksessa Gubrium, Jaber & Holstein, James (toim.) Handbook of Interviewing Research. Context & Method. London: Sage Publications, 83–102.
- Wright, Glendolyn (1991) Prescribing the Model Home. *Social Research* 58 (1), 213–226.
- Yesilova, Katja (2008) Onnellinen perhe asuu tiilitalossa. Yhteiskuntaluokista keskimääräiseen hyvinvointiin. Teoksessa Tolonen, Tarja (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Tampere: Vastapaino, 101–121.
- Åstedt-Kurki, Päivi (1992) Terveys, hyvinvointi ja hoitotyö kuntalaisten ja sairaanhoitajien kokemana. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis Ser A; 349.

Liitteet

Liite 1: Esittelylehtinen 2002

MILTÄ YKSINHUOLTAJAN ARKI NÄYTTÄYTYY?

Olen Tampereen yliopistolla tutkijana ja teen väitöskirjaa yksinhuoltajaäitien arjesta lähiössä.

Olisitko valmis kertomaan omasta arjesta – suruista ja murheista, toiveista ja pettymyksistä? Tutkimuskohteeni rajautuu pienituloisiin yksinhuoltajiin, kuten kotihoidontuella, vanhempainrahalla tai työttömyyspäivärahalla oleviin tai pienipalkkaisiin (nimi) alueella asuviin.

Haastattelut ovat luottamuksellisia ja salassa pidettäviä. Valmiiseen väitöskirjaan muutetaan haastateltavat tunnistamattomiksi. Sinulla on myös mahdollisuus, niin halutessasi, lukea etukäteen omaan haastatteluun perustuvat analyysit. Haastattelut on mahdollisuus suorittaa, esimerkiksi Lähiötuvalla tai kotonasi.

Jos olet kiinnostunut tulemaan haastatteluun, niin ilmoitatko sosiaalityöntekijä (Nimi) (kanslistille tai sosiaalityöntekijäharjoittelijalle) tai minulle.

Terveisin

Suvi Krok
Tutkija
Tampereen yliopisto
Puh 03–2158332
Kännykkä 000–000000
Sähköpostiosoite suvi.krok@uta.fi

Liite 2: Esittelylehtinen 2003

YKSIN LASTEN KANSSA

Olen Tampereen yliopistolla tutkijana ja teen väitöskirjaa äitien arjesta lähiössä.

Haluaisitko kertoa, miten selviät tai et selviä, kun vastuu on yksin sinun, lastenhoidosta ja perheentaloudesta.

Jos koet kantavasi vastuun yksinään lastenhoidosta ja perheen taloudesta, olet pienituloinen (kotihoitontuella, vanhempainrahalla tai työttömyyspäivärahalla tai pieni palkkainen) ja asut (Nimi) alueella, niin ota yhteyttä minuun tai Lähiötuvan henkilökuntaan, niin sovitaan haastattelu.

Haastattelut ovat luottamuksellisia ja salassa pidettäviä. Valmiiseen väitöskirjaan muutetaan haastateltavat tunnistamattomiksi. Sinulla on myös mahdollisuus, niin halutessasi, lukea etukäteen omaan haastatteluun perustuvat analyysit. Haastattelut on mahdollisuus suorittaa lähiötuvalla tai kotonasi.

Terveisin

Suvi Krok
Tutkija
Tampereen yliopisto
215 8354
Kännykkä 000-000000
Sähköpostiosoite suvi.krok@uta.fi

Liite 3: Kirjeet alueen sosiaalityöntekijälle ja lähiötuvan projektivastaavalle syksyllä 2003

Hei Nimi (alueen sosiaalityöntekijä)!

Aloitin vuonna 2002 tekemään tutkimusta Lähiötuvasta ja syrjäytymisvaarassa olevista yksinhuoltajista (Nimi) alueella. Olen ollut syksyn 2002 ja kevään 2003 äitiyslomalla, mutta nyt jatkan taas tutkimuksen tekemistä.

Kaipaisiin vielä haastateltavia. Keväällä 2002 ei toteutunut yhtään haastattelua sosiaalitoimiston kautta (haastateltavilla meni sisu kaulaan). Mielelläni haastattelisin sellaisia, jotka eivät käy Lähiötuvalla, mutta sinun arviosi mukaan he tarvitsisivat tukea arjessa.

Laitan mukaan uuden esitteen tutkimuksestani, jos voit antaa niille, joiden ajattelet sopivan haastateltaviksi.

Otatko yhteyttä minuun, jos löytyy joku haastateltava.

Terveisin

Suvi Krok
Tutkija, Tampereen yliopisto
215 8354

Hei Nimi (lähiötuvan projektipäällikkö)!

Laitan ohessa esitteitä tutkimuksestani. Viitsitkö antaa esitteitä työntekijälle, joka hoitaa Uutta perhekerhoa, jos saisin sieltä haastateltavia. Voiko esitteen laittaa vaikka seinälle tai johonkin, josta kävijät voivat ottaa ne mukaan. Kävisin itsekin mielelläni tutustumassa tähän perhekerhoon, jos se vain on mahdollista.

Mukavaa syksyä!

Suvi Krok

Liite 4: Kerronnallistemaattinen haastattelurunko ja verkostokartta

Syksy 2003/ Tutkimus arjesta/Suvi Krok/Tampereen yliopisto

Päiväys _____

Verkostokartan piirtäjä _____

VERKOSTOKARTTA

Keitä ihmisiä sinun elämäsi kuuluu?

Kerronnallistemaattinen haastattelurunko

2002 ja 2003

Kerro, miten tulit tapaamispaikkaan?

Milloin? Missä elämäntilanteessa? Oletko aikaisemmin käynyt tällaisissa paikoissa? Kuinka usein käyt? Mihin osallistut? Mitä tämä paikka merkitsee sinulle?

Kerro elämästäsi?

Mistä olet kotoisin? Miten olet muuttanut tänne? Missä asut? Oletko asunut pitkään Kaupungissa? Missä paikoissa olet elänyt? Mitä tärkeitä ihmissuhteita sinulla on ollut?

Milloin olet ollut onnellinen tai onneton?

Asuinalue

Mitä pidät naapureista? Asuinalueesta? Mihin olet tyytyväinen? Mitä toivoisit olevan toisin?

Verkosto kartan piirtäminen

Ketä tärkeitä ihmisiä sinun elämäsi kuuluu? Keitä ihmisiä tapaat päivittäin?

Koti

Mitä koti merkitsee? Milloin kodista tulee koti? Mikä on mieluisin kotiaskare? Mikä tekee kodista viihtyisän?

Äitiys

Mitä lapsi/lapset sinulle merkitsevät? Mitä ymmärrät äitiydellä? Mitä mielestäsi äitiys tarkoittaa? Jos ajattelet aikaa ennen kuin lapsi/lapset syntyivät niin millainen olit ja millainen olet nyt? Miten mielestäsi äitiys on sinua muuttanut?

Rahojen niukkuus

Millä keinoin saat vähät rahat riittämään? Haittaako rahojen vähyys paljon elämää vai onko niukkuuden kanssa oppinut elämään? Mistä joutuu luopumaan? Mitä uutta niukkuus tuo? Oletko kotihoidon tuella, työttömyyspäivärahalla vai?

Sosiaalinen vaikuttaminen/marginaalinen asema

Onko ammattia? Haluatko hankkia?

Kuulutko johonkin yhdistykseen ym., jonka kautta pystyt vaikuttamaan asioihin?

Haluaisitko vaikuttaa? Miten näet oman asemasi yhteiskunnassa tulevaisuudessa?

Tulevaisuus

Mitä haluaisit tehdä? Minkä asian haluaisit muuttuvan toisenlaiseksi?

Onko sinulla suunnitelmia tulevaisuudelle?

Mitä odotat tulevaisuudelta? Mitä toivot tapahtuvan? Mitä pelkää tapahtuvan?

Liite 5: Tuen ja kontrollin haastattelurunko

Kevät 2005/Tutkimus arjesta erityisesti tuesta 2 haastattelu
Suvi Krok/Tampereen yliopisto

Päiväys_____

Piirtäjä_____

TUKI/rahallinen, henkinen, sosiaalinen, psyykinen

- **Piirrätkö verkostokarttaan ne, keiden olet kokenut tukeneen sinua elämäntilanteessasi.**
- **Piirrätkö verkostokarttaan ne, joiden toiminnasta olet kiusaantunut.**

2. HAASTATTELU/Tarkennus sekä tuki ja kontrolli 2005–2006

Mitä kuuluu?

- Mitä näiden haastattelujen välissä on tapahtunut?
- (Mitä lapsille kuuluu? Taloustilanteelle? Käytkö edelleen Lähiötuvalla?)
- Onko jotain toiveitasi toteutunut?
- Koetko, että elämän tilanteesi on parempi tai huonompi kuin ennen?

Tuki

- Keiden olet kokenut tukeneen sinua elämäntilanteessasi?
- Minkälaista apua olet kaivannut? Oletko saanut?
- Ketkä viranomaiset ovat auttaneet sinua?
(viranomaiset esim. sosiaalityöntekijä, työvoimatoimiston virkailija, kelan työntekijä, Lähiötuvan työntekijä, lääkäri)
- Kenen viranomaisen luo voisit mennä uudestaan?

Kontrolli

- Oletko kiusaantunut joidenkin toiminnasta?
- Onko sinulla kokemuksia jostain viranomaisesta, jonka luo et missään tapauksessa enää menisi? (Kohteliko hän sinua huonosti? Ei ymmärtänyt?)
- Onko viranomaisen kanssa elementtejä, josta kiusaannut?
- Mitä asioita olet joutunut selittämään?
- Onko sinulla ollut viranomaista, josta haluaisti tehdä valituskirjeen? Millainen valituskirje olisi?
- Koetko, että jotkut läheiset tai viranomaiset pyrkivät kontrolloimaan sinun tapaasi elää tai käyttää rahaa tai sitä keiden kanssa vietät aikaa?

Liite 6: Päiväkirja

PÄIVÄKIRJA

Syksy 2003/ Tutkimus arjesta/Suvi Krok 000–0000000/Tampereen yliopisto

PÄIVÄKIRJAN PITÄJÄ

Pitäisitkö viikon ajan päiväkirjaa päivän tapahtumista. Mistä päiväsi koostuu? Mitä asioita teet?

MAANANTAI

Mitä tapahtui?
Aamulla

Päivällä

Illalla

Mikä oli parasta tässä päivässä? Suututtiko tai hermostuttiko sinua tänään joku asia?
Mikä sinua ilahdutti